

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MARMARADA BİR ADA

Neler vardı bu adada • Çevresinde hücum botları
Göklerinde ateş saçan ejderhalar • Bizanstan kal
an zindanlar • Süngüler arasında bir devlet • Sor
guya çekilen milli irade • Bir mahkeme, başkanı
baş savcısı • Ve bir kumandan • İnsan kaderinden
sesler • Volga mahkûmları gibi • Önde fetvacılar
arkalarında yığın yığın tanıklar • Hesap soranlar
Hesap verenler • Ya hatıra defterleri • Sen de mi
bürütüs • Avukatlar, avukatlar, avukatlar • Bekle
me günlerinin aydınlık ve karanlıkları • Çöken si
yah gölge •

SAMET
AĞAOĞLU

SAMET AĞAOĞLU

MARMARA'DA BİR ADA

(İKİNCİ BASKI)

Her hakkı mahfuzdur.

**Bu kitabı, Marmara'daki Adanın eza ve cefasını birlikte
çektığımız eşim Neriman Ağaoğlu'na ithaf ediyorum.**

S. A.

**Bu kitap Baha Matbaasında dizildi ve basıldı. Hamit Mücellithane-
de hazırlandı. Kapak : Oral.**

Birinci Baskı : 10.3.1972

İkinci Baskı : 25.4.1972

ÖNSÖZ

Bu kitap, 1962 yılında Tercüman gazetesinde “Şu ve Bu” imzası ile yayınlanırken Tedbirler Kanununun çıkması üzerine yarım kalan “Yassıada, Kayseri ve Ötesi” başlıklı yazılar genişletilerek hazırlanmıştır. Tercüman’da çıkan kısmı Kayseri Bölge Cezaevinde müebbet ağır hapis hükümlüsü olarak bulunduğum zaman yazmıştım. Dr. Mukerem Sarol’un yardımı olmuştu. Yine o tarihte İstanbul Savcılığının giriştiği takibat üzerine avukatım ve ablam Süreyya Ağaoğlu yazıların sorumluluğunu yüklenmiş, tam o sıralarda çıkan af kanunu üzerine adli takibat da durdurulmuştu. Aradan aşağı yukarı on yıl geçtikten sonra o yazıları tekrar ele alırken biliyorum, çok kimse, hatıta kader arkadaşlarımın bir kısmı bile “geçmişi kurcalamak neden” diye sorabilirler. Buna cevap vermeliyim:

27 Mayıs’ı yaratmış husumet sahiplerinin çoğu; sonra, kulaktan dolma sözlere, hikayelere inananlar; yakın geçmişin cemiyetimiz için her yönden büyük küçük zararlar doğurmuş bu sarsıntısını istismar eden çeşitli ideoloji mensupları hâlâ ve hemen her gün Demokrat Parti devri aleyhinde yazıyorlar, hatıralar yayınlıyorlar. Bunun ötesinde okulların tarih ve yurt bilgileri kitaplarında aynı yalanlar, aynı yanlışlar genç kuşaklar için ders konuları olarak yer almakta devam ediyor. Demek ki bunlarıy apanlar geçmişi hatırlatmakta kendi ölçülerine, hesaplarına göre içtimai fayda bulmaktadır-

lar. O halde ben de aynı geçmişî başka yönlerden kendi ölçülerime göre hatırlatmakta aynı içtimai faydayı niye gözetmeyeyim? Ortada korkunç bir gerçek var. Memleketin aydın geçinen zümresinin bir kısmı günahı çok büyük bir hata yaptılar, memleketin Cumhurbaşkanına, hükümetine, Genel Kurmay Başkanına, eski kuvet kumandanlarına, tanınmış generallerine, valilerine, yüksek memurlarına, aralarında büyüğü airler, sanatkârlar, alimler, hukukçular, milletvekillerinin hepsine, bir cümle ile millet ve devleti her köşeden temsil eden devlet kadrosunun hemen hemen bütününe “dikta rejimi kurulmasına teşebbüs etmiş ve sefil menfaatler uğruna diktatöre boyun eğmiş vatan hainleri” damgasını vurdular. Yine memleketin tanınmış hukukçularından bir adalet divanı da bu damgayı mahkûmiyet kararları ile mühürledi.

Eğer Türk Devletini maddî manevî temsil edenler toptan vatan haini olabiliyorlarsa, Türkiye’de vatana hiyanet pek kolaylaşmış, pek ucuzlamış demektir.

Aynı günâh iki yıl sonra yine işlendi. Bu sefer de memleketin düşmana karşı savunmasını yapacak subayları yetiştiren tek okulu yine hemen hemen bütün kadrosu ile vatana hiyanetle suçlandırıldı.

Şayet Türkiye’de hizmete başladıktan sonra teğmenlikten maresallığa kadar bütün ordu rütbelerine namzet- gençler toptan vatan haini olabiliyorlarsa artık Türk Milletinin maddî manevî şan ve şerefi ayakta durabilir miydi? Bırakalım ötekileri, sadece şu iki günahı hatırlatmak gelecek kuşaklara yapılması gereken büyük vazifedir.

Sonra yine gelecek kuşakların Yassıda davaları diye tarihe geçmiş bu sosyal trajedi veya komedinin nasıl oynandığını bilmelerinde, hünerli ve acemi aktörlerini tanımlarında da fayda var. Bu davalar bir yüzler, ruh-

lar, zihniyetler resmigeçididir. Hemen söyleyeyim, yazdıklarım da gerçeklerin sadece küçük bir parçasıdır ancak. Hemen hemen sadece davaların belkemiği olan anayasayı ihlâl davasını ele aldım. Bu dava zabıtlarının 3000 sahifeden fazla, bütün davalar zabıtlarının da 30000 sahifeye yakın olduğu gözönünde tutulursa yazdıklarımın bir örnekten ibaret kaldığı kolaylıkla anlaşılır.

Tanınmış bir yazar o günlerde Yassıada'yı uzaktan bir mezar künbetine benzetmişti. Evet, Yassıada insanların değil, ama memleketimizde gerçek anlamı ile demokrasinin mezarı oldu denilebilir. Orada mahkûm olanlar, İmralıda asılanlar insanlardı. Mezara gömülen ise millî hakimiyet prensibi, halk idaresi kavramı idi. İşte bu yazılar o gömülüştün hikâyesinden de bir parçadır.

*
**

Bu kitap kendi hayat maceramın bir sahnesini anlatıyor. Orada memleketin siyaset alemine karışmış bir kişinin hatıralarından çok, insan kaderinin akıl, basiret, vicdan, ihtiras, korkaklık, cesaret, hiyanet, sadakat gibi tecellilerinden sesler duyacak, renkler görecektir, kokular alacaksınız. Bir de milletin tarihe göçmüş bir devrinden ibret dersleri! Bu tarihi memlekete ve Türk Milletine yaşatanların yalnız kendi vatandaşlarına değil, Allah'a da hesap verdikleri yerdir Yassıada. Bu hesabı bir darbe ile toptan yıkılmış olanlar kadar, onları yıkanlar, yıkanlara isteyerek, istemiyerek, gönül rızası ile veya zorla alet olanlar da verdiler. Yassıada'da sevaplar ve günahlar bir daha silinmemek üzere İlahi Hüküm defterine yazıldılar.

S. A.
20.2.1972

Bu yazılarda 1946 yılında halkın sinesinde büyük ümitlerle doğmuş, 1950 de milletin kaderini ellerine almış, günün veya bir takım insanların hükümleri ne olursa olsun, Türk milletinin tarihinde müsbet ve menfi taraflarile uzun bir devreye silinmeyecek damgasını vurmuş bir iktidarın hangi şartlar içinde hesap verdiğini göreceksiniz.

Bu yazılarda muhakeme eden ve edilenin karşı karşıya bulundukları yerlerde ve zamanlardaki portrelerini bulacaksınız.

Bu yazılarda vefanın, medenî cesaretin, açıklığın en yüksek örnekleri kadar vefasızlığın, korku ve endişenin de insanları ne hallere soktuğunun örneklerini göreceksiniz.

Bu yazılar, bir devrin tarihi değil, manzarasıdır. Onlarda politika bulmayacaksınız. Hayal de yok. Geçmişe, geleceğe bağlı düşüncelerden yüzde yüz uzak olacaklar. Bu yazılarda haklı haksız, felâket rüzgârının önüne takılmış, nereden nereye savrulacaklarını bilmeden, hayatın güneşli yollarıyla ölümün karanlık uçurumu arasında aylarca sallanıp durmuş birkaç yüz adamın yüzlerini göreceksiniz, ruh hallerini okuyacaksınız, nefeslerini duyacaksınız, bir cümle ile insan ve macerasından birkaç yaprak okuyacaksınız.

Bu insanlar kaderin kendilerine nasip kıldığı dar geçitlerden geçtiler. Bir kısmı kendilerini 27 Mayıs 1960 sabahının saat üçünde daldıkları bir rüyada sanıyorlar-

dı hâlâ! Bir kısmı da yine o gün, yine o saatte o âna kadar gördükleri rüyadan uyandıklarını düşünmekteydiler. Fakat birinciler de, ikinciler de aynı piyesin aktörleri, aynı perdenin gölgeleriydiler.

Bu yazılar yalnız bildiğimiz çağdaş parlâmentolar tarihinde değil, binlerce yıldanberi halk tarafından seçilmiş siyasî heyetler tarihinde de belki örneği bulunmayan bir olayın, bir parlâmentonun veya o mahiyette bir heyetin Cumhurbaşkanından ordu kumandanlarına, Hükümet Başkanından Bakanlarına, umum müdürlerine, polis şeflerine kadar bütün bir devlet sorumlularının toptan yakalanarak muhakeme edilmesinin, büyük çoğunluğunun ölümüne kadar varan çeşitli cezalara çarptırılmasının hikâyesi de değil!.. Böyle olduğu için de ne 27 Mayıs darbesinden, ne ondan sonraki hâdiselerden bahsedilmeyecek. Bu yazılar nihayet bir ihtilâl ile yıkılmış insanlara ait resimlerdir. Bu insanların Yassıada'da yaşanmış günlerinden bazı çizgiler, renkler, sesler verecektir. Bu çizgiler, renkler, sesler gâh acı, soluk, tatsız; gâh sert, parlak, hiddetlidir. Fakat hepsi de yalnız insanîdirler. Politikadan, ihtirasdan, entrikadan uzaktırlar.

*
**

Yassıada'nın çok eski zamanlarında neler var bilmiyoruz. Fakat, yalnız Bizans ve Türk tarihine değil, dünya tarihine de girdi artık! Bu küçük, hemen hemen yüz dönüm, 1952 denberi deniz kuvvetlerimizin bir eğitim üssü olarak kullanılmağa başlandığı için yüzlerce yıldan sonra tekrar insan yüzü görebilen dik, aşağı yukarı yekpâre bir kayadanibaret ada, bugün bütün dünya için, üzerinde belki yüzlerce ve her çeşit piyes, roman, siyasî eser yazılacak, daha şimdiden efsaneleşmeğe başlamış bir diyar oldu. Kabul etmek gerekir:

Devirdiklerini ilk günlerin alev ve kasırgaları arasında yakıp boğmayan ihtilâl, dehşet heyecan ve heybetini hasmını böyle bir kayaya getirip bağlamak suretile ispât etmek akıllılığını hem de bir san'atkâr ustalığı ile gösterebilmişti.

Yasıada, 27 Mayısın hâtırasını ölümsüzleştiren öyle bir abide olmuştur ki mimarı veya heykeltraşı mahir bir el, yahut inanılmaz bir ölçü kabiliyeti değil, ironik olduğu kadar unutulmak vehmi içinde uyanık bir seziş duygusudur.

Yasıada İstanbul'un bir parçasıdır. İstanbul, Bizans olmadan önce Roma'nın sonu, Bizans olarak da Şarkın hiristiyanı idi. Geçmişindeki bu iki devrin şehre aşıladığı ruh, İslâm ve Türk'ün damgası altında birkaç yüz yıl sindikten sonra yine filizlenmişti. Bu filiz Osmanlı imparatorluğunu dibinden fitillemiş, onu yıkmakla beraber kendisi de Millî Mücadelede son nefesini vermişti. Fakat hâtıraları hâlâ canlı idi, Fikret'in feryadı hâlâ kullarlarda çınlıyordu.

"Te'sis olunurken daha bir desti hıyanet

Bünyanına katmış gibi zehrabei lânet

*Daha kurulurken birhıyanet elinin temeline lânet
zehirini damlattığı şehir.."*

Yasıada şimdi üstünde tel örgüler içine alınmış 400 den fazla siyaset adamı, çevresinde nöbet gezen harp gemileri, yakaları kırmızı şeritli, siyah cübbeli hâkimleri, süngülü, tüfekli, tabancalı muhafızları ile İstanbul'un geçmiş devirlerinden bir parça hâlinde Marmara'nın sularında yükseliyordu. Adetâ, büyük bir zelzeleden sonra deniz ortasında birden meydana çıkmış bir kaya idi. Dünyanın gözleri ona çevrilmişti.

*
**

15 Eylül 1961 sabahına kadar onbeş ayda sanıklar yakınlarını ancak iki defa görebilmişlerdi, 45 dakikalık iki seans!.. Mahkemeler başlatıldıktan sonra da haftada bir, bazen de iki veya üç haftada bir avukatlar yarımşar saat için müvekilleri ile görüşebiliyorlardı. Bunların dışında adaya yalnız vazifeliler girip çıkabiliyorlardı. Adanın çevresi de bir buçuk mile kadar yasak bölge ilân edilmişti. Kabil olsa bu bölgeye denizde balıkları, havada kuşları bile sokmayacaklardı. Ada içinde ise çeşitli vazifelerle bulunan subayların sanıklardan herhangi biriyle, bir şey istemek veya vermek, bir emir bildirmek gibi hususların ötesinde konuşmaları mümkün değildi. Adada sanıklar bölükler hâlinde koğuşlara yerleştirilmişlerdi, altı koğuş ve üç bölük!..

Her koğuşun ayrı bir numarası vardı. 1 numaralı koğuş, eski subay gazino ve yatakhane idi. Celâl Bayar, Menderes, Koraltan, vekillerinden Medeni Berk, İzzet Akçal, Sebati Ataman, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu, Tevfik İleri, Hâluk Şaman, Ethem Menderes, milletvekillerinden Samet Ağaoğlu, sonra Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı General Salih Coşkun, Eski Hava Kuvvetleri Kumandanı Tekin Arıburnu, Ankara Sıkıyönetim Komutanı General Namık Argüç, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, bu koğuşun ayrı bir bölümünde alt ve üst koridorlarda sıralanmış odalara konulmuşlar, tamamen ayrı, öteki koğuşlardan çok daha sert bir rejime tâbi tutulmuşlardı. Yalnız birkaç zaman sonra Emniyet Genel Müdürü ile General Arıburnu başka koğuşa geçirilmişler, mahkemeler başlamadan önce de General Salih Coşkun'la Ahmet Salih Korur Balmumcuya götürülmüşler, yerlerine öteki koğuşlardan Atıf Benderlioğlu, Hayrettin Erkmen, Hadi Hüsmen, Abdulah Aker getirilmişlerdi. Bu suretle ve-

killerden yalnız Şemi Ergin ve Lütfü Kırdar sıkı rejimin dışında bırakılmış oluyorlardı. Bu durum dâvaların sonuna kadar sürdü.

Her koğuşa genç teğmen ve üstteğmenler nezaret ediyorlardı, Hava, kara, deniz ve jandarma kuvvetlerinden!.. Bunların bir kısmı sert idi, bir kısmı yumuşak. Neden sert idiler, neden yumuşak, belli değil. Yalnız göze çarpan şu idi: Yumuşaklar da sertlerin yanında sertleşiyorlardı. Birinci koğuşun üstüste iki koridoru ise en sert subayların kontroluna verilmişti. Bu koridorlarda yalnız subaylar sert değildi, uygulanan rejim de. Bu koridorlarda olanlar ilk üç ay dörder dörder konuldukları odalardan dışarı çıkartılmadılar, pencereler hep kapalı kaldı, bi aralık da dışarıyı görünmesin diye boyandılar!

*
**

Bol ıııklı bir sonbahar günü, akşam üstü koğuşlarda bir haber dolaşıyor:

“Bayar kendini öldürmeğe kalkışmış, banyo yerinde pantolon kemeri ile boynunu sıkmış. Son dakikada yetişıp kurtarmışlar!”

Bu haber, ihtiyar siyaset ve devlet adamının felâket arkadaşları arasında farklı tepkiler yaratıyor. Büyük acı gösterenlerin yanında hiç aldırmayanlar da var. Kimine göre ölseydi kurtulurdu. Bazısı keşki yapmasaydı diyor. Kimbilir, ölümünden medet umanlar da var belki!..

Bayar neden bunu yaptı? Onu, kendi elile hayatına son vermeğe zorlayan sebep, düşünce, his ne olabilirdi? İhtiyar çağında başına gelenlerden mi üzölmüştü?

Ortada bardağı taşıran bir damla var elbette.. O damla da şu idi:

Bir veya iki gece önce Yassıada, akşamın biraz ileri saatlerinde bir filim senaryosuna sahne olmuştu. Geceyarısına doğru başta Bayar alt ve üst koridorda bulu-

nanların hepsi, ayrıca öteki koğuşlardan, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Hamdi Sançar tam giyinmiş olarak Adanın İzmit'e bakan yan iskelesine götürülmüşlerdi. İskelede bir hücumbotu duruyordu. Bol ışıklı projektörler heryanı aydınlatıyor, birkaç film alma makinesi çalışıyordu. Gemiden başlayarak kaleye doğru yolun iki yanına silâhları öne çevrilmiş askerler dizilmişti. Her sanığın yanında da ikişer subay yer almıştı. Kafiye sanki hücumbotundan yeni çıkıyorlarmış, Adaya yeni getiriliyorlarmış gibi yürümeğe başladı. Bu tam merasimli yürüyüş kaleden geçerek kaldıkları binaya yaklaşıncaya kadar filme alındı. Böylece Demokrat Parti iktidarının başları, kendi maceralarının aktörleri yapılmışlardı! Bir muammalar, tezatlar kuyusudur insan ruhu!.. Onun anlaşılması güç, hatta imkânsız, sebeplerine erişilemez halleri var. Ömrü boyunca taştan yürek taşımış bir adam, bakarsınız günün birinde genç bir kız şefkati içinde yüzüyor; yıllarını bir hedefe varmak için harcamış insan, tam o hedefin eşiğinde birden arkasını dönüyor, uğrun-da yok ettiklerini hatırlamıyor bile!

Evet, bu bütün hayatı türlü doğuşmeler, inip çıkma-larla çalkalanmış, soğukkanlılığı, sabrı, hatta gerektiğinde vurdum duymazlığı siyasetin en keskin kılıcı olarak kullanmasını bilmiş adama şu zorla aktörlük ağır bir haysiyet darbesi tesiri yapmış olabilir. Çünkü hataları, savabları ne olursa olsun sahne adamı değildi hiçbir zaman!.. Sonra Yassıada'ya akşamki mizansende tertip-lenmiş şartlar içinde getirilmemişlerdi. Oynadıkları oyunun gerçekten yaşadıklarıyla hiç ilgisi yoktu. Demek artık onu benliğinden de sıyırmak istiyorlardı. O halde bu teşebbüsü önlemeli idi. Bu da ancak ölümle mümkün olacaktı. Kararını çabuk verdi, hemen ertesi günü yapmayı da göze aldı. Fakat zamanında yetiştiler, kurtuldu.

Mahkemeler başlamadan kısa bir süre önce avukatlarla görüşme izni çıktı. Avukatların Yassıada'dan saklayacakları hatıralar arasında bu görüşmeler nasıl bir yer alacaklar acaba? Bunu anlamak, canlı olarak belli edebilmek için kendilerine başvurduğumuz avukatların hemen hepsi dudaklarında hazin bir gülümseme, başlarını salladılar. İlk görüşme mahkeme başlamadan iki gün önce koğuşların koridorlarında oldu. Sanık ve avukatlar birbirlerini arayıp durmuşlar, ayaküstü yalnız beş dakika, birkaç kelime söyleyebilmişlerdi.

İkinci görüşme Adanın talim meydanında yeni yapılan portatif barakada yanyana konulmuş masaların bir tarafına avukatlar, öbür tarafına sanıklar dizilerek yapıldı. Bu da yarım saat sürmüştü. Fakat küçük baraka öyle kalabalıktı ki bağıra bağıra konuşmadan anlamak mümkün değildi. İçeride avukatlar ve sanıkların sayısı kadar da subay ve sivil memur vardı. Bazı sanıklar ise bu memurlarla âdeta çevrilmişlerdi. Nihayet bundan da vaz geçildi ve artık dâvaların sonuna kadar değişmiyecek başka bir yol tutuldu. Mahkeme salonunun arkasına düşen küçük meydana yapılmış yeni bir baraka ortasından uzunlamasına olarak ince ve sık örülmüş tel örgü ile ayrıldı. Tel örgünün bir yanında sanıklar, öbür yanında avukatlar yine bir çok subay ve sivil memurların göz ve kulak kontrolü altında yarımşar saatlik görüşme seansları tertip edildi. Burada da bağırarak konuşmak gerekiyordu. Ses işittirebilmek, meram anlatabilki bir barakaya topluyorlardı. Sanıklar tek sıra halinde mek yorucu bir mesele idi. Avukatları daha önce tepedesisilâhları üzerlerine çevrilmiş erlerin arasında hastahane-nin önündeki yokuştan yavaş yavaş iniyorlardı. Hazin, düşündürücü bir yürüyüştü bu. Her katile otuz kırk kişi idi. Hemen hepsinin adımları sarsak, yüzleri asık. "Volga Mahkûmları" isimli filmdeki insanlara benziyor-

lardı.. Volga Mahkûmları iplerle ağır taşlar sürüklüyorlardı. Bunlar da sırtlarında büyük, ağır mes'uliyetler! Volga Mahkûmları muhafızlarının ellerinde kırbaçlar vardı. Yassıada muhafızlarının ellerinde tüfekler, gözleminde şimşekler! Sanıklar barakaya girdikten sonra avukatları getiriliyordu. Kâğıt veya başka bir şey alıp vermek yasaktı, dâvanın dışında her hangi bir konuşma da!.. Subayların, siyâsî kişiliklerine göre bir, iki, hattâ üç memurun göz ve kulak hapsinde idiler. Sağır eden gürültü, bağırmaktan kısılan sesler arasında anlaşmak çok zor oluyordu. Hâlbuki bu avukatların savunmalarını kabul ettikleri insanlar vatana ihane tile suçlandırılmışlardı, idama kadar en ağır cezaları bekliyorlardı. Avukatların onlara tavsiyeleri, onların avukatlardan isteyecekleri vardı.

*
**

Yassıada'dan çok şey unutulabilir; fakat sanık yakınlarının Adaya geldikleri günler hâfızalardan asla çıkmayacaktır. Her aile için heyecan, hüznün, göz yaşı, keder, endişeyi belli etmeme gayreti, her iki taraf için başa gelen ve gelmekte olanları anlatamama acısı içinde geçen dakikalar!.

Birinci görüşme 27 Mayıs'tan tam sekiz ay sonra oldu. 27 Mayıs sabahı birbirlerinden koparılmış karıkocalar, babalar, çocuklar, kardeşler ilk defa birbirlerini görecekdilerdi. Her hafta elli aile hesabı ile bir buçuk, iki ayda görüşme sırası gelebilecekti. Hem yakınları, hem sanıklar için yepyeni bir hava olacaktı bu. Görüşme yeri mahkemeler sırasında lokanta ve büfe diye kullanılan barakalardı. Her sanık ailesi için masa ve iskemleler konulmuştu, her masada bir de subay bulunacak ve konuşma kırkbeş dakika sürecekti.

Aileler evlerde günlerce hazırlık yaptılar. Metin ve

kuvvetli görünmek gerekiyordu. Zorla da olsa neş'eli duracaklardı. Yalan da olsa ümitli davranacaklardı.

Nihayet o sabah geldi. Daha gecenin ikisinden itibaren yüzlerce kadın, çocuk, erkek Dolmabahçe'ye yığıldılar. Vapura girmek, herkese önceden ayrılmış yerlere oturmak askerce bir disiplinle idare edildi. Vapur kalktıktan sonra bir subay salona girerek tâlimât verdi:

“Birazdan buluşacağınız yakınlarınıza inkılâp idaresi sizin gösterdiğiniz kadar şefkatle muamele etmektedir. Görüşme sırasında Türkçeden başka dil konuşulmayacaktır. Fısıldı, kaşgöz işaretleri yasaktır. Bu dediklerimize uymayanlar kollarından tutulup atılacaklardır.”

Garip bir yolculukdu bu! Şimdiye kadar görmedikleri, Marmara'nın ufkunda kambur silüetinden başka hiçbir şeyini bilmedikleri bir adaya gidiyorlardı. Eğer orada ölmek ve yaşamak arasındaki köprü üstüne dizilmiş insanlar kendi sevgilileri olmasaydı bir turist kafilesi denilebilirdi bu yolculara. Gerçekten bir harabeyi ziyarete gidiyorlardı, kendileri de o harabenin birer parçası idiler. Türkiye Cumhuriyetinin kaderini tam on yıl idare etmiş insanlar şimdi Yassıada'da kırık sütunlar hâlinde koğuşlara serilmişlerdi!. Aradan sekiz ay geçmişti. Acaba nasıl bulacaklardı kocalarını, babalarını, kardeşlerini, oğullarını? Elli kelimelik klişe mektupların yaşanan hayattan en ufak bir çizgi, renk, koku taşınaması için dikkatle seçilmiş cümlelerin altında yatan gerçek ne idi? Çok mu zayıflamışlardı? Sararıp solmuşlar mıydı? Konuşmaya, yürümeğe takatları var mı idi?

Vapur iskeleye yanaştı. Aynı askerce disiplin ile karaya çıktılar. Üstleri dikkatle arandı. Kale kapısından yürekleri heyecanla dolu geçtiler. Dik, yeni yapılmış bir merdivenden çıkarak tel örgüler içine alınmış yeşil barakaya girdiler. Herkes oturacağı masayı buldu ve beklemeye başladı. Gözlerine çarpan birşey var: Her taraf

genç subaylarla dolu. Deniz, hava ve kara subayları! Hepsi temiz ve düzgün giyinmişler. Traşlı, başları dik!. Fakat neden yüzler bu kadar asık? Neden kendilerine sert bakıyorlar? Neden tek kelime, tek hece ile konuşuyorlar?

Biraz sonra bir hareket oldu, barakanın kapısında silâhlı erler belirdiler. İçeriye onlar, bekledikleri, 8 ay önce güzel bir bahar sabahının renkli serinliği içinde evlerinden, kucaklarından koparılarak götürülmüş olanlar girmeye başladılar. Sevinç feryatlarına sessiz bakışlar, hıçkırıklar, şaşkın seslenişler karıştı.

Aylardan beri birbirlerini görmemiş, korkular, endişeler arasında birbirlerinin ne oldukları ancak kendi kendilerine sordukları insanların çoğu şimdi konuşmıyorlardı bile, dilleri tutulmuştu sanki. Her biri çok kıymetli dakikalar böylece akıp gittiler. Verilen zamanın bittiğini yüksek sesle ilân eden subay hepsini bir rüyadan uyandırdı âdetâ. Birbirlerine söylemek için hazırlanmışlarının onda birini bile konuşamamışlardı. Öpüştüler ve bir daha ancak altı ay sonra karşılaşmak üzere ayrıldılar.

Gelirken vapuru doldurmuş heyecanın yerini dönüşte derin bir hüznün almıştı. Az konuşmuş, fakat çok şey görmüşler, çok şey öğrenmişlerdi. Yassıada'da buldukları, ihtilâl sabahı evlerinden gidenlerden başka insanlardı. Kilolarından bakışlarına, gülümsemelerinden seslerinin tonlarına kadar başka insanlar!

İkinci görüşme 6 ay sonraya, mahkemeler biterek karar için verilmiş bir aylık araya sıkıştırılmış idi. Böylece bir çokları için bu bir Allaha ısmarladık, bir veda görüşmesiydi sanki. Aileler yine kendilerine ayrılmış masalara yerleştiler. O gün konuşmaktan çok birbirlerine baktı herkes. Ayrılış kucaklaşmaları ise birinci görüşmeden çok daha fazla gözyaşlı idi.

Daha sonraları Kayseri Bölge cezaevinin bir bölümünü dolduranların günlük hayatlarına hakim ruh ve düşünceleri, hareketleri anlatabilmek için onların Yassıada günlerinde yaşadıklarından bazı sahneleri iyi belirtmek gerekiyor. Şu veya bu insanın cezaevi koridorlarındaki hayali ihtilâl sabahından bu koridorlara gelinceye kadar geçirdiği hayatın yoğurup meydana çıkardığı bir varlıktan ibaretti. O hayat olmasaydı bu hayâl, bu şekil olmayacaktı.

*
**

Bayar'ın kendini öldürme teşebbüsünün yanında eski Konya Valisi Cemil Keleşoğlu'nun intiharı! İşte yalnız Yassıada'dakileri değil, ailelerini, dostlarını da derin acılar, endişeler, korkular içinde bırakan hâdise!

Cemil Keleşoğlu Konya'nın son valisi idi. Namuslu, çalışkan bir idareci. Uzun boyu, açık buğday renkli yüzü, iri siyah gözleriyle güzel bir adamdı. Bir çok valiler gibi onu da 27 Mayıs'tan sonra yakalamışlar, aynı yollar-dan aynı geçitlerden Yassıada'ya getirmişlerdi. Belli et-memeğe gayret ettiği ümitsizlik onu hergün biraz daha sarıyor, biraz daha sarartıyordu. Genç karısını, çocuğunu düşünüyor, kendi geleceğinin karanlığı içinde bu aziz varlıkların çırpınışlarını görerek, feryatlarını işiterek kendi kendini yiyip bitiriyordu. "Fakat masumum diyor-du, bana iş vermezler artık. Ekmeğimi kazanabilirim nasıl olsa. Yeter ki kabahatim olmadığını anlıyarak bırak-sınlar." Bu masum olduğu inancı, onu hayata bağlayan tek bağıdı.

Bir gün Türk Ceza kanununun değiştirildiği, 146 ncı maddeye bir fıkra eklenerek fer'an iştirak suçu için 5 yıldan 15 yıla kadar ceza konulduğu haberi bomba gibi patladı Yassıada'da! Demek ki tutulan valiler, memurlar siyaset adamlarının hiç değilse fer'an suç ortağı sayıla-

caklardı. O halde mahkûm edileceklerdi.. Bu takdirde emekli aylığı da belki kesilecek, karısı, çocukları aç, sefil, perişan kalacaklar! Bu endişesini birkaç arkadaşına söyledi. Kimi teselli etti, bazıları herşey olabilir diye karşıladı ve korku yerleştiği kafayı yavaş yavaş kemirmeğe başladı. Şimdi hep hadiseyi mahkum olarak emekli aylığının kesileceği, karısı ve yavrularının aç kalacakları düşüncesi çerçevesinden ele alıyordu. Konya valisi idi. Eski Başvekil bu şehri ziyarete hazırlandığı sırada ihtilâl olmuştu. Adnan Menderes'i karşılamak ve Konya'dan Ankara'ya uğurlamak için yüzlerce vasıta tutmuştu parti teşkilâtı. İhtilâlin ilk günlerinde gazeteler bunu Ankara'nın gösterişçi gençliği üzerine bir baskı diye yaymışlardı. O halde Konya valisinin durumu öteki valilerden başka olacak!.. Arkadaşları belki kurtulabilirler, fakat kendisini ne yapıp yapıp mahkûm edecekler, emekli aylığı kesilecek, karısı çocukları perişan olacaklar!

Cemil Keleşoğlu bu sabit fikrin pençesinde esirdi. İnsan ruhunun o korkunç kendi üstüne bükülmesi, yine insan ruhunun, kendi akıl ve zekâsına içi göz kamaştıran ışıklarla dolu sonsuz derinlikte bir kuyu gibi gözükmesi halinin sarhoşudur. Yalnız bu "Karısı ve çocukları aç, sefil, başkalarına el açmış" felâketinin önlenmesi çarelerini düşünecektir. Bir roman, bir trajedi konusudur onun bu iç döğüşü!

Mahkûm olacak ve onlar aç kalacaklar! Bu sonucu önlemenin tek çıkar yolu, tek çaresi mahkûm olmamaktır. Fakat herşey hazırlanmış. Suç, kanun, mahkeme, herşey hazır! Mahkûm olmamak mümkün değil!

Hızla zayıflıyor, yüzü hergün biraz daha sararıyor. Hemen hemen hiç kimse ile konuşmuyor. Ve bir gece mahkûm olmamanın yolunu buluyor, içinden bir ses önce korka korka, sonra daha cesaretle fısıldıyor:

“Mahkemeler başlamadan ölürse mahkûm olmazsın, Devlete hizmet yıllarına göre de karına, çocuklarına emekli aylığı bağlanır!”

Kararını hemen verdi, ölecek, karısı ve çocuğu aç kalmıyacaktı. Nihayet fikrinin dar geçidinden kararının enginine çıkınca geniş bir nefes aldı. Nasıl, nereden bulunduğu bir türlü anlaşılamayan bir jiletle tuvaletin تنها saatlerinde iki bileğini kesti. Onu kendi kanı içinde çoktan ölmüş bulanlar yüzünü hiç bir gün bu kadar güzel ve huzur içinde görmemişlerdi.

Mahkemeler başlamadan önce yine ruh sıkıntılarının neticesi iki ölüm daha var. Bunlar da beden ve ruh münasebetlerinde saklı facialara birer örnek oldukları için kısaca yazmak istiyoruz. Evet, beden ve ruh münasebetlerinde saklı facialar! Sakatlanmış ruhun, içinde yaşadığı sağlam vücudu yerden yere nasıl çarptığını bu iki ölümden açıkça görüyoruz:

Lütfü Şaylan! Başvekâlet Yüksek Murakabe kurulu üyesi. Yassıada'ya gelişi bir bakıma gülünç bir hâdise, bir bakıma da ecele açılan kader yolu!

Lütfü Şaylan doktor Mükereş Sarol'un eniştesidir. 27 Mayıs sabahı Sarol'u Ankara'daki evinde bulamıyınca eniştesinin evine gidiyorlar. Gelenlere kayınbiraderinin İstanbul'da olduğunu söylüyor. İnanıp ayrılıyorlar. İkinci gelenler evi aramadan gitmiyorlar. Civarda telaş ve heyecan. Üçüncü gelenler çok sert ve öfkeli! Sarol'un İstanbul'da olduğunu tekrar ediyor. Kapının önünde toplanmış halktan biri bağırıyor:

“Bu adam Sarol'un eniştesidir. Mel'unun biri de odur..”

İhtilâl bu! Madem halk böyle diyor, derhal tutup götürmeli bu adamı da! Lütfü Şaylan neye uğradığını

anlamadan soluğu Harp Okulunda alıyor. Yakalanışının şekli kafasında ona uygun düşünceler, hayaller doğuruyor:

“Halktan biri tutun bunu dedi, tuttular. Bir başka tanımadığı adam çıkar da öldürün derse öldürecekler demek! Peki ya henüz çok küçük çocukları ne olacak? Ya onları kim okutacak? Kim büyütecek onları?”

Bütün hâdiseleri soğukanlılıkla karşılamış olan Sarol eniştesine rastladıkça teselliye, avutmaya çalışıyor, ona hiçbir şey yapmıyacaklarını söylüyor. Fakat eniştesi bu sözlerle ancak birkaç gün oyalanıyor, sonra yine başlıyor:

“Ya tanımadığı biri çıkar, öldürün derse öldürecekler onu! Çocukları kim büyütecek? Kim okutacak onları?”

Bu, gittikçe derinleşen, dimağ ve ruhu bir burgu gibi oyan endişe Lütfü Şaylan'ı heyecanlara boğuyor, nefesi daralıyor, yüzü morarma derecesinde kızarıyordu. Sirtına ağır, taşıyamıyacağı bir yük gibi binmişti bu endişe. Onu bir yokuşu koş a koş a tırmanmış kadar yoruyordu. Sarol sakın ve mütevekil olmasını, düşünmemesini ne kadar tavsiye etti ise fayda vermedi. Lütfü Şaylan için artık mümkün değildi düşünmemek! Aklı bir kere o yola girmiş, her düşüncüyü ancak o yolun üstüne çıkarıyordu:

“Öldürecekler beni! Çocuklarımı kim büyütecek? Kim okutacak?”

Bir gün yine kurumuş dudakları, “Kim büyütecek onları? Kim okutacak?” diye mırıldanırken olduğu yere yıkıldı.

Doktor Zakar da böyle gitti. Yalnız Türkiye'nin değil, Avrupa'nın tanınmış röntgen mütehassıslarından bu

ufak tefek, sevimli ilim adamının politika ile ne işi vardı? Türkiye Büyük Millet Meclisine sırf mensup olduğu cemaatin isteği ile girmiş sayılabilirdi. Meclis denilen ve dünyanın her yerinde garip bir tekkeye benzeyen o koridorların, o salonların, o uğultulu havanın adamı olamadığını, olamayacağını belki daha ilk günü görmüştü. Fakat kader işte! Kendisini niçin, neden bir türlü anlamadığı maddi, mânevi hırpalamalarla dolu bir gece Yassıada'da bulduğu zaman yalnız o değerli mesleğinin değil, bütün hayatının yok olduğunu hissetti. Korku ve endişeden çok kendi kendine acımaya yakın bir duygu bütün benliğini sardı! Acıma, insanî hislerin en yükseği fakat en yıpratıcısıdır aynı zamanda! Kendi kendine acıma hâlinde ise bu yıpratma kalbi ve sinirleri âdeta buruşturur. Bu buruşmanın ağrısına dayanmak güçtür. Hele doktor Zakar'ın çelimsiz ve biraz yaşlı vücudu hiç dayanmıyacaktı. Çok geçmedi, o yaşa kadar en ufak bir zaaf işareti göstermemiş kalp bir gece birden tıkandı. Bir kaç saat sonra da doktor Zakar artık yaşamıyordu!

*
**

Bu yazılar madem ki bir bakıma insandan, onun ruh âleminin çeşitli tecellilerinden çizgiler veriyor, o halde Yassıada'da yine insanın yaşama kuvveti aldığı bir menbadan, ümit çeşmesinin suyunu eksiltmeyen bir kaynaktan da bahsetmemiz gerekir! Buna rüyalar menbaı, rüyalar kaynağı diyebiliriz.

Ne olduğunu bilmediğimiz bir karanlıktan gelerek yine ne olduğunu bilmediğimiz bir karanlığa gidiyoruz. Hayat bu iki karanlık arasındaki yolculuktan başka bir şey değil! Bu yolculukta büyük hâdiseler geliyor insanın başına! Kader deyip çıkıyoruz işin içinden, fakat kaderin ne olacağını da öğrenmek ihtiyacı ile çırpınıp duruyoruz. Hele felâket zamanlarında! Kader duygusu ve acı

ruhumuz sarsmağa başlarken gizli bir el ümit çeşmesi-
nin musluğunu çeviriyor ve bu çeşmeden rüyalar, tef-
sirler, niyet tutmalar şeklinde bizi hayata bağlayan, ru-
humuzun sarsıntısını durduran serin bir su akıyor, akı-
yor!

Yassıada'da rüyalar, gazetelerde okunan haberler
kadar önemli idi. Birinin gördüğü bir rüya birkaç saat
içinde herkes tarafından biliniyor, çeşitli tefsirlere uğru-
yor, mânalar, neticeler çıkarılıyordu. Sonra Mevlânadan,
Hafızı Şîrâzî'den tefsirler! Bu arada bazılarının gördüğü
öyle rüyalar oldu ki şaşılacak bir isabetle gerçekleşti.
Bir noktaya daha işaret edelim:

Ümitlenmenin insan ruhunun temel dayanma dire-
ği olduğunu buna en inanmayanlar bile Yassıada'da
gördüler, ruhlarını bir yandan mâsum oldukları fikri ile,
öte yandan bu ümit hissi ile kararmaktan kurtardılar.
Böyle olmasaydı Yassıada çok, hem pek çok kurban ve-
rirdi. Fikret'in "Kahkaha-i yeis" şiirinde dediği gibi ümit
hissi ve rüyalar ruhların gecesinde şehirler galeyan etti-
ren ışıklar oldular!

*
**

Yassıada'da geçen hayatın neşe, ümit ve hüznü bir-
birine karıştıran günleri vardı: Dini ve resmi bayramlar!

O günler çok sert disiplinde hafif ama hissedilir bir
gevşeme oluyordu. Bayar ve Menderes dışında bütün ko-
ğuşları tepedeki tâlim yerinde bayramlaşmak için toplu-
yorlardı. Birbirleriyle aylardanberi konuşmamış insanlar
acele, acele hal hatır soruyorlar, karşılıklı teselli ve ümit
verici sözler söylüyorlardı. Garnizon kumandanı ile vazi-
felilerin de yüzleri daha yumuşaktı bu bayram günleri!
Kumandan koğuşları dolaşarak tebrik ediyor, hatta iyi
sözler de söylüyordu. Fakat yüzlerindeki sertliği bugün-
lerde bile bırakmıyanlar görölüyordu.

Atatürk'ün ölüm yıldönümü Yassıada'nın hâfızalarından silinmiyecek, ibret dolu bir günü oldu. Sabah dokuza çeyrek kala koğuşlara giden yokuşta toplanıldı. Hava açık ve ılıktı. Yokuşnu altında en başta Bayar, yanında Menderes, Koraltan, Bakanlar sıra ile dizilmişler, milletvekilleri de koğuşlara göre yokuşun başına kadar sıralanmışlardı. Tâlim meydanının solunda daha yüksek ve daha küçük bir meydan vardı. Atatürk'ün bir büstü dikildiği için Atatürk meydanı diyorlardı oraya!

Bayar'ın yüzü sararmıştı. Neler düşünüyordu tahmin etmek mümkün! Atatürk öldüğü gün başvekildi. İstanbul'da tabutunun arkasından Dolmabahçe'den Sarayburnu'na kadar yürümüştü. Sonra yıllar geçmiş, başvekillikten çekilmiş, hücumlara uğramış, büyük hâdiseler olmuş, Atatürk'ü unutmamak isteyenler görülmüştü. Resimlerini devlet dairelerinden, pullardan, paralarından kaldırmışlardı. Ebedi kabri (Anıtkabir) bir türlü bitirilemiyordu. Atatürk Ankara Halkevinin (şimdiki Türkocağı merkez binası) yanındaki Etnografya Müzesine tahniit edilerek bırakılmış duruyordu. Sonra Demokrat Parti kuruldu. Dört yıl süren ağır mücadele hayatı, 1950 zaferi! Bir zamanlar "Atatürk'ü sevmek ibadettir." diyen kendisi idi. Cumhurbaşkanı seçildiği gün hükûmetten ilk ricası da Anıtkabrin bir an önce bitirilmesi oldu. Çankaya'da mahzene atılmış heykelini çıkararak bahçeye koydurdu, resimleri dairelere asıldı, paralara yine resmi konuldu! Atatürk'ün Hatırasına Saygı kanununun çıktığı gün büyük sevinç duymuştu. Nihayet Anıtkabir bitirilmiş, kendisi için mukaddes vazife saydığı Atatürk'ü ebedî medfenine koymak ve toprağa vermek işi de ona nasip olmuştu.

Fakat Allahım, şu kaderin zulmüne bak, şimdi ona Atatürk inkılâplarına arka çevirmiş, Atatürk'e hıyanet

etmiş diyorlar, şimdi onu bu suçla mahkemelere sürük-lüyorlar, hattâ idama hazırlanıyorlardı!

Tam dokuza beş kala saygı duruşu yapıldı. Bir subay Atatürk'ün gençliğe hitabını okudu, arkasından sıra ile büstün önünden geçildi. Bayar yokuşun en altında idi, büstün önünden de en sonra geçen o oldu!

Mahkemeler başlamadan önce Yassıada'nın en önemli iki olayı HAKSIZ MAL İKTİSABINA ait beyannamelerin azırlanması ile SORUŞTURMALARIN yapılması idi! Haksız mal iktisabına ait soruların listelerini ellerine alan eski iktidar adamları şaşkın günler geçirdiler. Neler soruluyordu Allahım! İstenilen on yılın değil, bir ömrün hesabı idi! Hem ne şekilde! Evin elektrik, havagazı masrafından eğlence masrafına kaçır! Dünya'da hangi erkek, hangi kadın, hattâ en hasisler, en hesaplı olanlar bile, bu kadar uzun hayat parçasının bu kadar teferrüatlı masraflarını bir kenara yazmayı düşünmüştür? Otuz yıl önceki düğün gününden kalmış hediyeler hangileridir, kimler gönderdi, nasıl hatırlanır bu? Hayır kurumlarına veya başkalarına yapılmış bağışlar soruluyor? He hafta kaç defa kapıya kaç hayır kurumunun memurları gelmişler, makbuzlu, makbuzsuz ne kadar para almışlardı, bunu arayıp bulmak mümkün mü? Mutfak masrafları! Hangi adam karısına verdiği paranın şu kadarının yemek için harcandığını bilebilir?

Bütün bu sorular da onbeş gün içinde cevaplanacaktı! Hem ne şartlarla! Gerekli vesikalar verilecek, resmi dairelere yazılacak, satın alınmış eşyaların hatırlanabilen satıcılarından faturalar istenecek, hiç değilse yakın dostlardan verdikleri hediyeler sorulacaktı. Ayrıca banka hesapları, küçük büyük borçlar yeniden gözden

geçirilecek, bir cümle ile âdeta on yılın bütün hayatı bu masraflar bakımından günü gününe elden geçirilecekti.

Aslında bu bir hesap alma, hesap isteme değildi! Bu, yalan söyle, uydur ve söylediklerinin yalan olmadığını, uydurma olmadığını ispat et demekti! Bu, yıllardan beri sinsi sinsi, kulaktan kulağa, bazen açık olarak, 27 Mayıs'tan beri ise, akıl, vicdan ve insafın bütün sınırları dışında bir kin ve intikam hırsı ile haykıra haykıra ilân edilen büyük yalanın, Demokrat Parti iktidarının toptan hırsız olduğu yalanının, mahkeme kararı ile dünyaya ve Türk milletine kabul ettirilmesi çabası demekti!

Yüksek Soruşturma Kurulunun kararları da hemen hemen bu yoldan çıktı ve büyük kısmı ne kadar gülünç olarak! Kurulun gûya ortaya çıkardığı haksız iktisaplar on yılda onbeş bin liradan başlıyor, bütün gayretlere, çabalamalara rağmen bir ikisi dışında bir kaç yüzbin lirayı geçemiyordu. Bu suretle milletvekillerinin yalnız bankalardaki paralarının bir milyarı aşmış olduğu dedikoduları, filân ve falanın milyonluk servet hikâyeleri dosyalar daha mahkemeye çıkarılmadan âdi birer yalan hâline düşmüş bulunuyordu.

*
**

SORUŞTURMALARA GELİNCE:

Bunlar bazen kalabalık heyetlerce, bazen de Kurul namına tek bir üyesi tarafından yapıldı. Daha ilk günlerden itibaren dikati çeken noktalar oldu. Soruşturmalar başlayınca kadar Bayar ve Menderes'in bulunduğu alt ve üst koridorlar dışında öteki koğuşlardaki sanıklar hergün birarada havalandırmaya — Bu Yassıada'da resmen kullanılan tâbirdir — çıkarıyorlardı. Soruşturmalarla beraber koğuşlar ayrı yerlerde ve aralıklı

olarak gezintilere çıkarıldılar. Sonra birçok soruşturmalar yapılırken Kumandan dahil, garnizondan bazı subaylar da dinleyici gibi odada oturuyorlardı.

Soruşturmayı yapanlarla soruşturması yapılanların çoğu birbirlerinin arkadaşları idiler. Bir kısmı da uzun yıllar âmir ve memur olarak beraber çalışmışlardı. Bu eski tanışıklığın yarattığı samimi bir hava oluyor, soruşturma zaman zaman sohbet şeklini alıyor, karşılıklı kullanılan sözler sanıklarda ümitler, neşeler, geleceğe güvenle bakma hissi uyandırıyor.

Soruşturma konuları iki kısım idi: Siyasî olanlar, olmayanlar! Siyasî olanlar aynı idianın, diktatörlük iddiasının parçalarından ibaretti. O halde bunların hepsi yalnız bir dâva teşkil etmeleri gerekirken neden böyle ayrı ayrı ele alındılar?

Siyasî olmayan konulara gelince; bir memuru bulunduğu yerden başka yere tâyin etmekten başlayarak her çeşit hükûmet tasarrufları, aslında Danıştay'da iptal dâvası açılmasını gerektiren bütün tasarruflar ceza kanununa uydurularak ele alınmıştı. Bunların bir kısmını memura fena muamele diye, bir kısmını memuriyet vazifesini kötüye kullanma olarak soruşturuyorlardı. Araya bir defa bir kaç rüşvet, irtikâp dâvası sokulmuştu!

Burada Demokrat Parti için hazin bir manzaraya dokunacağız. Yüksek Soruşturma Kurulunun üzerinde durduğu siyasî konuların hepsi muhalefetin Millet Meclisi'nde Meclis tahkikatı istediği meseleler idi. Âdi dâvalar ise bizat Demokrat Parti'nin kendi içinde ve bu Parti mensuplarının birbirlerine reva gördükleri dedikodulardan ibaretti! Kıskançlık, kızgınlık, dargınlıkla düşünmeden, hislerin arkasında sürüklenerek yaptıkları dedikodulardan!

Yassıada soruşturmalarının "Işıklı Odası" nı acaba

kim düşündü? Bir kısım konular, bir kısım sanıklara ne den bu odada, bu şekilde soruldu?

Oraya birçok adam götürüldü, polis memurlarından Bakanlara kadar! Bu dekor ile hiçbir ilgisi olmaması gereken hususlar da soruldu, özel hayatın maceraları gibi!

Bir subay sanığı «ışıklı oda» nın bulunduğu küçük binanın kapısına kadar götürüyor, orada başkasına teslim ediyordu. Biraz bekledikten sonra açılan bir kapıdan sanık bir odaya sokuluyor, daha doğrusu gözleri birden bire açılacak kadar kamaştıran bir ışık deresine atılıyor. Bir masanın üstüne konulmuş kuvvetli lâmbalardan fışkıran ziya sanığı ışıktan bir örtü ile sarıyor, aynı zamanda ampullerin arkasında oturdukları ancak belli olabilenlerle arasına bir duvar çekiyordu. Birden sert bir ses, “Yaklaşın, oturun!” diye emir veriyor, sonra sesin tonu hiç değişmeden sanığa öğrenilmesi istenilenleri soruyordu. Bazıları için bu sorgu bir itirafa dâvet şekli alıyor, bazıları için de Divan karşısında söylenmesi gerekenleri telkin!..

*
**

NİHAYET DURUŞMALAR :

14 Ekim 1960 Cuma! Burada elimizde olmadan bir nokta üstünde duracağız. Çünkü öylesine bir tezat karşındayız ki bu da ancak insan ruhunun mayasındaki esrarlı inanma ihtiyacı diyebileceğimiz hisle anlatılabilir! Demokrat iktidarı bir yandan da gericilikle, bătıla dönmekle suçlandıran İhtilâl ve onun Yüksek Divanı «Cuma» gününün kudsiyetine İlk ve Ortaçağın hükümdar ve kumandanlarından belki de daha büyük değer verdiler, ihtilâli o gün yaptılar, mahkemelere o gün başladı-

lar, ayrı ayrı her dâvanın başlangıcını o güne getirdiler, son kararı da o gün verdiler! «Cuma» İslâm inancına göre mukaddes bir gündür. Atatürk ilkeleri arasında ise bazı günlerin uğur veya şeamet getirdiği yolundaki yarı dinî, yarı mistik inanca aykırı herhangi bir hüküm görülmüyordu!

14 Ekim Cuma! Değil yalnız Yassıada sanıklarının, bütün Türkiye'nin hatta bütün medeni memleketlerin beklediği gündü. Sabah erken, bu dâvalar yüzünden ismi artık tarihe egmiş Fenerbahçe vapuru açılış celse-sinde bulunmak için haftalardanberi hazırlık yapan genç, güzel, şık kadınlarla, gazeteci, memur, yüksek rütbeli subay, çoğu Halk partili eski milletvekilleri, avukatlar, beş on da sanık ailesiyle dolu olarak Dolmabahçe'den kalktı.

Hava açık ve ılık idi. Marmara'nın mavi sularında gezinti için tutulmuş özel bir vapurdu sanki bu! Sanık aileleri dışında hemen herkes neşeli idi, herkes yıkılan devrin başlarını nasıl bulacaklarını merak ediyor, türlü tahminler yürütüyorlardı. Vapurda tanınmış gazeteciler de vardı. Başta Ahmet Emin Yalman olmak üzere Demokrat Parti zamanında şu veya bu sebeple mahkemeye verilmiş yazarların bir çoğunun yanında Menderes'in sofrasında yeri eksilmemiş olanlar da görülüyordu.

Yassıada'daki deniz okulunun büyük jimnastikhane-si mahkeme salonu olarak düzenlenmişti. Salonun batı kısmı Divan yeri olarak ayrılmış, tam üstüne «Adalet mülkün temelidir» diye yazılmıştı. Ayrıca bir de sancak dikilmişti. Yazının sol yanında Atatürk'ün kabartma bir başı vardı. Salonun sol ve arka kısımlarında dinleyici tribünleri yapılmıştı. Sanıklar orta yerde oturacaklardı. Tanıklık ve sorgu yerleri ile, Divan Başkanı ve Baş Savcının önüne mikروفonlar konulmuştu.

Salona önce dinleyiciler alındı. Herkes elindeki kartta yazılı yerine oturdu. Şimdi sanıklar geleceklerdi. Salonda herhangi bir mahkemede, daha önceleri kurulmuş eski Yüce Divanlarda görülmemiş disiplin tedbirleri alınmıştı. Her taraf resmi üniformalı, beyaz eldivenli subaylarla dolu! Garnizon kumandanı Tarık Güryay sık sık içeri giriyor, hazırlığı gözden geçiriyordu.

Saat dokuzu biraz geçerken salonun arka kapısında sert emirler işitildi. Gözler birden o yana çevrildi. İşte geniş kapıdan başta Bayar, arkasında Menderes, bütün Bakanlar, Koraltan, Meclis Reis vekilleri, 15 kişilik Tahkikat Komisyonu Reis ve üyeleri, milletvekilleri sıra sıra gidip kendilerine ayrılmış yerlere oturmağa başladılar. Çoktan öldüğü bilindiği halde bir çok kimseler Demokrat Parti iktidarının son İçişleri Bakanını hiç değilse hatırlamaktan kendini alamadı.

Bayar ve Menderes'i yalnız dinleyiciler değil, kendi arkadaşları da beş aydanberi ilk defa görüyorlardı. Eski Cumhurreisi hemen hemen hiç değişmemişti. Yalnız salonun sol tribününde birinci sırada oturanların bir kısmı dikkatli baktıkları takdirde kulaklarının altında ve boynunda beyaz bir izi belki görebilirlerdi. Bayarın yanında oturan Menderes ise yarabbi ne kadar değişmişti! Bir insan beş ayda bu kadar zayıflayabilir, bu kadar çökebilir mi idi? Sapsarı idi yüzü! Eskiden ancak yakından farkedilebilen çilleri şimdi bütün yüzü sarmıştı. Boyunu incelmış, yakası gevşemişti. Yalnız, evet yalnız saçlarının rengi aynı idi. Bu göze hemen çarpan değişmemiş saç rengi, hakkındaki dedikoduların ilk tekHzibi oldu.

Menderes'ten sonra Bakanlar Medenî Berk'ten başlayarak protokol sırasına göre oturmuşlardı. Onların yanında Meclis Başkanı Koraltan, Meclis Başvekilleri, Tahkikat Komisyonu kurulmasına ait önergeyi veren

dört milletvekili vardı. Bu birinci sıranın arkasına Tahkikat Komisyonu Başkanı ve üyeleri yerleştiler. Yalnız Menderes'in hizasına düşen iskemle boş kaldı. Milletvekilleri Afyon'dan başlayarak seçim bölgelerine göre yerlerini aldılar. Bir kişi salona çok geç, Divan yerini alarak yoklamalar başladıktan sonra getirildi ve doğruca Menderes'in arkasında boş bırakılmış iskemleye oturtuldu. Bu, Demokrat iktidarın ilk Başvekil Yardımcısı, yedi yıl vekilliğini yapmış, Grup sözcüsü diye kabul edilmiş ve üzerine çok hücum ve tenkid çekmiş Samet Ağaoğlu idi. Neden geç geldi? Neden Manisa Milletvekillerinin yanında değil de Menderes'in hemen arkasında yer verildi? Bu neyin işareti idi?

O gün gazeteciler ve daha başkaları bunu birbirlerine sordular. Hattâ Başol da bizzat Samet Ağaoğlu'na! Aslında bu, idarenin bir hatası idi ve Ağaoğlu'nun Yassıada'da Bakanların bulunduğu bölümde hapsedilmiş olmasından doğmuştu.

Salonda göze çarpan ilk özellik Garnizon Kumandanına ayrılmış yer oldu. Sağ yanda avukatlara ait sıraların hemen başında bir masaya, milletvekilleri salona alındıktan sonra gelip oturdu. Tarık Güryay'ın hali, bakışları, duruşu öylesine dikti ki İhtilâlin bir temsilcisi sayılabilirdi. Divana ihtilâl mahkemesi manzarası da böylece verilmiş oluyordu.

Salonun göze hemen çarpan ikinci dekoru, subay ve er olarak muhafız çokluğu idi. Divan heyetinin iki yanından başlayarak bütün o koca salon ikişer metre ara ile askerî kordon altına alınmıştı. Her yarım saatte bir sert emir ve adımlarla nöbet değiştiriliyordu. Dâvaların sonuna kadar da bu böyle kaldı!

Divan Başkanı ve üyelerinin salona girişleri muhte-

şem oldu. Önce şişman, uzun boylu, bir hava yüzbaşısı talim adımları ile yürüyerek başkan koltuğunun arkasında hâzırol vaziyetinde durdu ve başını sağa çevirdi. Aynı anda da Başol, Selman Yörük, Ferruh Adalı ve öteki üyeler salona girdiler. Herkes ayağa kalktı. Bu sırada da önce Başsavcı Egesel, arkasında on iki yardımcısı âdeta koşar adımlarla ilerliyerek yerlerini aldılar. Egesel iki yanına bakarak yürüyor, o ve arkadaşları, atlarından hemen inmiş, Kırıl sarayındaki merasime kan ter içinde ancak yetişebilen şövalyelere benziyorlardı.

Biraz önce Demokrat iktidarın sanık başlarını, duaklarda gülümseme, yüzlerde sevinç çizgileriyle seyredenler şimdi Divana bakıyorlardı. Siyah cübbelerin kol ve yakalarındaki koyu kırmızı geniş şeritler salonda bir yandan korku ve heybet veren renk tezatları yaratıyor. bir yandan da hakimlerin başlarında kızıl çelenkli akisler yapıyordu. Cübbelerin siyahlığı ile kol ve yakalardaki kırmızı bir dekor içine almıştı. Başol bu ilk dakikalardan itibaren favorileri, el işaretleri, sesinin ton ve şivesiyle sahnenin en çekici aktörü oldu!

Donuk bir yüzdü Selman Yörük! Divanın öteki asil ve yedek üyeleri şişman zayıf, esmer sarışın, gözlüklü gözlüksüz, kendilerini sarmış, her şeyi olduğundan daha büyük gösteren şartlara rağmen pek göze çarpmıyorlardı. Hemen hepsi de birbirlerine benziyorlardı. Nedense sık sık tribünlere bakmaktan da kendilerini alamıyorlardı.

Başol ağzını mikrofona yaklaştırdı. O günden sonra çok meşhur olan, dâvaların sonuna kadar her duruşma başında tekrarlanacak cümleleri söyledi:

“Sanıklar getirildiler. Bağlı olmayarak yerlerine alındılar. Müdafiler hâzır. Açık olarak duruşmaya başlandı!”

Garip bir şive idi bu! Kelimeler de bir tuhaf! Ne demek şu «bağlı olmayarak»? Elleri kelepçesiz demek istiyor. Ama «bağlı olmayarak» sözü tek başına herhangi bir oturumda sanıkları iskemlelerine zincirlenmiş görmek ihtimalini de akla ve hayale getiriyordu.

Sanıkların çoğunun avukatları hazırды. Divan yerinin önünde, zabıt kâtiplerinden sonraki sağ ve sol yanlara konulmuş sıralarda simsiyah birer yığın teşkil ediyorlardı. Aralarında tanınmış olanlar azdı. Sâkıp Gürkan, Hamdi Öge, Süreyya Ağaoğlu, Nezihi Bölükbaşı, Feruh Agan, Hüsamettin Cindoruk, Burhan Apaydın, Gültekin Başak, Ekrem Korkut göze çarpıyordu. Bu avukatların bir kısmının işleri zordu. Kardeşlerini, babalarını, kocalarını bir ihtilâle karşı savunacaklardı. Süreyya Ağaoğlu, Mes'ude Varol kardeşlerini, Ayhan Timurtaş hem babasını, hem kocasını, genç Köymen babasını, Saim Kutman babası İzzet Akçal'ı, İsmail Hakkı Tekinel karısı Neclâ Tekinel'i, Şükran Esmerer ağabeyisi Nüsret Kirişçioğlu'nu, Şeref Kayalar ağabeyisi Mazlum Kayalar'ı! Bunların hepsi kendi yuvalarını fırtınadan korumağa çalışacaklardı!

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Anayasayı ihlâl suçuna ait kararı okunmaya başlandı. Uzun, hukukî olmaktan çok siyasî, üslûbu tertibi eski tabir ile selikadan yoksun bir kararname idi bu! Saatler ve saatler sürdü okunması!

İlk yapraklardan sonra hemen hiç kimse, yahut okuyan kâtibin söyleyiş hatalarını şive hataları yaparak düzelden Başol'dan başka kimse dinlemedi! Tribündekiler rahat rahat sanıkları, sanıklar da onları seyrettiler. Bir de her yarım saatte bir yapılan ve bir geçit resmini hatırlatan nöbet değiştirmelerini!

Burada herkes birbirini çok iyi tanıyordu. Zabıt tutanlar Meclisin kâtipleri idi. Şimdi bir çoklarının hesap verecekleri siyasi konuşmaları da yine onlar tutmuşlardı. 11 inci Büyük Millet Meclisinin son aylar manzarası gözlerinin önünde idi. Demokrat Parti Meclis Grubunun toplantılarında da hep bu kâtipler bulunuyorlardı. Dinledikleri kararnamenin madaıyonun ancak bir yüzü olabileceğini, öteki yüzünde neler bulunduğunu pek iyi biliyorlardı.

Kararnameler okunurken birbirlerine bakan tribündekilerle sanıklar neler hatırlıyorlardı acaba? Menderes'in sofrasında Bakan düşürüp Bakan seçen şöhretli gazeteciler o sofranın sahibi ile şimdi iskemlesine büzülerek oturan adam arasındaki farka ne diyorlardı? Hatırlıyorlar mı idi ki kararnamede yazılı «Besleme basını» şayet varsa onlar yaratmışlardı! Kendilerine büyük pay çıkarmak için aç kurtlar gibi üşüşmüşlerdi Menderes'in başına! Malatya'da bir meczubun attığı kurşunla yaralanan adam uçakların değil, kuşların bile kanat açmaya cesaret edemiyeceği fırtınalı bir gece yarısı iki Bakan, üç tanınmış doktorun nasıl imdada yetiştiğini unutmuş olabilir mi idi? Şu şimdi süngüler, silâhlar arasında hesap sorulan adamın babalarına veya kendilerine gösterdiği kolaylıklarla 1949 da sıfır iken bugün on milyonluk matbaaların, gazetelerin sahipleri çocuklar, onun için «Değil Türkiye'nin bütün dünyanın en büyük adamlarından biri. Tükenmez enerji menbaı, Türk milletinin büyük başvekili» dedikleri zamandanberi çok geçmemişti daha! Onun bir seyahatine arkadaşlık etmek için birbirlerini kırıp döktükleri günler hâfızalarından çıkabilir mi idi? Menderes kadar politikasını gazetecilerin arzularına göre yürüten devlet adamı azdı. İşte Demokrat Parti'ye ismini kendisinin verdiğini söyleyen ve şimdi tribünde, daha üç dört yıl önce Türk istikbalinin büyük mimarı

diye baktığı Menderes'i süngüler arasında zevkle seyreden gazetecinin hâtırı için bir çok Bakan hükûmetten çekilmeğe zorlanmışlardı! Yine onun hâtırı için meselâ Fethi Çelikbaş Bakan olmuştu. Bu salonda başka şeyleri hatırlayanlar da vardı:

Sanıklardan biri birdenbire bir hâkimle gözgöze geldi, belki aynı bir gün ikisinin de hâfızasında canlandı. 27 Mayıs'tan daha üç ay önce şimdi kaderi vereceği oya bağlı sanıktan, mesleğinde yükselmesi için elinden tutmasını heyecanla istemişti. Nasıl samimi idi o günkü sözleri! Bir başka sanığın gözleri bir başka hâkimin yüzüne dikilmişti! «Seni bulduğun yere seçtirmek için Mecliste ne kadar çalışmıştım, ne kadar yorulmuştum.» demek istiyordu sanki!..

Kararnamenin okunması nihayet sona erdi. Başol bir diyecekleri olup olmadığını sanıklara sordu. Birkaçı kalkarak bazı şeyler söylediler. Arkalarından Menderes'in çekine çekine mikrofona doğru yürüdüğü görüldü. Salon birden sessizliğe gömüldü. Bu zayıf, sapsarı, titredigini belli etmemeğe gayret eden adam mı idi daha beş ay önce sesi Türk vatanını bir baştan bir başa kaplayan insan? Konuşmağa çalıştı:

“— Dört buçuk aydan beri bir odada yalnız başına kapalı tutluyorum. Muhterem kumandanın arada bir çağırıp konuşması dışıda bir kimse ile temasım yok! Akli meleklerim, konuşma tâkatim zayıflıyor. Odamda, gece gündüz tek kelime bile söylemeleri yasak edilmiş iki subayın göz hapsi altındayım ayrıca! Okuyacak ne gazete, ne kitap veriyorlar. Bu şartların değiştirilmesini rica ediyorum.”

Sesi melânkolik ve acındırıcı idi. Başol okşayan birkaç kelime söyledi. Menderes yerine döndü.

O güne kadar sanıkların dış âlemle her türlü bağları kesilmişti. Gazete yüzü görmemişlerdi. Halbuki aradan geçen aylarda onlar için acı şeyler yazılmış, ne iftiralar, ne isnatlar yapılmıştı.

Celâl Yardımcı'nın avukatı Orhan Arsal söz aldı ve Yassıada mahkemelerinden hâfızalarda kalacak çıkışı yaptı:

“...Etrafta silâh doludur. Biz mahkemelerde silâh görmeğe alışmış insanlar değiliz. Silâh gölgesi altında müdafaa yapmağa alışık değiliz...”

Tribünlerde bir uğultu yükseldi!

İkinci çok önemli çıkış Adnan Menderes'in avukatı Burhan Apaydın yaptı. Bu, dâvanın belkemiği olan hukukî tezin daha ilk celsede ortaya atılması demekti:

“Şimdiye kadar ne siyasi tarihimizde ve ne de adli tarihimizde seçim yolu ile iş başına gelmiş kanun yapıcı organın kaza kuvveti karşısında muhakeme edilmesi görülmemiştir. Bu ilk defa olmaktadır. Bu dünya hukuku bakımından da çok ehemmiyet taşımakta, dünyanın dikkatini ayrıca üzerimize çekmektedir. Savcının bu bakımdan da insan hakları prensiplerine saygı göstermesi lazımdır. Halbuki bir yandan kendi savunacağımız kimseyle görüşemiyoruz, bir yandan da radyoda Yassıada saati diye mahkemeler üzerine tesir edecek yayınlar yapılıyor. Bunu da durdurmak icabeder...”

Apaydın'ın tezini anlatırken gösterdiği soğukkanlı cesaret ilerideki duruşmalarda çeşitli durumlar yaratabilir mahiyette idi. Saygı ile, fakat kesin konuşuyordu. Menderes için «yere düşen cevher» diyor, Divan'dan ileri sürdüğü hususlarda peşin karar istiyordu.

Burhan Apaydın'ın, bu çıkış hayat kaderinin bir dö-

nüm noktası sayılabilir! Onu bu yüzden durşmalardan uzak tutmanın yollarını aradılar, buldular da! Fakat Balmumcu'da geçirdiği aylar şöhretinin menba ve kaynağı oldular. Menderes'i savunamadı, kardeşi de yerini pek tutamadı, fakat her ikisi de Menderes'in avukatı olarak kolaylıkla seçimlere ve Meclise girdiler.

İşte Yassıada'da Demokrat Parti iktidarının, 11 inci Büyük Millet Meclisinin, dünya tarihinde ilk defa olarak bütün bir parlâmento çoğunluğunun mahkemesi böyle başladı.

Bundan sonra tam on ay muhteşem olduğu kadar garip, düşündürücü olduğu kadar hazin bir dekor ve merasim içinde tarihe «Köpek dâvası, Bebek dâvası, Değirmen dâvası» gibi acayip isimlerle geçecek, ihtilâl ve Yüksek Adalet Divanı ile asla ilgisi olmaması gereken dedikodulardan baret dâvalar birbiri arkasına görüldü. Binlerce çeşit tanık, bir yığın eski, yeni Bakan, Milletvekili, general, yüksek memur, polis, iş adamı sanık olarak divanın önünden gelip geçtiler. Egesel durmadan Fransız inkılâbının meşhur savcısı Fûkyetenvil'e taş çıkartacak derecede idam cezası istedi. Sonunda da bütün bu dâvaların bağlandığı Anayasayı ihlâl dâvasına sıra geldi.

**

Ah insan! Dinlerin dediği gibi bir bakıma yaratıkların en şereflişisin! Fakat bir bakıma da senin kadar zalimi, senin kadar menfaatin peşinde koşanı, senin kadar korkak, hain, arkadan hançerleyicisi yok!

Bütün dâvalarda, hele şu Anayasayı ihlâl dâvasında insan en yüksek çapından, en aşağı çapına kadar ortaya döktü kendini! Bu yazıların dar çerçevesi içinde dâva-

lardaki insandan ancak kısa bir kaç çizgi, renk ve ses vereceğiz. Şunu söyleyelim; Yassıada mahkemelerinde Divan Başkanlığından en sessiz tanık ve sanığa kadar Şekspir'in şiir ve mistik hayallerine, Fuzulî'nin lirizmine, Edgar Po'nun ateşli, kızgın rüyalarına, Dostoyevski'nin tahlillerine, hatta bunların hepsinin üstünde Dante'nin ıztıraplarına lâîyk ve bu büyük dehaların kalemlerinden anlatılmağa değer ruh, zihniyet, karakter tezahürleri gösterdiler. Orada medenî cesaretin ürperten haykırışı yanında aşağılık duygusunun yarattığı iğrenç hiyanetten örnekler gördük. Orada korkunun insanı alçaklık uçurumuna nasıl yuvarlandığını heyecanla seyrettik. Orada aynı insanın vefa, arkadaşlık uğruna başını cellada nasıl seve seve uzattığına tûylerimiz diken diken baktık. Orada bütün gerçekleri, intikamın vahşî hırsına feda etmekten çekinmeyen kinlerle karşılaştık. Nihayet yine orada yüzlerce insanın kendilerine açılmış kurtuluş kapılarına bakmaya bile tenezzül etmeden yapılan diktatöre uşaklık ittihamına karşı nasıl kaya gibi sertleştiğini gördük.

Dâvalar boyunca Demokrat Parti iktidarının bilinen yüzleri derece derece nasıldılar? Bunu canlandıрмаğa çalışacağız. Bu çizgiler ileride meraklılardan tarihçilere kadar bir çoklarına yapacakları etüdler için malzeme teşkil edecektir! Hem yalnız sanıkların değil, Divan Başkanı ve bazı üyelerinin, Egesel ve yardımcılarının, bazı şahitlerin de portrelerini çizeceğiz, onlardan da çizgiler bulunacak yazılarımızda.

Sonra yine dâvalar boyunca elem veren hâdiseler de oldu! Lütfü Kırdar'ın, Nuri Yamut, Yümnü Üresin, Keenan Yılmaz'ın ölümleri! Bu sönüp gidenlerle duruşmaların havasına çöken ağır melâl, acaba büyük günün, 15 Eylûl'de ilân edilecek akıbetlerin kederlerinden birer parça mı idi?!

Lütfü Kırdar'ın mikrofon başında; "Belki bir daha çıkamayacağım huzuruza, bırakın masum olduğumu ispat edeyim!" dedikten hemen sonra düşüp can vermesi Yüksek Adalet Divanının üstüne âdeta simsiyah bir örtü gerdi. Her olaydan geleceğe ait işaret bekleyen ruhlar karanlıklar içine gömüldüler..

Duruşmalar Başol'un aynı sözleri ile başlıyordu: «Sanıklar getirildiler. Bağlı olmayarak yerlerine alındılar. Müdafiler hâzır, duruşmaya açık olarak devam olundu.» Arkasından hastalıkları yüzünden getirilmeyenlere ait Garnizon kumandanlığının mektubu ile raporlar okunuyordu: «Nuri Yamut, Yümnü Üresin, Hüsnü Yaman..» Hemen hepsi de kalp hastası idi. Bu sürekli olarak getirilmeyenlerden birinin ismi bir duruşma başında artık son defa, fakat ölümünü bildiren rapor okunarak geçiriyordu. O zaman Egesel ayağa kalkıyor, öldüğü anlaşılan.. hakkındaki dâvanın düşmesini istiyordu. Böylece dâvaların üstündeki matem ve keder perdesi gittikçe kalınlaşıyordu.

*
**

Yassıada mahkemelerinden kalacak hâtıralar arasında hafızalarda yaşayacak yüzler var. Bunları olduğu gibi gösterebilmek çok zor. Bir kısmı korkunç bir ruh ve düşünce fırtınasının asıllarından inanılmayacak kadar uzaklaştığı yüzlerdir.

Şimdi bu satırları yazarken aklımıza, hattâ gözlerimizin önüne Dante geliyor. Dahiyane melânkolisinin yarattığı en büyük cehennem iblisinin, Lüsifer'in, İslâm inancına göre Melekût-Tâvus'u'un, her birinde velinimetine hıyanet etmiş üç insanı, Yehûdây'ı, Brütüs'ü, Kassiyus'u çiğneyen üç ağzına, Yassıada dâvalarını görseydi birkaç ağız daha katardı diye düşünüyoruz.

Adnan Menderes Divanın huzuruna eski Menderes'in, 1946 - 1950 yıllarının yaman muhalifi, 1950 den sonra ismi Türkiye sınırlarını hızla aşarak dünya meselelerinin müzakerecileri arasına karışan, memleket içinde şöhreti efsaneye benzeyen hikâyelerle süslendirilmiş, sesi sabah-tan akşama vatan ufuklarında akisler yapan ve Türk milletinin kaderinde tam on yıl büyük rolü ve yeri olan şık, temiz, ince, zarif adamın ancak silik bir gölgesi olarak çıktı.

Bitkin hali, hergün biraz daha artan melâli, hergün biraz daha çöken omuzları ile mikrofon başına gelip git-ti. Ümitsizliğin kısıtğı sesi, yenilmiş olmanın soldurduğu bakışları ile yine gölge bir hayal gibi kaderin ona nasip kıldığı âkibete katlanmak için bu huzrudan ayrıldı. Meş-ru olmayan çocuğunu öldürmekten vatana hiyanete ka-dar kendisine reva görülen her dâvada ne duruşu, ne sesi değışti. En yakın bildiğı arkadaşlarından yediğı hançerler de, hiç ummadıklarından gördüğü vefa ve mertlik jestleri de onun sararmış yüzüne en ufak bir renk farkı getirmedi. Kurumuş dudaklarının belli belir-siz gülümsemelerle ıslandığı ancak birkaç defa görülebil-di: Tefvik İleri, Samet Ağaoğlu, Fatin Rüştü, Osman Ka-pani gibi arkadaşlarının Demokrat Parti'nin eserlerini öven savunmalarını dinlerken! Son güne kadar Bakanlı-ğını yapmış bazı insanlar parmaklarını yüzüne uzatarak onu suçlandırırken, bir kısım yüksek memurlar ona kafa tuttukları hikâyelerini uydurur ve bu yalanları pervasız-ca söylerken, başını hafifçe sallamakla yetindi. Ve hiçbir arkadaşını, kendisine zaman zaman şiddet yollarını tav-siye etmiş, göstermiş olanlar da içinde, suçlandırmadı.

Bazen ne kadar acıklı oluyordu görünüşü... Başol'un azarlamağa benzeyen ihtarları karşısında boynunu bü-küyor, ayaklarını sürükleyerek gidip yerine oturuyordu.

Duruşmalar arasında sigara içmek için verilen 15 dakikalık fasılada onu sağdan birinci kapının yanındaki aralığa oturtuyorlar, yüzünü buzlu cama çeviriyorlardı. Orada başı hep öne eğik birbiri arkasına birkaç sigara içiyordu.

Sorulara verdiği cevaplarda da, savunmalarında da aynı halsizlik vardı. Fakat mantık, insicam yerinde idi. Kelimelerin nazik, hattâ zarif olmasına çok dikkat ediyor, bazen kaba bir söz kullanmamak için yorucu gayretler sarfediyordu. Neden bu kadar halsizdi? Bütün hayatında durmadan döğüşmüş, döğüşmesini bilen bu adama ne olmuştu? Hangi düşünceler, hangi sözde dost telkinler onu bu duruma sürükledi? Yoksa bu hali sezdiği feci sonun karşısında teslim olmak mı idi? Yassıada mahkemelerinin, Yüksek Adalet Divanı'nın, 27 Mayıs ihtilâlinin eline geçmiş veya verilmiş suçluluğun en kesin delilleri diye gösterilen, idamlardan, hafif cezalara kadar bütün kararların altında bir damga gibi basılı bazı hâtıra defterlerinin bu kendini bırakışta rolü var mı idi? «Sen de mi Brütüs?» demiş miydi yoksa?

Adnan Menderes'i tanıyanlar iyi bilirler, aslında utangaç bir yaradılışı vardı. Bir takım komplekslerin de tesiri altında idi. Bu kompleksler tâ çocukluk çağlarında yerleşmişti onun ruhuna. Hepsinin temelinde de ana ve babasını çok erken, belki de beş altı yaşlarında kaybederek akrabalarını elinde büyümüş olması yetiyordu. Çocukluk çağında geçirdiği veremin daha da artırdığı bu çekingenlik Aydın'ın çok eski bir ailesinden gelmiş olmanın verdiği gurur hissi ile bir türlü bağdaşamıyordu. Menderes kalabalık bir salona girerken ayakları birbirine dolaşırdı. On yıl süren iktidar devresinde onu politik zaruretler olmadıkça herhangi bir davette gören olmamıştır. Bulunduğu zamanlarda da bir kaç arkadaşı ile bir yana çekilir, biraz oturur, sonra kalkıp giderdi! Nihayet

tam bir toprak adamı idi. Kadere inancı da en çok bundan doğuyordu.

İşte Menderes'in Divan karşısındaki silik duruşunda bu kısaca anlattığımız mizacın da rol oynamış olduğunu söylemek mümkün.

Bütün bunların ötesinde hakkında kendi çocuğunun kaatili olmak gibi seviyesiz, insafsız ithamlarla dolu bir yığın dâva açılmıştı. Dokuz ay hemen hemen hergün mahkemeye gitti geldi. En sıhhatli bir adamı perişan etmeğe yetecek bu yorgunluğu daha da artıran, hem çok artıran başka sebepler de var mıdır? Bugün için belli değil. Fakat şayet varsa ileride tarih elbette meydana çıkaracaktır. Çünkü Adnan Menderes'in günde en aşağı iki üç saat yaya yürüdüğünü, denizde saatlerce yüzecek kadar kuvvetli ve gürbüz olduğunu bütün Türkiye biliyordu.

Beraber oldukları dâvalarda Bayar ile Menderes yanyana oturuyorlardı. Bu onlara ilk celselerde birbirleriyle konuşmak imkânını vermişti. Fakat birkaç zaman sonra Menderes'in arkasını Bayar'a dönerek oturduğu görüldü. Artık birbirlerinin yüzlerine bile bakamıyorlardı. Bu acaba bir dargınlık mı idi?

Savcının hakkında istediği idam cezasını bütün arkadaşları gibi sükûnetle karşıladı. Fakat onlardan ayrı olarak düşünebilirdi:

Daha bir yıl önce büyük bir dâvayı, Kıbrıs dâvasını halletmek için Londra'ya giderken düşen uçağın parçaları arasından sağ ve salim çıkmıştı. Onun ve bazı arkadaşlarının bu kurtuluşunu Türk milleti bir mucize gibi karşılamış, İstanbul'a ve Ankara'ya geldiği gün kendisini yüz binlerce insan, parti farkı gözetmeksizin kucaklamıştı. Artık hayat zaferini kazanmış adamdı! Bu sevgi tahına rahat rahat oturabilir, hayalindeki büyük, medenî,

refah içindeki Türkiye'yi bir an önce gerçekleştirecek yeni plânlar kurabilirdi.

Grupta «Allahın sevdiği bir kulum, bana bu kadar şerefler bahsetti» derken kendisin o dakikaya kadar korumuş olan büyük kudretin, çok değil, dört yüz gün bile geçmeden onu böylesine yalnız bırakacağı akla gelebilir mi idi? Neden öldürmedi o kazada da şimdi önünde sehpanın yolunu açıyordu? Yoksa açılan, fâni insanlarla ilgisi olmayan başka bir yükselişin kapısı mı?

Ya küçük Menderes! O sustu. Sekiz yıldan fazla süren bakanlığında, 10 yıl milletvekilliğinde olduğu gibi sustu. Fakat yerine hâtıra defterleri konuştu. Adnan Menderes'in hayatı boyunca arkadaşı, birbirlerine karşı sevgileri dillere destan olmuş, aralarında hiçbir kan bağı olmadığı halde aynı soyadını almış ve çocuğunun «amça» dediği adamın arkasından ve eteğinden tutarak yürümüş, her çeşit ikbalin merdivenlerini bu sayede tırmanmış insanın, oturduğu bütün koltuklara sırtını rahatça dayadığı ve bir eli ile ömrünce beraber olduğu adamı sıkı sıkı kavramaya devam ederken, öteki eliyle aleyhinde, yalnız onun değil, hemen hemen bütün arkadaşlarının aleyhinde defterler doldurduğu anlaşıldı

Ethem Menderes de zayıflamış, çok zayıflamıştı. Üstünden elbiseleri dökülüyordu. Ama yüzünün çizgileri yine düzgündü, gözleri yine tatlı bakıyordu. Sesi yine ahenkli, hareketleri yine ince idi! Başol'a göre hâtıra defterlerini doldururken samimî idi. İçi yanıyordu onları yazarken! Kaderini büyük Menderes'e bağlamıştı.

Mahkemede o defterler okunurken neler düşünüyordu Adnan bey? Belki hâtıraları bir çok yıllar öncesine iniyordu, Aydın'ın yemyeşil ovalarına, beyaz çiçeklerini açmış pamuk tarlalarına, Menderes suyunun kıyılarına! Çocukluğundan bu yana, bu babadan kalma sadık emektar olmaktan ziyade dost oğluna, öz ağabeyden çok da-

ha fazla ağabey, arkadaş, kardeş olmuştu. Beraber büyümüşler, beraber okumuşlar, askerliklerini beraber yapmışlar, çiftliği beraber idare etmişler, önce Halk Partisi'nde, sonra Serbest Cumhuriyet Partisi'nde, arkasından yine Halk Partisi'nde yanyana olmuşlar, Demokrat Parti kurulduğu zaman da bu yeni çatını altına yine birlikte girmişlerdi. Bütün bu hayat yolculuğunda Adnan bir adım önce, Ethem tam bir gölge halinde arkadan yürümüştü. Bu yürüyüş Demokrat Parti'nin ikbal yıllarında da devam etti. Adnan Menderes Başvekil, Ethem Menderes İçişleri Bakanı, Devlet Bakanı, birçok defa da Başvekil vekili oldu. Resmî seyahatlerle bütün dünyayı dolaştı, ihtilâl günü de yine Millî Savunmanın başında idi. Bir nokta daha var:

Demokrat Parti'nin ve Adnan Menderes'in şan ve şerefini paylaşmakta onun kadar heyecan gösteren başka biri yoktu. Kendisini bilhassa dışa, yabancı devletlere Menderes'ten sonraki adam gibi göstermeğe, hükûmet arkadaşlarını kızdıracak kadar gayret sarfediyordu! Fakat ne gariptir ki Ethem Menderes'in hâtıra defterinde yazdıklarını şimdi hayretle dinleyen eski Bakanlar ve milletvekilleri onun hükûmet ve Meclis grubu toplantılarından hafızalarında kalmış tek cümlesini hatırlamıyorlardı.

Mahkemede hâtıra defterleri okunduğu zaman herkes önce şaşı, sonra irkildi, sonunda da iğrendi. Fakat heyhat!.. Adnan Menderes'i ölüme götüren yol bu hâtıra defterlerinden başlıyordu. Bu defterlerde daha başka öyle yapraklar vardı ki akla türlü şüpheler getiriyorlardı. Bu şüpheler Cemal Gürsel paşanın ihtilâlden 23 gün önce yazdığı meşhur mektubu Bayar'a asla göstermemiş, Hükûmet ve Partinin sorumlu heyetlerine ve insanlarına haber vermemiş olması ile daha ileri ihtimallere yol açıyordu!

İşte yine insan muamması ile karşı karşıyayız. Hayatta her şeyini borçlu olduğu adama karşı neden bu hareket? Cevabı basit! Her şeyini borçlu olduğu için! Kendisini ezilmiş sanma duygusunun en alt derecesidir bu! Dostoyevski'nin «Karamazof kardeşler» romanındaki aynı babanın oğlu Simertiyakof'un duyduğu his! Bu hissin kıskançlıkla ilgisi yok. Kıskanç, kendisine hak gördüğünü elde edemiyenin ona sahip olana karşı duyduğu his tir. «Yalnız benim olsun, başkalarının olmasın» diye düşünen adamdır kıskanç! Bir kelime ile kıskançlık rakibin duygusudur. Her şeyini borçlu olduğ adama karşı duyulan his ise ya minnettir, ya kin! Minnet şuur üstündür. Kin önce şur altında doğar, büyür, sonra bir gün şuur üstüne çıkar. Ethem Menderes'in hâtıra defterinin bize takdim ettiği yüz de bundan başka bir şey değil!

Ya öteki hâtıra defterleri! Hayır, onları yazarlar için böyle bir tahlile lüzum yok. Bunlardan biri Koraltan. Menderes'in Demokrat Parti'yi kurdukları gündemberi beraber olduğu, 14 Mayıs 1950 den 27 Mayıs 1960'a kadar zaman zaman nüfuz ve prestijini ortaya koyarak koltuğunda oturmasını sağladığı arkadaşı! Koraltan günlük hislerinin baskısı altında yaşayan bir insan! Haklı haksız kızmış, yazmış. Fakat mahkemede yazdıklarının geçici hislerden ibaret olduğunu, düşüncelerini anlatmadığını söylemek faziletini de gösterdi!

Şemi Ergin ve Nedim Ökmen'in hanımının defterlerine gelince, Başol bile onlar için «Samimî düşünceleri, içleri yandığı için yazmışlar» demedi ve dememekle de bu defterlerin yazılış tarihleri üzerinde zihinleri bulandırdı doğrusu...

Burada bir mektubu hatırlıyoruz. Gazetelerde çıkmış, radyolarda okunmuştu. Şemi Ergin'in Millî Savunma Bakanlığından uzaklaştırıldığı zaman Başbakana

yolladığı mektup. O ne iltifatlı cümleler, o ne göklere çıkarmalardı! Menderes hükûmetlerinden değişik tarihlerde çekilmiş elinde fazla Bakanın yazdıkları veda mektuplarında kullanılmış olanların topundan on defa fazla minnet, teşekkür, beraber çalışmaktan duyduğu şerefi anlatan ve öven kelimeler!

Hâtıra defterleri hikâyesinden hafızalarda kalacak elim bir sahne var:

Grup zabıtlarından ordu hakkında bir milletvekili tarafından ileri sürülmüş bir fikir üzerine Başbakanın söyledikleri okunuyordu. Menderes, orduyu her çeşit tartışmanın üstünde bir varlık olarak konuşmuş, ordunun Türk milletinin ta kendisi olduğunu, onun hakkında hiç kimseye tek söz söyletmiyeceği cevabını vermişti. Tam bu sırada Şemi Ergin'in elini kaldırdığı görüldü. Mikrofona gelmek istiyordu. Başol çağırdı. O zaman ihtilâl günü Ulaştırma Bakanı olan zat 14 Mayıs 1950'nin yıldönümünde hatıra defterinde yazılı olanların okunmasını istedi ve verdikleri defteri kendisi yüksek sesle, kelimelerin üzerine basa basa okudu. Neler yazmıştı ya-rabbi! Menderes orduyu politikaya sokuyor, masum Türk gençlerinin üstüne sürüyordu. Bu satırlarla, zabıtlardan okunan Menderes'in sözleri yüzde yüz birbirinin tersi idi. Zihinlerde kocaman bir istifham çizildi.

Bu örnekler ve mahkemede milletvekili, Bakan, memur daha bazılarının sözleri, tavırları, hareketleri karşısında Menderes hemen hemen sustu. "Bu düşüncelerinden bana hiç bahsetmemişlerdi arkadaşlarım! En çok iltifat edenler de yine onlardı! Madem bu kadar bana karşı idiler, neden hükûmetten çekilmediler!" demekle yetindi. Ama şimdi ruhu bulunduğu yerden dünyaya bakarak Fuzûlî ile beraber söyleyebilir:

*“Vefa her kimseden kim istedim
Andan bin cefa gördüm
Kimi kim bîvefa dünyada
Gördüm bîvefa gördüm.”*

*
**

Yassıada mahkemeleri bir adamı o güne kadar bilinmeyen tarafları ile meydana çıkardı: Celâl Bayar! Dostu ,düşmanı Bayar'ın mahkemelerdeki duruşunu beğendi. Başol bile. Evet, Başol bile! Menderes'e karşı olan icapsız sertliği Bayar'a göstermemek gerektiğini hissetti Divan Başkanı zeki bir adamdı Bayar'ın kendisini kurtarma peşinde olmadığını hemen sezmişti Bir duruşma gününde dediği gibi eski Cumhurbaşkanı “Yeni bir politikanın, Yassıada politikasının” sahibi idi şimdi! Bütün yollar ona çıkıyor, bütün ipler onun başının üstünde düğümleniyordu ve Bayar, yoların birleştiği noktada dimdik duruyor, az konuşuyor, fakat her hâli ile her mânası ile konuşuyordu.

Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında bütün fenalıkların Bayar'dan geldiğini ihtilâl kabul ve ilân etmişti. Cemal Gürsel'in yazdığı mektubun daha ilk satırlarında bu vardı. İhtilâl ve onu harekete getiren propaganda bu iddiaya göre hazırlanmıştı. Asıl diktatör Bayar, en yakın ve başta gelen suç ortağı Menderes!

Bayar'ın kulakları iyi işitemiyordu. İskemlesine oturur oturmaz ilk işi ağır duyanlar için yapılmış dinleme tertibatına bağlı kulaklıkları takmak oluyordu. Sonra uzun duruşma celsesini ayağını bile kımıldatmadan saatlerce dinliyordu. Köpek dâvasının üstünde durmadı bile! Hediye edilmiş bir köpeği, parasiyle bir köye çeşme yaptırmak için Ziraat Bakanlığına bağlı Orman çiftliğine satmıştı. “İrtikâp” diyorlardı buna!

Topkapı'da muhalefet liderine karşı yapılan gösteri sırasında İstanbul'da idi. O halde İnönü'yü öldürmeğe teşebüs etmiş, başkalarını da bu yola azmettirmişti. 6-7 Eylül olaylarında, karışıklığı bastırmak için hattâ ölümü göze alarak halkın içine yaveri Refik Tulga ile atılmıştı. Halbuki hazırlayıcısı olduğunu iddia ediyorlardı. Ayrıca elinde sapı D.P. şeklinde bir baston taşımıştı. Ayaklanmış öğrencileri "tenkil etmek gerekir" demişti.

Bayar'ın da kaderi bazı arkadaştan yana hazin oldu. Hep elinden tuttuğu, haklarında yapılan bütün şikâyetlere karşı koruduğu adamlar kendi kurtuluşlarını onu suçlandırmakta aradılar. Bazıları ise şu veya bu yolda alınmış kararlara gûya yapmış oldukları hayali itirazların tanığı diye onu göstermeğe kalktılar. Hiç hatırlamadığı bu itirazları "Madem ki arkadaşım söylüyor, o halde doğrudur!" diye karşılamaktan çekinmedi. Hattâ bazen daha ileri gitti, "Sorumluluğun hepsini kabul ediyorum. Bunların hepsi masumdur. Hepsi memleketlerinin vatanperver, tanınmış, namuslu insanlarıdır!" diye arkadaşlarını gösterdi.

Bayar'ın bu duruşu Başol'un hem kızdırıyor, hem düşündürüyordu. Bir türlü yıkılmıyordu bu adam! Öylesine dayanıyordu ki Divan Başkanı bir gün kendisini tutamadı. "Kusurları kabul ederek kahraman olmak istiyorsunuz." diye bağırdı.

Eski cumhurbaşkanı, aleyhindeki tanıkların hepsini çürütebildi, inandığı fikirlerini tekrar tekrar söylemekten çekinmedi:

"Sokak patırtıları ile hükûmet değiştirmenin doğru olmadığını inanıyorum. Askerlerin politikaya karışmalarının memleket için felâket olduğuna dün de kanı idim, bugün de!"

Bazı duruşmalarda heyecanlanıyordu. Etem Menderes'in hâtıra defterinde köştekteki bir yemekten bahsedilmişti. Samet Ağaoğlu, Hayrettin Erkmen, Şemi Ergin de sofrada idiler. Deftere göre konuşmalar sırasında Bayar kızmış “icap ederse diktatörlük yapacağız!” diye bağırmişti. Divan Başkanı Bayar’dan bunu sordu. Hatırlamadığını söyledi. Hayrettin Erkmen söz istedi. Bayar’ın cemiyetlerin anarşiye düştükleri takdirde diktatörlüğe gidebileceklerini, başka bir şey söylemediğini anlattı. Arkadan Ağaoğlu mikrofona geldi. Bayar’ın “diktatörlük te bir rejimdir. Ama bize yakışmaz” diye konuştuğunu anlatarak Erkmen’i doğruladıktan sonra “Etem Menderes, bir sofra sohbetinin seviyesine yükselememiş!” dedi. Bayar heyecanla ayağa kalktı. Sesi titriyordu: “Arkadaşlarımın bu şehadetlerinden sonra söyleyeceğim yok artık” diye bağırdı!

Burada garip, düşündürücü bir olaya işaret edelim:

O gün aynı gece sofrada bulunduğu hâtıra defterinde yazılı Şemi Ergin’i Başol mikrofona çağırmadı. Ancak ertesi celse, yani iki gün sonra Egesel’in isteği ile aynı konuya dönüldü, bu sefer Ergin defterin doğru olduğunu söyledi. Ama dinleyiciler için bu geç kalmış tanıklık Bayar’ın değil, Şemi’nin aleyhinde kabul edilmiş olduğunda şüphe yok!

Belki altmış yıldanberi memleketin politika hayatında çeşitli roller oynamış, Millî Mücadelenin başları arasında yer almış, inkılâpların fırtınalarına göğüs germiş, Atatürk’ün son, İnönü’nün ilk başvekili olmuş, Batı demokrasilerindeki mâna ve biçimde memleketimizde ilk siyasî partiyi kurmuş, devletin en yüksek yerine de yükselmiş Bayar, Yassıada mahkemelerile, siyasî hayatını pek az fâniye nasip olmuş bir metanet, vekar ve cesaretle bitirmiş sayılabilir.

O, bu bitişı son savunmasında “Diktatörlük mü? Benim artık bu eskimiş yollardan erişeceğim ikbal yeri yoktur? Komitecilik mi? Bütün hayatım gözlerinizin önünde!” diye haykırarak en güzel şekilde anlattı.

Eski Millî Savunma Bakanını böylece tekzip ettikleri gün mahkemeden sonra Ada Kumandanı Samet Ağaoğlu ve Hayrettin Erkmen’in kaldıkları odaya geldi. Yanında dört, beş subay vardı. Büyük bir hiddetle Ağaoğlu’na bağırdı:

“Koskoca adamı böylesine yalancı göstermeğe ne hakkınız var?”

Ağaoğlu ve Erkmen aynı cevabı verdiler:

“Biz hakikatı söyledik.”

Kumandan haykırmasına devam etti:

“İkinizin de ne olduğunu yakında belli olacak.”

Erkmen ve Ağaoğlu aşağı yukarı yine aynı cevabı verdiler:

“Madem biliyorsunuz, söyleyin ne adam olduğumuzu, bildiklerinizi dökün ortaya.”

Kumandanın hiddeti gittikçe artıyordu:

“Burada başbaşa verir, mahkemede şöyle konuşalım, böyle konuşalım diye kararlar alırsınız.”

Subaylara döndü, eli ile Ağaoğlu’nu göstererek emir verdi:

“İndirin aşağıya.”

Samet Ağaoğlu’nu Bayar ve Menderes’in bulundukları alt koridorda bir odaya götürdüler. Burada Ankara Sıkı Yönetim Kumandanı Namık Argüç, Kayseri Bölge Kumandanı Kemal Çakın Paşalarla Meclis Başkan Vekili Fikri Apaydın, Bolu Milletvekili Mahmut Güçbilmez, Malatya Milletvekili Sırrı Turanlı, Kayseri Valisi Ah-

met Kınık, Demokrat Parti Uşak İlçe Başkanı Saraçoğlu kalıyorlardı. Samet Ağaoğlu da Yassıada'da son dört ayını bu odada geçirecekti.

*
**

YA BAŞOL, YA EGESEL?

Yassıada mahkemelerinden çizgiler verirken Başol ve Altay Egesel'in portrelerini de ön plânda belirtmek duruşmaların havasını daha iyi anlamamıza yardım edecek diye düşünüyoruz. Bir yandan bunu yaparken bir yandan da duruşma sahnelerinin içine gireceğiz. Böylece tarihin bu çok büyük olduğu kadar çok garip dâvasının manzarasını, hiç değilse bir desen halinde olsun belki de meydana çıkarmak mümkün.

Şimdi bu satırları yazarken kendi kendimize soruyoruz, Başol neden o kadar sertti? Daha yumuşak olamaz mı idi? Elinin beş parmağını açarak sanıkların yüzüne adeta şamarlayacakmış gibi uzatmasına ne lüzum vardı? O sanıklar ki aralarında bu elin mütevazi, mahcup temaslarını kendi ellerinde duymuş olanlar çoktu.

Sonra neden azarlıyordu bazılarını? Hele “Neden istifa etmedin?” gibi herkese, bu arada kendisine de sorulabilecek sorularla sanıkları değil, yine kendisini bir garip duruma düşürdüğüünün farkına neden varamıyordu? Halbuki sanıklar arasında daha ihtilâlden üç ay önce mesleğinde en son makama yükselmek için aracılığını ricaya geldiği insanlar da oturuyordu? Soruyordu bazılarına: “Ne okudun?”. Eğer yüksek okulu bitirmemiş ise karşısındaki ile “Belli, belli!” diye alay ediyordu. Bunu yaparken unutuyordu ki Anayasanın bir milletvekilinden istediği yalnız okuyup yazma bilmekten ibaretti. Yine unutuyordu ki kendisi de lisenin dokuzuncu

sınıfından Ankara Hukuk Fakültesine değil, Ankara Hukuk mektebine geçmiş ve Hukuk Fakültesini değil, Hukuk mektebini bitirmiştir. Sonra her fırsat bulduca tiyatrolarda, operalarda, sinemalarda, lüks otellerde, moda defilelerinde gözükmeğe gayret ediyor, alkışlanmaktan ve espri yapmaktan hoşlandığını gizliyemiyordu!

Halbuki oturduğu koltuğun bu çeşit gösterişlere tahammülü yoktu. Bunun içindir ki kısa zaman sonra gazetelerin fıkra yazarları için bir espri konusu oldu. Divan Başkanının duruşmalardaki tutumu o kadar göze çarptı ki, gazeteler Selman Yörük'ün başkanlık ettiği günleri tatsız buluyorlardı.s

Başol'un soruları bazen ne kadar garip, ne kadar tek taraflı, ne kadar peşin hükümlü oluyordu yarabbi:

Yüksek Soruşturma Kurulu kararında Bayar'ın 1950'den önceki bir konuşmasından parçalar vardı. Bu konuşmasında Bayar iktidara geldiğimiz zaman hayatı ucuzlatacağız, pahalılığı önleyeceğiz demişti. Başol Anayasa'yı zorla değiştirme iddiası ile yargılanan eski Cumhurbaşkanı'na dava ile hiç bir ilgisi olmadan, bir mahalle kahvesindeki sohbet havası içinde soruyordu:

"Siz iktidara geldikten sonra pahalılık arttı mı, ek-sildi mi?"

Yine aynı hava ile yüzde yüz siyasî bir sorudan da kendisini alamıyordu:

"Cümhurbaşkanı olduktan sonra muhalefet liderleri ile temas ettiniz mi?"

Sanki Anayasada yazılı Cümhurbaşkanlarının vazifeleri arasında muhalefet liderleri ile şahsî temaslar da varmış gibi.

Sonra, Başol mahkeme ve hakim kavramları ile asla bağdaşamayacak üslup ve tavırlarla keyfi hükümler

söylemekten çekinmiyor, meselâ 1957 seçimlerinde kazanamamış bir zatın Menderes'e yazdığı iki mektubu okutarak içindeki "Halk Partisi'ne karşı şiddetli davranmalıdır" yolunda bazı cümleleri ele alıyor, mektupları Gösteri ve Yürüyüş Kanununun değiştirilmesine ilham kaynağı, hatta sebep diye gösteriyordu.

Başol'un Divan Başkanı olarak yaptığı büyük gaf-lardan biri de bazı kimselerin hatıra defterlerini suçlu-luğun tam delilleri diye açıkça kabul etmesi idi. O defterlerde yazılanların hep doğru olduğunu ilgili sanıklar-la münakaşaya girişmekten de çekinmeden iddia ediyor, **Koraltan'ın** defterleri için Bayar'a "en eski ve yakın ar-kadaşınız. Elbette doğru yazıyor" diyor, Ethem Mende-res'in defterlerini tam bir samimiyetle yazdığını iddia ediyor, hatta yine o deftere dayanarak, Bayar'ın "bu iş-lerle meşgul olamıyacak kadar işlerim çoktu" demesine kızıyor ve çıkışıyordu:

"İşlerinizin mahmul hale gelmesi devletreisliği ile kabili telif olamıyacak şekilde olayların içine girmiş ol-manızda inleri geliyor. Adeta Başbakan, adeta Partinin Genel Başkanı gibi olayların içine girmişsiniz. İşlerinizin mahmul hale gelmesi daha ziyade ondan ileri geliyor."

Başol'un hatıra defterlerinin doğruluğunda ısrar et-mesinin asıl sebebini yine Bayar ortaya koydu:

Başol Bayar'a Koraltan'ın defterindeki "yani Baş-vekili sıkıştırılım mı? Mesuliyet alan bu adam yürü-yüp gidiyor.. diye işi şahsiliğe sürükledi.. Komitacı adam.. Mesela gidişatta dedim. Adam canbazlığa saptı.." gibi cümlelerine karşı ne diyeceğini sordu. Bayar "bir bir söylemiyeceğim" diye cevap verdi. Başol "Yani doğru mu söylüyor diyorsunuz" diye tekrar sormasına da "Arkada-şım nasıl kabul ediyorsa" demekle yetindi. Ama Başol "Arkadaşınız deftere yazmış" diye dayatınca Bayar'ın cevabı öldürücü oldu:

“Eğer Yüksek Divan muvacehesinde bulunmasam, bunun vekarı içinde bulunduğumu hissetmesem söyleyecek bir şeyim var. Bu kararnameyi kaleme alan zat çok zeki, çok kurnaz bir insanmış. Bizi birbirimize düşürmek istemiş. Başka sözüm yok.”

Evet, kararnameyi yazanlar da, sorguları yapanlar da, nihayet Başol da Demokrat İktidarı ve liderlerini suçlamanın en sağlam yolu olarak bu “birbirine düşürme” yolunu seçmişlerdi. Birbirine düşürmek, yani orta-da bir suç var ama suçlu ben değil, filandır dedirtmek!

İşte bu taktikten bir örnek daha:

Şemi Ergin’in hatıra defterinde yazılan diktatörlük arzusuna karşı Menderes sormuştu:

“Kendilerini bu kadar üzen bir mesele üzerinde vekillik sıfatını taşıdıkları halde Reiscümhurun bir takım teşebbüslerini ifşa ettiği iddia olunan sözleri üzerine sadece hatıra defterine yazmak veyahut bir arkadaşına sızlanmakla mı geçirmişler?”

Cevabı Ergin değil, Başol verdi:

“Ne yapalım. Siz baskı kullanıyorsunuz. Ondan sıyrılıp çıkmak da bu suretle mümkün oluyor.”

Başol’un Divanbaşkanlığı sıfatı ile bağdaşması asla mümkün olmayan bu tutumundan bazı örnekleri de şahitler perdesini seyrederken ve savunmalarda göreceğiz.

EGESEL’E GELİNCE, yukarıda Başol’un sanıkları azarlamasını, o el işaretlerini, tanıkların bir kısmını sustururken bir kısmını saatlerce dinlemesini tarihin nasıl karşılayacağını sormuştuk. Bu soru Egesel için de mukadderdir. O da belki Başsavcılığın gerektirdiklerine riayet etmediği için ağır, hem çok ağır tenkit edilecek!

Şiddetli cezalar istemesinin bizce önemi yok! Nihayet savcıdır. İdam isteyebilir ve çok görüldüğü gibi savcının ölüm isteği mahkemenin beraet kararıyla cevabını alabilir. Ama, on yıllık bir devrin hesabını gören, adı “Yüksek Adalet Divanı” bir mahkeme savcısının üslubu, mantığı, konuşma insicamı ve duruşu Egesel’deki gibi olmamalı idi!

Tanık olarak gelmiş bir profesöre, söyledikleri kendi arzularına uymadığı için “Senin yerin bu parmaklıkların arkasında, sanıklar arasında olmalıdır!” diyemezdi bir başsavcı! Çünkü onun vazifesi suçlu gördüğü hakkında hemen soruşturmaya başlamaktır! Bir başka profesörü yine, beklediğinin aksine konuşuyor görünce “İşte memleket böyle aydınlar yüzünden bu hâle geldi!” diye bağırırken dâvaların bel kemiğini kırdığının farkına bile varmıyordu. Yıkılan iktidara yapılan ve Soruşturma Kurulü kararını baş köşesine oturtulmuş suçlandırma, aydınlar yüz çevirmiş olmak değil mi idi?.. Bunların yanında, çoğu zaman değil bir mahkemede, hattâ samimî arkadaşlar arasında bile kullanılmayacak kelimeleri söylemekten çekinmeyişi Egesel’i hazin olduğu kadar gülünç bir hale de sokuyordu. İddianamesini neye öyle yazmıştı Alahım! Okunması dört gün süren bu yüzlerce sayfa, aslında bir kaç profesörün değişik zamanlarda yazdıkları makalelerle Yüksek Soruşturma Kurulunun kararından ibaretti denilebilir. Bunları almış, birbirine eklemiş, aralarına da çok mümkündür ki yardımcılarının yazdıkları parçaları karıştırmıştı. İddianamenin her sayfasındaki üslup ayrılıkları derhal göze çarpıyordu. Böylesine öteden beriden toplanmış yazılara Yüksek Adalet Divanının Başsavcısı Egesel kendi imzasını hiç çekinmeden atmıştı. Bu konuda onun bir başka kusur da hemen her fırsatta ismini tekrarladığı Doçent Muammer Aksoy’a olan düşkünlüğüdür. Başsavcı Egesel kendisini

Cumhuriyet Halk Parti'li genç profesörün eline bu kadar teslim etmemeli idi!

Başsavcının göstermekten kendini alamadığı bir huyu da Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından henüz karara bağlanmamış, hattâ soruşturma konusu yapılmamış bir takım ittehamları, sırf salonda heyecan yaratmak, belki de önceden tertiplemediği alkışları toplamak için ulu orta meydan atmaktı. Meselâ Kubalı'nın tanık olarak Divana geldiği gün, adamın Demokrat Parti Gurubunu toptan diktatörlere midelerinden bağlı insanlar olarak suçlandırması karşısında bazı sanıkların isim açıklamasını istedikleri Kubalı'yı zor durumdan kurtarmak için yerinden fırlamış, Soruşturma Kurulunun haksız iktisaplar hakkında kararlarını sanki birer gerçekmiş gibi okumuştur. Fakat bunların büyük kısmı hemen orada Divan kararıyla haksız iktisapları olmadığı kendilerine bildirilmiş sanıklar tarafından Divan kararının tarih ve numaraları söylenerek tekzip edilmişti. Ama Egesel'in tekziplerden korkusu yoktu. Koltuğuna yaraşmayan bir zaafına daha dokunalım:

Sanıkları yuhalatmak! Arka tribünde yer verilmiş karılarının, kardeşlerinin, çocuklarının gözleri önünde yuhalatmak! Bunu yapmağa ancak bir kaç defa muvaffak oldu. Hayrettin Erkmen'in Divanda söylediği gibi bu dâvalar ve Egesel hakkında tarihin de bir mahkemesi olacaktır.

Yalnız Başsavcının daha başka metodları olduğunu da söyleyelim! Bunlardan biri bazı sanıklara ailelerine baskı yaparak tesir etmek yoludur: Tevfik İleri merhumun kızı Ayşe İleri ile Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu Yassıada'da subaylarla herhangi bir sebeple çıkmış tartışmalar yüzünden Sıkı Yönetim mahkemesine verildiler. İkisi de haftalarca hapsedildi.

Egesel'in oturduğu koltuğun rengine asla uymayan hareketlerine bir iki örnek daha:

Sorgu sırasında hakkındaki isnadları şiddetle reddeden Osman Kavrakoğlu'nun karşısına Ethem Menderes'in hatıra defterini çıkarmış, bu defterde Kavrakoğlu'nun Ankara'da üç veya dört kumarhane işlettiğine ait sayfaları okumuştur. Kavrakoğlu soğukkanlı davrandı, Savcıdan bu iddianın bizzat onun tarafından tetkikini istedi. Egesel Osman'dan böyle bir istek geleceğini beklemiyordu. Şaşırdı ve bu isteği kabul zorunda kaldı. Birkaç hafta sonra da Ethem'in defterinde yazılı isnadın doğru olmadığını yine kendisi söyleyerek bir yandan Ethem Menderes'in hatıra defterinin gerçek değerini, öte yandan da kendi politikasının içyüzünü ortaya sermeğe mecbur oldu!

Egesel Doktor Sarol'u da aynı yoldan hırpalamak istedi! 1950 den önce cebinde iki buçuk lirası olduğu halde, Demokrat Parti iktidarı yıllarında büyük servet edindiğini iddia etti. Doktor o gün hayatının en samimi konuşmalarından birini yaparak cevap vermişti:

“Nasıl olur Başsavcının dediği? Ben 1949 da otomobil sahibi idim. Çocuklarımı üstelik ecnebi mekteplerinde paralı okutuyordum. Beyoğlu'nun en muteber yerinde evim, muayenehanem vardı. Serbest çalışıyordum. Partime de maddeten yardım ediyordum. Bunlar siyasî hayat ve itibarımı hırpalamak için uydurulmuş asılsız ve seviyesiz yalanlardır. Savcının bu iftiraları yüksek huzurunza getirmemesi lâzımdı.”

Son olarak şuna işaret edelim:

Egesel'in kirdığı potlar, yaptığı gaflar bazen öyle zor durumlar yaratıyordu ki Başol ve Selman Yörük'ün bile ihtarlarına, hattâ kendisini azarlamalarına sebep oluyordu.

*
**

İster Şark'ın insanın başına gelen iyi, fena herşeyi bağladığı anlamında, ister Garb'ın akıl ve iradenin dışında sebepler olarak kabul ettiği yolda, kader bir insanı tarihin sayfalarına sokmağa karar vermiş ise bu er geç olacaktır. Bu insan akıllı imiş, değilmiş, tarihe mal olacak değerleri varmış, yokmuş, bunlar hep bir kenarda kalmaya mahkûm olur bu karar karşısında!

İşte 27 Mayıs hareketi birçok insanı tarihe, yalnız kaderin bir tecellisi olarak mal etti. Bunlardan biri de Yassıada Garnizon Kumandanı Tarık Güryay oldu! Yalnız kendisi değil, bastonu da! Söylendiğine göre ona bu baston Egesel tarafından bir hâtrra olarak verilmişti. Güryay da onu bir çoklarının hafızasında hâtıralar bırakacak tarzda kullandı!.. Adada bir askerî disiplin kurmuş olan Tarık Güryay aynı zamanda Divanın gerçekleri meydana çıkarmasına çalışıyor, böylece adalete de hizmet ediyordu! Başol bir duruşma sırasında Divanın hapishane nizamlarına karışamayacağını söylemişti. Fakat hapishane Başsavcının kontrolü altında olmalı idi. Egesel'in bu kontrolü iyi yaptığını gösteren deliller çoktur. Bunların başında Garnizon Kumandanının maharetli, hünerli idaresi gelmektedir! Tarık Güryay'a göre her sanık yalnız kendisini savunmalı idi! Bunu yaparken de öyle konuşmalı idi ki salonun disiplini bozulmasın! Sorgulara yüksek sesle cevap vermek, ihtilâlden önceki yıllarda, meselâ muhalefetin kıskırtmalarından şikâyet etmek, Savcının şu veya bu yoldaki iddialarına karşı zaman zaman sanıkların hayret sesleri çıkarmaları, tanıgın haksız, insafsız, baştan başa hakaret dolu sözlerini biraz sert karşılamak, bunlar hep disiplin bozucu hareketlerdi. Bir daha olmamalarının tedbirlerini almak da kumandanın vazifesi idi!

Güryay Adada disiplini bağırması, küfürleri, haka-

retleri, Egesel'den hediye bastonu, Bizans'tan kalma kalyalar arasında oyulmuş, yarıya kadar su dolu zindanı ile sağlıyordu. Bir çok sanıklar onun bu silâhlarından nasip aldılar.

27 Mayıs sabahı Ankara'da tutularak Harp Okulu'na getirilenler fiilen Kumandan Albay ile Yassıada Kumandanını mükayese ettikleri zaman aralarındaki farkın ne kadar büyük olduğunu görüyorlardı. Harp Okulu Kumandan Yardımcısı Mücteba bey ve iki genç yaveri korkunç propagandalarla kışkırtılmış ruhları her çeşit hareket ve hakarete hazır yüzlerce öğrenci ile tutuklular arasında bir duvar olmuşlardı. Mücteba bey ve yaverleri tutum ve sözlerinde nezaketi bırakmadan, iki salonu dolduran Bakanlar, kumandanlar, milletvekilleri arasında dolaşıyorlar, herkese ihtiyaçlarını soruyorlar, ailelerinden haberler getiriyorlar, haberler gönderiyorlardı. Yaverlerden genç bi yüzbaşının, ismi galiba Nedret, "sizler bizim her zaman büyüğümüzsünüz, bu günler geçer, üzülmeyin" yolunda sözleri, Mücteba beyin bir çoklarının yanına gelerek gönül alması, Yassıada'ya kafile kafiye gönderildikleri akşamlar samimiyetle veda edişi ile Yassıada Garnizon Kumandanı ve bazı arkadaşlarının tam onbeş ay uyguladıkları rejimin kaba sertliği arasındaki fark ne kadar büyüktü. Bir çok tutuklular Harp Okulu'na da korkunç bir hiddet ve hücum fırtınasının maddi, manevi darbeleri arasında girmişlerdi. Ama oradan ilk gün sabahını bir ihtilâlin yine ilk gün sabahının heyecanına bağlayan ve hatta unutmaya hazırlanan bir ruh sükuneti ile ayrılıyorlardı. Yazık ki Yassıada'da yine bir başka albay, sırf ruh yapılışının tezatları yüzünden bu sükuneti bozmakta gecikmedi.

Güryay'ın bu tutumunun yanında bir de başka hali vardı! Zaten ruhunun tezatları yüzünden beliren bir insandı. Şu veya bu sebeple, sebebin önemli olup olma-

dığını, öneminin derecesini takdir elbette yalnız kendisine aitti, ceza olarak rutubetli bir mahzene tıkdığı birini oradan doğruca yanına getirterek oturtur, kahve, çay, sigara verir, güler yüzle bir çeşit gönül almağa çalışırdı.

Evet, Tarık Güryay tezatlar içinde bir adamdı. Bu tezatlarını şimdi düşünürken acaba diyoruz, bunlar onun için ileriye ait bir hesaptan mı doğuyordu, yoksa ruh yapılışının tecellisi miydi? Güryay gelecek üzerinde bir hesaba kendisini böylesine tezatlar içinde göstererek girişmenin hiç bir faydası olamayacağını takdir edecek kadar da zeki idi. Filanın hafızasında bırakacağı iyi bir hatıranın karşısına bir çoklarının hafızalarındaki acı hatıralar kolaylıkla dikilebilirlerdi. O halde Güryay'ın tezatları ruh yapısının neticesi idi ve bazı hareketleri vardı ki onları hatırlarken elinde baston, ağzında küfür, en önemsiz, masum bir davranışı rutubetli zindanlarla, hareketlerle, hatta tokatlarla karşılayan bu adam böyle bir jestin sahibi olabilir mi diye sormaktan kendimizi alamıyoruz. İki örnek verelim:

Yüksek Soruşturma Kurulu'nun ele aldığı konulardan biri de bazı sanıkların bankalarda olduğu iddia edilen paralarının tesbiti idi. Bu araştırmayı Milli Birlik Komita'sından Haydar Tunçkanat bizzat yürütüyordu. Başta Fatin Rüştü Zorlu olmak üzere Samet Ağaoğlu, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı, Zıyyat Mandalinci gibi sekiz on isim üzerinde durmuşlardı.

Bir gün yine her çeşit hukuk prensibinden uzak bir yoldan soruşturmalara başlandı. Kumandanlık binasının büyük bir odasında Tunçkanat'ın başkanlığında asker-sivil karışığı bir heyet bu sekiz on sanığı birer birer huzuruna çağırdı. Tarık Güryay da bir kenarda oturmuştu. Tunçkanat sert emirler, hiddetli bakışlarla sanık

lar üzerinde etkili olmağa çalışıyordu. Meselâ Samet Ağaoğlu kapıdan girince Tunçkanat bağırmişti:

“Durun. Evvela hüviyetinizi göreyim. Sonra üç adım ilerleyin, yine durun!”

Ağaoğlu Kayseride arkadaşlarına anlatmıştı:

“Biraz heyecanlıydım doğrusu. Fakat Heyyet Başkanının bu “hüviyetinizi göreyim” sözü beni birdenbire sakinleştirdi. Hüviyetim malum. O halde demek istediği başka şey. “Durun bakayım sen insan mısın?” demek istiyor. Belki ilk defa gördüğü, ama ismi, şahsiyeti kendisince bilinen bir insana böylesine hitap eden bir kimse belli idi ki korkutmak yolu ile bir netice almağa çalışacak. Yüzüne baktım. Güzel bir başı vardı, fakat burnundan aşağısı genişleyen, yayvan bir çene ile tamamlanan bir baş. Bu fizyonomi korkutmağı dahi beceremez bir mizacın delili idi.

Tunçkanat bir takım sözlerden sonra benim Avrupa bankalarında altı yüz bin dolarım olduğunu, bunu meydana çıkartmak için benden vekaletname alacaklarını söyledi. “Peki, dedim, hemen vereyim, siz yazın imzalayım.” Hazır bir vekaletname uzattılar. Baktım üstünde tarih yok, sonra serbest bir insanmışım gibi noterin bürosunda yapılmış gösteriliyordu. Bankalara para yatırmak ve çekmek için tanımadığım birine selahiyet veriyordum. İmzaladım, orada hazır noter de tasdik etti. Bu şartlarla hazırlamış vekaletnameyi tastik eden noter bizim uzun yıllar milletvekili, Gurupbaşkanı arkadaşımız, tanınmış profesör ve hukukçu rahmetli Hulusi Demireli’nin oğlu idi.

“Kime verdim bu vekaleti?” diye sordum. Tunçkanat eli ile yanında oturan bir albayı gösterdi. Albaya döndüm, “beyefendi dedim, bu tarihsiz ve dışarıda yapılmış gibi olan vekaletnameyi işte imzaladım. Ünifor-

nızın şerefine güveniyorum. Ama yarın buna dayanarak bir bankaya ihtilâlden önce yatırılmış gibi para koyabilirler.” Albay sakın bir sesle “bize güvenebilirsiniz” cevabını verdi. Dışarı çıktım, arkamdan Tarık Güryay da geldi. Aynı iş için getirilmiş arkadaşlar da koridorda idiler. Güryay’a “Tarık bey, dedim gördünüz, bizden burada tarihsiz, sanki dışarıdaymışız gibi vekaletnameler aldılar. Gözünüzün önünde oldu bu iş. Yarın içeride söylediğim hal olursa şahit sizsiniz.”

Güryay başını kaldırarak yüksek sesle aynen şu cevabı verdi:

“Yeter ki yabancı bankalarda paranız çıkmasın, yoksa ben bu vekaletnamelerin burada ve bu gün alındığını assalar da, kesseler de bağıra bağıra söylemekten çekinmem.”

Tunçkanat iki üç defa yine geldi, üç dört dilde vekaletname aldı. Son gelişinde “Albayım dedim, bir şey bulamayacaksınız. Bulamadığınızı ilân edecek misiniz?”

Elleri ile apoletlerini gösterdi:

“Bunların şerefi üzerine söylüyorum, evet bulamazsak ilân edeceğiz.”

Aradan bir kaç ay geçti, bu sözünü yerine getirdi. Ama şöyle:

Gürsel’in İstanbul’a geldiği bir gün gazetecilere sordurdular. “Sanıkların yabancı bankalarda paraları bulundu mu?”

Gürsel kısa cevap verdi:

“Adamlar öyle maharetle saklamışlar ki meydana çıkaramadık.”

Güryay’ın tezatlarına bir örnek daha verelim:

Ada Kumandanının yatak odası da Bayar ve Menderes’in kaldığı bölümün üst koridorunda idi. Soruştur-

maların hızlandığı bir sırada bir sabah odasından çıkar-ken aynı koridorda kalan Samet Ağaoğlu'nu çağırdı, yavaş sesle “Bayar bir türlü avukat bulamadı henüz. Buna üzülüyor, kendisine yardım etmek istiyorum. Hafızanızda Anayasaya göre nasıl savunabileceğini gösteren ne varsa yazın, bir zarfa koyarak yarın sabah ben yine buradan geçerken Kumandan bey bir ricam var diye bana verin” dedi. Ağaoğlu Güryay'ın istediğini yaptı. Yassıda'dan sonra Kayseri Ceza Evi'nde Bayar Ağaoğlu'na yazdıklarını Güryay'ın kendisine verdiğini, ayrıca daha iki arkadaştan aynı şeyi istediğini, biri Nüsret Kirişçi-oğlu, onları da getirdiğini söyledi.

Söylenenler doğru ise Güryay'ın adalete hizmet telâkkisinin en hazin tecellisiyazık ki kararların bildirilmesinden, ceza tebliğ işi bittikten sonra olmuş:

Yedi yıl hapse mahkûm edilen Topkapı olayları sanıklarından Kadriye Caymaz, dört sene iki ay hapse mahkûm edilen Eskişehir milletvekili Halil Başkurt ile Gaziantep milletvekili Semih İnal kararları dinledikten sonra hislerine mağlûp olarak birkaç söz söyledikleri için disiplini bozmuş sayılıyorlar. Kadını bizzat Kumandan tersliyor, milletvekillerini ise teğmenlerden ikisi! Kadriye Caymaz'a manevî bir ceza daha veriyorlar. Madem ki Menderes'in uğruna bu felâketi göze aldı, o halde bir gece de onun 16 ay kaldığı yerde yine onun hayaliyle başbaşa yatsın diye alt koridorda, İmrâli'ye gönderilenlerden boşalan bir odaya koyuyorlar.

Menderes'in odasında da yarısı dolu bir kolonya şişesi bulmuşlar. Onu da Menderes'in o bölümde mahkûm Bakan arkadaşlarının ellerine serpiyorlar. Onlar da kimden kaldığını bilmedikleri bu kolonya ile bir az serinlemiş oluyorlar.

*
**

ANAYASAYI İHLÂL DÂVASI başlar başlamaz Demokrat Parti'nin toptan sanık grubu şöyle bir dalgalandı. Kararname yeniden okunarak, sorgular kararda ismi geçenlere göre yapılacaktı. Başkanın tuttuğu bu yol zihinlerde daha önce soruşturmaların seyrine göre hazırlanmış cevapları, düşünülmüş hareket şekillerini altüst etti. Umumî bir şaşkınlık havası bütün sanıkları sardı. Kısa süren bu havanın yarattığı manzara ise gerçekten ibret verici oldu!

Burada Divan Başkanının usul bakımından tatbik ettiği bir yenilik üzerinde biraz durmak istiyoruz:

Yüksek Soruşturma Kurulu kararlarının uzunluğu vesilesile ve sorguların daha kolay yapılabileceği ileri sürülerek kanuna göre hepsi okunduktan sonra başlaması gereken sorgularda, kararname okunurken ismi geçenleri sorguya çekmek kararını verdi. Bu metod, bir bütün olan dâvayı bölüyor, sanıkları dar çerçeveler içine alıyor, cevapların birbirini tamamlayıcı olmasını önlüyordu. Halbuki her davanın sanıkları o dâva konusu ile toptan ilgili idi. Suç birdi. Cezaların da buna göre bir olması gerekiyordu. Aynı gerçekler aynı sonuçları vermeli idi. Başol'un tatbik ettiği bu parçalama metodu ise aynı işi görmüş adamlardan bir kısmını mahkûm, bir kısmını beraet ettirebilirdi! Anayasayı ihlâl dâvasında Başol'un maharetle kurduğu bir düzen daha vardı:

Önce Tahkikat Komisyonunun kurulması için kimler takrir vermiş, bunu araştırarak, arkasından, sırf hükûmetten haber almak için Gurub'un toplanmasını isteyen bir takrirdeki 90 imzayı tesbit edecek, sonra da hükûmette biraz değişiklik yapılması fikrini ortaya atmak üzere daha az imzalı bir başka takrir üzerinde duracak, böylece de kendi deyimile "milletvekillerinin suç kastini" meydana çıkaracaktı!

O halde Başol, böyle bir sorgu plânı hazırlamakla daha başlangıçtan itibaren parlâmentonun belkemiği olan Anayasanın 17 nci madesindeki sorumsuzluk prensibini yıkmış oluyor, bunu da açıkça belli ediyordu!

Burada bir başka noktaya daha işaret etmek isteriz:

Yüksek Soruşturma Kurulu namına Yassıada'da bu konuda soruşturmalar yapılırken Anayasanın 17 nci maddesiyle konulmuş himaye prensibinin böylece yıkılacağına ait en ufak bir işaret bile verilmemişti. Milletvekillerine kısaca diktatörlük rejimi kurmak isteyenlere yardımcı olmakla suçlandırıldıkları söylenmiş ve ifadeleri buna göre alınmıştı. Hattâ bunun içindir ki milletvekillerinin bir çoğu Ceza Kanununun 141 nci maddesine göre konuşmuşlar, bu maddenin unsurlarıyla ilgili bir hareketleri olmadığını, yalnız teşrii vazifelerini yaptıklarını anlatmışlardı! Şunu da söyleyelim:

Hattâ birçok milletvekillerine filân veya falan karar veya kanuna oy verip vermedikleri sorulmamıştı! Hele kararnamede yazılı ve suç delili sayılmış Halk Partisi'nin malları, Kırşehir Kanunu gibi kanunlardan hemen hiç bahsedilmemişti. Bir cümle ile soruşturmalarla kararname birbirini tutmuyor, böylece de Ceza Mahkemeleri Usulü Kanununun çok önemli bir maddesi, suçluya ne ile ve hangi madde ile ittiham edildiğinin bildirilmesi mecburiyetine ait madde bir kenara atılmış oluyordu.

İşte bütün bu sebeplerle Anayasayı ihlâl dâvasında milletvekillerinin sorgusu başlar başlamaz bir panik oldu; mikrofona koşan, Salâhiyet Kanunu çıkarken ve Tahkikat Komisyonu kurulurken ya Mecliste olmadığını söylüyor, ya oy verme sırasında salondan çıktığını iddia ediyor, bazısı el kaldırıp kaldırmadığını hatırlamadığını ortaya sürüyor, bir kısmı oy vermedikleri halde soruştur-

ma yapılırken, sırf haysiyetlerine yediremedikleri için oy vermiş gibi konuştuklarını itirafa kalkışiyordu! Bu korkunç bir çöküntü idi. Egesel'in gözleri parlıyor, Baş-ol'un sesi gittikçe alaylı bir hal alıyordu:

“Peki, o halde kim çıkardı bunları canım?”

Meydanda “Evet bu karar ve kanuna oy verdim” diyen o kadar az adam kalmıştı ki! Kanunun çıktığı gün Meclis'te başkanlık etmiş olan İbrahim Kirazoğlu hayretler içinde çirpınıyor, çoğunluğun olduğunu Salâhiyet Kanunu çıkarken 330 kişinin salonda bulunduğunu tekrarlayıp duruyordu.

Fakat panik uzun sürmedi. Milletvekilleri Divan Başkanının, Anayasanın kürsüde ve oyda sorumsuzluk prensibinin hiçe sayan tutumunun nereye varacağını hemen gördüler. O zaman bir avuç insan dışında Demokrat Parti Gurub'u yavaş yavaş yekpâre bir kitle halini almağa başladı. Oy vermiş olduklarını söyleyenler de, söylemeyenler de bir noktada birleştiler:

Ne Komisyon kurma kararı, ne Salâhiyet Kanunu Anayasaya muhalif değildir.

Şimdi ortada uydurma olduğu zannını veren iki iddia kalmıştı:

Bunlardan biri hükûmette değişiklik isteyen, fakat bir türlü bulunamayan tahrir idi. Yırcalı tahriri Meclisin dilsiz hademesiyle Gurup Başkanlığına gönderdiğini söylüyordu. Sonra ortadan yok olmuştu!

Öteki vesika ise Burdur milletvekili Behçet Kayaalp'ın evinde yazılmış bir kâğıttan ibaretti. Üstünde birçok isimler okunuyordu. İddiaya göre bunlar da hükûmetin değişmesini isteyeceklerdi!

Bu konular ve Yüksek Soruşturma Kurulu'nun kararnamesinde Anayasaya muhalif oldukları iddia edilen 1950 den beri çıkartılmış bazı kanunlar üzerinde millet-

vekillerinin sorguları süresince mahkeme salonu zaman zaman bir okul dershanesi manzarasını aldı. Öğretmen Başol'du. Egesel de mubassır! Şu veya bu milletvekilinin sözleri hoşla gitmeyince Başol sağ elinin beş parmağını açarak sanığa doğru uzatıyor, susturuyor, söylemekte dayatan olunca hiddetle bağırıyordu:

“Elimi kaldırıncı susmak lâzım!”

Başol bazan dalarak bu işi unutuyordu. O zaman Egesel yerinden fırlıyor, Başkanı uyarıyordu.

Dâvaların çoğu, hele Anayasayı ihlâl dâvası, Başol ve Egesel'i sık sık zor duruma sokmuştu:

Kararname, Anayasanın diktatörlüğü kurmak gâyesiyle daha 1950 yılında ihlâlâ başlandığını iddia ediyor, Halk Partisi'nin mallarının alınmasına ait kanundan itibaren sırasıyla Kırşehir kanunu, İktüzük değışikliğı, Basın kanunu, Seçim kanunu, Emekli Sandığı kanununun 39 ncü maddesini değıştiren kanunu, nihayet Tahkikat Komisyonu kararıyle Salâhiyet Kanununu diktatörlük kastının delilleri diye ele alıyordu. Halbuki ortada şu garip durum vardı:

Bu kanunların büyük kısmı 9 uncu ve 10uncu Büyük Millet Meclisi'nden çıkmıştı. O Meclis'lerde milletvekili olanlardan yine çok büyük kısmı son Meclis'e girememiş, bir kısmı Demokrat Parti'den ayrılmıştı. O halde şayet bu kanunların çıkarılması suç ise suçlulardan önemli bir yekûn dışarıda kalmış, hattâ şimdi eski arkadaşlarını suçlandırır iddiaların peşine düşmüşlerdi! İşte meselâ Fevzi Lûtfü Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş ve bütün Hürriyet Partisi Kurucuları, 1957 seçimlerinde kaybetmiş Hüseyin Avni Gökürk gibi Menderes hükûmetinin, arkadaşlarının hesabını vermeğe mecbur tutuldukları işleri yapmış Bakanlar, Fuad Köprülü gibi Halk

Partisi aleyhine en sert tedbirlerin alınmasını istemiş ve hattâ alınmasına sebep olmuş Demokrat Parti kurucuları iddia edilen suçların ortakları idiler.

Anayasayı ihlâl dâvasında sorgu sırası kendisine gelen Samet Ağaoğlu: “Neden Halk Partisi Malları hakkındaki kanunu, neden Kırşehir kanununu savundun veya bunlara karşı durmadın?” sorusuna karşı “şimdi ben bu teşriî işlerimden dolayı sorumlu muyum? O halde neden burada yalnızım? Kırşehir kanununa oy veren, Halk Partisi maları kanununu savunan Fethi Çelikbaş nerede? Ötekiler nerede? Onların hesabını ben mi vereceğim?” diye sormuştu.

Başol belki bütün dünya hukukçularınca tatsız gaf diye hatırlanacak cevabı vermek gafletine düştü:

“Onu bana değil, sizi buraya tıkan kuvvete sorun!”

Bu sözü ile Başol bir ihtilâl mahkemesi başkanı olduğunu, ihtilâlin takdirlerine, arzularına boyun eğeceği ni itiraf etmiş olmuyor mu idi?

Başol aynı gafı bir kere de Koraltan’ın bir sözü üzerine yapacaktı:

Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü’nün değiştirilmesi konusundaki sorgular sırasında Koraltan “Meclis’ten çıkan herhangi bir kanunun bilhassa 1924 Anayasasının tesis ettiği prensiplere göre Anayasaya aykırılığı söylenemez.” yolundaki sözlerine Başol’un cevabı şu oldu:

“Ona rağmen bu Divan kurulmuş ve Amme Dâvası açılmıştır. Artık bu sizin söylediğiniz gerekçe ileri sürülemez. Normal zamanlarda öyle idi. O sarîh hükme rağmen, bile bile “Anayasaya aykırı olduğu bilinen kanunlar çıkarılmıştır.” denmiş ve Meclis bütün kadrosu ile buraya getirilerek aleyhinde bu dava açılmıştır.”

Peki, yarın Tarih Demokrat Parti İktidarını Anayasa’yı ihlâl suçu ile yargılayan Adalet Divanı Başkanının

bu sözlerini ele alarak Anayasayı ihlal edenin asıl kendisi olduğunu yine bu kendi itirafı ile tesbit etmeyecek mi?

Ama Başol bunu düşünecek halde değildi. O bir yandan İhtilâleinin gözüne girmeye çalışıyor, bir yandan da favorilerini itina ile tarayarak kendisini mahkeme salonunun dinleyicilerine beğendirmeye bakıyordu.

Sonra başka manzaralar daha var:

Başol da, Egesel de Anayasanın ihlâl edilmiş olduğunu sanıklara söyletmek gayretini öylesine gösterdiler ki, zaman zaman mahkemede Divanın manevi ihtisamı ile bağdaşamayacak sahneler oldu.

Gurup toplantılarından Menderes'in bazı hakimler aleyhindeki sözleri okunurken Başkan adeta kendini kaybediyor, Menderes'e üst üste bir kaç kere aynı soruyu soruyordu:

“Demek hakim katili olmak işten değil öyle mi?”

Bu sözleri ile Başol adeta demek istiyordu ki, “İşte hakim elindesin, asılacaksın!”

İhtilâlden ancak bir iki ay önce çekilmiş bir eski Adalet Bakanının, Salâhiyet Kanununun Anayasaya muhalif olduğu yolundaki sözlerini ele alan Başol, öteki milletvekillerine, Bakanlara “Bakın arkadaşınız kanunun Anayasa'ya aykırı olduğunu kabul ediyor. Siz yine inkârda dayatıyorsunuz.” diye çıkışıyordu.

Başol'un sanıkların herhangi birinden şu ve bu sebeyle beklediği cevapları alamayınca kızdığı hemen göze çarpıyordu. Beklediği en hafif müsbet cevap “yanılmışım efendim, haklısınız beyefendi” olmalıydı hiç değilse. Bunu alamadı mı karşısındaki, hatta Demokrat Parti guru-bu'nun en mutedil kimselerinden diye tanınmış olanlarına bile, sertleşiyor, kaba bir üslupla çıkışıyordu. Divan Başkanının tarafsızlık prensibi ile uyuşması asla müm-

kün olmayan bu hareket tarzına bir örnek olarak Sıtkı Yırcalı'ya çıkışmasını yazalım:

Tahkikat Komisyonu üzerindeki sorgularda Yırcalı'nın bu kanun Meclis Komisyonunda tartışılırken Anayasa bakımından yaptığı itiraz kabul edilerek maddenin ona göre değiştirilmesi konusu da bazı milletvekilleriince ortaya sürüldü. Başol Yırcalı'yı mikrofona çağırdı:

“Başkan — Meclis Komisyonunda Tahkikat Komisyonuna karşı çıkmış ve Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmişsin. Bak, arkadaşlarına da aranızda aynı şeyleri söylemişsin.

Bu kanun kabul edilince niye istifa etmedin?

Sıtkı Yırcalı — 1924 Anayasamıza göre bir tasarının Anayasaya aykırılığı önceden tartışılabilir. Fakat, bir defa Meclis’ce kabul edilince, artık kanunun Anayasaya aykırılığı söz konusu olamaz.

Başkan — Bırak... Anladık onu. Ben, niye istifa etmedin diye soruyorum.

Sıtkı Yırcalı — Tehlikeye düşen gemiyi önce fareler terkeder. Milyonlarca insanın yürek bağladığı görevliler değil.

Başkan — Yeter yeter, git otur yerine.”

Yırcalı Başol’un böyle bir çıkışına bir kerre de Haksız İktisaplar konusunda maruz kaldı:

Bir yandan Egesel, bir yandan bazı tanıklar Demokrat Parti milletvekillerini maddi menfaatlarla diktatörlere bağlı gösterdikleri zaman yine bir çok milletvekili bu iddealara karşı çıkarak bu haksız iktisap işinin mahkemede açıkça konuşulmasını istediler. Başol Egesel’i ve bu isnadı ele alan tanıkları rahat rahat dinlediği halde sanıkların talebini kabul etmiyor, “biz haksız iktisaplar

davasını görmüyoruz” diye ret ediyordu. Yırcalı da bu meselenin Divanda konuşulmasını isteyenler arasında idi. Bu maksatla bir dilekçesi olduğunu oturduğu yerden bağırarak söylemişti. O zaman Başkanla aralarında şu konuşma geçti:

“*Başkan* — Peki gel. Kaç defa söyledik. Biz haksız iktisaplar davasını görmüyoruz. Nedir vereceğiniz dilekçe...?

Sıtkı Yırcalı — Bir dakika efendim. Dilekçemde de yazdım. Aynen tekrarlıyorum.

Bu konunun konuşulması gerekir. Haklı haksız uğradığımız ıstırapların en büyüğü böyle indî tahminlere dayanarak yürütülen haksız iktisap ittihamlarıdır. İnanınız ki bu mal kaygusundan doğmamaktadır.

Bir kanun çıkarılarak veya bir müsadere emri istar edilerek, başka memleketlerde olduğu gibi, mallarımız alınabilirdi. Hattâ canımıza bile kıvılabılır. Güveniniz ki bundan en küçük üzüntü duymazdım.

Ama Ankara’da oturmak, hiçbir delile dayanmamak, resmî gelirleri bile hesaba katmamak ve sonra insanların üzerine; huyları, tabiatları, geçmişleri ne olursa olsun şeref ve haysiyetlerine böyle bir ipotek koymak!

Hayır hiçbir suretle; ne vicdanın, ne hukukun ve hattâ ne de bir ihtilâlin buna hakkı olamaz.

İşte sadece üzüntümüz bundan ibarettir.

Başkan — Durun efendim.. Kaç kere tekrarladık. Haksız iktisapların konuşulması olmayacak. Bu dilekçeyi de biz alamayız. Onu kendiniz Komutanlığa verin. Avukatınızla gönderin. Geçin yerinize oturun..”

Buraya şunu da sıkıştırıverelim:

Egesel veya onun namına bir yardımcısı başka bir davada Divanın mehabetini sifıra indiren bir hareketi yaptığı, bir kadın kilotunu havada sallıyarak gösterdiği

zaman Başol o günkü dava ile hiçbir ilgisi olmayan bu teşhire de seyirci kalıyordu.

Egesel ise 1953 de çıkmış bazı kanunları diktatrk kastinin delili saymıştı. Fakat Hayrettin Erkmeyin "O halde neden 1954 seçimlerinde Demokrat Partiden mebus olmaya can attınız?" sorusuna "Hizmet etmek için" diyebilmişti ancak!

Anayasayı ihlâl davasında duruşmalar zaman zaman "Meclis nasıl idare edilir? Nasıl idare edilmelidir?" sorularını araştıran bir seminer haline geliyordu. Başol i tüzüğü önüne koymuş, her madesinin tatbik biçimini araştırıyordu. Halbuki meclislerin tartışma şekilleri, kanunların kabulü için gereken oyun bulunup bulunmadığı, söz alma sırası gibi öyle hususlar vardır ki, bunların bir kısmını yalnız bizde değil, dünyanın her yerinde kırk yıllık milletvekilleri bile bilemezler. Bunlar meclis teamülleri, ara kararlar ile durmadan değişikliklere uğrarak. Daha doğrusu yazılı tüzüğü tefsir ederler, tamamlarlar.

Hal böyle iken Başol, Meclis Başkanlık Divanı ile Grup Başkan Vekillerini ve İdare Heyetini tüzüğün maddelerine istediği manaları vererek günlerce sorguya çekti. Bu konuda Agh Erozan'ı, İbrahim Kirazoğlu'nu, Baha Akşit'i hafızalar hep hatırlıyacaktı. Bu üç sanık kendilerini Başol ve Egesel'e karşı değil, daha bir okları-na karşı da savunmak zorunda kaldılar.

Erozan, Kirazoğlu, Akşit, "Teaml böyledir" dedikleri zaman, Başol "ben teamül bilmem, metne bakarım" diyor, metindeki kelimelerin ne manaya geldiğini başka memleketlerden örnek göstererek anlatmak istedikleri zaman da "Burası Türkiye! Başka memleketler ne yaparlarsa yapsınlar." deyip işin içinden çıkıyordu.

Bu gün Türkiye’de yürürlükte bulunan kanunların büyük kısmı belki yalnız elli, altmış milletvekilinin el kaldırması ile kabul edilmiş bulundukları halde, Tahkikat Komisyonu kararı ile Salâhiyet Kanununun kaç oyla çıkarıldığını, çoğunluk olup olmadığını araştıran Başol Meclis’te verilmiş oyun suç delili sayılacağını açıkça ima etmiş olduğu için Karar ve Kanunun iç tüzükte yazılı çoğunluk sağlanamadan bir oldubittiye getirilmiş olması iddiasının sorumluluğu yalnız Meclis’i ve Gurub’u idare etmiş olanlara yükleniyor, bu da Karar ve Kanun için Erozan ve Kirazoğlu’nu, doksanlık takririn Grup’ta okunması yüzünden ve müzakere açılmasına engel olduğu için de Baha Akşit’i ortada bırakıyordu.

Gülünç manzaralar da oluyordu bu sırada! Grup Başkanlık odasında bir kâğıt parçası bulunmuştu. Üstünde bazı güçlü, kuvvetli Demokrat milletvekillerinin isimleri ve bunların Meclis’te toplantı Salonunda muhalif milletvekillerine göre nerelerde oturacakları yazılmıştı.

Divan Başkanı bunu Mecliste muhalefetin maddi baskı altında tutulmasının bir hazırlığı diye ele almış, yazıyı kimin yazdığını araştırıyordu. Fakat kimse sahip çıkmadı. Grup Reisi ve vekillerine ait olmadığı anlaşılınca, Başol üzerinde durmaktan birdenbire vazgeçti. Fakat zihinlerde şu soru takılı kaldı:

Yazı sahibini Baha Akşit de, Grup İdare Heyeti üyeleri de belki biliyorlardı, Başol, heyecanla bu meçhul adamı ararken o sanıklar arasında oturuyordu. O halde ismini neden açıklamadılar? Neden Başol onu meydana çıkarmaktan birdenbire vazgeçti?

İç tüzük değişikliği üzerinde yapılan sorgular Sebatî Ataman’ın üzerine yüklendi en çok. Kararname ve iddiaya göre bu değişikliğin hedefi Meclis’i çalışamaz hale

getirmek, Bayar ve Menderes diktatörlüğüne yol açmaktı.

Sebati Ataman çok kuvvetli mantığı ve bilgisi ile değişikliğin gerçek sebeplerini anlatırken, Başol'un sinirlendiği görülüyordu. Sonunda dayanamadı, Ataman'ı susturmak istedi. Fakat o da dayattı:

“Değişikliğin yerinde olduğunu ispat ediyorum, kani oldunuzsa susayım, olmadınızsa devam edeyim.”

Başol kısa kaç içine girmişti. Kani oldum derse diktatörlük kastinin çok önemli bir delilini kendi eli ile silmiş olacaktı, olmadım derse Sebati, bütün salonun dikkatle dinlediği konuşmasını uzatacak, bu kıymetli delili çürütecekti. Fakat Divan Başkanı sanıklara inanmamak kararı ile koltuğuna oturmuştu. Sebati'yi dinlemeyi tercih etti.

Anayasayı ihlâl davasının sorguları zaman zaman çok ibret verici idi. Bu sorgulardan bazı sahneleri anlatmak istiyoruz. Başol'un sık sık tekrarladığı sorular vardı:

— Menderes'çi kimlerdir? Şunları söyleyin!

— Komisyon kurulması kararı ile Salâhiyet Kanunu'nu şimdi şu sorgulardan sonra da Anayasaya uygun buluyor musunuz?

— Mürakabe vazifesi olarak ne yaptınız?

Bunları ve bunlara benzer soruları itirafın kurtuluş yolu olduğunu göstermek için hazırlıyordu. Fakat unuttuyordu ki insanlarda vicdan denilen bir cevher vardır. Onu hayvanlardan, makineden asıl ayıran cevher! Kimi insan bu cevherden yoksundur, yalnız akli ile, kurnazlığı ile insandır. Bu sorular belki onlarca kurtuluş yolu sayılabilir. Kimi insanda bu cevher biraz tozlu, biraz paslı olabilir. Fakat hiç beklenmiyen bir zamanda ortaya çıkar. Yine kimi insanda pırıl pırıldır vicdan! O insanlar

kurtuluş yollarını vicdanlarının aydınlattığı yönde ararlar.

İşte Başol, bu vicdan denilen insani cevheri hesaba katmadığı içindir ki sorduğu sorulara istediği cevabı hemen hemen hiç kimseden alamadı ve Türk milletini on yıl idare ve temsil etmiş olan insanların büyük, çok büyük çoğunluğu vicdanlarının gösterdiği yola girdiler.

Divan Başkanının varmak istediği sonuç yukarıda işaret ettiğimiz gibi Menderes ve Bayar'ın diktatörlük arzularını, buna göre tedbir almağa kalkıştıklarını yine kendi arkadaşlarına itiraf ettirmektir. Muaffak olmadı. Ama Menderes'i de, Bayar'ı da bir dereceye kadar yalnız bırakabildiği zannını veren anlar belirdi. Milletvekillerinden de, Bakanlardan da Menderes'in ve Bayar'ın takip ettikleri politikaya karşı durmak istediklerini, hazırlıklara giriştiklerini söyleyenler çıktı. Bunların arasında son günlere kadar eski Cumhurbaşkanı ile Başvekilin yanından ayrılmamış kimseler de vardı. Bu yazılarda davaların kronolojik tahlilini yapmıyoruz. Bunun içindir ki, bunlar kimlerdi, neler söylemişlerdi, söyledikleri ne dereceye kadar doğrudur, bunların üzerinde durmayacağız. Yalnız şu kadarına işaret edeceğiz:

Menderes ve Bayar'a karşı şu veya bu yolda hazırlık yaptıklarını, Başvekili düşürmeğe karar verdiklerini ortaya atanlara karşı yine Grub'un büyük çoğunluğu dikildi. Bir çok milletvekili "Mademki arkadaşlarımız böyle düşünüyorlardı, böyle karar vermişlerdi, neden hiç biri Grup'ta bu fikirlerini açıklamadı? Neden bizi uyarmadılar?" diye sordular ve şu gerçek ortaya çıktı:

Hemen hemen hiç kimse Menderes'in ve Bayar'ın aleyhinde olmamış ve gözükmemiştir. En ileri fikir yine Menderes'in başında bulunacağı yeni bir hükümet kurarak, yeni bir politika takip etmekten ibarettir. Tevfik İleri'nin açıkladığı gibi politikanın değişmesini isteyen-

ler bile, meselâ Sıtkı Yırcalı, Menderes'i bütün Türk milletinin, hatta Halk Partililerin de sevdiğini söylemişlerdi!

Başol, bu söz üzrinde içerliyerek durmuş, "Demek Adnan Menderes'i Halk Partililer de seviyormuş öyle mi?" diye sormaktan kendini alamamıştı.

Bu suretle, Demokrat Parti Grubu'nun, İstanbul milletvekili Ali Harputlu'nun sorgusu sırasında söylediği gibi toptan Menderesçi olduğu anlaşıldı ve yine Grup toptan diyebileceğimiz bir çoğunlukla bu gerçeği söylemekten çekinmedi! Halk Partisi ve bazı gazeteler hakkında Tahkikat Komisyonu kurulması kararının Anayasaya aykırı olduğu üzerinde zaten fazla ileri bir iddia da yoktu. Buna karşılık bu komisyona salâhiyet veren kanunun hazırlanışı ve kabulü hakkındaki sorgular Anayasayı ihlâl dâvasının çok dikkate değer, ibret dersleri dolu sahnelerini teşkil ettiler.. Hem ne bakımdan!

Kanunu teklif etmiş olanlardan Yozgat milletvekili Sefer Eronat, samimî, açık, Başol'un şivesine çok benzeyen bir şive ile "Kanun tasarısını tanıdığım, dostum olan bazı Yargıtay üyelerine gösterdim, beraber okuduk, onlara 'Bana söyleyin, bu tasarıdaki hükümler Anayasaya aykırı mıdır' diye rica ettim. Hepsi Anayasaya uygun buldular. Meclis, tahkikat komisyonlarına bu salâhiyetleri verebilir fikrinde idiler!" dediği zaman her şeyi öğrenmeğe çok meraklı Divan Başkanı bu Yargıtay üyelerinin kimler olduğunu sormadı. Hattâ Eronat'ı bu eski arkadaşını üstünde yürüdüğü çizgiden hemen çekmeğe çalıştı! Yalnız Kemal Özçoban, Kasım Küfrevî gibi birkaç milletvekili, eski Adalet Bakanı Esad Budakoğlu kanunu Anayasaya aykırı bulduklarını söylediler, fakat karşılığında yine kendi arkadaşlarını buldular: "Mademki eski Adalet Bakanı bu fikirde idi, neden bize söylemedi düşüncesini?". Kaldı ki kanunun Adliye Encümeninde ko-

nuşulması sırasında Sıtkı Yırcalı bir maddesine Anayasa bakımından itiraz etmiş, o madde de istediği gibi değiştirilmişti!

Salâhiyet kanununun ağır yükü Meclis'te olduğu gibi Divan'da da teklif edenlerden Çorum milletvekili Hüseyin Ortakçıoğlu ile Bolu milletvekili Reşat Akşemsettin-
●ğlu'nun omuzlarına bindi. Divan Başkanının, sözlerini çok defa hakaretle kesmesine rağmen tıpkı Meclis'te olduğu gibi kanunun Anayasa hükümlerine uygun olduğunu savundular. Meclis'te karşılarında profesör Turan Feyzioğlu vardı. Şimdi ise Turan Feyzioğlu'nun yerini Baş Savcı ve Divan Başkanı almıştı. Rejimleri Türkiye gibi parlâmenter memleketlerden, meselâ Belçika'dan örnek vererek "orada da meclis komisyonlarına aynı yetkiler tanınmıştır" dedikleri zaman Başol, "Başka memleketler ne yaparlarsa yapsınlar, bizi ilgilendirmez!" diye bağırıyor, Anayasanın kuvvetlerin beraberliği prensibini kabul ettiği tezini savundukları zaman da Anayasanın 'ihtilâl ve inkılâp anayasası' olduğunu söyliyerek: "Maddeleri değişmemiş bile olsa ruhu değişmiştir şimdi!" diye karşılıyor, aynı Anayasaya dayanarak 1950 ye kadar Meclis'lerin kendi içinden İstiklâl mahkemeleri kurduğunu, Takriri Sükûn kanunları, Varlık vergisi, Milli Korunma kanunları gibi kanunlar çıkardığını ileri sürdükleri vakit de o çok meşhur, o her sıkışık durumda eline aldığı kalkanı gösteriyordu:

"O başka!"

Başol bu konuda muhalefetin Meclis'teki itirazlarını hemen noktası noktasına ele alıyor, Celâl Bayar'a soruyordu:

"Muhalefetin Anayasaya aykırı diye bu kadar dayattığı bu kanun hakkında neden veto yetkinizi kullanmadınız?"

Bunu söylerken de dünyanın hiçbir demokrasisinde bir Cumhurbaşkanıya neden muhalefetin dediğini yapmadın? diye sorulamıyacağını, sorulmasının demokratik prensiplere aykırı düşeceğini hatırlamak istemiyordu. Başol'un hatırladığı yalnız Halk Partisi sözcülerinin Meclis kürsüsünden bu kanunun veto edilmesini Cumhurbaşkanı'dan istemiş olmaları idi!

Demokrat Parti Grubu'nun millet temsilcisi olarak yaptıkları her işi, ileri sürdükleri her fikri şimdi bir suç diye kabul edilen milletvekilleri, beşi onu dışarda kanunu oy verdikleri zaman da, bugün de Anayasaya aykırı görmediklerini söylediler.

Burada Divan'ın milletvekillerini itirafa zorlamak için yaptığı bir teşebbüsten bahsedeyim:

Samsun milletvekili Naci Berkman hem Komisyon kurulması kararına, hem Salâhiyet kanununa, hem suç sayılan birçok kanunlara oy vermiş ve daha ileri giderek bir çeşit İstiklâl Mahkemeleri kurulmasını teklif etmiş olmasına rağmen Grup'ta yaptığı bir konuşması ele alınarak, Başol'un deyimini ile, salıverildiği gün bu karardan beklediğinin tam aksi neticeyi aldı denilebilir. Bu sefer milletvekilleri on yılda hükümet ve Adnan Menderes'i tenkit ve mürakaba eden bütün sözlerini, konuşmalarını öylesine ortaya döktüler ki bunların karşısında Menderes'e diktatör demek hiçbir aklın, hiçbir vicdanın kârı olamazdı artık!

Başol'un aradığı mürakabe ne idi? Bunu mahkemeler boyunca bir türlü anlayan olmadı. Hattâ belki kendisi bile! Milletvekilleri Divanın önüne yığın yığın, çeşit çeşit, renk renk Meclis ve Grup konuşmaları, kanun teklifleri getirdiler. Başol yalnız soruyordu: "Daha, daha!"

Menderes'i şiddetle tenkid eden konuşmalar karşı-

sında da dudak büküyordu: “E, ne olmuş yâni, Sonra ne olmuş yâni?”

Evet, birşey arıyordu Divan Başkanı! Fakat ne olduğunu söylemiyordu! Durmadan tekrarladığı cümle şu idi: “Ana meseleler üzerinde mürakabe! Ana meseleler üzerinde mürakabe yaptınız mı?”

Peki, ana meseleler ne idi? İşte Zeki Erataman, işte Ortakçıoğlu, Burhanettin Onat, daha bir çokları.. Bunların on yılda yaptıkları öyle konuşmalar vardır ki her biri en aşağı, Naci Berkman’ın konuşması kadar kuvvetli idi. Gurup zabıtları bir gerçeği meydana koymuştu:

Demokrat Parti Gurup’u Başvekili ve hükûmetlerini, hattâ zaman zaman Gurup anlayışı ile bağdaşamayacak kadar şiddetli bir tenkit ve mürakabe altında bulundurmıştır! Adnan Menderes bu Gurup’tan korkmaktadır. Her işini onun tasvibine, onun kararına bağlamak endişesinden bir an bile kurtulamamıştır.

Yine zabıtlar gösteriyordu, Gurup’ta beraberlikten çok anarşiye kadar giden bir başıboşluk vardı. Böyle bir gurup’a bir diktatörün idaresi altındadır denilemez, böyle bir gurup’un kendisi diktatör olamaz, diktatörlük kuramaz!

İtiraf etmeli, zabıtların gösterdiği diktatörlüğün dışında bazı şeyler yok değil. Demokrat iktidar, muhalefetin, hele Halk Partisi muhalefetine propaganda taktiği karşısında sinirlerine hâkim olamıyor, bir takım gerek-meyen tedbirler yoluna girmek istiyor! Ama bunların lüzumsuzluğu basiretsiz oluşlarındadır. Anayasaya aykırı olmalarında değil! Meselâ Tahkikat komisyonu kurulması belki basiretsizdir. Fakat Anayasaya uygunsuzluğu yok! Hattâ muhalefet hareketlerinin gerçekten artık memlekete zararlı bir hale gelmiş olup olmadığını

araştırmayı hükûmete değil, kendi üzerine almakla Meclis demokratik bir yol tutmuş durumdadır! Yine zabıtlar Demokrat iktidarın yalnız sınırlarına değil, diline de hâkim olamadığını gösteriyordu. Başvekil de, konuşan milletvekillerinin bir kısmı da beyhude sözler söylemişler, hükûmetin, idarenin lâçka olduğundan bahsetmişler, hâkimlere çatmışlar! Ama bütün bu sözler arasında demokrasi aleyhine tek kelime, tek cümle yok!..

Tahkikat komisyonunun çalışmalar üzerindeki sorgular Bahadır Dülger, Hamdi Sancar, Nusret Kirişçiöğlü için hayatlarının dar geçidi oldu. Her üçü de geçidi eğilmeden ve benliklerinden hiçbir şey kaybetmeden aşıldılar. Komisyona çağırdıklarına işkence yapıldığı iddia edilmişti. Böyle bir şey olmadığını kolaylıkla, hattâ Profesör Muammer Aksoy gibi en düşman tanıkların sözleri ile ispat ettiler. Verdikleri kararların Anayasaya ve kanunlara uymadığını söylemişti. Bu ittihamı hukukî delillerle çürüttüler. En önemlisi basına musallat olmuş komünistleri ortaya koydular! Nusret Kirişçiöğlü tarafından eski harflerle yazılmış rapor, Demokrat Partinin ve Komisyonun suçsuzluğunun bir âbidesi gibi meydanda duruyordu! Bu raporda muhalefetin daha 1950 den beri başlayan propaganda metodu, yıl yıl ve örneklerle, vesikalarla izleniyor, memleketi kardeş kavgasına nasıl sürüklediği gösteriliyor, fakat herhangi bir suç tesbit edilmediği gibi tedbir olarak da muhalefete bazı tavsiyelerde bulunmaktan ileri gitmiyordu. Bu rapor aynı zamanda Komisyonun işinin bittiğini de gösteriyordu.

Başol raporun Divanda okunmasına uzunluğunu ile ri sürerek izin vermedi. Halbuki daha çok uzun vesikaları saatlerce dinlemekten yorulmamıştı.

Sorguların üzerinde durmaya değer sahneleri var: Antalya milletvekili Doktor Burhanettin Onat, Yas-

sıada mahkemelerinin sanıklar için his olarak manasını duruşu, sesi ve jestleriyle anlattı: “Ben şimdi ıztıraplarımı çocuğum gibi seviyorum. Onları bağrıma basıyorum!”

Bu sözler, Demokrat Parti Meclis Gurupu’nun bunca hakarete, maddi, mânevi acıya dayanabilmesinin sırrını çözüyordu. Başol, bu Gurup’un eski başkanını alay çemberine almaya çalıştı. Doktorun Anayasa üzerindeki düşüncelerini dudak bükerek biraz dinledikten sonra “Siz doktorsunuz, hukuktan anlamazsınız!” dedi. Burhanettin Onat, sesi daha titrek, fakat daha ahenkli kendisine yapılmak istenilen kırıcı alayı, yine alayla ve en yüksek seviyesinden karşıladı:

“Evet, doktorum. Fakat burada hukukçu oldum. Yassıada üniversitesini bitirdim!”

Himmet Ölçmen “Ortada bir diktatörlük yoktu ki ona yardım edeyim” dedikten sonra heyecanlandı ve Demokrat Parti’nin memlekete yaptığı bazı hizmetleri yüksek sesle kısaca anlatarak birden Menderes’e döndü: “Bu adam nasıl diktatör olur? Bu vatanperver, memleketinden başka birşey düşünmeyen, şeker gibi adam!”

Dinleyiciler arasından birden yuha sesleri yükseldi. Himmet buna rağmen konuşmasına devam etmek isteyince Başol bağırdı:

“Kendini miting meydanında mı sanıyorsun? Sus!”

Yuha sesleri bu sefer alkışa döndü. Başol alkışlanmaya dayanamadı, yüzünün hatları gevşedi, o görülme-ye çok alışılmış şekilde yanaklarını okşadı!

28 Nisan olayları sorgularında da Hamit Fentoğlu Bayar’ı, Menderes’i “Muhterem Cumhurbaşkanım, Muhterem Başvekilim” diye saygı ile anınca Divan Başkanı yine kızdı:

“Burada sanık olanlardan böyle bahsedemezsin!”

Fentoğlu heyecanla cevap verdi:

“Onlar benim her zaman için sayın Cumhurbaşkanım, sayın Başvekilimdir.”

Başol Fentoğlu’nun üstüne fazla yürümedi, belki de gerisini Ada’nın inzibatını sağlamak için mahkemede-ki konuşmaları dikkatle izleyen kumandana bıraktı.

Merakla beklenenlerden biri de Mükerrerem Sarol’dur. O da sorgu sırasında atacağı yanlış bir adımın sonuçlarının ne olacağını iyi biliyordu. Zekâsı ve soğukkanlılığı ile zarif bir şekilde çıktı işin içinden! Muhalefet ile iktidarın münasebetlerini bir futbol maçına benzetti! Takımlar, karşılıklı sert oynuyorlardı. Bu sertliği Halk Partisi hasmını faullerle zorlamak için bir metod olarak kullanıyor, İktidar ise kızgınlığından ve nefis müdafaasından böyle yapıyordu. Zaten Meclis’te ve idare hayatında zaman zaman görülen rejim buhranları diktatörlüğe gidiş arzusundan değil, Halk Partisi muhalefetinin Meclis içinde ve dışında tatbik ettiği metoddan ileri geliyordu. Halk Partisi mahsus faul yapıyor, Demokrat Parti’yi de aynı hareketlere sürüklüyordu. Sonra da diskalifiye edildi.

İşte Ağrı ve Bitlis’in üç milletvekili Kasım Küfrevi, Halis Öztürk, Şeyh Salâhaddin İnan!

Kasım Küfrevi, üniversiteden gelmiş, kültürlü, zarif, ince ve şık bir adamdır. Üstelik manevî nüfuzu da var. Bunun içindir ki, herkes Halis ve Salâhaddin’in onun arkasından yürüyeceklerini sandı. Fakat böyle olmadı ve Divan da, sanıklar da, dinleyiciler de ve nihayet Doğu illerinin onları yakından tanıyan halkı da üçünün aynı renkte koyun olmadığını hayretle gördü!

Halis Öztürk, Başkanın küçültücü bütün sorularını şivesi kadar tatlı esprileri ile karşıladı. Hayır, asla eşkiya değildi. Ailesi, Birinci Dünya Harbinde Rus'lara karşı kahramanca döğüşmeleri ile tanınmıştı. Şu veya bu sebeple katıldığı bazı ayaklanmalarda, onun kusursuzluğunu bildikleri için affedilmişti. Hattâ bu ayaklanmaların bastırılmasında devlete yardımları da vardı. Demokrat Parti'yi idare edenlerde diktatörlük hevesi görmemişti. Suç delili sayılan kanunlara gelince, bu kadar hukukçunun, okumuş adamın Anayasaya uygun dediklerine o nasıl aykırıdır damgasını vurabilirdi!

Salâhadin İnan sa Halis Öztürk gibi konuştu!

Fakat Kasım Küfrevî! Doğu illerinin bu zarif, ec-dat postuna, sakal, sarık ve tesbih ile değil, İstanbul'un en tanınmış terzilerinden yapılmış son moda elbiseleri, bu elbiseler kadar gözünün rengine de uygun Sülka kravatiyle, cilâlî denecek kadar ustaca traşlı yüzü ile oturan şeyhi, Demokrat Parti'ye ve onun liderlerine en kızgınlardan daha kızgın bir insan gibi konuştu. Hürriyet Partisi'nin kuruluş sebeplerinin şahsî köklerini unutmuş gözüksü. Evet, Demokrat Parti diktatörlüğe gidiyordu, bu yolu açan da Menderes'ten daha yüksek makam sahibi bir kimse idi - Bayar'ın ismini söylemekten çekiniyordu - Buna rağmen neden tekrar Demokrat Parti'ye dönmüş olmasını da kendisine yapılan tehdit ve baskılara bağladı.

Küfrevî böylece, şayet bu baskılar varsa başkalarına da yapılmış olması gerektiğine göre, en azından korkunun vicdanının sesini yenmiş olduğunu itiraf etmiş olmuyor mu idi? Hem öyle yenmişti ki Demokrat Parti'nin dış seyahatler için en çok döviz alan milletvekillerinden biri olmuş, dedelerinin yıllardanberi her türlü ziyaretlere kapatılmış türbelerinin kapıları açılmış, bu

yüzden de Demokrat Parti iktidarı muhalefet tarafından gericiliği tutmakla suçlandırılmıştı. Hürriyet Partisi macerasından sonra Kasım Küfrevî, esprileri, Bakanlar ve idarecilerle yüz göz oluşu, her sohbet halkasının içine kolaylıkla girişleri ile İktidarın okşanan çocuğu haline gelmişti. İşte bu Kasım Küfrevî şimdi, Yüksek Adalet Divanı karşısında, Demokrat Parti ve liderlerinin inkı-lâplara arka çevirmek, diktatörlüğe yeltenmek, bol bol nimet dağıtarak vicdanları satın almakla suçlandırılma-larını haklı görüyor, haklı çıkarıyordu.

Sorgular sırasında Şeyh Salâhaddin İnan'dan kaian öyle bir hatıra var ki Yüksek Adalet Divanı denilen mah-kemeye vurulmuş bir damga gibidir.

Salâhaddin İnan galiba Tahkikat Komisyonu ve Sa-lâhiyet kanunları çıkarken Türkiye'de değildi. Mahkeme-de bu sebeble bu kanunların çıkmasında müsbet, menfi bir rolü olamayacağını söyledi. Egesel kalktı, "Olabilir, dedi, ama eğer burada bulunsa idi müsbet oy verecekti."

O zaman Salâhaddin İnan Doğulu şivesini daha da belli ederek, yalnız Egesel için değil, bütün Yassıada mahkemeleri komedyası için korkunç, hazin, acı ger-çeği tek bir cümle içinde ortaya serdi:

"Reis beyefendi, Savcı, benim bu kanunlar çıkarken memlekette olmadığımı kabul ediyor, ama diyor, eğer olsaydı müsbet oy verecekti. Demek ki şeyhliği bana bı-rakıyor, şeyhlerin en kuvvetli silâhı olan kerameti ken-disine alıyor. Ne diyeyim."

Evet, Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı hep fiilleri değil, kendi kerametince fiile de varabilirdi diye vehmet-tiği, hayal ettiği sözde niyetleri mahkum etti, ta Uşak hadiseleri, Vatan Cepheleri davalarından Anayasa'nın zorla ihlâli ve değiştirilmesi teşebbüsüne kadar!

Bütün dâvalarda ve en çok Anayasayı ihlâl dâvasında iki ruh, iki karakter, iki zihniyet, karşıkarşıya idi. Bir tarafta korkaklık, sorumluluğu başkalarının omuzlarına yükleme, açık veya kapalı yollarla, normal parti münasebetlerini bir takım başka ve gizli maksatlara bağlamak suretiyle işin içinden çıkma gayreti, öte yanda cesaret, samimiyet, gerçekleri kurtuluş deliklerini aramağa tenezzül etmeden haykırma!

Sorgular bu iki karakter ve ruhun döğüşmesinden örneklerle doludur:

İhtilâl gününe kadar Ökmen ve Ergin gibi hükûmette yerleri olan birkaç kişi polis tarafından takip edildiklerini söyledikleri zaman karşılarında Menderes'i değıl, kendi arkadaşlarını bulmuşlardı!..

Balıkesir milletvekili Arif Kalıpsızoğlu sorgu ve savunmayı birleştiren konuşmasında "Bir arkadaşımız polis tarafından takip edildiğini söylüyor. Doğru ifade vermedi.. Ben de belki Menderes'in hoşuna gitmiyecek hareketler içinde idim. Hattâ kendilerinden çok muhalif hareketim oldu. Fakat takip edilmek şöyle dursun, daha çok iltifat gördüm. Üç devrede de seçildiğime göre hakımda veto da kullanılmadı demek! Çünkü veto suistimali diye birşey yoktu! Haysiyet Divanına da verilmedim. Bunları şimdi söylemezsem siyasî ahlâka aykırı hareket etmiş olurum! Ben liderlerle bütün muhalefetime rağmen huzur ve emniyet içinde konuştum. Yüzlerine karşı mahzı keramettir buyurduğunuz deyip arkadaşan defterler doldurarak kendilerini ittiham etmedim! Gizli din kullananlardan değılim!"

Trabzon'un genç milletvekili Sabri Dilek. O da Kasım Küfrevî gibi Demokrat Parti'nin her yaptığı hoş görülen bir siması! Kürsüye çıkmak için aradığı fırsatları

hemen hep Avrupa seyahatleri takip eder! Adnan Menderes ona bir çocuk gibi bakmıştır, her halini öyle karışlamıştır. Onun kadar işlerini kolaylıkla yürüten az! İhtilâl akşamı Bayar'ın köşkteki son sofrasının son misafirleri arasında o da var. İşte bu genç adam ne yapıp yapıp Yassıada'dan hürriyete kavuşmuş olarak çıkmak kararındadır. Sorguyu buna göre idare ediyor, yuvarlak, her yana çekilebilir sözler söylüyor. Bir aralık eline fırsat geçiriyor:

Başbakan Meclis iç tüzüğünde milletvekillerinin dokunulmazlığını kolaylıkla kaldırmayı sağlayacak değişiklikler istemiş, bunun için de Gurup İdare Heyetine vazife verilmiş! Gurup İdare Heyetinden birkaç kişi toplanmışlar, bu meseleyi düşünüp gereken kanunu hazırlamak üzere bazılarını seçmişler! Kimler toplanmıştı, kimler seçilmişti? Başol büyük bir heyecanla arıyor onları. Genç milletvekili, Egesel'in aklına nasıl geldiği herkesi şaşırtan sorusu üzerine kendisinin de içinde bulunduğu heyete girenleri birer birer sayıyor, hangilerinin bu teşebbüsü desteklediklerini, hangilerinin desteklemediklerini de açıklıyor! Teklifi tutanlar arasında Hadi Tan da var! Zaten o Nasyonal Sosyalist Almanya'da okumuştur. Adalet Bakanı Hüseyin Avni'nin müsteşarlığını yapmıştır. Bu iki sebep suçluluğun kabulü için kâfi değil mi?

Genç milletvekili Başbakanın diktatörlük hevesine yeni bir delil vermişti. O yuvarlak sözlerine, Gurup'la zaman zaman ve kendisine hiç bir zarar getirmemiş, belki de faydalar sağlamış konuşmalarına mahkemedeki bu gayreti de katılınca Demokrat Parti Gurubu'nun diktatöre yardımcı olmayan nadir masumlarından birisi payesini kazandı ve beraat etti!

Anayasayı ihlâl dâvasının en garip sanığı 1946'dan beri milletvekili idi. Yine aynı tarihten beri Adnan Men-

deres'e karşı yerli yersiz çıkışları ile tanınmış, buna rağmen ne vetoya uğramış, ne takip edilmmişti. Hakkında Parti İdare Heyeti'nin uyarmalarından daha ileri herhangi bir muamele yapılmamıştı. Fakat şimdi sanık yerinde Egesel'in baş yardımcısı idi sanki!

Ona göre Menderes de, Bayar da, daha başkaları da diktaörlük peşinde idiler.

Kızarmış, küçük, yuvarlak yüzü, ince sesi ile, istediği zaman ağlıyarak, istediği zaman gülerek uzun uzun konuştu. Menderes'e karşı nasıl yaman bir muhalif olduğunu gösteren. Meclis ve Gurup nutuklarından parçalar okudu. Bir duruşma günü de herkesi şaşırtan bir hareket yaptı, "açık, samimi itiraflarına" gücünmüş bazı arkadaşlarının kendisini koğuştaki tehdit ettiklerini söyleyerek "Hayatım tehlikededir. Divana sığınıyorum!" dedi.

Yüksek Adalet Divanının çeşitli dâvalardaki sorgularında en fazla ilgi toplayanlardan biri de Samet Ağaoğlu oldu. Demokrat Partinin üzerine çok hücum ve tenkit çekenleri arasında idi zaten! "Vatan Cephesi" dâvasında "Şu bitmiş Menderes mi diktatör olacak yoksa ben mi? İki saatte teslim olmuş adamlara diktatör denilemez!" dediği zaman Başol dâvalar boyunca en esprili sözünü söylemek imkânını buldu: "Baskın yapılırsa olur!" ve alkışlandı tabii!..

Ağaoğlu sanıkları arasında bulunduğu iki dâva boyunca izliyeceği tezi "Vatan Cephesi" sorgusunda ortaya atmıştı:

"Bir iktidarın hesabı bir bütün olarak görülür, sevapları ve günahlarıyla beraber. Siz yalnız günahları ele alıyorsunuz. Halbuki Demokrat Partinin sevabı günahından çok fazladır!", "Susuzluğun, taşkınlığın, karanlığın esiri olan bir memlekette hürriyetler kâğıt üstünde kalmağa mahkûmdur! Bizim kalkınma gayretimiz bu itibar-

la aynı zamanda hürriyet nizamını sağlamlaştırmak gayesine matuftur!”, “Demokrasi varsa partiler, liderler ve propagandalar olacaktı.” “Vatan cephesi ocakları gibi muhalefet de güç birliği, inkılâp ocakları kurmuştu. Sözlerde, yazılarda ölçsüzlük varsa bu iki taraflı idi.”

Ağaoğlu Anayasayı ihlâl dâvasında da aynı tezi ileri sürdü. Muhalefetin tahrikleri karşısında tutulacak en demokratik yolun tahkikat komisyonu kurmak olduğunu, aynı şeyler yeniden olursa aynı yolda oy vereceğini anlattı.

Koraltan’ın Meclis Reisliğini kendisinin de istediğini, halbuki Bayar’ın buna taraftar olmadığını açıkladı. Kararnamede yazılı ve Anayasa’ya aykırı oldukları iddia edilen kanun ve kararnamelerin belki basiretsiz olabileceğini, fakat Anayasa’ya muhalif bulunmadıklarını söyledi.

“Kürsüde konuşma ve oy vermekte suç unsuru aramak, bundan böyle Büyük Millet Meclisi’nde bir hükûmet komiserini devamlı olarak oturtmayı gerektirir. Böyle şey olamaz. Hakkımızda kararnamenin ve Savcının hükümleri hep 27 Mayıs sonrasının hükümleridir.”

“Bir halı dokunur, bir fındık bahçesi yetiştirir gibi diktatörlük kurulamaz. Milletvekillerinin huzurunuzda Selahiyet Kanununa oy vermedikleri yolundaki kitle halinde ifadeleri tarihte ilk defa olarak bir parlâmento’nun toptan muhakeme edilmesi, oy ve fikirleri yüzünden cezaya çarptırılmaları tehdidinden ileri gelmektedir. Savcı istediği kadar “biz rey ve mutalaayı muhakeme etmiyoruz, fiili muhakeme ediyoruz” desin, bir milletvekilinin fiili söz söylemekten, rey vermekten ibarettir.”

Bu sırada Başsavcı babası, Ahmet Ağaoğlu’ndan saygı ile bahsederek, “Şimdi babanın kemikleri mezarında

sızlıyor” dedi. Samet Ağaoğlu, “Babamın kemikleri vatanı hıyanet yoluna gittiğim için sızlamıyor elbette. Fakat bu benim talihim. Beni sevmiyenler babasına benzemiyor, sevenler ise babasının oğlu diyorlar. Anlaşıyor ki Savcı beni sevmiyor” diye cevap verdi.

Yine Savcının resmî ilân hakkındaki bir sorusuna cevabı şu oldu:

“Şayet resmî ilân dağıtılmasında bir yolsuzluk varsa, bunun asıl sorumluluğu bizim kadar ilân kopartmak için bizi gâh göklere çıkaran, gâh yerlere batıran, fazla ilân çıkartmak için birbirinin gözünü oyan, bugün de bizim idamımızı istiyen bazı gazetecilerindir. Demokrat Parti 1946 da milletin sinelerinden şan ve şerefle doğdu. 1960 Mayısında bir ihtilâl ile tarihin karanlıklarına karıştı. Aradan geçen yılların Parti’ye mal olmuş şereflerine ortak bulunduğum gibi sorumluluğunda da müşterekim ve hepsini kabul ediyorum.”

Başol’un “Bunlar savunmaya girer” diye sözünü kesmiye kalkışması üzerine de “Peki savunmayı da şimdi yapayım” dedi. Tam bu sırada Avukat Süreyya Ağaoğlu söz istedi, “buna aynı zamanda ablası olarak da izin vermiyorum” dedi. Pedersahi geleneklere bağlı idi ailesi. Samet Ağaoğlu da ablasına boyun eğdi.

Anayasayı ihlâl dâvasının sorgularında Profesör Hamdi Ragıp Atademir’in bilgiye, mantığa dayanan konuşması bir çok milletvekillerine onun fikrinde olduklarını söyleyerek işin içinden çıkmak imkânını verdi. Hamdi Ragıp Atademir, diktatörlüğün şart ve tariflerini anlattı, Demokrat iktidarın böyle bir manzara göstermediğini ortaya koydu:

“Diktatör bir felâket veya saadeti istismar ederek harekete geçen dar bir kadroya, ordu ve gençlik teşek-

küllerine dayanır. Elinde organize kuvvetleri ve basını vardır. Seçimden, gurubundan, basından, muhalefetten, çekinen bir h k met diktatör değildir. Demokrat Parti iktidarı seçimlerle iş başına gelmiş insanların iktidarı idi. şayet. Zaman zaman sözde kalmış, sert tedbirler düşünülmüş bile olsa, bu muhalefetin yaptığı şiddetli tahriklerin tesiriyle olmuştur.”

*
**

şimdi bazı Bakanların, sorgular sırasında duruşlarını da kısaca seyredelim:

Tevfik İleri, ilgili olduğu bütün dâvalarda aynı dik ve merdane hali muhafaza etti. İttiham edildiği bütün dâvalarda sesinin tonundan bakışına kadar bir seviyede kaldı. Kendini değil, yalnız partisinin hizmetlerini savundu.

Vatan Cephesi dâvasında:

“Yapılmış t mimlerden haberim olsun olmasın, sorumluluğunu kab l ediyorum. Bunlar Demokrat Parti ocaklarından başka bir şey değildir. Kadın ve kızlarımızın yabancılara peşkeş çekildiğini, yapılan hizmetlerin hep yalan olduğunu iddia eden bir muhalefete karşı gerçekleri söyliyecek, memleketin kalkınmasında birleşme telkini yapan vasıtalarından ibarettir.”

“Bize aydınlara arka çevirdiniz diyorlar. İki  niversiteyi beşe çıkarmış, her ilçede bir sanat okulu, bir lise, hiç değilse bir orta okul açmış, yüzlerce, binlerce genci Avrupa’ya tahsile göndermiş insanlara, aydınlara arka çevirdiniz demek gülünçtür.”

Yine Vatan Cephesi dâvasında Egesel, parti propagandası yapıyor diye sözünü kesti, İleri cevap verdi:

“Yaşayan, var olan bir şeyin propagandası yapılır. Demokrat Parti  lm şt r. Dirilemez de artık. Onun propagandasını yapmıyorum.”

Bunu söyledikten sonra kendi iktidarının eserlerini birer birer saymaya başladı. Bu sefer Başkan Abdullah Üner (Başol mahkemeye gelmemiştir o gün) İleri'yi durdurdu ve salondan dışarıya çıkardı. İleri Anayasayı ihlâl dâvasında "kimse Menderes'in istifasını istemiyordu. Bunu söyleyenler gerçeği söylemiyorlar" diye haykırdı. Hatıra defterine Atıf Benderlioğlu'nun istifasını önleğini yazmıştı. Başkan sebebini sorunca "Böyle buhranlı bir zamanda istifasını her bakımdan doğru bulmadım. Arkadaşıma fikrimi söyledim" dedi. Olayların gelişmesinde Halk Partisi muhalefетinin hertürlü sınırı aşmış tahriklerini açıkladı ve hiç bir zaman unutulmayacak şu sözleri söyleyerek oturdu:

"Geldik, gidiyoruz. Alah hiç bir iktidara Halk Partisi gibi bir muhalefet göstermesin. Hatta bizzat Halk Partisi iktidara gelirse karşısına yine Halk Partisi gibi bir muhalefet çıkarmasın. Bu partinin bünyesi daima iktidarda bulunmağa onu zorlar, yapılışı buna göredir. Tarihinde bir ihtiras vardır. Bunun içindir ki şayet bu memlekette huzur ve sükûn kurulmak isteniyorsa Halk Partisi muhalefette kaldıkça bu mümkün olamaz. En iyisi onu hep iktidarda tutmalı."

Bakanların bir kısmının Anayasayı ihlâl dâvasında ki sorguları iki nokta etrafında toplandı:

Hükûmetin politikasını tasvip etmedikleri için çekilmeye karar verdiklerini, buna zaman bulamadan ihlâlînin patladığını söylemeleri; Abdullah Aker'in başkanlığında yapılmış Bakanlar Kurulu toplantısında yine Aker tarafından tutulmuş notlarda yazılı bazı hususlar.

Birinci nokta doğru idi. Gerçekten Hayrettin Erkmen, Sebati Ataman, Atıf Benderlioğlu, Hadi Hüsmen çekilmek istemişlerdi. Bu arada bir de Adnan Menderes'in çekilmesini istediği bir Bakan vardı: Etem Menderes! Fakat buhranlı zamanda toptan Bakan çekmenin mah-

zurları da olabilecekti. Bu projeler böylece gerçekleşmişti.

İkinci noktaya gelince, burada önemli olan şu: Abdullah Aker'in notlarından pek mana çıkmıyor ama Başol onları Bakanlara yorumlatmak istiyordu. Sonra Aker bu notları neden tutmuştu?

İşte bu noktalarda Bakanların verdikleri cevaplarla, ilgili ve sanık oldukları başka dâvalardaki sorgulara cevapları bir bütün olarak ele alındığı zaman Menderes'in son hükûmet arkadaşları ve yüzleri oldukça açık bir şekilde belirlemektedir.

Fatin Rüştü Zorlu! Düşmanları da dahil herkesin, hattâ Egesel'e kadar herkesin mert ve erkek duruşu üzerinde birleştikleri adam! Onu Demokrat Parti Gurub'u da Yassıada'da tanıdı. İpar dâvasından başlayarak Anayasayı ihlâl dâvasının sonuna kadar kendisinden çok başkalarını ve mensup olduğu iktidarı tok bir sesle eğilmeyen bir başla savundu. Hakkında açılmış bir takım irtikâp dâvaları ancak, Türk Ceza Kanununun 240.maddesine göre, yani sadece memuriyet vazifesini kötüye kullanma suçu ile karara bağlandı. Böylece korkunç bir propaganda şebekesinin tevatür haline getirmiş olduğu madde menfaat sağlama ittihamı kökünden yıkıldı. Ölümünden sonra da haksız iktisabı olmadığı sonucuna Divan kararıyla varıldı. Halbuki ne garip, onu ve Polatkan'ı şahsi menfaat sağlamak için diktatöre yardım etmiş olmakla suçlamışlardı.

6-7 Eylül olayları ve Anayasayı ihlâl dâvalarında Türkiye'nin Nato'ya, dünyanın bu en büyük ittifakına girişi ile Kıbrıs meselesinin Türkiye lehine halledilmesinde hizmetlerini sayıp döktükten sonra, "Türkiye dünyanın ve tarihin en büyük ittifakına, Nato'ya bizim zamanımızda girdi. Nato hür milletlerin, demokrat devletlerin birliğidir. Türkiye bu birlik içinde en güvenilir dev-

let diye sayılıyor. Biz nasıl diktatör olabiliriz?” diyor ve soruyordu: “Yaptığımız ve yaptığım bunca hizmetlerin mükâfatı olarak mı huzurunuzda getirildik?”

6-7 Eylül olaylarının Türk hükûmeti tarafından ter-
tip edilmiş olduğu yolundaki bir iddianın Türk Devletini
ve Milletini nasıl bir duruma düşürdüğüne işaret edi-
yor, “O zaman Yunan’lıların ortaya attıkları bir iddia
bugün bir Türk mahkemesinde dâva konusu yapılarak
Yunan’lıları adeta haklı çıkarmağa çalışıyorlar. Tarih
bunu acı ile yazacak!” diye bağırıyordu.

Başol Zorlu’ya Bayar’ın söylediği meşhur “tenkil”
kelimesini de sordu. Cevabı yerinde oldu: “Netice mey-
danda! Biz tenkil edildik, ama kimseyi tenkil etmedik.”

Zayıflamıştı. Bazı kelimeleri bir çocuk gibi telaffuz
ederek konuşması, titrek sesi sözlerini daha tesirli hale
getiriyor, her dâvadan hakkında yalnız siyasî hasımları
tarafından değil, kendi arkadaşlarınca da şu veya bu
sebeple çıkarılmış çeşitli dedikodulardan biraz daha te-
mizlenmiş, gerçek kişiliği biraz daha belirmiş olarak çı-
kılıyordu!

Şuna da işaret edelim:

Fatin Rüştü Zorlu hiç bir arkadaşına sorumluluk
yüklemeden, hatta bazılarının reva gördükleri isnatları
reddederken isimlerini bile ağzına almaya tenezzül et-
meden davaları ve hayatını bitirdi.

Sebati Ataman da ilgili bulunduğu davaların sorgu-
larında bir yandan kuvvetli mantığı, bir yandan da dâ-
vaların özüne uygun konuşma tarzı ve cesareti ile beli-
ren bir yüz oldu:

İstanbul ve Ankara olayları davasında da “kovulduk,
dövüldük, söğüldük! Şayet hatalarımız varsa işte ceza-
larımız! Bundan ötesi artık hukuk olamaz!” diyerek ih-
tilâlle sona ermiş bir iktidarın siyasî sorumluluğunun
sınırlarını ilk çizen sanıklardan biri odur! Anayasayı ih-

lâl davasında Meclis iç tüzüğünün değiştirilmesi konusundaki maharetli konuşmasına yukarıda işaret etmiş-tik.

Hayrettin Erkmen, hükûmet üyeleri için olduğu kadar milletvekilleri için de önemi büyük bir hareketin sahibi oldu:

Sanığı bulunduğu ilk dâvalardan birinde savcının Demokrat Parti iktidarının hakkında ittihamlarını ele alarak “Sayın Egesel bizim Anayasayı 1953 den beri diktatörlük hevesiyle ihlâl ettiğimizi, gidişimizin daha o tarihte belirmeye başladığını söylüyor. O halde neden 1954 seçimlerinde Balıkesir’den adayımız olmak istedi?” diye sordu.

Yine aynı davada “Tarihin de bizim hakkımızda bir hükmü olacak” dedi, Anayasayı ihlâl davası sorgusunda da “Hür seçimle iş başına gelmiş bir iktidara diktatörlük yaptı denilemez.” fikrini ortaya koydu.

Celâl Yardımcı’nın Anayasayı ihlâl davasındaki sor-gusu sırasında Baş Savcı Egesel gerçek bir hezimete uğradı. Yardımcı Millî Eğitim Bakanı olarak Üniversitede kendi zamanında geçmiş meseleleri, bu arada Profesör Kubalı’nın vekâlet emrine alınma işini anlatıyordu. Egesel söz istedi ve Yardımcı’nın “Kubalı’dan başka kimse vekâlet emrine alınmamış veya emekliye sevk edilmiştir.” sözüne karşı bir dosya çıkardı. Bu, Yardımcı’nın evinde bulunmuştu. İçinde bir çok profesör’ün emekliye sevkî hakkında kararnemeler vardı. Egesel “İşte diye bağırıyordu, Emekliye sevk kararları! Doğru söylemiyor sanık!” Yardımcı sükunetle isimlerin okunmasını istedi. Bunların bir kısmı hala üniversitede idi, bir kısmı ihtilâl idaresi tarafından kürsülerinden uzaklaştırılmıştı. Herkes hayretler içinde kaldı. Bizzat Egesel bile! Eski Millî Eğitim Bakanı anlattı:

“Bu kararnameler hazırlanmış, fakat uygulanma-

mıştı. Uygulanmasının önüne geçilmişti. Ben de bir hatıra olarak evimde saklıyordum.”

Başsavcı şaşırmıştı, onbir muavinininden hangi birine kızabilirdi şimdi! Bir metodu da bir kere daha meydana çıkmış bulunuyordu: Eline geçmiş vesikaların doğruluğunu araştırmadan delil diye kullanmak! Bu bir Başsavcı için hakimleri yanlış yola götürmek maksadı ile hayali vesikalar tanzimi kadar ağır bir kusurdu!

Medeni Berk sanıklarından bulunduğu bütün davaların sorgularında açık ve samimi idi. Kendine ait sorumlulukları cesaretle kabul etti, hiç kimseye kusur yüklememi.

Atıf Benderlioğlu, ilgili bulunduğu davaların sorgularında önemli sayılabilecek fazla bir söz söylemedi. Tereddüdleri vardı. Susmaması gereken yerlerde sustu. Fakat başaklarına sorumluluk yükleyen bazı hükûmet arkadaşlarından da kendisini ayrı tutabildi. Bunun içindir ki Demokrat iktidarın son Milli Eğitim Bakanının Yassıada günlerinde hafızalarda kalacak fena bir yüzü, fena bir sözü yoktu.

Hadi Hüsman da öyle! İzzet Akçal, Haluk Şaman, Emin Kalafat da! Ethem Menderes ve Şemi Ergin'i yurkarda takdim ettik zâten!

Nedim Ökmen'e gelince, hiç bir davasında ve sorgularında ne konuştu, ne savunma yaptı denilemez. Ağzını açtığı nadir zamanlarda ise Başvekile karşı eski bir işbirarın izlerini taşıyan sözler söyledi, işaretler yaptı. Mesele polisin kendisini takip ettiğini iddia etti. Bu sözleri pek yadırganmadı. Sadece Menderes “bu zat kabinde beni en çok seven, her gördüğü zaman yanaklarımdan öpen arkadaşımıdır” demekle yetindi. Avukat Asım Ruaca'nın tanıklığı sırasında anlattığı 1953'de, Ankara'da çiftlik lokantasında Bayar'dan işittiği bâzı kelimeleri Ökmene' sofrada bulunduğu için sorulduğu zaman “tekzip ede-

Bu arada İstanbul milletvekili Ali Harputlu'nun sorugusu sırasında söylediklerini hatırlıyoruz. Ali Harputlu sorgusunun bir yerinde içini dökmüştü:

“Sayın Başkan, Menderesçiler kimlerdir diye soruyorsunuz! Menderes onları bizzat haber veriyor. Üç tip Menderesçi var: Kabinede yer alıp arkadan hançer vuranlar, otuz metre uzaktan görünce secdeye kapanan ve selâmına nail olmak için herşeyi yapmaktan çekinmeyenler ve şimdi burada aleyhinde bulunanlar...”

Başol Harputlu'nun sözünü kesti:

“Bu ne biçim Menderesçi? Menderesci diye şu kötü günlerinizde Menderesi müdafaa edenlere denir. Ya üçüncüsü?”

Ali Harputlu devam etti:

“Kabine dışı kalınca her türlü tezviri yapanlar!”

Başol kızdı:

“Böyle saçma söz olmaz”

Güzel ölçü! Kötü günlerde Menderesçi sayılacaklar! Yani vefa nerede kaldı? peki arkadaşlık ne oldu?

Hasan Polatkan! Yalnız Bakanlar Kurulunun değil, bütün Yassıada tutuklularının belki de en hazin, en elemli yüzü! Zayıflamıştı. Elbiseleri sarkıyordu üstünden! Başol da, Savcı da ona karşı çok sert davranıyorlardı. Vinileks davasının sefil ithamları altında bunalmıştı. Sorgularında tek dikkat ettiği mantık ve insicamı kaybetmemekti. Bunu da başardı. Polatkanı bu derece üzgün hâle getiren düşünceleri anlamak mümkün! On yıla yakın Maliye Bakanlığı sırasında imzası milyonların sorumluluğunu yüklenmişti. Halbuki şimdi kendisini yüzelli bin liraya vicdanını satmakla suçlandırıyor-

lardı! İftira ve isnadın büyüklüğü altında değil, iğrençliği altında omuzları bükülmüştü.

Yassıada davalarının sorgularına hakim havayı biraz anlatabilmek için bu örnekleri verdik, duruşmalara böylece tül bir perde arkasından bakmış olduk.

İki çizgi daha var:

Kadın milletvekillerinin hepsi metin idiler, hepsi erkek arkadaşlarının çoğunluğu yolunda gözüktüler. Nazlı Tılabar, Başol'a tatlı bir şive hatası da yaptırdı! Divan Başkanı nedense "Tılabar" kelimesinin kalın seslerinden örülmüş ahengini sevmeyi ve onu zevkini ancak kendisinin tadabildiği şekle sokarak "Tılaber" diye telaffuzda dayattı.

Dinleyiciler kadın milletvekillerinin yüzlerinden anlamışlardı ki, garnizondaki hayatları da erkek arkadaşlarından farksızdı. Ada'da aynı askerce disipline bağlı tutulmuşlardı. Fakat buna rağmen yapılan ithamları kuvvetle, cesaretle reddettiler.

Sonra Devletin, Genel Kurmay Başkanından polis memuruna kadar, çeşitli davaların sanıkları olarak Yasıada'ya gönderilmiş büyük, küçük vazife sahipleri!

Türk Ordusu'nun dört kumandanı, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, Ankara Sıkı Yönetim Kumandanı Korgeneral Namık Argüç, Kayseri Bölge Kumandanı Tümgeneral Kemal Çakın, İstanbul Merkez Kumandanı Tümgeneral Kemal Binatlı!

Dördü de vazifelerini kanunlara uygun olarak yaptıklarını, Hükûmet istiyor diye değil, vazifeleri emir ediyor diye hareket ettiklerini söylemekte sonuna kadar dayandılar. Yine dördü de idamdan beş yıl hapse kadar mahkumiyetleri soğukkanlılıkla, fütur getirmeden dinlediler.

Ankara-İstanbul olayları davasında Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un bir sözü 27 Mayıs ihtilâlinin ve Yassıada'nın unutulmaz hatıraları arasında kalacaktır. İstanbul'da öğrenci nümayışlerini helikopterle izlemesi, Ankara'da Harp Okulu'nun ihtilâlden bir hafta önceki yürüyüşü konularında mesleğinin ve vazifesinin teknik noktalarına kadar varan sorular karşısında "anlıyorum, dedi, ihtilâli ben yapmadığım için şimdi buradayım."

Yine aynı davalarda İstanbul, Ankara, İzmir, Kayseri valileri, Dilaver Argun, Kemal Hadımlı, Ethem Yetkiner, Ahmet Kınık, Emniyet Umum Müdürü Cemal Gökten, İktisadi Devlet Teşekküllerinden bâzılarının umum müdürleri, bütün bu yüksek devlet memurları, aralarında bir ikisinin tereddütleri, yalpalamaları, kapıldıkları korkunun Ahisiyle gösterdikleri heyecan dışında, başta Kemal Aygün ve Ethem Yetkiner olmak üzere dimdik idiler. Aynı metin duruşu polis şefleri, memurları gösterdiler. İstanbul Üniversite ve Topkapı olayları davalarında sanık polisi şef ve memurlarının çoğu kendilerine yapılan çok ağır maddi ve manevi baskıya rağmen gerçekleri söylemekten çekinmediler. Meselâ Zeki Şahin'in, Bümin Yamanoglu'nun isimleri bu davaların canlı hatıraları arasında kalacak.

Bir cümle ile devletin en büyüğünden en küçüğüne asker - sivil memur kadrosundan sanıklar da Yassıada dönemecinden yorgun, ama açık alınlı geçtiler, hemen hemen çoğu da mahkum olarak! Halbuki hepsi iyi biliyorlardı ki "ben filanın emri ile bu işi yaptım" deselerdi belki alınlarına ufacık bir kara leke sürülecek, ama zindanlarının kapıları da ardlarına kadar açılacaktı.

*
**

YA TANIKLAR!

Davalar süresince, boy boy, cins cins, partili partisiz, memur, serbest meslek adamı, profesör, gazeteci, Bakan, vali, yüzlerce tanık Divanda kendilerine ayrılmış mikrofونun önünden gelip geçtiler. Aralarında artistler de, sanık aileleri, sanık oğulları da vardı. Bir cümle ile Türk toplumunun her sınıf, her meslekten insanları!

Bir kısmı ezberlenmiş ders gibi konuşuyordu. Hemen aynı cümleler, aynı kelimeler, aynı başlangıç, aynı bitiş! Bâzısı haykırarak söylüyor, bâzısının sözü işitilmiyordu bile! Konferans verenler, hitabet gösterisi yapanlar, ağlayanlar, yumruk sıkanlar vardı!

Bir kısmına Egesel unuttukları yerleri hatırlatarak, el, baş, göz işaretleri yaparak yardım ediyordu. Bir kısmına ise bâzan o, bâzan Başol kızıyor, bağıırıyordu. Yapılan tanıklıklar o kadar karışık, o kadar birbirini tutmaz veya o kadar birbirinin benzeri olduğu, bir dinleyicinin, bir gazetecinin hangisi doğru, hangisi yanlış söylüyor, bunu anlamasına imkân kalmadı! Fakat hakimlik ihtisas işidir, Divan elbette doğruyu yalandan ayırmasını biliyordu. Bu böyle olmakla beraber dinleyicilerin de gözlerinden kaçmayan nokta şu idi:

Sanıkların lehinde olan tanıklar Baş Savcının, bazan da Başol'un hoşuna gitmiyor, onları kısa kestiriyorlar, hatta azarlıyorlardı. Bu azarlama işinde Egesel meselâ bir profesöre "Senin asıl yerin sanıkların arasındır!" veya "İşte böyle aydınlar memleketi bu hale getirdiler!" diye bağırarak kadar ileri gidiyordu!

Yassıada davalarında bâzı tanıkların yarattığı heyecanlı, alkışlı, yuhalı sahneler oldu. İnsan ruh ve karakteri bu alanda da imtihandan geçti. Bâzan hayali olaylar üzerinde öylesine dayatan tanıklar görüldü ki, me-

selâ Bayar kendini tutamıyarak “eğer bütün şahitler böyle ise hacet yok işi uzatmaya! Götürün asılalım!” diye haykırdı.

Bir hukuk müessesesi olan tanıklığın, adaletin ne dereceye kadar yardımcısı olabileceği üzerinde çok canlı örnekleri yalnız başına Yassıada davalarında bulup çıkarmak mümkündü. “Ne söylersen söyle, flanın aleyhine olsun yeter!” gibi telkin ile Divan karşısına çıkarak, ortaya attığı iddialarla Başol ve Egesel’i bile güldürmüş veya kızdırmış tanıklar görüldü. Meselâ Topkapı olayları davasında falan hastahanede şu kadar insan için önceden yer ayrıldığı yolunda ifade veren hastabakıcı gibi! Yine meselâ kendisine ve daha bir çoklarına yine kendi deyimiyle “Talebe Kıyımı” için para verildiği söyleyen adam gibi!

Yalancı şahitler ve yalancı şahitlik zaman zaman çok kaba manzaralar gösterdi. Üstelik şu ve bu sebeble bu yola gidenler hakkında hemen hemen hiç bir tedbir alınmadı, hiç bir muamele yapılmadı. Hatta denilebilir ki adeta teşvik edildi. İşte Üniversite olayları davasından bir sahne:

Polis memuru Turgut Acuner bir tanığın yalanlarına dayanamıyarak yerinden fırladı, sesinin bütün kuvveti ile “bu adam yalan söylüyor” diye bağırdı. Divan Başkanından söz istiyordu:

“Beni susturamazsınız, konuşacağım.”

Başkan söz vermedi. Polis memuru yine bağırdı:

“Siz bu ihtilâli bizim sırtımızdan mı meşru yapacaksınız?”

Başkandan aldığı cevap salondan çıkartılmak oldu.

Şimdi de Topkapı olayları davasından bâzı sahneleri seyir edelim:

Tanık bir polis memuru **Topkapı** olayları günü Bayar’ın Vilâyet’e geldiği zaman otomobilin kapısını kendi-

sinin açtığını, Bayar'ın çok sinirli olduğunu, kendisini karşılayan Kemal Aygün'le Ethem Yetkiner'e "ne yaptınız? Öldüremediniz mi?" diye sordüğünü söyledi. Bu korkunç bir yalandı. Ama tanığa bu yalanı soğukkanlılıkla iddia edebilecek kadar da cesaret verilmişti.

Yetkiner mikrofona geldi:

"Şahit tamamen yalan söylüyor. Ne oluyor yani, tavuk keser gibi adam mı öldürülüyormuş? Böyle ulurta, herkesin içinde Bayar'ın bunu söylemesine imkân var mı? Bu polisi şimdi hatırladım. Vilâyet'te yanımda vazifeli idi. Hakkında şikâyetler oldu, karakola tayin ettirdim Bu yüzden muğber olmuş."

Bir başka tanık, sivil bir polis yalanlarını kuvvetlendirmek için kendisinin sanık Zeki Şahin'in sağ kolu olduğunu söylediği zaman Şahin'in cevabı şu oldu:

"Bu polis memuru benim sağ kolum imiş. Böyle bir sağ kolum olduğunu bilseydim çoktan keser atardım. 27 Mayıs'tan evvel ihbar mektuplarına imza atamazdı. Bu tarihten sonra nasılsa imza etmek cesaretini göstermiş..."

Demokrat Parti İstanbul teşkilatının tanınmış yüzlerinden Salahattin Genç de sanıklar arasındaydı. Egesel onu Topkapı olaylarının baş tahrikçilerinden biri olarak suçlamak için çırpınıyor, çoğu Halk Partili şahitlere göstererek "bu mu idi?" diye soruyordu. Bu şahitlerden biri sarışın bir kimseden bahsetmişti. Salahattin Genç esmerdi. Ama şahit buna rağmen "evet budur" demekten çekinmedi. Bir başka şahit "şişman bir adam" demmişti. Fakat Salahattin Genç uzun, zayıf ve ince idi. Bu tanık da Egesel'in ayağa kaldırdığı Genç'e bakarak "işte bu" diyebildi. Bu sefer Salahattin mikrofona geldi:

"Bir şahit çıktı, benim için sarışın dedi, bu şahit de şişman diyor. Halbuki ben görüyorsunuz, esmer, kıvrırcık saçlı, şişman olmayan bir insanım..."

Son bir sahne daha:

Yine Halk partili bir tanık Levent'ten gelirken kamyonla Demokrat Partililerin geçtiğini ve "koministi öldürmeğe gidiyoruz" diye bağırıklarını söyleyince her halde Divan Başkanı da bu yalancı şahitlerden biraz bıkmış olacak, oldukça ince bir espri ile sordu:

"Ne zaman oldu bu hadise?"

Tanık cevap verdi:

"Güzün."

Divan Başkanının dudaklarında hafif bir tebessüm belirdi:

"Güzün sonbahar demek. Halbuki hadise ilkbaharda oldu."

Şahitlik müessesesinin kudsiyetini ayaklar altına alan her sınıftan insanların yanında bu kudsiyeti ne pa-hasına olursa olsun korumaya kararlı olan da gözüküyordu:

İşte Topkapı olayları davasında tanık Kasım Gülek! Avni Doğan gibi en yüksek kademelerden mahalle teşkilâtı kâtibi gibi en aşağı kademeye kadar yüzden fazla Halk Partilinin birbirini aynı sözler hatta aynı jestlerle üzerinde birleştikleri bir noktada, İnönü'nün öldürülmek istendiği noktasında "Allahın ve Divanın huzurunda vicdanın sesine uyarak söylüyorum. Ben kimsenin elinde İsmet Paşayı öldürmek için kullanılabilecek bir âlet görmedim." dedi. Halbuki Kasım Gülek olay günü Topkapı da İsmet Paşa ile aynı otomobildedir. Halbuki Kasım Gülek Halk Partisinin Genel Sekreteridir! Bu kişiliği, sözlerine bir çok tanıkların iddialarını bir anda yere vurmak kuvvetini veriyordu. Başol Kasım Gülek'in ifadesinin kendinden öncekileri nasıl sarstığını görerek "bütün arkadaşlarınız aksini söyledi," demekten kendini alamadı. Fakat Gülek ifadesinde dayattı.

Bir başka örnek, aynı adamın üç yaveri! On yıl içinde sırası ile Bayar'a baş yaverlik etmişler! Fakat bunlardan ikisinin anlattığı Bayar'la davaların konusu hadiselerle yakın tarihlerde ve sırasında aynı vazifede bulunanın anlattığı Bayar arasında ne büyük fark var! Konuşma üslûp ve tarzları da öyle! Bu fark o kadar büyüktür ki bu tanıklardan biri için yine Başol başka bir vesile ile "Elinde olsa sizi yine Cumhurbaşkanı yapar!" diyerek belki de istemeden bu farkı ortaya koyuyordu.

Bu yaverlerden biri genç bir deniz albayı idi. Sözleri arasında Bayar için hep "sayın Cumhurbaşkanım" diyordu. Yine bu yaverlerden topçu albayı olan Bayar'ın son başyaveri aynı saygıyı gösteriyordu. Fakat ihtilâle sonradan karışan, arkasından da memleketin en büyük ilinin idaresi kendisine verileni gerçeklerden o kadar uzak konuşmuştu ki Bayar "kendileri benden aldıkları her emri hemen ve sadakatle yerine getirirlerdi. Görüyorum, şimdi de aldıkları emirleri aynı sadakatle ifa ediyorlar." demekten kendini alamamıştı.

Ankara ve İstanbul olayları davasında ise başta Sıddık Sami olarak birkaç profesör mikrofonda gözüktüler. Bunlar Yüksek Soruşturma Kurulunun kararnamesinde yazılı sözleri tekrarlادılar yalnız! Hatta öğrencilerin kendilerine silâhla hücum eden ath polisleri toprak ve otatarak dağıttıklarına kadar!

Fakıt garip bir tanıklık oldu bu sırada! Hukuk Fakültesi dekanının kâtibi genç kadın bütün bu sözleri tektip etti. İlk hücum eden polisler değil, öğrencilerdi. Ot ve toprak değil taş atmışlardı.

Burada üniversite rektörü Sıddık Sami Onar üzerinde bir kaç satırla duralım. Çünkü 27 Mayıs'ı getiren büyük husumet sahiplerinden birisi de o idi. Neden? Bunun yaradılışa bağlı psikolojik tahliline girişmeden söyliyelim, taa.... ilk çocukluk çağlarımdan beri ta-

nıdığım bu zatın ruh buhranlarını iyi biliriz. Ama, itiraf edelim, olmamışı olmuş göstermek cabasının karanlık çukuruna böylesine düşebileceğini hiç bir zaman aklımıza getirmemiştik.

Şu hikâyeyi iyi dinleyin :

Üniversite olaylarında yüzlerce gencin öldürüldüğü, falan ve filan mezarlıklara gömüldüğü yalanının ilk kaynağı belki o idi. İhtilâlcilerin her yola başvurarak, hatta yeni gömülenleri çıkartarak yaptıkları bütün araştırmalara rağmen, bir tek Üniversiteli gencin dahi cesedi bulunamadı. Fakat, Üniversite Rektörü günlerce gazetelere beyanatlar vererek, Üniversiteli gençlerin ailelerini kaybolmuş evlâtlarını aramaya davet etti ve kendi hayallerine bir ortak bulmanın peşine düştü. Hayır! hiç bir aile çocuğunun kaybolduğundan bahsetmiyor, hiç bir makama baş vurmuyordu. Bu sefer, sonradan halkın dilinde tevatür halinde anlatıldığına göre meşhur Rektör ve bir kaç arkadaşının aklına şöyle bir fikir geliyor:

İstanbul'da biri sekme kurşunla ölen, diğeri subaylarla şakalaşırken üstüne atladığı tankın altına düşerek ezilen, iki çocuğun tabutları Ankara'ya götürülürken bunlara içi taş dolu on veya onbeş tabut daha katmalı ve Üniversite olaylarında öldürülenlerin tabutları diye merasimle onlar da Anıtkabire gömülmeli!

Fakat, bu fikri kendilerine açtıkları ihtilâlciler şiddetle red etmişler, bir kısmı namuslu bir hareket saymadıkları için, bir kısmı da ya halk, açın görelim şehitlerin yüzlerini derse ne yaparız endişesiyle!

Yine bu davanın bâzı tanıkları vardı ki onları dinleyen sanık polislerin gözleri hayretle açılıyordu. Olaylar sırasında İstanbul'un Sıkı Yönetim Kumandanı polislere gösterdikleri fedakârlık için nasıl hararetle teşekkür etmişti! Şimdi burada hakim huzurunda aynı polis-

lerin öğrencilere karşı sert davranışlarından şikâyet ediyordu.

İbret verici tanıklıkların bir kısmı da “Vatan Cephesi” davasında görüldü. Profesör Bilgiç ile İstanbul’un çok tanınmış bir hanım hakimi Demokrat Partiye girmiş oldukları için Egesel’in azarlamaları ile karşılaştılar. Başsavcı “böyle aydınlar yüzünden memleket bu hale düştü” diye bağırıyor, davalar boyunca profesörleri baş tacı etmiş Başol sesini çıkarmıyordu.

Kimsenin gözünden kaçmayan bir nokta da şu idi: Egesel sanıkların lehinde yalan değil, biraz mubalağalı sözler söyleyen tanıkları bâzan yalancılıkla suçlandırarak yakalattığı halde, meselâ çok tanınmış Halk Partili bir iş adamının doğru söylemediği, yine bu zatın yakın dostu Şemi Ergin’in sözleri ile meydana çıktığı zaman tanığın bir gölge gibi salondan sıvışmasına göz yumuyordu.

Bir başka nokta daha var:

Menderes’in ve Demokrat Parti’nin şu veya bu sebeple siyasî hasmı olmuş Fethi Çelikbaş, Turan Güneş, Hasan Dinçer gibi kimselerden Halk Partisi’nin en ileri söz ve hareket elebaşları Avni Doğan ve Hasan Tez’e kadar yüzlerce insanı kararnamede isimleri yazılı veya Başsavcı istiyor diye huzuruna getiren Divan, sanıkların veya avukatlarının gösterdikleri tanıklardan hemen hemen hiç kimseyi dinlemeye lüzum görmedi! Sonra tanıklık veya ihbar için yazı ve mektupla Divan’a başvuranlar vardı. Başol, bunlar arasından bâzılarının sözleri deli saçmasına benzedikleri halde kullanılan kelimeler ve cümlelerden hakaret dolu olanları duruşmalarda okutuyor, sonra hiç bir karar vermeden dosyasına koyuyordu. Madem bunlar üzerinde her hangi bir karara lüzum yok, neden okutuyordu o halde?

Yine bu mektuplardan bir kısmı sanıklardan filan veya falan eski Bakana söğdükten sonra şu veya bu he-

nüz Devletçe halledilmemiş işinin bir an önce müsbet olarak bitirilmesine Divan'ın tavassutunu rica için yazılmıştı. Bu, tanıklık müessesesinin davalar boyunca aldığı şekli gösteren biraz ibret verici, biraz gülünç, biraz da hazin bir manzara idi. Şimdi tanıklık müessesesinin Yassıada davalarında gösterdiği bu çeşitli manzaraları bir yana bırakarak bu davaların belkemiği olan Anayasayı ihlâl davasının bâzı şahitlerini ve şahitliklerini kısaca görelim:

Yassıada davalarının tanıklar ve tanıklık müessesesi bakımından en alaka uyandırıcı duruşmalarından biri de meşhur profesör Kubalı'nın Divan huzuruna çıktığı gün oldu. İhtilâle fetva verdikten hemen sonra, bir rastlayış, ama garipliği asla gözden kaçamaz bir rastlayışla Amerika'ya konferanslar vermeğe koştan Profesör sırf bu şahitlik için, masrafı devletçe ödenerek memlekete dönmüştü. Neler söyleyeceğini tahmin edilmekle beraber, yine herkes merak ediyordu. Çünkü ilim ve fikir meselelerinde zızzaklığı öteden beri bilinen bir hali idi.

Kubalı sözlerine romantik ve biraz da mistik bir eda ile başladı. "Konuşurken heyecanlanacaktı. Bunun mazur görülmesini istiyordu. Büyük ve milli bir vazifeyi yerine getirecekti." Aşağı yukarı, "işte ben bu gün için yaratılmış insanım" diyen bir hava içindeydi. Bir mahkeme önünde değil, bir konferans salonundaydı sanki. Kah hayranları karşısında bir felesof, kah havarileri arasında bir yarı peygamber eda ve cezbesi ile fikir ve mantık tezatlarının farkına varmadan konuşuyor, konuşuyordu. Taa 1948 yılında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi'nin kabul ettiği, Tesanüt Andı, ki o zaman Halk Partisi Hüsümet Andı ismini takmıştı, başlayarak Demokrat Parti liderlerini suçlamağa koyuldu. Yine o zamandan beri İsmet Paşa'yı demokrasinin samimi idealisti olarak göklere çıkarıyor, yeni bir seçim kanunu hazırlamak için

o yıl toplanmış olan ilmi heyet ve Yargıtay Başkanı Halil Özyürük'ü iki taraflı oynamakla kusurluyor, Demokrat Parti İktidarının da 1951'den itibaren demokrasiyi baltalamağa koyulduğunu iddia ediyordu. Tahkikat Komisyonu kurulması ve bu komisyonun salâhiyetleri hakkındaki kanunların Anayasaya tamamen aykırı olduğunu, bunlarla beraber dikta rejiminin geldiğini söyledikten sonra da Millet Meclisi'ndeki Demokrat Parti çoğunluğunu diktatörlerin midelerinden yakaladıkları insanlar olarak gösterdi. Tahkikat komisyonuna çağırılmasını anlatırken polisin davetini kabul etmediğini, üç gün sonra kendiliğinden Ankara'ya geldiğini, bu üç gün kendisinin ve ailesinin telâşını hikâye etti. Üstelik Komisyonun çok nazik davrandığını da açıkladı.

Daha bir gün evvel bir başka Profesörün, Ali Fuat Başgil'in sözlerini durmadan kesen, "siz şahitsiniz, ehli hibre değilsiniz, sorulana cevap verin" diye susturan Divan Başkanı Kubalı'yı zevkle dinliyor, bir yandan o, bir yandan Egesel daha da konuşması için yeni mevzular ortaya sürüyorlardı.

Nihayet söz sırası sanıklara geldi, beklenen tepki de gözüktü, Benderlioğlu'nun bir noktayı açıklayan konuşmasından sonra Samet Ağaoğlu söz aldı:

"...Muhterem Profesör çok gazaplı, çok hiddetli konuşular. Bu şekilde beyanları hukuk bakımından neticelerini zayıflattı tabii. Beyanları tanıklığın çok ilerisinde. Geçmiş yıllardan beri teraküm eden hiddetlerini burada ifade buyurdular."

Başol o garip jestlerinden birini daha yaptı, "hayır, dedi, olayların içinde ve alemdarı."

Başol demek istiyordu ki Kubalı şimdi tanık olarak konuşuyor ama, 27 Mayıs'ı yapanlardandır, hatta bayrak taşıyıcısıdır.

Başol bunu söylerken unutupuyordu ki şayet Kubalı 27

Mayıs'ın bayrak tutanı ise tanıklığının hiç bir hukuki değeri kalmazdı, tanık mikrofonunun önünde değil, Egesel' in yanında oturmalıydı. Eğer Kubalı işin içinde ve alem-darı ise tarafsız değil demekti, yemin ettirilmemeliydi. Fakat şu var ki aslında Başol davacı kadı rolündeydi. Kubalı ve benzerleri tanıklar da onun mahzarları!

Ağaoğlu devam etti:

“Fakat çok hiddetli ve gazaplı bir konuşma. Bu beyanatım hukuki bakımdan çok değerli olması lâzımgelen neticeleri sarstığını söylemek mecburiyetindeyim. Bil-medikleri sahalara da girdiler, meselâ şeker sanayiinin yanlış kurulduğunu söylediler. Soruyorum kendilerine şeker sanayii nasıl kurulur? Şeker nasıl istihsal edilir? bunları bilirler mi? Sonra bize diktatörlüğe gitmek için midesinden yakalanmış adamlar dedi! Türk milleti huzurunda midesinden yakalananları teşhir etmesini istiyorum. Bunu yapmazsa Kubalı isminden şüphe ederim.”

Kubalı biraz şaşkın, Başol'a ve Egesel'e baktı. Başsavcı söz aldı, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun haksız iktisaplara ait listelerini okudu. Halbuki, bu listede ismi okunanlar arasında Divan tarafından haksız iktisabı olmadıkları kendilerine resmen bildirilenler de vardı.

Kubalı konuşmasında Demokrat Parti'nin Atatürk İnkılaplarına hiyanet ettiğinden, memlekette ahlak buhranı yarattığından da bahsetmişti. Samet Ağaoğlu bunları da ele aldı:

“Müdafaamda üzerinde fazla duracağım. Şimdilik şu kadarını söyleyeyim, Atatürk'ün hâtırasına hürmet için Atatürk Kanunu'nu çıkaran bir iktidarız. Bu kanunu müdafa edenlerden biri benim. Atatürk'ü terk edilmiş bulunduğu mezarından layık olduğu yere getiren iktidar yine biziz. Kalan bühtandır.”

Başol yine kendini tutamadı:

“Atatürk'ü müvakkat kabrinden esas kabrine nakil

mecburiyeti vardı. Öyle bir kanun çıkarılmasa idi gidişe göre heykeller yıkılacaktı.”

Başol bunu söylerken yine unuttuyordu ki Savcının iddeanamesinde Atatürk Kanunu Demokrat İktidarın diktaya gitme teşebbüsü delillerinden biri olarak gösterilmişti.

Ağaoğlu sözlerine devam etti:

“Müdafaama teallük eden hususları açmak istemiyorum. Paralardan resimlerinin çıkarılması hikâyesinden tutunuz da daha bir çok hikâyeler vardır. Müdafamızda uzun, uzun konuşacağız. Sonra tanık ahlak buhranından bahsetti. Anlaşıyor ki bu ahlak buhranı memleketin her tarafına yayılmış. Çünkü midelerinden yakalanmakla ittiham etikleri yalnız biz değiliz. Kendilerinin hemfikir göründükleri eski Üniversite Senatosu arkadaşları profesörlerin dahi aynı yolda olduklarını iddea ettiklerine göre bütün bir cemiyetin malul olduğu bazı hastalıkları son beş senenin neticesi ve bir partinin eseri diye takdim etmelerinin ilmi müktesebatlarına ne dereceye kadar uyduğunun taktirini size bırakıyorum...”

Tevfik İleri söz aldı. Egesel’in Kubalı’yı zor bir durumdan kurtarmak için ortaya attığı suistimal dosyaları var demesine üzülmüştü:

“...Tanığın topyekûn bizleri midencilikle ve menfaatperestlikle itteham edişleri üzerine Başsavcı bunu teyit zımında benim de yirmi bir tane suiistimal dosyam olduğundan bahsetti. Yani bunun ile mideci, menfaatperest diye apaçık burada dinleyiciler, Türk efkârı umumiyesi huzurunda bizi hırsızlıkla itteham etmek istedi.... Başsavcı kolaylıkla başımızla oynuyor. Oynasın, helal olsun, peşinde değiliz. Fakat şeref ve namusumuzla oynamasın. Son nefesimize kadar şerefli ve namuslu olduğumuzu isbat etmek durmundayız ve edeceğiz.... Bir dikta şatosu kurdular, sonra da iki polisin kendilerini

üç gün evden çıkaramadıklarını ifade ettiler ve Tahkikat Komisyonu masasına nasıl yumruk vurduklarını söylediler. Böylece bu şato kendi ifadeleri ile yıkıldı gitti. Ondan sonra iki polisin kendilerini Tahkikat Komisyonuna çağırdığından dolayı kendisinin ve ailesinin nasıl telaş ettiklerini, üzüldüklerini söylediler. Ya on üç buçuk aydan beri bizim kan kusan çocuklarımız..”

Başol yine karıştı:

“Siz sanıksınız.”

İleri, cevabını hemen verdi:

“Kendisini de o zaman o maksatla çağırmışlardı.”

Sebatî Ataman söz aldı, Başsavcı’nın bütün bir devri suçlar şekilde suistimal dosyalarından bahsetmesini makamına yakıştırmadığını söyledikten sonra Kubalı’ya sordu:

“..Meclis iç tüzükleri Meclis’te mürakabe hakkının kötüye kullanılması, Meclis’in normal çalışmalarını önleyici ve baltalayıcı teşebbüslerle mürakabenin kötüye kullanılmasına karşı bir takım zabıta ve nizamı tanzim edici hükümleri ihtiva edebilir mi? Ederse Anayasaya aykırı olur mu?”

Bu öyle bir soru idi ki değil birprofesör, kim olursa olsun “hayır olamaz” demeğe mecburdu. Kubalı da böyle söyledi, ama bir şart koşarak:

“Ben zaten böyle bir iddeada bulunmadım. Yalnız her şeyin bir haddi var. Hükümler mürakabe müessesesini sekteye uğratmamalı.”

Ataman’ın cevabı hazırdı:

“Bizim içtüzükte yaptığımız değişiklikler işte bu manada daraltıcı hükümlerden ibaret. Ama Profesör maddeleri bilmeden konuşuyor, iddia ediyor. Sonra İçtüzükte üçüncü şahısların müdafaa hürriyetlerine ait hüküm var mı? Böyle bir hüküm de yok.”

Profesör sıkışmıştı. Başol imdadına yetişti:

“Bırakınız efendim. Celal Yardımcı”

Yardımcı söz aldı:

“...Huzurunuzda çok şeyler söylediler. Bilirkişi gibi, alim gibi, fetva verir gibi konuştular. Fakat bir şahit gibi konuşduklarına kani değilim. Bu itibarla şahadete karşı Yüksek Heyetinizin gösterdiği hassasiyete rağmen şahide karşı cevap vermediği müsavî şartlar içinde bulunmadığımız için bu ittihamlara gerekli cevabı Heyyeti Aliyyenize, ilim tarihinin, siyasi tarihin, hukuk tarihinin sinesine terk etmekle iktifa edeceğim, bu cevapları onlara bırakacağım..”

Yardımcı Kubalı'nın bir tezaadını daha ele aldı:

“Üniversite Senatosunun lehlerinde olan kararını övüyorlar, aleyhinde olan kararını tenkit ediyorlar. Senatonun mütalaası, görüşü, kararı ya doğrudur, ya eğridir...”

Kubalı'nın cevabı fikir ve ilim sahalarında hayat boyunca takip ettiği yolun samimi bir açıklanması sayılabilir:

“Lehime verilen kararı alkışlıyor, aleyhime verilen kararı tenkit ediyorum. Belki bendenizde o zaaf var...”

Yine bir profesör olan Trabzon Milletvekili Osman Turan söz aldı:

“Türkiye’de bir diktatörlük kuruldu ve bunu kuran dört yüz kişi maddi menfaatlara esir oldular diyor. İlimin ilk vasfı ihtiyatlı olmaktır. İlim adamı olarak yazılarımızı, sözlerimizi hadiseleri ilmi bir şüphe ile karşılayarak yazıp söylemeliyiz. Türkiye’de diktatörlük kuruldu diyor. Halbuki böyle olmadığını bir orta mektep talebesi bile görür. Seçim var, siyasi partiler var, serbest matbuat var. Profesör maddi kalkınma, iktisadi kalkınma edebiyatı ile bir mistizim yaratarak halkı aldatmışlardır diyor. Belki hükûmet hepimize heyecan telkin etti. Ama mistisizim iktisadi kalkınma ile izah edilemez. Sonra dik-

tatörlük de demokrasi gibi bir sistemdir. Fikri, mefkuresi vardır. Kuvvetler tek elde toplanır. Dört yüz kişinin buna vasıta olması mümkün değildir. Bunu söylemek ilim namına yapılmış en ihtiyatsız harekettir... Ezanın türkçe okutulması mecburiyetinin kaldırılmasına gelince eğer bilhassa ilim adamları demokrasiye samimi olarak inanıyorsak vicdan hürriyetine, laikliğe inanıyorsak elbette milletin ibadetine, ezanına karışmamız mümkün değildir. Ezanın türkçe okunmasını arzu ederim, ama bu benim vazifem değil. Aydın din adamları çıkacak, bunu yapacak. Demokrat Parti bu kararı ile demokratik hareket etmiştir.”

Kubalı'nın Osman Turan'a cevabı ibretle okunmağa değer:

“Bir kerre burada bulunan sanıklardan kimseyi diktatörlere midelerinden bağlı olmakla suçlamamıştı. Sadece bir devrin karakterini göstermek için o sözleri söylemişti. Neden sanıklar hassasiyet gösteriyordu? Onlar diktatörlere samimiyetle, imanla bağlı olarak hizmet etmiş olabilirlerdi. Sonra mistizizm dememişti, mistik demmişti. Diktatörlüğe gidenler bir mistik yaratırlar, iktisadi kalkınma olmadığı halde varmış gibi gösterebilirlerdi. Bir diktatörlük temayülünden bahsetmişti, o kadar. Diktatörlükte siyasi partiler olur mu dediler. Gitsinler Demir Perde arkasına, Rus ve peykleri memleketlerin anayasalarını tetkik etsinler. Dünyanın en mükemmel anayasaları. Siyasi partiler de var ama komünist partisi. Bu partinin hakimiyeti mutlak.”

Kubalı bu cevabı ile biraz daha yıkılmıştı. O muhteşem konuşmasındaki iddeaları birer birer kendisi çürütüyordu. Midesinden bağlı olan yok. Demokrat Parti Meclis Gurub'u iktisadi kalkınma heyecanı içindedir. Demokrat Parti bütün memlekete yaygın bir mistik yaratabilmiştir. O halde nerede kaldı diktatörlük?

Kubalı'nın Demir Perde arkasından verdiği misale gelince gerçekten gülünçtü. Demokraside tek parti değil, partiler vardır. Halbuki Rusya ve peyklerinde tek parti. Fakat ne yapacaktı meşhur profesör, tek sığınacak yer "Parti" kelimesinden ibaret kalmıştı.

Kubalı Osman Turan'ın türkçe ezan hakkındaki sözlerine cevap veremedi. Divan Başkanı imdadına koşarak "yapılmış şeyi bozmuşlar" dedi. Osman Turan'ın cevabı yine yerinde oldu:

"Zorla yapılmış. Elbetteki bozulacak. Demokratik nizam bunu istiyor."

Mazlum Kayalar söz aldı. Sadece bir kaç sorusu vardı. Tahkikat Komisyonu ve Salahiyetleri kanunu üzerinde, bir de Anayasanın milletvekillerine sorumsuzluk tanıyan 17 nci maddesi hakkında.

Kubalı her iki kanunun Anayasaya aykırılığını idda etmişti. Fakat şimdi Kayalar'ın sorularına cevap verirken yuvarlak sözlerle bu iddealarından uzaklaşıyor gibi idi. Anayasaya aykırılığı şartlara bağlıyordu. 17 nci maddeye gelince Profesör konuşmasında bu maddenin milletvekillerine tanıdığı sorumsuzluğun mutlak olmadığını söylemişti. Halbuki Kayalar Kubalı'nın ihtilalden sonra çıkmış bir kitabını ele almıştı. Kubalı bu eserinde, 180 inci sahifede sorumsuzluğun mutlak olduğunu, çünkü Medeni Kanunun birinci maddesinde yazılı olduğu gibi metin esastır, kanunun ruhu metinde açıklık olmadığı zaman aranır diyordu. Divan karşısında ise ruh esastır diyerek 17 nci maddenin tanıdığı sorumsuzluğu daraltmıştı.

Kubalı Kayalar'ın bu sorularına şu cevabı verdi:

"Burada medrese münakaşası yapacak değiliz. Ben zühul etmiş olabiliriz. İlim adamına yakışan, hataya düştüğünü itirafıdır... Bu çok mühim bir şeymiş gibi üzerinde durmak doğru değildir."

Osman Kapani söz aldı. Profesörden öğrenmek istediği şu idi:

“Acaba dünyada serbest ve dürüst seçim yapıp da diktatörlükle idare edilen memleket var mı? Bir iki misal verebilirler mi? Evet veya hayır demeleri kafidir.”

Cevabı önce Başol verdi:

“Evet veya hayır değil. Serbest seçimle gelip işleri bozar gider. Yoksa serbest seçimle diktatörlük olmaz.”

Kapani dayattı:

“Serbest seçimle iktidara geldi, sonra işleri bozdu. Tekrar serbest seçim yapıldı, yine iktidarda kaldı. Acaba böyle memleketler var mı? Kendisinden sorulmasını istiyorum.”

Soru ince idi. Başol cevabı Profesöre bıraktı. Kubalı ise dünya siyaseti ve anayasa hukuku tarihine yepyeni bir tezle kendisini geçirdi denilebilir. Önce ihtilal için verdiği fetvanın kısa bir tekrarını yaptı, “bir iktidarın meşruluğu için yalnız serbest seçimle gelmiş olması kafi değildir” dedi, arkasından kendi tabiri ile “Türk realitesini” göz önünde tutmak gerektiğinden bahsetti. Bu realite ekseriyetin cehaleti, arapça ezanla, zahiren cazip görünen iktisadi menfaatlara kolayca aldatılabilmesi demektir. Türk milleti için de midesinden yakalanmış demiyor, ona yakın bir şey söylüyordu böylece. Ama tam bir fikir tezaadına düşüyordu. Bütün millet iktisadi menfaatlara kanmış ise demek ki gerçekten bir kalkınma vardı. Bunlardan sonra aynen şöyle dedi:

“Demokraside seçimlerin yalnız serbest değil, aynı zamanda samimi olması lazımdır. Serbest ve samimi bir seçimle iktidara gelmiş olan bir partinin bazı hatalarına rağmen, antidemokratik bir gidişe rağmen seçimleri tekrar kazanması mümkündür.. Başka memleketlerde var mı? Olabilir, yoktur diyemem. Şimdi misal de veremiyecem. Fakat Türk realitesini biliyorsunuz”

Kapani yine sordu:

“..Şu halde iktidara geçen bir partinin samimiliğine kim karar verecek? Acaba sayın Profesörümüzün dahil olduğu üniversite hocaları bir araya gelecekler, yapılan seçim dürüsttür ama samimi olmamış diyecekler ve yapılan seçim bu suretle mualllel olacak, yani seçimler böyle bir seyir mi takip edecek, yoksa Yüksek Seçim Kurulu’nun vermiş olduğu karar gereğince seçimi kazanan parti iktidara mı geçecek?”

Başol Kubalı’nın imdadına koşmak lüzumunu yine duydu ve onun yerine cevap verdi:

“İktidara geçer ve geçmiştir de.”

Osman Kapani’nin son bir sorusu daha vardı:

“..Profesör konuşmalarında 1946 daki malum seçimlerden bahsettiler. O malum seçimler neticesinde bu memlekette gayri meşru bir meclis ve hükûmet teşekkül etti. Acaba talebelerine daima dürüstlüğü telkin ettiğini söyleyen Sayın Profesörün o zamanki reaksiyonu ne olmuş, talebelerine ne gibi öğütlerde bulunmuştur?”

Başol yine işe karıştı:

“Ona da işaret etti, daha ne desin?”

Kapani tekrarladı:

“Bir reaksiyon göstermişler midir?”

1946 seçimlerine karşı Kubalı’nın hiç bir reaksiyonu yoktu ki cevap verebilsin. O halde Kapani’yi artık susturmak gerekiyordu. Başol da böyle yaptı.

Medeni Berk söz aldı. Kubalı 1957 seçimlerinde Niğde’den kazanan tek Demokrat Parti adayı Berk’e “memleketimin — Kubalı Niğdelidir — kendisine hizmet edebilecek olan sizi seçmiş olmasından dolayı çok memnunum” diye telgraf çekmişti. Acaba şimdi onu hatırlıyor mudur? Berk bunu sorduktan sonra devam etti:

“Kendileri sık sık memleket dışına giderler. Epeyi

zamandanberi memleketimizi görmemiş olacaklar ki hepimize hakaret edici sözler söylediler. Ben hiç bir zaman insafsız avcıya hizmet etmedim. Hakaret muhayyerdir, ama gider doğdukları yeri görürlerse hakaretlerini geri alsınlar. Çünkü kendi memleketi bu sözlerini bir gün iade edecektir.”

Başol yine oturduğu koltuğa asla yaraşmayan bir söz söyledi:

“İade ettiği zaman belli olur.”

Hayrettin Erkmen mikrofona geldi. Kubalı konuşurken Faşist İtalya ile Nasyonal Sosyalist Almanya’da da coşkun seçimler yapıldığından bahsetmişti. Erkmen bunu ele aldı, her iki memlekette de faşist ve nazilerin seçim kanunlarını tahrir ettiklerini söyleyerek “bu seçimleri serbest ve dürüst seçim olarak beyan etmesini ilim bakımından esefle karşılıyorum” dedi.

Kubalı’nın cevabı garip ve kızgın oldu:

“Ben malum iki rejim iktidara coşkun bir halk oyu ile geçtiler demek istedim. Seçimi mutat manada kullanmak istemiyorum.. Böyle mana ve muhtevası üzerinde bana yanlışlık ittihamı biraz dürüst bir oyun tarzı değil.”

Erkmen’in karşılığı da sert oldu:

“Oyun yapan her halde ben değilim. Bu parmaklıkların arkasında olmama rağmen oyun yapan ben değilim, maalesef ilim adamı olarak ifade veren şahittir.”

Kubalı yine bir adım geri çekildi:

“Bendeniz de Hitler ve Musolini rejimlerinde seçim sistemleri tahrir edilmemiştir diye bir şey söylemedim.”

Hikmet Bayur söz aldı, Kubalı’nın konuşmasındaki bir yanlışlığı da o ortaya koydu:

“Sayın Profesör tanık bu dava üzerinde verilecek hükme tesir edebilecek açıkca yanlış bir ifadede bulun-

muştur. Hitler ve Musolini'nin seçimle iktidara geldiklerini söyledi. Bu Hitler için belki münakaşa edilebilir, ama Musolini milis kuvvetlerini toplayarak etrafında generaller Roma üzerine yürüdü, hükümet seferberlik ilan etmek istedi, Kıral imzalamadı ve Musolini'yi başbakan yaptı. Her hangi bir ansiklopediyi açıp Musolini diye baksınlar, bu gerçeği okuyacaklardır.”

Antalya milletvekili Doktor Burhanettin Onat mikrofona geldi. Fakat Kubalı ile değil, sadece Başol ile karışlaştı. Garip bir manzara oldu bu. Divan Başkanı kendisini tanığın yerine koymuştu. Sanık soruyor, Mahkeme Başkanı cevap veriyordu!

Zabıtları aynen okuyalım:

“Doktor Burhanettin Onat (Antalya) — Meclis Guburu gayri meşru bir topluluk haline geldi, Meclis gayri meşru hale sokulmuştur gibi bir sürü ve bir seri ittiham. Bunların hepsi bir tarafa, ilim adamı olarak, bir profesör olarak dünyadaki modern demokrasi telakkilerini, demokrasinin bu günkü halini, modern demokraside siyasi partilerin fonksiyonunu daima tek taraflı bir görüşle ve daima bizim aleyhimize olarak ve daima hakikatları saklayarak burada ifadede bulunmuşlardır.

Başkan — Hakikatları saklamadılar. Şimdi efendim, Burhanettin Onat Doktor. Diyorki Meclis'e doktor girdim, hukukçu çıktım. Bundan evvelki bir oturumda söyledi. Bu gün anayasa hukuku bahsında iki cilt kitap yazarım diyor.

Sanık Burhanettin Onat (Antalya) — Hakikatları hangi noktadan gizlediğini arz edeyim.

Başkan — Mudafaada söylersiniz. Ben dinledim. Hususiyeti var. Daha işin başında, İnkılap olmadan o yazıyı yazmış.

Sanık Burhanettin Onat (Antalya) — Muhterem

Reisim, İngiltere'den bahsettiler. Kurban olayım, beş dakika beni dinleyin ne olur. Dört saat konuştu. Amerika'dan geldi. Ben de 14 aydır buradayım, bana on dakika vermez misiniz?

Başkan — Peki”

Doktor Burhanettin Onat İngiltere'den, Fransa'dan, muhtelif, dünyaca tanınmış profesörlerden örnekler verdi, Tahkikat Komisyonu ve Salahiyetleri kanunlarında yazılı hükümlerin o en ileri demokratik memleketlerde de olduğunu gösterdi. Sonunda şöyle dedi:

“Her şeyi hepimizden iyi biliyorlar. Yalnız bir şeyleri var ki benim bildiğimi başkası bilemez diye bir kanaata sahiptirler her halde.”

Başol Kubalı'yı yine korudu:

“Bilakis, tevazu içinde.”

Doktor Onat da dayattı:

“Bu tevazuda da başka bir hava var. Fransa'nın 1950 de kabul ettiği Tahkikat Komisyonu Kanununda savcılarının ve sorgu hakimlerinin hayiz olduğu salahiyeti hayiz olmaları ve hatta Fransız Ceza Kanununun 363 ve 368 inci maddelerine göre ceza vermeleri, mahkum etmeleri salahiyeti verilmiş midir, verilmemiş midir?

Başkan — Maddeleri nereden hatırlınızda kalıyor?

Sanık Burhanettin Onat (Antalya) — Hatırlımda efendim. Yassıada Üniversitesinde tahsil ettim.. Son bir söz söylememe izin verin. Eğer Tahkikat Komisyonlarının kazai yetkiyi haiz olmaması lazım gelirse 1947 tarihli İtalyan Anayasası..

Başkan — Bizim Anayasamızdaki maddeye uymayabilir.”

Başol en sonunda Kubalı'ya söylenecek bir şey var mı diye sordu. O dakikaya kadar söze karışmamış Profesörün cevabı şundan ibaret kaldı:

“Bir hekimin, hem de ileri bir yaştan sonra bir anayasa profesörünü adeta mat etmesi karşısında hayran kaldım. Çok istifade ettim. Kendilerine teşekkür ederim.”

Diktatörlere midelerinden yakalanarak hizmet ettiklerini iddea ettiği insanların birbiri arkasına cesaretle, ilim, mantık ve gerçeklere dayanarak yaptıkları konuşmaların meşhur profesörü nasıl yıktığını şu sözde alayında görmek mümkün. Sözde alay, çünkü incelikten yoksun, çünkü mahalle kahvesi kokuyor. Ama aslında bunu bile yapabilecek takati kalmamıştı. Başol zeki adamdı, Doktor Onat’la Kubalı yerine tartışmayı göze alırken işi biraz alaya vurmak suretiyle sıyrılış yolunu göstermek istemişti. İtiraf etmeli, Başol’un Onat’ı bir alay çenberi içine çekmek isterken üslubu da, edası da Kubalı’nınkine göre çok daha seviyeli, çok daha ince idi.

Sefer Eronat, Hüseyin Ortakçioğlu gibi kuvvetli hukukçu sanıklar söz aldılar. Hepsinin soruları karşısında Kubalı’nın cevapları bocalamaktan ibaret kaldı.

Kubalı’nın dikta rejimi kurmakla suçladığı iki insandı, Bayar ve Menderes. Kalanlar çeşitli maddi, manevi sebeplerle onlara alet olmuşlardı. Söylediklerine cevap vermek sırası şimdi bu iki kişiye gelmişti. Önce Menderes söz aldı. Fakat o dakikaya kadar konuşanlara oldukça müsamahalı davranmış Başol birdenbire değişti. Durmadan söz kesiyor, ihtar yapıyor, hatta tahdit ediyordu.

Menderes Kubalı’nın iddealarına onun başladığı yerden başlayarak cevap vermek istedi, 1948 de Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinin kabul ettiği ve Halk Partisinin Husumet Andı ismini taktığı kararın gerçek mahiyetini, o zaman yeni bir seçim kanunu hazırlamak için kurulan ilim heyetinin yaptıklarını anlatmağa çalıştı. Kubalı’nın kendisini polisin takip ettiği iddeasına bir vehimdir dedi. “Evet talebeler arasında polise mensup olanlar vardır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi biz-

de de bunlar belli vazifelerin sahibidirler ve her devirde böyle olmuştur, olacaktır. Demokrat Parti bir polis devleti kurmamıştır. Değil Demir Perde gerisi yerlerde, Batı memleketlerinde sadece hükûmet merkezlerinde mevcut polis adedi Türkiye’de bütün polis sayısından fazladır. Kubalı’nın polisce açılmış bir tek mektubundan haberi vardı. Bu da 20 seneden beri takip edilen bir kimseye yazıldığı için!”

Menderes bütün bunları Başol’un durmadan kesmesini zorlukla yenerek söyleyebilmişti. Kubalı’nın iktisadi kalkınma hakkındaki iddealarına biraz rahat cevap verebildi. Kubalı Erzurum Şeker Fabrikasını ele almış, Erzurum’da pancar yetişmezdi demişti. Bunu tekzip ederek bu fabrikanın Erzurum’un iktisadi ve sosyal manzarasını nasıl değiştirdiğini anlattı. Plan meselesine gelince “Batı demokrasilerinde, Amerika’da, İngiltere’de, Fransa’da beş, on, yirmi senelik planlar diye anılan planlar devlet planları değildir. İktisadi devlet teşekkülleri bizde kendi içlerinde planlaşırlar. Devletin planı da bütçe ile tesbit edilir.

Diktatörlük iddeasına gelince böyle bir iddeada bulunmalarına imkan yoktur. Her şey bir yana, daha 27 Mayıs’tan bir ay evvel yazdıkları yazılar, talebe nümayişleri diktanın olmadığına delilleridir. Profesör bir dikta mahiyetinde olan tek parti devrinde, hatta 1946 seçimlerinin nasıl yapıldığı meydanda iken bile bir reaksiyon gösterdi mi? Daha evvel Merhum Recep Peker’in Üniversitede İnkılap Kürsüsü profesörlük koltuğuna oturtulmasına karşı bir hareket yaptı mı?”

Menderes’in bu sözlerine Kubalı’dan önce Başol kızdı:

“Göstermezse ne olacak? O zaman da göstermemiş. Buyrun beyefendi siz cevaplandırın.”

Kubalı'nın bundan sonra söylediklerinin üzerinde durmağa değmez. İnkılaplara sığındı, 1946 seçimlerine rağmen İsmet Paşa'nın kazanmamış olsa bile bir müddet daha devletin başında kalmasında fayda gördüğü için sustuğunu söyledi.

Fatin Rüştü Zorlu söz aldı, Başsavcının daha mahkemeye gelmeden, daha hükme bağlanmadan bir takım suistimal dosyalarını teşhir etmesini Ortaçağ usulü olarak vasıflandırdı. Kubalı'nın açılan mektubuna gelince bunun iki taraflı bir casusa, ismini söyleyerek yazıldığı için açıldığını açıkladı. İktisadi kalkınma ve plan konularında Kubalı'nın yanlış konuştuğunu, yabancı heyetlerin raporlarını göstererek bir daha ortaya koydu.

Bayar'ın Avukatı Orhan Ergüder'in devlet başkanının tarafsızlığı üzerinde bir iki sorusundan sonra Kubalı'nın şahitliği sona erdi. Meşhur Profesöre olan olmuştu. Dillere destan şöhretinin yarattığı kişilikten bir büyük parçayı bir gün içinde eriterek salondan çıktı.

Profesör Kubalı'nın şahitliği üzerine neden bu kadar uzun durduk? Sadece Divan Başkanı'nın "olayların içinde ve alemdarı" diye taktim ettiği bu zatın gerçekte şahitliği hukuk prensipleri bakımından itibarlı sayılamıyacak kadar hislerine, dargınlıklarına, hiddetlerine mağlup, tezatlarla bunalan yaradılışını göstermek için! Bunun yanında da koskoca bir devletin asker-sivil sorumlularını nasıl şahitlerin şahitliklerine dayanarak vatana hiyanetle suçlayıp mahkum ettiklerini göstermek için!

*
**

Yine bir başka tanık. Bu da profesör! Fakat herkes biliyor ki Kubalı ile aynı fikirde değildi. Şayet eski Cumhurbaşkanı'nın köşkünde bir konuşma olmasa, hatta çağırılmıyacaktı bile. Bunun içindir ki Ali Fuat Başgil'in tanıklığı bu bakımdan da önemli idi! Kubalı'nın tanıklı-

ğı onunla sanıklar arasında bir düello olmuştu. Başgil'in tanıklığı ise kendisi ile Egesel ve biraz da Başol arasında bir düello şeklini aldı. Egesel o gün Ali Fuat Başgil'e değil, tanıklık denilen hukuk müessesesine hakaretten çekinmedi! Bu çatışmanın birinci seansı Ankara İstanbul olayları, ikincisi Anayasa'yı ihlâl davalarında geçti. Başol profesöre Bayar'ın köşkünde kendisine öğrenciler için söylediği “tenkil” sözünün manasını sordu. Bayar bu kelimeyi Abdullah Aker'in notlarına ve Şemi Ergin'in ifadesine göre Bakanlar Kurulu toplantısında da kullanmıştı. Başgil, bu kelimenin “Bastırmak” manasına gelebileceğini anlattı. Fakat Başkan aynı fikirde değildi. O bu kelime “yok etmek” manasını arıyor, Bayar'ın kelimeyi bu anlamda kullandığını iddia ediyordu. Ama kelimenin lûgatlarda karşılığı da vardı elbet! En tanınmış olanları, tenkit, püskürtmek, geri çağırmak, dağıtmak, nihayet cezalandırmak anlamında olduğunu yazıyorlardı.

Bütün bu ilim kitaplarına rağmen, Egesel'de, Başol'da “Tenkil” kelimesiyle, ihtilâlden evvel Bayar'ın köşkünde “Harp Okulunu imha edeceğiz.” dediği yolundaki iddia ile Divan'da görülmekte olan davalar arasında bir köprü kurmak istiyorlardı.

Sonra köşkte Profesör ile Başbakan arasında Salâhiyet Kanununun Anayasaya uygunluğu üzerinde konuşma olmuş. Başbakana kanunun Anayasaya uygun olduğu hakkındaki görüşünü anlatmıştı. Bazı kararlar belki Anayasaya aykırı düşebilirdi. Halbuki daha ihtilal günü yedi profesör, çok önce de Kubalı, kanun çıkmadan bile Anayasayı ihlâl ettiğini ilân etmişlerdi. O halde Ordünyüs Profesör Ali Fuat Başgil yıkılan iktidarı tutuyordu. Bunun bir delili de Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın sanki başka profesör yokmuş gibi yalnız onun fikirlerine baş vurmayı düşünmüş olmaları!❗

Profesör Ali Fuat Başgil'in şahitliğinde Divan Başkanının tutumu sallantılı oldu denilebilir. Profesörün üstüne Başsavcı gibi doğrudan doğruya yürümedi, Egesel'in bazı çıkışlarını Başgil'i tutarak karşıladı, hatta sert bir şekilde susturdu. Ama Başgil söze başlarken "şahadet usulen kesilmez. Fakat ben lüzumunda bir cümle, iki cümle halinde keser, sorabilirim" diyerek saatlarca süren bu tanıklık sırasında Profesörün sözlerini durmadan kesti, zaman zaman da "acaba doğru mu konuşuyorsunuz? demek manasına gelen imalarda bulundu. Mesela Başgil 1924 Anayasasına göre Meclis'ten usule uygun çıkmış bir kanunun Anayasaya aykırı sayılamıyacağı tezini bizzat İsmet Paşa'nın 9/6/950 tarihinde yaptığı bir konuşmada "bize Anayasaya aykırı kanunlar çıkardınız diyorlar. Bizim sistemimizde Meclis'e usulüne göre çıkmış bir kanunun Anayasaya aykırılığı iddea edilemez, böyle bir iddeayı mahkemeler dinleyemez. Bizim sistemimizde Anayasaya uygunluğun tetkik mercii Büyük Millet Meclisi'dir." diye savunduğunu hatırlatarak "binaaleyh Adnan Menderes noktai nazarında Türkiye'de yalnız değildir" dediği zaman Başol'un cevabı şu oldu:

"Konuşmaların metni önümüzde olmadığı için bir şey söyleyemeyeceğiz."

Divan Başkanı Profesörün hukuki kanaatlarını söylemesinden hoşlanmıyor, "siz bilirkişi gibi konuşuyorsunuz. İdeaname hakkında sizin mütalaa sert etmeniz doğru değildir. Bu bir tarafı tutuyor gibi oluyor" diyerek sözünü yarıda bırakıyordu.

Başsavcıya gelince o, Ali Fuat Başgil'e doğrudan doğruya hücumla geçti, Profesörü sanıkların Salahiyet Kanununun Anayasaya aykırı olmadığı yolundaki müdafaalarının fetvacısı olmakla itteham etti ve böylece adeta "senin asıl yerin onların arasındadır" demek istedi.

Profesör Ali Fuat Başgil tam bir hukuk adamı idi. Divan önünde Savcının hakarete yakın sözlerini kendisine değil, hukuk prensiplerine karşı saydı ve cevap vermedi. Sonunda da salondan yine o mütevazı hali ile fakat profesör sıfatı artık elinden alınması hiç bir zaman mümkün olmayacak bir insan mehabeti ile çıktı.

Başgil'in Anayasayı ihlal davasındaki şahitliğinden kalacak hatıralarda bir de şu var:

Sanık milletvekilleri arasında bir arkadaşı kendisinden Ankara'da beraber kaldıkları otelde ihtilalden önce söylediklerini tekrarlamasını istedi. Başgil, bu arkadaşının olaylardan çok üzüldüğünü, milletvekilliğinden çekilerek İstanbul'a dönmek istediğini anlatarak devam etti:

“Ben, haklısın üzölmekte dedim, fakat ahlaken bu hareketi tasvip etmem. Çünkü şimdiye kadar Demokrat Parti'ye mensup olarak Meclis'te yer aldıktan sonra tam bu buhran zamanında istifa edip çıkmayı asla tasvip etmem. Ben senin yerinde olsam bunu yapmam.”

Arkadaşı bu nasihatı dinlemiş, istifa etmemişti. Fakat Başol tamamen 'aksi düşüncede'ydi galiba, Profesör bunu anlatırken bir kaç defa “ama istifa etmemiş, İstanbul'a dönmemiş” demekten kendisini alamadı ve o milletvekilini istifa etmediği için adeta suçlu saydığını ima etti.

Herkesin kendisine göre bir ahlak anlayışı var işte!

*
**

Anayasayı ihlâl davasının iki profesör şahidi daha! Biri İlhan Arsel, ötekisi Bülent Nuri Esen. İkisi de Siyasal Bilgiler Fakültesinden. İkisi de Tahkikat Komisyonu alâhiyetleri Kanunu çıkınca Anayasa kamladı diye derslerini kesmişler, gazetelere de beyanat vermişler, Milli Eğitim Bakanı ile Başbakanın ısrarı ile, biraz da tutuk-

lanmış oğlunun hatırı için Bülent Nuri Esen beyanatını tekzip etmiş. Fakat nedense böyle bir yalanlamayı İlhan Arsel'den istememişler.

İlhan Arsel biraz da Başol'a rağmen, Egesel'in talebi üzerine tanık değil, bilirkişi gibi konuştu. Ona göre Salahiyetler Kanunu Anayasaya aykırıdır. Çünkü kaza yetkisini bir Meclis komisyonuna vermektedir. Fakat Arsel'in görüşü çok daha ileri. Genç Profesör Anayasada yazılı, Meclis'in çıkaracağı kanunların Anayasaya aykırı olamayacağı hükmünü, Meclis'in aranan oy nisbeti elde edilse bile böyle bir kanun çıkaramayacağı şeklinde yorumlayarak o güne kadar üniversite kürsülerinden mahkeme kürsülerine kadar kabul edilmiş bir uygulamayı da ret ediyor, Meclis Anayasaya aykırı bir kanun çıkarırsa, hatta Anayasayı değiştirse bile o kanunun batıl olacağını iddia ediyordu. Halbuki Atatürk zamanından beri geçmiş meclisler mesela yine Anayasada yazılı kaza yetkisinin mustakil mahkemelerce Türk milleti namına kullanılacağı hükmüne rağmen kendi içlerinden İstiklâl Mahkemeleri kurmuşlar, Takriri Sükun kanunları kabul etmişler, hükûmete kanun mahiyetinde karar almak imkânını veren Milli Korunma Kanunu gibi kanunlar çıkarmışlardı.

İlhan Arsel'in sadece kendine göre bir nazariyenin izahından ibaret görüşmelerine karşı sanıklar da pek fazla bir ilgi göstermediler.

Bülent Nuri Esen'e gelince tam on yıl derslerine bir kolu muhalefetin, bir kolu İktidarın omuzunda girip çıkmıştı. Demokrat Parti idaresine "akorası" ismini tattıktan sonra yaptığına hemen pişman olmuş, iktidardaki arkadaşlarının ara bulmasıyle dostluğunu Menderes'in avukatlığına kadar da derinleştirmişti. Ama şimdi onu Divan huzurunda dinleyenler 27 Mayısı hazırlayan yok-

sa bu sevimli, bu, yüzünün çizgileri, el ve kol hareketleri ile sahnede monolog söyler gibi konuşan, ufak tefek, çekik gözlü, elmacık kemikleri çıkık adam mı diye kendikendilerine sorabilirlerdi. Koraltan'ın avukatı Hüsamet'in Cindoruk dayanamadı, söz istedi ve herkesi hayretler içinde bırakan açıklamayı yaptı. Cindoruk'u ve bazı başka avukatları bu davalarda Bayar'ın ve Menderes'in müdafiiliğini almağa teşvik eden, Anayasanın ihlâli konusunda kendileri gibi düşündüğünü söyleyen Bülent Nuri Esen'di. Mahkeme zabıtlarının bu açıklamağa ait kısmını aynen okuyalım:

“SANIK REFİK KORALTAN MÜDAFİİ HÜSAMET-TİN CİNDORUK — Muhterem hocamdan bir sual rica ediyorum. Bizi ve bazı arkadaşlarımızı bu davaları almağa teşvik eden hocamızdır. Aramızda 8 ay evvel Anayasa mevzuunda hazırlanan metin kendisine gösterilince, onu tasvip ederken mi gerçek görüşlerini ifade etmiştir, yoksa şimdi şahitliği sırasında mı gerçek görüşlerini ifade etmektedir?

BAŞKAN — Burasını pek anlayamadım. Teşvik eden hocanızdır, onu anladım, ondan sonrasını anlayamadım.

SANIK REFİK KORALTAN MÜDAFİİ HÜSAMET-TİN CİNDORUK — O zaman Cumhurbaşkanı'nın lüzumu muhakeme kararı çıkmıştı. Ankara'daki arkadaşlar o zaman Anayasaya aykırılığı meselesinden bahsettiler. Meselerleri muhtelif şekillerde mütalâa ederek bir metin hazırlamış olduk. Kendilerinin o zamanki görüşmeleri samimi ve gerçek görüşü müdür, yoksa şimdiki görüşü mü?

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Efendim arz edeyim. Ben kendilerini bu davaları deruhte etme hususunda tasvip etmedim. Yalnız bana Anayasa ile ilgili, Anayasanın ihlali mevzubahis olan bir davanın vekaletini deruhte etmek eşğinde, arifesinde bulundukları mülahazası

ile geldiler, lütfettiler ve bazı müdavelei efkarda bulunduk.

BAŞKAN — Kim geldi meselâ?

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Hüsamettin Cindoruk'la, Talât geldiler. Daha önce bendenize eski Başvekilin vekaletini deruhte etmeğliğim için şahıslar tarafından bir müracaat vaki olmuştu. Ben buna itiraz ettim. Bilahare eski Devlet Reisinin vekaletini deruhte etmeğliğim için bir tavassut mektubu aldım. Buna da itiraz ettim. Bu davalarda fikriyatım itibarıyla kendi kendimle tenakuz haline gelmemek için vekalet deruhte yoluna gitmek istemedim. Belki meslek bakımından lâzım gelir gibi düşünenler olabilir, ama kendimde bu kuvveti veya hazırlığı görmedim. Muhterem arkadaşlar geldiler. Davayı deruhte ettikleri kararıyla birlikte geldiler. Hatırımda kaldığına göre iddianameyi görmeden kati ve vazıh bir şey söylenemez demekle beraber Anayasa prensiplerinden bahsettik. İmkân görmüyorum ki ben özel soruşturma komisyonuna fevkalâde ve Anayasa dışı aşkın yetkiler vermekte olması karşısında bu Anayasaya mutabıktır demiş olayım, buna imkân yok.

BAŞKAN — Yani o zaman söylediklerinizle...

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Bir mütalâa veya...

BAŞKAN — Böyle yapmam ben söyleyeceğim, susun demektir.

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Lütfen.

BAŞKAN — O zamanki konuşmalarınızla şimdi şahit olarak söyledikleriniz tenakuz halinde değildir.

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Olamaz. Böyle bir tenakuzu görüyorlarsa tasrih etsinler. Kara idi, beyaz oldu desinler.

SANIK REFİK KORALTAN MÜDAFİİ HÜSAMETTİN CİNDORUK — Tenakuzla doludur. Tarih önünde bir kere de zabıtlara geçsin dedim.

BAŞKAN — Böyle değildir diyor.

SANIK REFİK KORALTAN MÜDAFİİ HÜSAMET-TİN CİNDORUK — Bir sorum daha var. Kendisi Adnan Menderes'in Başvekil olduğu devirde avukatlığını yapmış mıdır? Basına karşı davalarını takip etmiş midir, buna cevap verebilir mi?

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Cevap verebilir miyim?

BAŞKAN — Evet.

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Reis beyefendi, bendeniz eski Başvekilin bir, Akis gazetesi sahibi Metin Tokker aleyhinde hakaret davasında, bir de dört İstanbul gazetesi aleyhine hakaret davalarında vekaletini deruhte ettim, özel bir vekaletname ile bu vekaleti deruhte ettim.

BAŞKAN — Ve şahsi davası idi.

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Şahsi davalarını takip ettim. Bu davalardan sarfınazar etmesi için kendisinden ricada bulundum. Nitekim üç gazete hakkındaki takipten sarfınazar etti. Yalnız Yeni Sabah Gazetesi aleyhinde takipten sarfınazar etmek istemediğini bildirdi. Ben kendisine ayrıca bir de mektup yazıp gönderdim ve sarfınazar etmesinin yerinde olacağını, basını tedirgin emekte bulunduğunu, bir takım suistimalere meydan verebileceğini bildirdim. Fakat ona rağmen şifahi olarak bendenize talimat verdiler, şimdilik Yeni Sabah Gazetesi hakkındaki dava devam etsin dediler.

SANIK REFİK KORALTAN MÜDAFİİ HÜSAMET-TİN CİNDORUK — Bir noktayı tavzih ederek sözümü bitireyim. Bülent Nuri için Ertuğrul Muhsin demişti ki yanlış meslek seçti, büyük bir aktör olabilirdi.

BAŞKAN — Böyle söylemiş!

ŞAHİT BÜLENT NURİ ESEN — Güzel söylemiş. Çok müteşekkirim."

Tanık Profesör Bülent Nuri Esen öyle sarsılmış, öyle perişan hale gelmişti ki Başol adeta acıyarak şehadetini kısa kesti. Yıkılmış adamın ve iktidarın aleyhinde bulunmanın bir çok günahları bağışlattığı o günlerde bile bir çok gazete ve dergiler Bülent Nuri Esen'in Divan karşısında düştüğü durumu sadece alay mevzuu yaptılar.

*
**

Siyasal Bilgiler Fakültesi profesörü ve Kurucu Meslis üyesi Bahri Savcı'nın tanıklığı da Yassıada'dan kalacak hatıralar arasında yer alacak. Yer alacak, çünkü ilmi, siyasi olduğu kadar kafasında yaşattığı ideale göre bir düzen maksadına, hatta bir mahkeme karşısında bile feda etmekten çekinmedi. Bu yüzden de çelişmeler içinde bocaladı durdu. Ama hemen söyleyelim, tavrı, edası, üslubu meselâ Kubalı'dan çok daha vakurdu. Bahri Savcı da bilirkşişi gibi konuştu, fakat hiç değilse Divan Başkanından izin isteyerek. Şu var ki Başkanın böyle bir yol açmağa resmen hakkı yoktu. Bu da Yüksek Adalet Divanı üyeleri arasında bir fikir ayrılığının açığa çıkmasına meydan verdi:

Profesörün çağrılma sebebi Tahkikat Komisyonu ve Salahiyetleri aKunlarının çıkması üzerine Siyasal Bilgiler Fakültesinde baş gösteren hadiselerdi. Profesör Bülent Nuri Esen ve İlhan Arsel kanunlar kabul edilince derslerini kesmişlerdi. Savcı devam etmişti. Önce bunun sebebini anlattı, sonra da «bir siyasi iktidar hadisesini tarihi menşelerinden alıp günümüze kadar getirmek ve tarihi geçmişle beraber halihazır hadiseyi değerlendirmek» için konuşmağa ve ilmi kanaatlarını söylemeğe müsaade verilmesini rica etti.

Başol bu teklife razı oldu. Tam bu sırada Hadi Hüs-

men kalktı, mikrofona gelerek "...Tanığın ifade ettiğine göre siyasi iktidar olaylarını ilmi görüşle münakaşa ettikleri anlaşılıyor. Burası bir ilmi seminer değildir. Mad-di vakıalara temas etmesi icap eder. Bu itibarla Başsav-cının böyle bir sualini kabul etmemenizi rica ederim."

Profesör sözlerinin başında malum kanunlar çıkın-ca Fakültede arkadaşları ile ilmi münakaşaların geçtiği-ni de anlatmıştı. Egesel de bunun üzerine münakaşalar hakkında bazı bilgiler vermesini istemişti. Fakat Başol bu istekten bahsederek değil, daha sonra tanığın arzusu üzerine ilmi izahlara girmesini "kısa olmak üzere" di-yerek kabul etmişti. Hadi Hüsmen'in müdahalesi Başka-na yaptığı usul hatasını hatırlatmış olacak ki, Egesel'in talebi üzerine ara kararı almak yoluna gitti ve karar bir bakıma tam bir sürpriz oldu. Çünkü üyelerden Hıf-zı Tüz ve Selman Yörük "Şehadet müessesesinin mahi-yet ve mühtevasını aşan bu suallerin sorulması suretiy-le mahkemenin taktir hakkına teallük eden bu mevzu-da şahidin ehli-vükuf şeklinde dinlenmesine" karşı çıkmışlardı ve karar oy çokluğu ile alınmıştı. Bütün mah-kemeler boyunca tanıklık müessesesinin durmadan zede-lenmesine karşı Divan üyelerince yapılan tek itiraz da yazık ki bundan ibaret kaldı.

Neler söylemedi Bahri Savcı! 1839 Tanzimat Ferma-nından başladı, "sınırlı bir monarşi kuran bu fermanndan sonra milli iradeye dayanan bir devlet anlayışına gidil-mişti. Bu anlayışla kurulan rejimin tek eksiği çok par-tili bir siyasi hayattı. İkinci Dünya Savaşından sonra milli ve beynelmilel şartlar uygun görülerek çok partili sisteme geçilmişti. Ancak bu geçişte demokratik anaya-sa düzeninin diğer icapları gerçekleşmediği için, iktida-rın seçimle çıkmış olmasına rağmen bir takım buhran-lara, inhıraflara varılmıştır. Bir kere bizzat Meclis'in kuruluş kaidesinden gelen çoğunluk sistemi Büyük Mil-

let Meclisi'ni bir siyasi gurubun hakimiyeti altına koymuştur. Sonra iç işlemesine teallük eden mevzuata getirilen değişikliklerle milletvekillerinin kontrol ve kanun yapma vazifelerini sıhhatla ve selametle yapabilmeleri imkânları daraltılmıştır...”

Bahri Savcı'nın konuşmasını bu ilk parçası o kadar açık çelişmelerle dolu idi ki Başol'u düşündürdü, tanığı uyarmak isteyerek sözünü kesti ve “Meclis'in çoğunluğun hakimiyeti altına girmesi zaten mevcut kanunların, seçim sisteminin tabii neticesi idi.” demek suretiyle yol göstermeğe çalıştı. Fakat profesör daldığı tezatlar aleminden çıkamıyacaktı. Bu sefer de çok partili sisteme gitmekle beraber devlet başkanlığı müessesesinde, hükümetin müşterek mesuliyet prensibinde inhiraf- ları olduğunu, hükümet başkanının parti başkanı olması yüzünden kabinede konuşulmadan, tartışmadan kararlar alındığından bahsetti. Nihayet sözü Tahkikat Komisyonuna ve Salahiyetleri konusuna getirdi. Ama bu, Başol için en can alacak noktada da müphem ve tereddüdlerle konuşuyordu. Bahri Savcı'ya göre Meclis hem Bakanlar hakkında, hem de her hangi bir meselede malumat almak için tahkikat komisyonları kurabilirdi. Bu komisyonlar şahit çağırabilirler, doğru söylemeğe davet, hatta Divan tutanaklarının yazdığına göre “sevk” edebilirlerdi.

Divan Başkanı yine karışmak gerektiğini gördü ve Bahri Savcı'ya geçen oturumda dinlenen bir başka profesörün, İlhan Arsel'in bu bilgi toplamanın da mürakabe ile alâkalı olması icap eder dediğini hatırlattı. Fakat Bahri Savcı “İlhan Arsel'in görüşü ilmi bir mütalaa olarak kabul edilebilir. Bizim iç tüzüğümüz ise benim dediklerime yol açmıştır” cevabını verdi. Başol bu sefer de Bülent Nuri Esen'in Divandaki sözlerini hatırlattı:

“Komisyon sübjektif mahiyette kurulmasaydı, yalnız bir partiyi ele almasa idi, bütün partiler, bütün basın hakkında bilgi toplamak şeklinde kurulsaydı kanuna aykırılık yoktur, diyor. Siz bunu nasıl mütalaa edersiniz?”

Bahri Savcı yine tereddütle karşılık verdi:

“Kanaatımca bu hem kanunlarda, hem tatbikatta gösterilmiş değildir. Bir madde hakkında doğrudan doğruya bilgi edinmeğe bazen sübjektif tasarruflar da girebilir. Asıl önemli olan komisyonun görevini icra ederken kullandığı mekanizmadır. Anayasanın himayesi altında olan hürriyetlerin böyle bir komisyon tarafından tahdit edilmemesi gerekir.”

Başol’un istediği bu değildi. Başol Tahkikat Komisyonunun icrai hiç bir yetkisi olmayacağı yolunda bir mütalaa elde etmek istiyordu. Komisyonun tedbir mahiyetinde olarak aldığı bütün kararları kazai karar diye suç sayacaktı. Bu neticeye varmak için tanığa birer birer sordu:

“Meselâ soruşturma hakimi sıfatı ile yaptığı muameleler, meselâ neşir yasağı koymak, toplatmak, matbaa kapatmak kaza yetkisine dahil mi, değil mi?”

Bahri Savcı da hepsine yine birer birer “evet” cevabını verdi. Kanun Tahkikat Komisyonunun sorgu hakimi yetkilerini haiz olduğunu yazıyordu. O halde sorgu hakiminin verdiği kararlar kazai mahiyette mi, değil mi bunun cevabını da almalıydı Başol, hem de müsbet olarak! Bahri Savcı da bu cevabı vererek işin içinden çıkacağını sandı. Şimdi sıra sanıklara gelmişti. Onlar Bahri Savcı’yı en çok bu noktada sıkıştırdılar.

Önce Sefer Eronat söz aldı. Ona göre “kaza yetkisi hükümdedir, Anayasanın mutlak teminatı altında olan bu yetkidir ve ancak müstakil mahkemelerce kullanılabilir. Meselâ matbaa kapatmak sadece bir yetkidir. Kaza

hakkının nasıl anlaşılacağını kanun tayin etmiştir. Sayın profesör istediği gibi anlayabilir. O teoriler, hipotezler, bir çok şeylere kapılabilir.”

Doktor Burhanettin Onat söz istedi. Şahitten soracakları vardı. Ama cevapları Bahri Savcı değil, Divan Başkanı verdi. Doktor Onat “Meselâ bizim Anayasamızın Tahkikat Komisyonları bakımından Belçika ve Hollanda kanunlarından mülhem olduğunu şahit biliyor mu?” diye sorduğu zaman Başol “Ne olacak yani, dedi, bilmek mecburiyetinde mi?”

Doktor Onat o memleketler anayasalarında tahkikat komisyonlarının evleri, büroları aramak, icabında adam tevkif etmek yetkileri olduğundan şahidin haberi olup olmadığını sorunca da yine Başol “Biz şimdi Belçika, Fransa, İngiltere’yi ele alacak değiliz. Bu metin işi” diye karşılık verdi.

Doktor Onat “Bize sizin yaptığınız bu iş demokratik rejimlere, demokratik usullere aykırıdır, diyorlar. İşte Garp’tan misal veriyoruz...” derken de Divan Başkanı “Demokrasinin bir kanunu yok. İngiltere demokrasisi başka, Amerika demokrasisi başka, bizimki başka. Demokrasi şöyle olacak diye bir metin var mı?” diye karşılamaktan çekinmiyordu. Sonunda da kendisini tutamadı, Doktorla kendi arasında her çeşit mahkeme usullerini pervasızca yerlere seren şu tartışmaya meydan verdi:

BAŞKAN — Siz doktorsunuz. Başka, hukukcumusunuz?

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — Meclise doktor olarak girdim ama, hukukcu olarak çıktım.

BAŞKAN — Çıkmış değilsiniz.

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — Ben doktorluğu beş senede tahsil ettim. Hukuku Büyük Mil-

let Meclisi'nde on senede tahsil ettim. Çok mu gördünüz bana?

BAŞKAN — O kadar. Tahkikat Encümeni nedir, bizim hükümlerimiz tahdit etmiş. Dağılıyor. Siz kendinizi hukukcu sayabilirsiniz. Bulaşmıştır da. Anlayışınız vardır muhakkak. Fakat tam olmadığı için şimdi sınırları tayin edemezsiniz. Sınırını dağıtıyorsunuz. Siz kendinizi hukukcu farz edebilirsiniz. Bulaşmış olduğunuz anlaşıyor. Karihanız var. Tam olmadığı için sınırını tayin edemezsiniz.

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — Sizi temin ederim, Anayasa mevzuunda, Tahkikat Encümeni mevzuunda bugün bir de kitap yazacak kadar malûmatla mücehhezim.

BAŞKAN — Arkadaşlarınıza o zaman yazsaydınız, gösterseydiniz.

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — Bilahare Anayasa ve Tahkikat Encümeni mevzuunun çoğunu Yassıada Üniversitesinde ikmal ettim, tezimi burada verdim.

BAŞKAN — O da geçmiş, geç kalmışsınız. Daha evvel verilecekti.

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — İlmin hududu yoktur. Beşikten mezara kadar devam eder. Ben de takip ediyorum.

BAŞKAN — Şüphe yok. Şimdi mevzua girelim. Sizden daha iyi yapacak arkadaşlarınız var. Onlara bırakın isterseniz.

SANIK BURHANETTİN ONAT (Antalya) — Hayır, kendileri alelittlak tahkikat encümenlerinin salahiyetleri budur, kazai değildir, filan tasarrufları kazai mahiyettedir diyorlar. Bunu nereden aldıklarını kendilerinden öğrenmek istiyorum. Mufassal Hukuku Esasiye kita-

bının müellifi ve parlemanter hukuk müellifi Öjen Piyer tahkikat encümenini nasıl tarif ediyor, lütfen söylesinler.

BAŞKAN — Mecbur mu birinin tarifini söylemeğe? Milyonlarca tarif vardır; söylemeğe mecbur mu ve ben sorar mıyım? Buyurun efendim, siz oturun. Siz yine bu vaziyete düştünüz. Var, geniş bilgiler var, ama bizim işimize yarayan kısım değil!”

Sonra sırasıyla Samet Ağaoğlu, Nüsret Kirişcioğlu, Mazlum Kayalar, Sebati Ataman, Hadi Hüsmen, Fatin Rütü Zorlu, Reşat Akşemsettinoğlu, Hamdi Sancar ve Adnan Menderes söz aldılar. Profesörün fikir çelişmeleri öylesine boldu ki Divan Başkanı sorulanlara cevap vermesindeki zorluğu kendi müdahaleleri ile gidermeğe çalışıyor, profesöre yardım edebilmek için adeta ter döküyordu.

Ağaoğlu, “mademki siyasi iktidarı geçmişten itibaren ele alarak ve öyle hüküm verimiz diyorlar, o halde 1924 Anayasasının 1950 ye kadar hangi safhalardan geçtiğini, yazılı anayasanın yanında bir de fiili bir anayasanın meydana çıktığını, devlet reislerinin aynı zamanda parti reisi kaldıklarını, İstiklâl Mahkemelerinin kurulabildiğini, bir vali kumandana ölüm cezasının tastiki selahiyetinin verildiğini biliyorlar mı? Sonra hükümet içinde değillerdi ki bizim devrimizde meselelerin hükümette müzakere edilmediğini, müşterek mesuliyetin kalmadığını, hükümet başkanının dilediği kararı verdiğini nereden, nasıl biliyorlar?” diye sordu.

Kirişcioğlu, “Profesör kaza hakkı hükme giden yolların tamamıdır diyor. O halde sorgu hakimi bulunmadığı zaman mahkeme baş katibinin vekalet etmesi, il idare kurullarının lüzumu muhakeme kararı vermesi kaza hakkı içine mi girer? Bu takdirde bu vaziyetleri nasıl

nümkün olur?” dedi. Mazlum Kayalar aynı mahiyette orularına cevap istedi.

Sebati Ataman “Bir Bakan hakkında tahkikat encümeninin kararı Meclis’ce kabul edilirse o Bakan doğru an doğruya Yüce Divana gider. Encümenin ve Meclis’in aptığı kazai iştir. O halde profesörün ilk tahkikat kazai mercilerin hakkıdır yolundaki fikrinin doğru sayılamıacağına” işaret etti. Hadi Hüsmen “müşterek mesuliyenin ortadan kalktığını nereden biliyor, hangi çeşit olayla göre bunu söylüyor?” diye sordu. Fatin Rüştü Zorlu alahiyet Kanununun Batı demokrasileri kanunlarından mülhem bulunduğunu söyledi. O da müşterek mesuliyetin ortadan kaldırıldığını neye dayanarak iddea ettiğini sordu. Hamdi Sancar “tetbirle kazai yetkinin aynı olmadığını, bir trafik kazasında polisin tahkikat yaparken izlerin kayıp olmaması için gidiş geliş bir müddet durdurursa kazai bir iş mi yapmış olur?” dedi.

Profesörün bütün bu sorulara cevapları karışık, üphem, tereddüdlü ve yanılttı. Şöyle diyordu:

“1950 ye kadar müşterek mesuliyet vardı. Kabinenin şefi olan kimseler kabine siyasetine uyarak çalışırlar, kararları müşterek karar haline intibak ettirecek hukuk şekillerine riayet etmişlerdir. Fakat tek par olduğu için bu müşterek mesuliyet mekanizması parçanın iç mesuliyet mekanizması haline gelmiştir. 1950’nin sonra müşterek mesuliyet kalmamış ve mesela yeksekiz bakan çekildiği halde kabine şefine bir mesuliyet düşmemiştir. Biz müşterek mesuliyetin kalmadığını hükümet kararlarının elden dolaşarak imza edildiğini, değişen Bakanların vazifelerine nihayet verilirken endilerinin haberi olmadığını işiterek ve gazetelerde uyarak öğreniyorduk.”

Bahri Savcı iyi bilirdi, ne tek parti devrinde, ne 46 dan 1950 ye kadar Halk Partisi İktidarı zamanın-

da kabinenin müsterek mesuliyeti, değil hükümet başkanlarının, parti başkanlığı da ellerinde bulunan devlet başkanlarının arzularına kayıtsız, şartsız uymak suretiyle tecelli etmiştir. İlerde bile parti başkanlığı ile valili birleştiren Atatürk devrini bir yana bırakalım, Milli Şef İnönü'nün iradesine karşı durabilmiş hangi hükümet var? Peker'in sekiz üye çekildiği halde devam eden hükümeti İsmet Paşa'nın işareti üzerine devrilmişti. Sonra Halk Partisi devrinde parti içi müsterek mesuliyet de yoktu. Parti Meclis Gurubunda güvensizlik oyu ile çekilmiş tek hükümet yoktur. Halbuki Bahri Savcı'nın Demokrat Parti iktidarı için ima ettiği hadisede Demokrat Parti Gurubu bir kaç Bakanın çekilmesini istemekle beraber Menderes'e güvenini oy birliği ile belirtmiş, ama buna rağmen Menderes de istifa ederek hükümet yeniden kurulmuştu. Evet bütün bunları Bahri Savcı biliyordu. Ama işte Divan önünde bilmez gözükte.

Nihayet Menderes mikrofona geldi. Fakat hemen görüldü ki her defasında olduğu gibi bu sefer de Başol Menderes'i konuşturmamak kararındaydı. Tanıklık müessesesinin Yassıada davalarında ayaklar altına nasıl serildiğini, usul prensiplerinin nasıl çiğnendiğini göstermek için Menderes'in şahitten sormak istediklerine ait parçayı tutanaklardan aynen alıyoruz:

SANIK ADNAN MENDERES — Muhterem Profesör 36 yıllık, 1924 senesi Anayasasını haklı olarak iki devreye ayırıyorlar.

BAŞKAN — Şimdi sizinki soru mu olacak, yoksa Sebati Ataman gibi şahidin söylediklerine bir diyecek mi?

SANIK ADNAN MENDERES — Soru ile nihayet bulacak.

BAŞKAN — Bir diye sorun.

SANIK ADNAN MENDERES — Bir tazvih efendim.

BAŞKAN — Tavzih ise anlamadım diye soruyorsunuz.

SANIK ADNAN MENDERES — Şimdi iki devreye ayırdılar...

BAŞKAN — Şimdi yine öyle söylüyorum, soru ise bir diye söyleyin. Onun söylediklerini tavzih etmeğe lüzum yok. Sorun.

SANIK ADNAN MENDERES — Beyefendi, muhterem şahidin beyanatı ve ifadeleri o şekilde oldu ki..

BAŞKAN — Hayır efendim. Sizin şimdi kafanızda bir soru var mı?

SANIK ADNAN MENDERES — Evet.

BAŞKAN — Sorun.

SANIK ADNAN MENDERES — 1950 ye kadar veya hut çok partili devreye kadar inhıraflar olduğundan bahsetmediler ve dediler ki o günün tutumu, Kurucular — yani Cumhuriyeti kur'anlar — kendi yorumları içinde memleketi idare ettiler. Bunu bir inhiraf olarak göstermediler. Ancak çok partili hayat başladıktan sonra, Anayasa hakkı ile tatbikata konulduktan sonra inhiraf-lardan bahsettiler. Bu noktada sarıh olmalarını çok rica edeceğim. Çünkü aynı Anayasa 1924 den şu tarihe kadar muayyen tatbikat gösteriyor. O tarihten sonra da 1960 da nihayet buluncaya kadar...

BAŞKAN — Siz de Meclis'te söylediniz. Anayasa aynı olduğu halde evvelki devirle şimdiki devir aynı mı dediniz. Hiç değişiklik yapmadığımız halde aynı mı dediniz.

SANIK ADNAN MENDERES — Beyefendi, inhiraf mevcut değil.

ŞAHİT BAHRİ SAVCI — Tek partili devre içinde, Anayasa eşkali içerisinde rejimin kurucuları, koruyucuları ve muhafızları tarafından sevk ve idare edildikleri bir vakıadır. Çok partili devrenin artık kurucusu, koruyucu-

su, muhafızı görevi gibi bir görev hiç bir teşekkül üzerinde mevcut değildir. Bu teşekküller tarafından Anayasa eşkali içerisinde siyasi iktidarın teşekkül etmesi ve icra edilmesi lazım gelir. İnhirafı vakit müsait olsa da arz etmek mümkün olsa. Siyasi iktidarın teşekkülü vakısından ve teşrii, icrai faaliyetleri noktasından kontrolu bahsında bunların yerine getirilmemesi.

SANIK ADNAN MENDERES — Kurucu ve koruyucu. Bu tabirleri bizzat Anayasadan mı alıyorlar?

ŞAHİT BAHİRİ SAVCI — Hayır efendim. Siyasi ilimlere mensup olduğum arz etmiştim.

SANIK ADNAN MENDERES — Tamamen kendisine ait bir kelime ile alıyor.

BAŞKAN — Var mı böyle bir kelime?

SANIK ADNAN MENDERES — Kendisinden söylüyor.

BAŞKAN — Var mı efendim?

Profesör Bahri Savcının tanıklığı perdesini indirirken şuna işaret edelim:

Profesör 1958 yılında yazdığı “Partilerimizde tabanlaşmanın gerçek mahiyeti ve sosyal mühtevalı politika meylî” isimli kitabında Demokrat Parti’nin halkca hemen tutulmasının sebeblerini anlatırken bakın neler diyor:

“...Demokrat Partinin doğuşuna ve gelişmesine ait vakıaların üzerinde ısrar etmeksizin 950 ve 54 seçimlerinde itimadını elde ettiği sınıf ve muhitleri meydana koymak lâzımdır:

a) Hürriyet Misakı,

Demokrat Parti her şeyden evvel kendini hürriyet davasına verdi. Kabul ve ilan ettiği Hürriyet Misakı Demokrat Parti’nin bu davranışını aksettirmektedir. Bu hürriyet mücadelesinde Demokrat Parti Cumhuriyet Halk Partisi idaresinin halk kitleleri arasında jandarma-

lar, vergi tahsildarları, vali ve genel müdürler vasıtasıyla meydana getirdiği hemen hemen umumi denilebilecek memnuniyetsizliklerden istifade etmeği ihmal etmedi. CHP bütün iktidar süresince halk karşısına bu idari kadrosu ile hep sert ve disiplinli olarak çıkmıştır. Bu bir asayiş kurmağa vesile olmuştur. Fakat halk bu sertlikten şikayetcidir de. Şimdi Demokrat Parti bu idareyi yumuşatmağa niyet etmiştir. Demokrat Parti'ye göre hükümet teşkilâtı halkın üstünde ve dışında değildir. Amme hizmetlerini görmek üzere halk tarafından tesis edilmiş bir amme müessesesidir.”

1958 de böyle yazan Bahri Savcı tanıklık için geldiği Divan önünde ise Halk Partisi iktidarını milli hakimiyetin temsilcisi olarak taktim ediyor, bu iktidarın kurduğu rejimin tek eksiği olarak başka partilerin olmayışını gösteriyordu.

Evet, Bahri Savcının ideolojik yönden Demokrat Parti'yi tutmaması pek tabii idi. O aslında Demokrat Parti'yi bir halk hareketini, bir burjuva sınıfı hakimiyetine çevirmekle suçluyordu. Mahkemede bunu söyleyebilirdi. Bir profesöre yakışan da bu idi. Fakat bu jesti yapamadı, o da öteki profesör arkadaşları gibi fikir ve ilmini hislerine, endişelerine feda ederek Divan'dan çıktı gitti.

Anayasayı ihlal davasının yine profesör şahitlerinden biri de meşhur Muammer Aksoy'du. Evet, o da Salâhiyetler Kanununun Anayasaya aykırı olduğunu malum üslup ve tekrarlamaları ile uzun uzun anlattı. Fakat kendisinden asıl beklenileni, yalnız siyaset arkadaşlarınca değil, Egesel ve belki Başol'ca da beklenileni söylemedi, hatta tam aksini söyledi:

Muammer Aksoy Tahkikat Komisyonuna davet edilmişti. Kendisi ve Halk Partili arkadaşları tevkif edilece-

ğini, en azından sert bir yüzle karşılanacağını sanıyorlardı. Ona göre hazırlanmıştı. Ama zannettiği çıkmamış, Komisyon Başkanı Hamdi Sancar ve diğer üyeler Aksoy'u büyük nezaketle kabul etmişler, arkadaşça, samimiyetle konuşmuşlar, fikirlerini sormuşlar, öğrenci hareketlerinde parmağı olup olmadığını öğrenmek istemişlerdi. Aksoy da olmadığını temin etmişti.

Muammer Aksoy uzun konuşmasında fırsat buldukları bu iyi karşılaşmasını tekrarladı, böylece de iyi bir politikacı tarafı da olduğunu gösterdi. Tanıklığına karşı hemen hemen hiç bir reaksiyon da gözükmedi

*
**

Anayasa'yı ihlâl davasını çok ilgi çeken duruşmalarından biri de Bedii Faik'in tanıklık yaptığı gün oldu. Eski Babiali, yeni Ankara Caddesi'nin bu genç şöhreti adalete yapacağı hizmetin büyüklüğünü idrak etmişti. Adnan Menderes'in diktatörlüğe gittiği yolu açıklayacak, bu yolu kapamak için harcadığı gayretleri göstererek hakimlere de vazifelerinin ne olduğunu hatırlatacaktı. Tahkikat Komisyonuna nasıl götürüldüğünü anlattı. Nusret Kirişçioğlu'na çattı. Kendisine sert davrandığını söyledi. Arkasından sözü resmi ilanlar kurumuna getirdi. Başsavcının soruları üzerine zaman zaman Menderes'e yakın, zaman zaman uzak bazı kimselere misal olmak üzere, Samet Ağaoğlu'nu ele aldı, 1953 yılındaki bir konuşmasını hikâye etti. Sonunda da "beyefendi, diktaya trenle vapurla gidilemez, diktaya insan gayreti ile, bir takım icraat ile gidilir. Adnan Menderes en az 400 kişinin sırtına binerek gitti. Onlar da bilerek taşıdılar onu!" diyerek bitirdi. Bedii Faik en çok iki sanık üzerine yüklenmişti. Nusret Kirişçioğlu, Samet Ağaoğlu! Sorguların tertibi ise bu tanıklığın Egesel tarafından plânlandığını gösteriyordu. Bunun için de hücum he-

defleri azaltılmış, hattâ Komisyonun bir kısım üyeleri ile bazı milletvekili için iyi bir dil bile kullanmıştı.

Kirişcioğlu söz aldı, Bedii Faik'in doğruyu söylemediğini anlattı. Bahadır Dülger mikrofona geldi. Tanığın dediği gibi kendisinin ona "Ankara'yı terk et demediğini, hastalığını bildiği için, istirahat etmesi maksadıyla İstanbul'a bir an önce dönmesini tavsiye ettiğini" söyledi. Ağaoğlu söz istedi, "Bedii Faik bir tanık gibi değil, savcı gibi konuştu. Halbuki dün Ali Fuat Başgil'e bilirkeni olmadığını söyleyerek, sözünü kestiniz! diye başladı, Bedii Faik zahmet etti hakkımızdaki sözleri ile! Bütün bunları üç gün evvelki makalesinde yazmıştı, zaten! Silahlarla çevrili eli kolu bağlı, kafes içindeki bir adama küfür eden insana ne cevap verilir? Evet 1953 de eski arkadaş olarak Menderes'ten kendisine şikâyetlerim oldu. Fakat gidip bunları Hürriyet Partisi Kurucularına haber verdi. Benim Menderes'ten şikâyetlerim çok olmuştur. Herkesin Parti içindeki yerine göre mücadele şekli vardır. Ben şikâyetleri artık Bedii Faik'e yapmadım. Çünkü, karakterini göstermişti. Menderes'ten şikâyet ettim, ama buraya da beraber geldim. Benim idare ettiğim zamanda resmî ilânların dağıtılması teknik esaslara göre idi. Bunu da yine gazeteciler istediler. Şimdi aleyhimizde olan gazeteler vardır ki temellerinde Menderes için "Ey Türk istikbalinin evlâdı, Ey Türk istikbalinin mimarı, sen değil Türkiye'nin, dünyanın göz beğesisin!" cümleleri yatıyor.

Doktor Sarol mikrofona geldi, "Bu adamların memleket idaresi hakkındaki fikirleri, Menderes'le olan dostluklarına göredir. Eğer bu dostluk ibresi bozuksa memlekette işler çok kötü gitmektedir ve hiçbir iyi şey yoktur. Kalemlerinden yalnız zehir damlar. Fakat araları iyi, seyahatlerde, sofralarda baş köşelerde iseler memlekette her şey vardır, hürriyet de, kalkınma da, adalet

de, demokrasi de vardır. Bedii Faik de bunlardan biridir.”

*
**

Aynı günün kısa fakat tanıklık müessesesinin ruhi yapısı bakımından çok manalı iki tanığı daha vardı. Bunlar Divan karşısına çıkmayı kendileri istemişlerdi. İkisinin de bu arzuları kabul edilmişti. Bunlardan biri Koraltan'ın oğlu Oğuz Koraltan'dı. İsmi söylendiği zaman herkes merakla bekledi, Koraltan'ın oğlu ne söyleyecekti? Oğuz mikrofona geldi, yemin etmedi, bir kaç saniye durdu ve birden “Reis bey, eza duyuyorum. Tanıklık yapmak istemiyorum.” dedi.

Egesel söz aldı:

“Baban ile ilgili bir şey sormayacağız!”

Koraltan'ın oğlu cevap verdi:

“Bunlar kader birliği yapmış insanlardır. Konuşmak istemiyorum!” ve konuşmadan ayrıldı. O halde neden gelmişti?

O gün Divana gelenlerden biri de Doğu ilelri politika cereyanlarını bilenlerin yakından tanıdığı Ali Karahan'dı. Demokrat Parti onu bir takım sebeplerle işinden almıştı. Sonra yine aynı sebeplerle takiplere uğramıştı. Şimdi Divan huzurunda yüreğinin bütün yangınını püskürtüyor, Bayar ve Menderes'in aleyhine sızlanıyor, sızlanıyordu.

Avukat Talat Asal söz aldı. Ali Karahan'ın sözlerinin birer mütalaadan ibaret olduğuna işaret etti. Başol bu işareti kabul ederek tanığa ihtarda bulundu. Fakat Ali Karahan daha şiddetle konuşmaya başlayınca Erzurum milletvekilleri Rıfki Salim Burçak ve Mustafa Zeren'in söz istedikleri görüldü. İkisi de Ali Karahan'ın Demokrat Parti'ye hangi sebeplerle alınmadığını anlatmak için gizli oturum yapılmasını teklif ediyorlardı. Başol da, Ege-

sel de bu tanığın Bayar ve Menderes aleyhinde konuşmak için dahi olsa, fayda değil, zarar getireceğini anlamışlardı. Gizli oturuma lüzum görmeden Karahan susturuldu ve salondan çıkarıldı.

*
**

Üç ayrı davada üç ayrı kadın! Bebek davasında Ayhan Aydan, Örtülü ödenekte Berrin Menderes, Ankara-İstanbul olaylarında Melahat Gedik!

En zor Berrin Hanım için oldu. Salondan içeri girdiği zaman gözleri kocasının gözleriyle birleşti. Oradaki yüzlerce çift göz de bu karşılaşmaya dikildi! O zaman herkes Berrin ıanımın metin bir kadın olduğunu gördü.

Melahat Gedik Harp Okulunda kendini öldürmüş kocasının bazı notlarını Divana vermek için gelmişti. Namık Gedik'in olaylar karşısındaki elemi de anlatacaktı. Matemli, kederli bir yüzle, fakat dik bir başla konuşt u. Bir sözünü garip bulmuş bir kaç kişi güldüğü zaman sakın, vakur bir sesle Başkana sordu:

“Neden gülüyor bunlar? Yüce Divanda gülünecek bir şey mi var?”

Salon bir anda sessizleşti ve Melahat Gedik bu sessizlik içinde bir hayal gibi uzaklaştı.

Opera sanatkarı Ayhan! Sanatı ile meşhur, güzelliği ile meşhur, aşkı ile meşhur! Salona girerken gözleri Menderes'in yüzünde dolaştı, sonra çevik adımlarla mikrofona yürüdü. Konuşurken kelimelerini de ustaca seçiyor, eski Başvekili “Ondan bir çocuğum olmasını istiyordum” diyerek nasıl sevmiş olduğunu anlatmıyor, canlandırıyor du!

*
**

Şu şahitler yığını arasında bir de Ankara'nın tanınmış avukatlarından Asım Ruecan ile gazeteci Orhan Bir-

kit var. Bunların söyledikleri Bayarla Divan Başkanı arasında tartışmaya yol açtı:

Avukat 1954 seçimlerinin yapıldığı gün Ankara'da Çiftlik Gazinosunda tesadüfen Bayar'la buluşuyorlar. Beraberlerinde Avukatın Yargıtay Üyesi olan eşi, zamanın Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, Tarım Bakanı Nedim Ökmen ve daha bir iki kişi var. Avukat mahkemede Bayar'ın o gün hakimler aleyhinde konuştuğunu, haklarında tedbirler almak lâzım geldiğini, Kırşehir'in Bölükbaşı'ya hep oy vermesine kızarak bu şehrin cezalandırılmasını istediğini, Saraçoğlu Mahallesi halkının Halk Partisi'ne oy vermesinden şikâyet ederek "görürler başlarına geleceği" dediğini, daha bir çok şeyler söylediğini anlattıktan sonra Emeklilik Kanunun 39 uncu maddesinin hakimlere de uygulanmasını sağlayan kanun ile Kırşehir'i ilçe yapan kanunun seçimlerden hemen sonra çıktığını, Halk Partisi'nden adaylığını koyup da kazanmayan hakimlerin başka yerlere tayin edildiklerini, adaylıklarını Demokrat Parti'den koyup da kazanmayanların ise Yargıtay üyeliklerine, daire başkanlıklarına getirildiklerini, nihayet bu hale bir son verilmesini isteyen Yargıtay Başkanı ile Başsavcının emekliye sevk edildiklerini, bütün bunların Bayar'ın teşvikiyle yapıldığı kanaatında olduğunu söylemişti. Demokrat Parti'ye ve liderlerine karşı kafa ve ruhunda beslediği menfi fikir ve hisler, konuşmasının üslubundan fıskırıyordu. İyi biliyordu ki Emeklilik Kanunun 39 uncu maddesinin hakimlere de uygulamada göze batan bir haksızlığın asıl sahibi 1957 de seçilemediği için sanıklar arasında değildi. Sonra yine iyi biliyordu ki haksızlığa uğrayanlardan birinin kendi eşi olduğu herkesce malumdur. Ayrıca, içlerinden birinin emekliliğe sevk de içkiye düşkünlüğü, bir akşam bir sefarette kendisini kayıp edinceye kadar sarhoş olması yüzündendir.

Gazeteci Orhan Birkir ise Tahkikat Komisyonunun daveti üzerine Meclis'e gittiği zaman Bayar'ın Komisyon Başkanı Hamdi Sancar'ı görmek üzere, elinde meşhur bastonu ile oraya geldiğini iddia ediyordu. Ayrıca o günlerde Cumhurbaşkanlığı Köşküne gelenler arasında yine Sancar'ın bulunduğu ziyaretçiler defterinde yazılı idi.

Burada ne avukatın, ne gazetecinin sözleri üzerinde durmayacağız. Sadece tanıklık müessesesinin Divan Başkanı ve Savcının elinde aldığı şekle bir örnek daha vermek istiyoruz. Bu maksatla da tutanakları gözden geçirelim:

Bayar Asım Büecan'ın tanıklığı için "şahidin ifade ettiği toplantıyı hatırlamıyorum. Fakat kendisi orada bulunanlardan isimler veriyor... Onların davet edilerek dinlenmelerini rica ederim... Şahidin buraya ne maksatla davet edildiğini ve bunların niçin söylenmek istendiğinin manasını anlamıyorum. Fakat herkes burada huzurunuzda gelip istediğini söylemekte muhtardır. Bizim için yapılacak şey bunların aksini isbat etmeğe çalışmaktır. Aksini isbat ise orada bulunanların huzurunuzda davetle dinlenmeleri suretiyle olur. Bunu rica etmekten başka bir şey yok." dedikten sonra Orhan Birkir'in şهادeti için "Burada o benim aleyhimde konuştu. Hatta bastonumla Tahkikat Komisyonu arasında münasebet göstermek istedi. Bana öyle geliyor ki bu muhterem şahitler bu günün havası içinde, bu havayı kuvvetlendirmek için mahsus bir kanaatla gelip huzurunuzda bunu söylüyorlar" diye ilave etti.

Bayar'ın bu sözleri Divan Başkanı için nedense bir sürpriz oldu galiba. Adeta şaşırarak sanki yemin eden yalan söylemezmiş, sanki şu veya bu sosyal seviyede insan yalan söylemezmiş gibi cevap verdi:

"Olur mu? Bir defa yemin ediyorlar. Sonra muayyen

seviyede kimseler, olur mu? Hakikat hilafı konuşmayı nasıl kabul edebilirsiniz?”

Divan Başkanı bunu söylerken unuttuyordu ki şahitlerin dediklerini kabul etmeyen insan Türk toplumunun en yüksek seviyesine, bu toplumun Cumhurbaşkanlığına erişmişti ve avukatla gazeteci için, ortaya sürdüğü ölçüye göre, yalan söylemesi akla gelemezdi.

Bayar'ın karşılığı yine soğukkanlı idi:

“Maddi olarak delil veriyor, elinde meşhur bastonu ile geldi diyor. Bu sözüne kıymet verdiğim için söylüyorum. Tekrar ediyorum, elimde bastonum yoktu. Sonra Tahkikat Komisyonu ile asla alakadar olmadım. Arkadaşım Benderlioğlu bunu izah etti, ne maksatla gelinmiş olduğunu izah etti. Daima böyle suitefsirlere maruz bırakılmak suretiyle huzurunuzda şehadette bulunuyorlar.”

Başkan yine sordu:

“Yalan olduğu ne malum? Yemin ediyor ve doğruyu söylüyorum diyor.”

Bayar “hadise huzurunuzda az evvel cereyan etti. Ya Benderlioğlu yalnız söylüyor, ya şahit.” karşılığını verdi.

Benderlioğlu mikrofona geldi, o gün Bayar'ın elinde bastonu olmadığını, Meclis kapısından girdiğini, Anıt-Kabir Müzesinden geldiklerini, “o gün için söyleyebilirim” diyerek Tahkikat Komisyonu ile alakası olmadığını söyledi. Tahkikat Komisyonu üyelerinden Ekrem Anıt Meclis idare amiri sıfatı ile Bayar'ı karşılamıştı.

Orhan Birkit kendisini Emniyet Umum Müdürlüğü Birinci Şubeye çağırdıklarını, oradan Sıkıyönetime gönderdiklerini, fakat Sıkıyönetimin iade etmesi üzerine bu sefer de “Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Mustafa Tayyar'ın söylediği şahit budur” diyerek yine Sıkıyönetime

iade edildiğini söyleyince Bayar “yaverim gelsin” dedi. Başol’un bu isteğe cevabı şu oldu:

“Yaver gelsin! Yaver elinde olsa çıkarıp sizi tekrar Cumhurbaşkanı yapacak...”

Yüksek Adalet Divanında şahitler ve şahitlik hikayesini de burada kesiyorum. Bu çoğu tanınmış hakimlerden kurulu Divan önünde tanıklık müessesesi de prensipleri ve usulleri ile yerlere serilmişti. İhtilali yapanlar kendilerinin veya içlerinden yetkili bir kimsenin Divan Başkanına, usul ve prensipler ayaklar altına alınacak yolunda değil emir, en ufak işaret bile vermediğini iddia edebilirler. Çünkü ihtilâlcinin istediği kararlara usuller bozulmadan da varılabilirdi. Halbuki mahkemeler boyunca usul prensiplerinin sanığa tanıdığı her yol, tahkikatın genişletilmesi taleplerinin hemen hemen toptan red edilmesine kadar kapatıldı.

“Adalet Mülkün Temelidir” diye yazılı kocaman bir levha altına oturmuş Divan ve onun Başkanı sadece şekle saygı gösterse idi bile verilen kararların haksızlığı böylesine can yakıcı olmayabilirdi. Bir mahkeme başkanı sanığın istediği bir şahit için “o elinde olsa seni yine Cumhurbaşkanı yapar” dediği zaman o sanık hakkında hükmünü peşin ilan etmekle kalmıyor, o şahidi de ihtilalcie parmağı ile tehlikeli adam diye göstermiş oluyordu.

Yüksek Adalet Divanı Başkanı ile Başsavcısının, hatta üyelerinden ikisi dışında bütün mahkemenin hukuk prensiplerinden insanlık mürüvetine kadar her kavrama aykırı bu tutumları karşısında yakın tarihimizin yine başka ihtilâl mahkemelerini hatırlamaktan kendimizi alamıyoruz:

İstiklâl Mahkemeleri de Büyük Millet Meclisi’nin kendi içinden seçtiği, yetkileri mutlak, kararları hemen yerine getirilen ihtilâl mahkemelerinden başka birşey değillerdi. Milli mücadeleyi zafere götürmek, daha sonra

da inkılâplar ve çeşitli konularda şiddet yoluyla başarı sağlamak vazifesini gördüler. Hatta bu vazifeyi görürken şahsi emel ve endişeleri de hesaba katmış sayılabilirler. Çoğu zaman birçok ve aralarında devlet adamları bulunan insanları, kanunların emrettiği delillerden ziyade şu ve bu düşüncelerle mahkûm etmekten, asmaktan geri kalmadılar. Nice şöhretli nazırlar, kumandanlar, politika adamları onların kararlarıyla sehpa yollarına düştüler. Ama bu İstiklâl Mahkemelerinin huzurlarına getirdikleri eski devlet adamlarına, gazetecilere, yüksek kumandan ve memurlara karşı davranışları Başol ve Egesel'in davranışlarından ne kadar farklıydı. Bu mahkemelerde başkanlarından meşhur Ali Çetinkaya'nın pek az kişiye zaman zaman reva gördüğü sert ve kaba muameleden öteye, sanıklara hitaplar hep (paşa hazretleri, beyefendi) diye oldu. Ankara İstiklâl Mahkemesi Savcısı Necip Ali Küçüka'nın Hüseyin Cahit'i suçlandıran iddianamesinde tanınmış yazarın methüsenası da büyük yer tutuyordu.

İstanbul'da bazı gazetecileri muhakeme etmek için kurulan İstiklâl Mahkemesi reisi topçu İhsan'ın nezaketi hemen göze çarpmıştı. Şeyh Sait isyanından sonra kurulmuş Şark İstiklâl Mahkemesi reisleri Ali Saip Ursavaş ve Mashar Müfit Kansu mahkeme celselerinden önce ve sonra Ahmet Emin Yalman, Feyzi Lütfü Karaosmanoğlu gibi sanık gazetecilerle oturup sohbetler yapıyorlardı.

Bütün bu İstiklâl Mahkemelerinin başkanları, üyeleri, savcıları arasında hukukcu olanı pek azdı. Çoğu asker, doktor, idareci, hatta ticaretten millet vekilliğine gelmiş kimselerdi. Fakat hepsi bir noktada, insan haysiyetine saygılı olmak noktasında birleşiyorlardı. İdama bile götördükleri adamlardan hiç kimse onların kabalığından şikâyetçi olmamıştı.

Halbuki memleketin tanınmış hakimlerinden kuru-

lu, ismi Yüksek Adalet Divanı, başkanlık kürsüsünün üstünde Hazreti Muhammed'in «Adalet Mülkün Temelidir» hadisi yazılı Yassıada Mahkemesi tam on yıl önlerinde elpençe divan durduğu devlet adamlarına karşı bile sadece şu insanca muamele noktasında olsun saygılı davranmaktan uzak kaldı.

Askerlikte bir esas var. Ölüme mahkum asker kurşuna dizilir. Dizilirken de rütbesine göre selama durulur. Osmanlı İmparatorluğunun uzun yüz yıllar riayet ettiği bir usul de şu idi:

Padişahın emri ile idam edilen devlet adamı şehit sayılır ve rütbesine göre cenaze merasimi yapıldı. Çünkü o devlet adamının idamına yine devlete hizmet ederken yaptığı bir kusur sebeptir diye kabul ediliyordu.

Evet Yassıada'da Adalet müesseselerinin her köşesi, hem de meslekten gelen hakim eli ile yıkıldı!

SAVUNMALARA SIRA GELDİ:

Yassıada mahkemelerinden tarihe kalacak hatıralar arasında savunmaların yeri büyük olacak. Avukatlar olarak, sanıklar olarak! Önce üzerinde durulacak nokta şu:

Başol bir bakıma haklı bir düşünce ile gerek avukatlardan, gerek sanıklardan aynı konuları herkesin ayrı, ayrı tekrar etmemesini istedi. Böylece zamandan çok kazanılmış olacaktı. Bunun için de müşterek meselelerde avukatların müşterek bir savunma hazırlamalarına karar verdi. Bu müşterek savunma bir kitap halinde yayınlanarak sanıklara dağıtıldı. Anayasa Hukuku bakımından mükemmel bir eserdi! İçindeki konuları arkadaşları

tarafından seçilmiş avukatlar okudular. Bütün mahkemeler boyunca güzel, bilgi ve hitabetle süslü savunmalar yapan avukatlar görüldü. Talât Asal, Cindoruk, Seyfi Çığırkan, Ertuğrul Akça, Süreyya Ağaoğlu, Feridun Köymen, Burhan Apaydın, Mesude Yardımcı ve Saime Akçal gibi!

Yassıada'da görülmüş davaların, çoğu Anayasayı ihlâl davasının savunmalarından bazı çizgiler vermeğe başlarken aklımıza geliyor, galiba Çiçeron'a Cermanların medeni insanlar sayılıp sayılmıyacağını sormuşlar. Roma'nı büyük hatip ve hukuçusu şu cevabı vermiş:

“Bana onların adalet ölçülerini ve bu ölçülere hakim hislerini söyleyiniz. Bu insanların medeni olup olmadıklarını bunlara göre anlayabilirim!”

Evet, Adalet anlayışı, adalet hissi insanlık ve medeniyetin manevi ölçüsüdür. İnsanlar cemiyet nizamını kurarken, maddi kuvvetin dayanağı olarak adalet dediğimiz bu manevi kuvveti seçmişlerdir. Bunun içindir ki tarihte medeni bir cemiyet olarak gözükmüş her insan topluluğu adalet müesseselerini mukaddes saymış, bu müesseselere riayet ve saygı göstermesi nisbetinde var olabilmıştır. Suç, suçlu ve ceza kavramları bakımından Adalet üç taraflı bir müessesedir. Bir yanı iddiadır, öbür yanı suçlu sanılan, ikisinin ortasında da hakim oturur. Her ikisini dinledikten sonra karar vermek, bu hakime aittir.

O halde iddia konuştuğu kadar, suçlu sanılan da konuşacaktır. İddiaya konuşmasında gösterilen bütün kolaylıklar suçlu sanılana da gösterilecektir, üslûp ve ifade şekline kadar! 27 Mayısı yapan kuvvetler, suçlu ve suçsuzu kendileri ayırmadılar. Onlar samimi veya değil, demokrasimizi içine düştüğü buhrandan kurtarmak ve kardeş kavgasını önlemek için hareket ettiklerini, bu teşebbüsün hiç bir zümreye karşı olmadığını daha ilk gü-

nü ilân ettiler, adalet işini de hukuk prensiplerine ve hukukçulardan kurdukları Adalet Divanı'na bıraktılar. Bunun içindir ki Yassıada davalarının adalet ölçüleri bakımından resmi bekçileri Adalet Divanı ile onun emrindeki vazifelilerdir. Şayet bu ölçülere saygı gösterilmemiş ise bunun da resmi sorumluları yine bunlardan başkaları değildir. Halbuki bu yazıların bazı parçalarında verdiği-miz örneklerde görüldüğü gibi, Yassıada mahkemele-
rinde adalet ölçüleri çeşitli yollarla zedelenmiştir. Aynı davanın içinde olması gereken bir çok hususlar ayrı davalar haline getirilmiştir. Böylece de aynı davanın bir kısım sanıkları Anayasa'yı ihlal suçlarıyla mahkum edilirken yine bir kısım sanıkları ceza kanununun büsbütün başka maddelerine göre cezaya çarptırılmışlardır. Aleyhte yüzlerce tanık, lehte ise pek az tanık dinlenmiştir. Lehte olan tanıklar durmadan azarlanmış, sözleri kesilmiş, aleyhtekiler ise büyük müsamaha ile uzun uzun konuşturulmuştur.

Sanıklara gelince, Başol aynı sinirliliği onlara karşı da gösterdi. Savunmalarda yine bir çoklarını "Sadet dışına çıktıkları veya sözlerini savunma ile ilgili" görmediği için susturuyordu! Bu manzara karşısında milletvekillerinin bir çoğu savunmalarını konuşmadan yazılı verdiler. Bu arada tıpkı sorgularda olduğu gibi Demokrat Parti Gurubu 5-10 kişi hariç, tek bir savunma cephesi kurabilirdi, herkes ittihamları kendi usuplarına göre reddetmekte birleştiler:

"Diktatörlük yoktur. Herhangi bir kimsede de böyle heves görmemişlerdir. Hür bir seçimle milletvekili olmuş insanların diktatörlüğe gitmeleri mümkün değildir. Ortada insafsız bir muhalefetin kışkırtmalarından doğmuş bir durum vardır. Bundan ötesi isnattır, iftiradır, yalandır!"

Demokrat Parti Gurubu'nun gösterdiği metin cephe, daha önce Şevki Erkerek, Naci Berkman'ın bırakılmış olmalarına rağmen kurulmuştu. Bu, Başol'u da, Egesel'i de, daha bir çoklarını da şaşırtan ve kızdıran bir manzara idi. Sonra hükûmet üyelerinin, aralarında üç, dördü müstesna, sağlam bir savunma hattı kurmuş olmaları milletvekillerine kalp kuvveti vermiştir denilebilir. Ko-nuşan milletvekillerinden bazılarının savunması, içlerinden biri tek cümle olmasına rağmen, Yassıada davalarının tarihi vesikaları arasına girecektir. Bunların arasında bazıları şahıslarından çok partiyi ve devirlerini savundular. Başta Bayar, Menderes, Tevfik İleri, Fatin Rüştü Zorlu, Osman Kapanî, Samet Ağaoğlu gibi. Şimdi savunmalardan çeşitli parçalar vermek suretiyle bu konuyu da kapamış olacağız. Ancak daha önce üzerinde durmak istediğimiz bir nokta var:

Başol savunmalarda da gereksiz, yersiz sinirlilikler gösteriyordu. Bazı sanıkları veya avukatları konuşturmak istemiyor, yine bir çoklarının hoşuna gitmeyen sözlerini kesiyordu. Başol'un bu hareketlerini şimdi tutanaklardan okurken insan bir mahkeme başkanının, savunma hakkını böylesine hırpalamasına hayret ediyor. Evet, bir ihtilal veya darbe olmuş, seçim yolu ile iş başına gelmiş bir iktidar zorla atılarak mensupları mahkemeye verilmişlerdir. Üstelik bu mahkeme sırf bu maksatla kurulmuştur. O halde bu bir ihtilal mahkemesidir. Bütün bunlar doğru. Ama bir başka gerçek de dimdik ayakta duruyor. Bu da ihtilalcilerin sözüdür:

“Biz kardeş kavgasını önlemek için idareyi ele aldık. Kardeş kavgasında suçluyu suçsuzdan ayırma işini bir askeri mahkemeye değil, memleketin tanınmış hakimlerinden kurulu bir yüksek adalet divanına veriyoruz. Bu divan hukuk prensiplerine tam uygun olarak

çalışacak, haklıyı haksızdan ayıracak, masumu koruyarak kabahatlıyı cezalandıracaktır.”

O hıde Yüksek Adalet Divanı'nın hiç değılse şekle saygı göstermesi, yine hiç değılse savunma hakkını göze batarcasına hırpalamaması icabederdi. Yazık ki Başol, görünüşü olsun kurtarma vazifesini de zaman zaman şu veya bu hislerinin kurbanı ediyor, savunma hakkını zedelemekten çekinmiyordu.

Başol'un savunmalara karışmasında, kesmesinde, sorgularda yaptığı gibi münakaşalara bile girmesinde gözettiğı hedef cesareti kırmak, dik konuşmaları önlemektir. Bunun yanında bir de artık mahkemeyi bir an önce bitirmek istiyor gibi idi. Onun bu her iki bakımdan gösterdiği gayrete Ada Kumandanı yardımcı oluyor, fıılan ve filan sanığı çağırarak İsmet Paşa'nın aleyhinde veya ileri geri konuşmamasını Ada'nın inzıbatı namına istiyor, savunmalara girerken guruplara, “kısa kesin, kısa kesin. Söylenecek ne var” gibi ikazlar yapıyordu.

Şimdi Başol'un savunma hakkına el atmasından bir kaç örnek verelim:

Adnan Menderes'in avukatı Orhan Apaydın savunmasını okumağı başlamıştır. Ama daha on, onbeş satır geçmeden Başol durduruyor ve aralarında şöyle bir konuşma geçiyor:

“Sanık Adnan Menderes'in öteki müdafii!

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN

(Orhan Apaydın müdafaasını okumağı başladı.)

BAŞKAN — Bu sözlere hiç lüzum yok. Müdafaanız kaç sayfadır?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — 20 küsur sayfa. Fakat ihtisar edeceğim.

BAŞKAN — Boş sözler, Adnan Menderes'in Demok-

rat Parti Başkanı olduğu gayet tabii, bunlara ne lüzum var?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Mantıkî bir silsile içinde müdafaamızı yapmak istiyorum.

BAŞKAN — Daima böyle lüzumsuz şeyler söylersiniz. Hükûmetin İstanbul'dan Ankara'ya nakli, İttihadî Terakki erkânının memleketi terk edişi vesaire gibi. Bunlara ne lüzum var? İttihat ve Terakki erkânının memleketi terk edişinin örtülü ödenekle hiç bir alâka ve irtibatı yoktur.

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Tahsisatı mesturede hepsi var bunların.

BAŞKAN — Devam edin.

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — (Kararname ve esas hakkındaki iddiada ileri sürülen teşrî, icraî hâdiseler ve tasarrufları) diye yazılı müdafaasını okumaya devam etti.

BAŞKAN — Talât Asal ve Ertuğrul Akça'nın söylediklerinden başka söyleyecek bir şey kalıyor mu?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Arkadaşlarımın sözlerini tekrar için huzurunuzda gelmedim.

BAŞKAN — Şimdiye kadar bir şey söylemediniz. Orada sahifelere bakıyorsunuz, sahifeleri atlıyorsunuz, bir şey var mı?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Sabrınızı suistimâl etmek istemiyorum. İkazınız üzerine...

BAŞKAN — Bizzat Adnan Menderes'in müdafaasına yarıyacak bir şey kaldı mı?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Arzediyorum efendim. Müsnet fiillerin müvekkilimle irtibatı mevzuunu arzedeyim. (Kararnamede

ve esas hakkındaki mütalâada.. diye Sanık Adnan Menderes Müdafii Orhan Apaydın müdafaasını okumaya devam etti.)

BAŞKAN — Geceli gündüzlü çalıştıktan sonra bir araya gelip iş bölümü yapmadınız mı? Talât Asal, Er-tuğrul Akça müdafaalarını yaptılar. Siz aranızda bir iş paylaşması yapmadınız mı?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Bendeniz arkadaşlarımın sözlerini tekrar etmek istemiyorum.

BAŞKAN — Müdafaanın hangi kısmı düştü size?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Müdafaamızın plânını arzettim.

BAŞKAN — Herkesin konuşması şart değildir. Size bir şey kalmazsa oturursunuz. Şimdiye kadar söyledik-lerinizin hiç birisinin zerre kadar Adnan Menderes'e fay-dası yoktur. Malûm şeyler. Aranızda iş bölümü yap-madınız mı?

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Arzedeyim. Tekrar mahiyetinde görürseniz derhal keserim.

BAŞKAN — Yazılı verirsiniz, biz okuruz.

SANIK ADNAN MENDERES MÜDAFİİ ORHAN APAYDIN — Bir dakika müsaade ediniz, meslekî şere-fim ve haysiyetim mevzubahistir.

BAŞKAN — Oturun efendim.

İşte Hasan Polatkan'ın savunmaya başlaması ile be-raber Başol'un müdahalesi:

BAŞKAN — Hasan Polatkan, kaç sahife efendim? Diğer davalarda uzun yazdığımız, lüzumsuz izahlara gir-diğiniz görüldü. Kaç sahife?

SANIK HASAN POLATKAN — Sahife adedini maa-lesef söyleyemeyeceğim. Müsvedde halindedir.

BAŞKAN — Vinilex davasında 30-40 sahife idi.

SANIK HASAN POLATKAN — 15 dakikada bitecek vaziyette değildir.

BAŞKAN — 15 dakikadan fazla dinleyemeyiz. Hem müşterek müdafaa yapıldı, hem de müdafinin söyledi.

SANIK HASAN POLATKAN — Emrederseniz müdafaa yarına bırakırım.

BAŞKAN — Yarına bırakmak değil, 15 dakika daha var. Esasen müşterek müdafaa yapıldı. Bizim burada boş laf dinlemeye vaktimiz yok.

SANIK HASAN POLATKAN — Muhterem Başkanım; idam istenilen bir cezada kendimi müdafaa etmiyeyim mi?

BAŞKAN — Müdafaanız yapıldı.

SANIK HASAN POLATKAN — Onların temas etmediği noktalara temas edeceğim.

BAŞKAN — Diğer davalarda sizin çok uzun yazdığınızı gördüm. Lüzumsuz lâflara yer veriyorsunuz. Buna göre müdafaanıza başlayın.

SANIK HASAN POLATKAN — Devam edeyim, emrederseniz keserim. Biraz evvel Fatin Rüştü arkadaşım konuşurken bir zuhûl yaptı Efkârı umumiye ve millete yanlış intikal etmemesi için izah edeyim:

4 Ağustos 1958 de yapılan para ayarlamasından 6 ay evvel bu mevzuun Başvekil ile kendisi arasında konuşulduğunu, iki ay evvel Maliye Vekilinin bildiğini, ondan sonra diğer vekillerin bildiğini söyledi. Bir para ayarlamasında Maliye Vekilinin geç haberdar olması vakıası üzerinde bir iki cümle ile durmak ve vuzuha kavuşturmak istiyorum. 1955 senesinde hükûmet bir para ayarlamasına teşebbüs etti. Fakat şartlar uygun olmadı için muayyen bir noktaya getirdikten sonra bıraktı. Nihayet 1956 senesinde tekrar Maliye Vekili ol-

dum. Maliye Vekili olunca, Başbakan yarım bırakılmış olan para ayarlaması safhasından bahsetti ve mes'eleyi bütün teferruatı ile hikâye etti. Ondaki sonraki safhalarda 4 Ağustos 1958'e gelinceye kadar aramızda konuşmalar olmuştur. Vekâletin bundan geç haberdar olması tamamen zuhuldür.

BAŞKAN — Size taallûk eden kitap müşterek müdafaası bir, Bakanlar kurulunu alâkadar eden müşterek müdafaası, iki, Feridun Köymen'in müdafaası üç, Suat Ziya Kant'ın, Bakanlar kurulunu alâkadar eden müdafaası, dört, Kendi müdafaanız beş. Sizinkisi ile altı oluyor. "İdamı istenen bir sanık nasıl müdafaasını yapmasın" sözü tamamen yersizdir. Onun için kısa olacaktır. Bu sözlerim hepinize şamildir.

SANIK HASAN POLATKAN — Bugün burada bir çok konuşmaya müsaade buyurdunuz. Fatin Rüştü bir buçuk saat konuştu.

BAŞKAN — Onların konuşmaları size de şamildir.

SANIK HASAN POLATKAN — Ne zaman biteceğini emredersiniz, keserim.

Muhterem Başkan ve Muhterem Hâkimler; müdafilerim müdafaanın hukukî cephesini büyük bir vukuf ve bütün teferruatı ile arz ve izah ettiler.

(Sanık Hasan Polatkan müdafaasını okumaya başladı.)

BAŞKAN — Şimdi buraya kadar tamamen boştur.

SANIK HASAN POLATKAN — Halk Partisinin mallarının hazineye iadesi Kanunundan maksadınız...

BAŞKAN — Bunlar söylendi, gerek sorgularda, gerek müdafaalarda geçti. Bu tekrarları geçin efendim.

SANIK HASAN POLATKAN — Müsaade ederseniz yazılı olarak vereyim, yapamayacağım.

BAŞKAN — Buyurun oturun. Tekrarlar olmayacak, evvelki müdafaalara temas edilmeyecek."

Aynı manzarayı Fatin Rüştü Zorlu'nun savunması sırasında görüyoruz:

(Sanık Fatin Rüştü Zorlu müdafaasını okumaya devam etti.)

BAŞKAN — Bunlar dava mevzuunun dışında.

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Bunları arzetmemin sebebi; Sayın İddia Makamının, diktaya gidilmesinin mucip sebebi olarak, başlıca mucip sebep olarak benim midemden bağlı olduğumu veya yakalandığım iddia etmesi karşısında verdiğim cevaplardır. Bu iddaya cevap vermeye mecbur olduğumu elbet Yüksek Divan da takdir buyuracaktır.

BAŞKAN — Ama bunun da bir sınırı vardır.

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Yalnız şunu arz edeyim; “Bütün bu dedikodular, milyarlık mevduat.” diye tekrar okumaya devam etti.

Şimdi gayri meşru irtikab mevzuuna de temas edeceğim.

BAŞKAN — Bunlar tamamen yazılı olarak cereyan ediyor.

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Bunun bilhasşa açık duruşmada olmasını rica ediyorum.

BAŞKAN — Açık duruşmaya tahammülü olmadığı için açık duruşmada yapılmadı. Esasen bunun takdiri Divan’a aittir. Burada rakkam üzerinde münakaşa yapamaz.

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Yalnız şunu arz edeyim; 1934 senesinde eşime takdığım 100 liralık bir nişan yüzüğünü 1961 yılında 1000 lira kıymet takdiri ile ortaya çıkarıyorlar.

(Sanık Fatin Rüştü Zorlu müadfaasını tekrar okumaya devam etti)

BAŞKAN — Müdafaanızı yazılı olarak verecek misiniz?

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Sonra takdim edeceğim efendim.

BAŞKAN — Bunları da yazılı olarak verecek misiniz?

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — Hepsini verdim efendim.

BAŞKAN — Şu halde söylemeyin.

SANIK FATİN RÜŞTÜ ZORLU — (Şunu arz edeyim ki midesinden bağı diye ileri sürülen ben ve benim gibiler...) diye okumaya devam etti.

İpar davasından bahsedebilir miyim?

BAŞKAN — Müteaddit sorgular yapıldı, müdafaa yapıldı, son sözünüz soruldu. Sonra Anayasa davası ile birleştirildi.”

Hadi Hüsman’in de başına bu geldi:

“Sanık Hadi Hüsman.

SANIK HADİ HÜSMAN — Muhterem Başkanım; Muhterem Hâkimlerim; talimatınıza riayet ederek te-kerrürlerden mümkün olduğu kadar kaçınmaya gayret edeceğim. Temas edilmemiş noktalara işaret ederek maruzatıma başlayacağım.

(Sanık Hadi Hüsman müdafaasını okumaya başladı.)

BAŞKAN — Bunlar lüzumsuz. Konuşmalarınız hep dağınık oluyor. Sorgularınız esnasında bunların hepsini söylediniz.

SANIK HADİ HÜSMAN — Bâzı kanunlara rey verdiğimden dolayı hakkımda idam cezası isteniyor. Bunlara ne için rey verdiğimin esbabı mucibesini anlatmayayım mı?

BAŞKAN — Bunları çok söylediniz, lüzumsuz tafsi-lata kaçırıyorsunuz. Yazdıklarınızın hepsini okuyacak mısınız? Kısa olacak.

SANIK HADİ HÜSMAN — O halde müdafaamı yapmıyorum efendim.

BAŞKAN — Yapmazsan yapma. Gelmiş buraya tomarlarca müdafa yapıyor.”

Rıfki Salim Burçak’ın savunmasında da aynı hal:

(Sanık Rıfki Salim Burcak müdafi Avukat Baki Berk yazılı müdafaasını okudu.)

BAŞKAN — Oturun efendim.

SANIK SALİM BURÇAK MÜDAFİİ BEKİR BERK — Son cümlem beyefendi.

BAŞKAN — Oturun efendim.

SANIK SALİM BURÇAK MÜDAFİİ BEKİR BERK — Ayrıca müdafaam ile eklerini takdim ediyorum.

BAŞKAN — Divan davanın azametini, kendi vazifesinin ağırlığını müdriktir. Her müdafi böyle yaparsa nasıl vakit bulacağız. Verin, getirin. İki sahife lâf.. Biliyoruz. Bunu 1,2,3, müdafi söyler.

(Sanık Rıfki Salim Burçak müdafii Bekir Berk 4.8. 1961 tarihli beş sahifelik yazılı müdafaasını ve eklerini verdi. Okumak suretiyle içindekileri tekrar etti.)

BAŞKAN — İki, üç sahife mütemadiyen lâf.

SANIK SALİM BURÇAK MÜDAFİİ BEKİR BERK — Siyasi bir davadayız beyefendi.

BAŞKAN — Dört yüz sanık bunu söyleyecek değil. Biliyoruz ve bildiğimizi de biliyorsunuz. Daha ne yapalım?”

(Sanık Rıfki Salim Burçak yazılı müdafaasını okudu.)

BAŞKAN — Vakıt geldi yarın devam edersiniz.

Müdafaalara başlamadan davanın gerek mevzuu, gerek eşhası, gerek verilecek kararın getireceği neticelerin ehemmiyetinin derkâr olduğunu bildirdim. Bu hususta tek kelime söylemek zaittir. Herkes biliyor. Buna rağmen müdafilerin, sanıkların gerek müdafaanın başında, gerek

sonunda, 1-2-3-5 cümle söylemelerini hoş karşılıyorum, dinliyorum. Böyle sonu gelmeyen amin duaları gibi şimdi bitecek, şimdi bitecek gibi iki sahife savanın ehemmiyeti hakkında söz söylüyor. Olamaz. Bundan sonra tekrar edilmesini. 2-3 cümle hoş görülebilir. Böyle müdafaanın yarısını buna tahsis etmek doğru olmaz. Avukatın vazifesi sanığın lehine olan hukuki mesnetleri söylemek, yahut bilhassa bu dava dolayısıyla dosyayı tetkik ederek onun faaliyetlerini, konuşmalarını bulup ortaya koymaktır. Yoksa boş laflara lüzum yok.

MÜDAFİ BEKİR BERK — Cevap verebilir miyim efendim.

BAŞKAN — Cevap yok, cevap almak için söylemiyorum.”

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Aynı şekilde müdahaleye maruz kalan Avukat Ferruh Aga'nın — Ethem Menderesin avukatı — sözleri Divan ve Başol'un kararları üzerine vurulmuş damga gibidir:

“Bu mahkeme ki usullerini kendi tayin eder ve etmiştir de. Ona karşı gelecek değilim.”

Bizce önemli olan bir nokta da hangi hislerin, hangi psikolojik unsurların, komplekslerin Başol'u hukuk ve adalet prensiplerinin bu derecede üstüne yürümeğe ittiğidir. O da, Divan'ın bir kaç dışında hemen bütün üyeleri de memleketin tanınmış hukukcuları, hakimleri idi. Onlardan Selman Yörük'ten başkaları Divana Başkanlık ettikleri zaman tıpkı Başol gibi oluyorlardı. Meselâ Vatan Cephesi davasında ve savunmalar sırasında bir kaç celse başkanlık eden Abdullah Üner Samet Ağaoğlu'nun avukatı Gültekin Başak'ı, sırf savunduğu kimsenin iyi taraflarını bir iki cümle ile söylediği için “sen buraya Samet Ağaoğlu'nun methüsenasını yapmak için mi geldin?” diye azarlayarak susturmuştu.

Demek ki en çok Başol ve biraz da öteki üyelerin bir kısmının kafa ve kalplerinde his ve fikirlerine hakim bir takım düğümler vardı. Ne olabilirdi bu düğümler? İhtilalcilerden korku mu? Fakat onlar hiç kimseyi bu Divan'ın üyeliğine ve başkanlığına zorla getirmediler. Nasıl ki teklif ettikleri kimselerden bâzıları bu vazifeleri kabul etmemişlerdi. Korkunun ötesinde iki ihtimal var. Biri üzerlerine aldıkları vazifeyi açılmış yeni ikbal kapıları diye karşılamak ve bu kapılardan geçerek parlak ufuklara koşmak. Fakat biraz tarih okuyanlar bunun bir hayalden ibaret olduğun ubilirler. Tarihte de, günümüzde de bu çeşit vazifeler görenlerin hepsi işleri bittikten sonra bir köşeye itilip kalmışlar, unutulup gitmişlerdir. Geriye kalıyor öteki ihtimal. Divan Başkan ve üyelerinin bir kısmı ile yıkılmış iktidar ve insanları arasındaki şahsi hesaplaşma. İleride bu noktayı araştırarak meraklılar belki de ibretle okunacak neticelere varacaklardır.

Bu tahminlerimizi Başsavcı için de uygulayabiliriz. İşte meselâ 1954 seçimlerinde Demokrat Parti'den adaylık seçimini kazanmamış olması mahkemede yüzüne karşı açıklanmıştı.

Bir nokta daha:

Davalara ait tutanaklarda, Anayasayı ihlâl davasında Bayar ve Menderes'in savunmalarından başka savunmalar yok. Sebebi ne? Belki sanıkların savunmalarını aynı zamanda yazılı olarak da vermeleri! Fakat Divan huzurunda söylenenler tutanaklara, daha sonra yazılı olarak verilse dahi aynen geçmeli idi. Nasıl ki Anayasayı ihlâl davasında Bayar ve Menderes için böyle yapılmış, fakat onlardan başkalarının söylediklerine yer verilmemiştir.

Artık bâzı savunmaları gözden geçirelim:

Bayar ilgili olduğu her davada kısa, fakat kuvvetli savundu kendisini. Köpek davasında “Bir hayır işlemek

istedim. Günah, suç varsa hepsi benim” dedi. Ankara - İstanbul olayları davasında “sokak gürültüleri ile, nümayişleri ile hükûmet değiştirmenin doğru olamayacağına inanmaktayım. Askerin politikaya karışmasının memleket için zararlı olduğuna dün de inanıyordum, bugün de. Biz muhalefette kışla ve okullara yanaşmadık.” diye devlet adamı olarak fikrini söyledi.

En uzun savunmayı Anayasayı ihlâl davasında yaptı. Geniş ve açık konuştu. İddianamenin delillerini birer birer ele aldı, birer birer cevaplandırdı:

“Bir bastonla Anayasanın ihlâl edilebileceğini düşünmemiştim! Komiteci diyor Savcı! Bütün hayatım göz önünde, bu siyasi hayat, komiteci hayatı değildir. Diktatörlük mü? Her mevkie eriştim hayatımda! Diktatörlük gibi fersude yollarla varacağım ikbal yoktur artık benim.”

“Ethem Menderes’in hatıra defterinde, Bayar tehlikeli vaziyetteyiz. İcap ederse dikta ile idare edeceğiz. Hayrettin endişede deniliyor. Çok iyi bilirsiniz sofradaki konuşmalar afakidir. Ben bu mevzuda bir şey hatırlamıyorum. Yalnız o gün yemekte bulunan Samet Ağaoğlu, Ethem Menderes’in hatıra defterinden bu pasaj okununca ‘siyasi hayatımın sonuna gelmiş bir insanım, Ethem Menderes o günkü sohbetin seviyesine bile çıkamamıştı, yani anlamamıştı’ demişti. Bu konuda Şemi Ergin’in sözleri üzerinde durmıyacağım. Ethem Menderes sadece peşin hükümde bulunmuştur.’ ‘1950 de iktidara gelince bazı fısıltılar oldu, askeri bir kuvvet seçimi kabul etmeyecek dendi. Biz bir tetbir almadık, onlar da bu harekete cesaret edemediler. Nitekim iktidara gelince ben İnönü’nün evine kadar gittim ve kendisiyle konuştum. O benim bu ziyaretimi yanlış anlamış olacak ki şahıslar için emniyet meselesi var mı diye bir سوال sordu. Cevap şu oldu: İntikam almak için iktidara gelmiş değiliz. Şahıslar

üzerinde hiç bir işimiz yoktur. Siz beni tebrik ettiğiniz için ben de sizi ziyarete geldim. Bu arada kendilerine sordum, bana tevdi edeceğiniz harici devlet sırları var mıdır? dedim.'

Bir kaç defa işaret ettim, Başol zeki adamdı, Bayar'ın bu dediklerinin manasını hemen kavradı. Bayar daha 1950 de İnönü'nün bir asker darbesinden ümitlendiğini, fakat Demokrat Parti'nin ve kendisinin buna ve 1946 seçimleri gibi bir seçimi yapmış olmalarına rağmen İsmet Paşa ve partisi hakkında bir harekete geçmediklerini ima ediyordu. Başol konuyu değiştirmek isteyerek sor-du:

'Bunların dava ile ne alakası var?'

Bayar'ın cevabı her bakımdan manalı oldu:

'Alakası var bunların, alakası var bunların, alakası var bunların.'

Evet bunların alakası vardı, vardı ki İnönü şahsı için emniyet istiyordu.

Bayar üniversite meselesine temas etti:

'Atatürk Şark'ta üniversite istiyordu, yaptık. Ankara üniversitesini büyütün diyordu, büyüttük. İstanbul üniversitesine yardım edin diyordu ettik.'

Bayar hakimler meselesine dokundu:

'Biz adliyeye hizmet ettik. Seçim emniyetini hakimlerin teminatı altına bıraktık.'

'İktidara geldiğimiz zaman büyük hatamız devri sabık yaratmamak oldu!'

'Ethem Menderes 4 Mayıs'ta Cemal Gürsel'den aldığı mektubu nasıl bir aşk mektubu gibi saklamışsa notlarını da öyle saklamış olduğu görülüyor.'

'Huzurunuzda duran mebuslar haysiyet ve şeref sahibi insanlardır, memleketlerinin seçkin ve dürüst insanlarıdır. Bunların diktaya gidecekleri asla varit değildir. Olamaz. Bunun aksini düşünmek insafsızlıktır.'

‘Başsavcı iddeanamesinin bir yerinde pek haklı olarak Atatürk devrini övdü. Ne kadar övse azdır. Yalnız şunu söylemek isterim, Atatürk’ün mesaisinde bizim de gölge olarak mesaimiz vardır. Atatürk ölünceye kadar beraber bulunuyorduk. Son nefesinde, evladım, sana emanet demişti. Atatürk İnkılaplarına kötü muamele yaptığımız iddeası bize verilecek en büyük cezadır. Ben asılmağa razıyım. Zaten yaşımın sonundayım. Yalnız Atatürk İnkılaplarına kötü muamele yaptığımız bize söylenmesin. Bizim ne gibi muamele yaptığımızı tarih kayıt edecektir. Bu imtiyaz asla elimizden alınamaz. Atatürk’le beraber memlekete hizmet ettiğimi ve onun bana olan itimadını herkes bilir.’

‘78 yaşındayım. Benim için hayatta beklenecek bir şey kalmadı. Şimdiden karar verebilirsiniz. Bunu sükunetle söylüyorum. Nitekim Meşrutiyet Mücadelesine girdiğim zaman ya kurşunla öleceğim, ya da mahkum olacağımı bile bile atılmıştım. Bu mücadelede arkadaşlarımla bir kısmı düşman kurşunu ile şehit oldu. Bir kısmı da mahkum oldu. Siyasi mahkumiyet benim için mühim değil. Kararlarınızı bir taraflı iddeaları ele alarak vermeyiniz. Her şeyi düşününüz.’

Başol Bayar’ın savunmasını sükunetle dinledi denebilir. Zaten davaların başından beri kimsenin gözünden kaçmayan bir nokta vardı: Yüksek Adalet Divanı Başkanı Bayar’a karşı belli etmemeye çalıştığı bir çekingenlik içinde idi. Eski Cumhurbaşkanı’nın kişiliği ağır basıyordu. Bazan oturarak, bazan ayakta, kâh söylenenleri iyi işitmiyor, kâh aldırış etmeden, fakat değişmez bir şekilde yüksek bir seviyeden konuşuyordu. Üstelik kelimeleri nazik ve dikkatli idi. Bütün hali ile Egesel’in çırpınıslı iddialarını tekzip ediyor, yalnız kaderin sevki ile değil, bazı meziyetlerin sahibi olarak devletin yüksek yerine geldiğini ispat ediyordu.

*
**

Menderes savunmalarını monoton bir sesle okuyordu. Hepsi mantık ve insicam gözetilerek yapılmıştı. Dikkatle çarpan şu ildi: Bu savunmada bitiş hep aynı idi. ‘Adalete güveniyor, hürriyetinin geri verilmesini’ istiyordu!

Bir psikolog için üzerinde durulmaya değer bir bitiş! Bütün hayatı boyunca geniş tarlalardan, büyük memleket sathına kadar durmadan gezen, günlük yaşamının en azından üç saatini yaya yürüyüşe ayırmış bir insanın birdenbire küçük ve dar bir odaya kapatılarak oturmaya mahkum edilmesinin ruhunda yarattığı belli başlı hasret elbetteki hürriyet olacaktı.

Menderes’in savunmasından bazı parçalar dinlielim:

‘Anayasayı ihlâl diye anılan bu dâvanın vasfı ve esas mahiyeti yüksek malûmları olduğu üzere siyasidir. Bu dâva ile birleştirilen diğer dâvalar da hemen hemen aynı mahiyeti taşımaktadır. Bu ciheti kayıt ve tesbit etmekten maksadım son derece özel, mahiyetleri itibariyle çok değişik ve nisbi telakkilere maruz ve zaman içinde süratle değişen ve mekana göre de yine çok değişik görüş ve neticelere bağlı bulun’an meseleler veya siyaset hadiselerinin ortaya çıkardığı bu davalarda, zamanın siyaset cereyanları içinde yaşanan heyecanların tesirlerinden uzak kalabilme müşküllerine işaret etmekten ibaretir. Bu halin hususiyle müdafaada durumu güçleştirdiğini ve bu itibarla inkılâbın asıl gayesine ve Yüce Heyetinizin yüksek adalet duygularına iltica etmek bizim için en esaslı teminat teşkil ettiğine inandığımı arz etmekle müdafâaya başlamak istiyorum.

Dinlenen yüzlerce şahidin bu tesirlerden kendilerini kurtaramadıklarını ve bir kısmının da geçmiş devrin dâvâ mevzuu haline gelmiş hâdiselerine karışmış ve karşı

tarafıta yer almış siyasi muarızlar olduğu da bir hakikat-tir... Arz ve ilâve edeyim ki Anayasayı ihlâl dâvâsı adı ile, ne de bu kavram ve mahiyetiyle bir dâvâ siyasi tarihi-mizde mevcut değildir. Sadece bu gerçek derhal şu su-alleri hatıra getirmektedir: 1950'de Demokrat parti ik-tidara gelinceye kadar acaba Anayasa mı yoktu, yoksa Anayasayı ihlâl mahiyetinde veya ona aykırı kanunlar ve hareketler mi mevcut değildi? Anayasa elbette mev-cuttu ve bunun yanında da tek parti idaresi uzun za-man devam etmişti. Buna mukabil Anayasa'yı tebdil, tağyir, ilga veya ihlâl dâvası diye bir dâva biraz evvel arz ettiğim gibi acaba niçin şimdiye kadar görölmemiş, hat-tâ akla bile gelmemiştir. Bu sualler, tek başına şu mü-şahede dahi meselenin ve dâvanın son derece özeliğini, eski tabirle nev'i şahsına münhasır hüviyet ve siyasi ma-hiyetini göstermeğe kâfidir sanırım.

İddia olunuyor ve deniyor ki 'Anayasa mevcuttur ve çeyrek asır çeşitli sebeple esaslı hükümleri ve ruhu iti-bariyle tatbik edilmemiş dahi olabilir. Fakat 1950 secim-leri bir plebisit'tir. Anayasa'nın ahitleşmesi veya denen-mesi ancak bu tarihte başlar.' Böyle bir iddiayı ileri sür-mek suretiyle şimdiye kadar böyle bir dâvaya rastlan-mamış olması, bu hukukî izaha bağlanmak istenmekte-dir. Ancak 1950 seçimlerinin bir plebisit olduğu iddiası takdiri ve sübjektif bir mütalâa olmak hududunu ge-çmez. Çünkü 1950 seçimleri bir plebisit değil, herhangi bir seçim gibi nihayet bir seçimden ibarettir...

..Evet bir tarafta demokratik bir idarenin temel ka-nunu olduğu ve kuvvetlerin tefriki esasına dayandığı id-dia olunan 1924 Anayasası, diğer tarafta ise tek parti idaresi! Bunun yanında 1924 Anayasa'sının mahiyet ve hususiyeti üzerinde de kısaca durmak icap eder. Çünkü dâvanın esasını bu Anayasa'yı tebdil, tağyir ve iptale te-

şebbüs etmek suçu teşkil ettiği gibi yine bu Anayasa'nın hüküm sürdüğü zamanlarda tek parti hakimiyetinin neticesi olarak Anayasa'nın ruhuna ve hükümlerine aykırı tatbikatın bir dâva mevzuu haline gelmemiş olması vakası vardır. Tek parti devrinde, hattâ çok partili hayata girdikten sonra da Anayasa'ya askerî kanunların çıkması ve tatbikatın yine Anayasa'ya aykırı devam etmesinin 1924 Anayasa'sı yönünden sebepleri var mıdır? Bu sorunun cevabını eski Anayasa'nın bünyesinden ve onu yapanların vicdanlarında hâkim olan inanıştan almak lâzım gelir. Bu konuda ilk dikkate çarpan hakikat şudur ki 1924 Anayasa'sı devletin esas kuruluşuna ait hükümler dışında yalnız umumî prensipler koymakla iktifa etmiş ve bunların ne tatbik suretleri, ne de müeyyidelere bağlanmaları hususunda hükümler vaz etmemiştir...

Biraz evvel arzettiğim gibi bu iddia hilâfına olarak Anayasa kuvvetlerin tefriki esasına değil, tek Meclis hâkimiyeti esasına dayanmakta ve Anayasa'ya muhalefet iddialarının, kanunların tefsiri, kararları isdarı, hattâ başkumandanlık sıfatının Meclis'in manevî şahsiyetinde mündemiş bulunması ve Türkiye Büyük Millet Meclis'i'nin Türk milletinin yegâne ve hakiki mümessili olduğu bu Anayasa'da yer almış bulunmaktadır..

Bu mülâhazaları sırf 1924 Anayasa'sının esas bünyesini belirtmek maksadiyle arz etmiş bulunuyorum. Yoksa bu maruzatımla 1950 den sonra Anayasa'ya aykırı olarak çıkarılmış kanunların mevcudiyetini kabul ve bunları mazeret sebebi olarak ileriye sürme maksadını gütmemekteyim. Çünkü esasen bir dikta rejimi kurmak maksadiyle Anayasaya aykırı kanunların çıkarılmış olduğu mütalâasının varit olmadığı kanaatindeyim.

..1950'ye kadar devam eden dört yıllık çok partili devreye kısaca temas etmek mecburiyetindeyim. Zira bu devreye ait hâdiselerin tahliline girişilerek iddialar

dermeyan olunmuştur. Ezcümle deniliyor ki '1946 seçimlerinden sonra teşekkül eden Meclis'e Demokrat Parti milletvekillerinin katılması bu seçimlerin dürüst yapılmadığı hakkında ileri sürdükleri iddiaların samimiyetsizliğini gösterir.' Yine deniliyor ki 'Muhalefette iken de Demokrat Parti'de tahakküm vardı. Bunun için parti ikiye ayrıldı. Birinci husus olarak yine bu devre zarfında o zamanın muhalefet partisi liderinin ve ileri gelenlerinin konuşmaları ve vaadlerinin samimiyetsizliğini iktidara geldikten sonraki tutumları meydana çıkarmış bulunuyor.' Üç noktada hülâsa ettiğim bu mütalâalar dikta rejimine gidilme hususunda kasit ve niyetlerimizin delileri olarak ileri sürülmektedir.

Evvelâ arzedeyim ki dürüst yapılmadığı iddia olunan 1946 seçimleyle kurulmuş Meclis'e Demokrat Parti milletvekillerinin katılmış olmaları seçimlerin dürüst yapıldığı mânası tazammun etmez. Meclis'e katılmamızın birinci sebebi demokratik bir idarenin kısa zamanda tahakkuk ettirilemeyeceği hususundaki inancımızdan gelen bir müsamahalı görüşün neticesidir. Saniyen Meclis'e muhalefet olarak katılmadığımız takdirde bu halin sür'atle bir iç buhran yaratarak manevî asayişin bozulması ihtimalini ciddî bir endişe olarak görüyorduk. Bundan ancak düşmanlar ve memlekette karşılık çıkartmak isteyen bedbahtlar memnun olurdu... Parti içinde bu iltihaka aleyhtar olan kuvvetli ceryan mevcut olduğunu ilâve etmeliyim. Bu ceryan gittikçe kuvvetlendi ve Demokrat Parti'nin bir muvazaa neticesi kurulduğu ve iktidarın bir muvazaa âleti haline geldiği propagandası, kanaati yaygın bir hal aldı. 12 Temmuz beyannamesini Demokrat Parti idarecilerinin samimiyetle benimsemiş olmaları bu propagandaları, Demokrat Parti'nin bir muvazaa partisi olduğu hakkındaki şüpheleri büsbütün kuvvetlendirmişti ve parti içindeki ikilik, ayrılık fikirleri had

bir hale gelmişti. Adeta mutediller ve müfritler veya daha başka bir tâbirle muvazaacılar ve samimî muhalefet taraftarları olarak ana parti içinden ikiye bölündü, biraz sonra da bu fikir ayrılığı yeni bir partiye vücut verdi. 12 Temmuz beyannamesi iktidarla muhalefet arasındaki gerginliği yumuşatmak yolunda bir adımdır. Bu kanaatla bu beyannameyi o zaman samimiyetle benimsemiştik.

Hakikat şudur ki Demokrat Parti iktidara gelir gelmez ‘devri sabık yaratmıyacağız’ prensibine bağlı kalarak ve ilk iş olarak af kanunu çıkardıktan sonra Matbuat Kanunda, hemen hemen ortadan kaldırırcasına köklü tâdiller yapmıştır. Matbuat Kanununa tecavüz ve hakaretleri önleyecek bazı hükümlerin konulması ise tam altı yıl sonra olmuştur.

İddia olunuyor ki iktidardan düşmek istemediğimiz için dikta rejimi kurmak gayret ve hevesine düşmüşüz. Hakikat halde bir seçimle iktidardan ayrılmak seçimle iş başına gelen bir iktidarın en tabîi ve mukadder bir istikbalidir. 1960 baharında seçimlere gitmeyi kat’i olarak arzu ediyor ve kararlaştırmış bulunuyorduk. Seçimi kaybetsek dahi en azından büyük bir muhalefet gurubu olarak yine Meclis’te bulunacaktık. Kaldı ki seçim şartlarını haklı olarak lehimize mütalâa ettik. Seçimlerin yaz sonuna tehirini düşündüren sebep ise gergin olan parti münasebetlerinden ve bir takım tahriklerin mevcutiyeti dolayısıyla alınan malûmata nazaran seçimlerde müessif hâdiseler çıkmasının kuvvetli bir ihtimal olarak kendisini göstermiş olmasındandır. Tahkikat Encümeninin kurulmasına yol açan bu endişe oldu, seçimleri kaybetmek düşüncesi değil. Bir takım kararlı ve gizli faaliyetleri tahrik edip bulmak muhalefetin de huzuruyla Meclis’te müzakere edilerek hattâ ne kadar sert münakaşa olursa olsun neticede salim seçim vasatı bulmak, karşılıklı ithamların doğurduğu çözülmez gibi görünen

düğümleri çözmek ve hattâ seçimler üzerinde müşterek anlayış ve kararlara varmak mümkün olurdu.. Dikta rejimine gidilmek istenirse en evvel bir kuvvete dayanmak ihtiyacı hasıl olur. Silâhlı kuvvetlerimizin en küçüğünden en büyüğüne kadar, başında bulunan subay ve kumandanlarımızın bir tekiyle dahi bu mevzuda bir araştırma ve anlaşma zemini hazırlayacak en küçük bir temas ve teşebbüs olmamıştı. Böyle bir şey olsaydı çoktan meydana çıkardı. Diğer taraftan İstanbul'daki üniversite olaylarının merkezi hükûmet için ani ve sürpriz halinde vukua geldiği ve derhal idarei örfiye ilânıyla vaziyeti ordumuza tevdi etmekte hiç gecikmediğimiz duruşmalar esnasında da müşahade buyurulmuş hakikatlardandır.

..Tek parti idaresinin kutsileştirilerek tatbik edildiği zamanlar, efsaneleştirildiği zamanlar çok uzak değildir. O zamanlarda da 1924 Anayasa'sı mevcuttu ve bugün hakkımızda tatbiki istenen Ceza Kanunu hükümleri yürümekte idi. Halbuki biz şimdi tek parti idaresi kurmak, kurmak şöyle dursun, yıllarca önce beliren anarşi tehlikesini önlemenin dahi mümkün olamayacağı sert bir mücadeleye karşı karşıya bulunduk. Biz Anayasa'nın ilgasını veya diktatörlük kurmayı asla düşünmedik. Ne muhalefeti başsız bırakmak, ne de memleketi muhalefetsiz bırakmak aklımızdan geçmedi. Tedbirler diye düşünürken bir diktatörlük ihdası peşinde değil, hep anarşi endişesinin pençesinde hareket ettik. Ne yazık ki siyaset hayatının çok seyyal heyecan dalgaları bizi şimdi vatana hiyanet etmiş olmak ittihamının pençesine atmış bulunuyor. 14 yıllık muhasebe bizi, ne Demokrasiyi tahrip, ne de vatana hiyanet neticesine götürmez.”

Menderes'in savunmasından aldığımız şu parçalar, tekrar ediyoruz, biraz da şartların yarattığı yumuşaklıktan öteye yalnız kendisini değil, partiyi de kurulduğu

günden o yana gelip geçen bütün olaylarla beraber savunduğunu göstermeğe yeter sanıyoruz.

*
**

Bolu Milletvekili Kadir Kocaeli'nin kısacık, iki, üç cümlelik savunması Yassıada davalarının tarihi gerçeğini açıkladı, aynı zamanda da Başol'un bu gerçek karşısındaki durumunu. Zabıt şöyle:

'*Kadir Kocaeli (Bolu)* — Sayın Hakimler, Mühterem Başkanım, benim hakkımda Yüksek Mahkemeniz bir mahkumiyet kararı verecek olursa benim kanaatıma göre beni değil, Milli İradeyi mahkum edecek, Türk Adaletini mahkum edeceksiniz. Bu arzu da İddea Makamında köklüdür.

Başkan — Bu söylediğiniz sözler yersiz. Sizin tahsiliniz ne?

Sanık Kadir Kocaeli — Tahsilim ilk mektep.

Başkan — Konuşmandan belli, manasını anlamadığın cümleleri sarf etmeden belli'

Tutanaklardan aynen aldığımız şu beş on satırın manası büyük. Bir tarafta ve süngüler arasında tahsili ilkokuldan ibaret bir milletvekili. Ama kendisinin milletin temsilcisi olarak Millet Meclisi'nde verdiği oylardan, söylediği sözlerden sorumlu tutulamıyacağını, tutulmasının Anayasa'nın temel prensibi milli iradeye tecavüz olacağını biliyor. Bir taraftaysa memleketin tanınmış hukukçularından, hakimlerinden kurulu bir mahkeme ve onun başkanı. Bu mahkeme üyeleri de, bu başkan da bitirdikleri yüksek hukuk fakültelerinde profesörlerinden milletvekili sorumsuzluğunu, bu sorumsuzluğun manasını, hedefini derinliğine ve genişliğine okumuşlardır. Şimdi de kader bu iki tarafı, yani bir başka bakımdan halkla aydını, birini sanık, ötekisini hakim

olarak karşı karşıya getirmiştir. Halkın temsilcisi haykırıyor:

“Ben milletvekili olarak fikirlerimden ve oylarımdan sorumlu olamam, beni Millet Meclisi kürsüsünde söylediğim sözden, verdiğim oydan mahkûm ederseniz gerçekte milli iradeyi mahkûm etmiş olursunuz.”

Yüksek okullardan diplomalı aydın hakim bir ihtilâl mahkemesi başkanıdır. Mademki o koltuğa oturmuştur, o halde ihtilâlcinin istediğini yapacaktır. Ona göre Anayasa ne derse desin profesörler derslerinde ne söylerlerse söylesin asıl realite, maddi ve kaba kuvvettir. Milli iradeden bahseden sanık işte bunun farkında değil. Bu gerçeği ona anlatmalı. Eğer okuması fazla olsaydı darbelerden, ihtilâllerden sonra kurulmuş ihtilâl mahkemelerinin hep aynı şekilde hareket ettiklerini bilecekti. O halde cahildir ve bu cehaleti de yüzüne vuracaktır.

Kadir Kocaali, samimi, kanunlarda yazılanlara inananmış halk, Divan Reisi Başol okumuş ama okuduğna inanmamış aydın!

İşte Kadir Kocaali — Başol karşılaşmasının çizdiği gerçek tablo!

*
**

Eski Sağlık Bakanı Doktor Nafiz Görez sakın, muhakemesi düzgün, bakan ve milletvekili olarak tıpkı arkadaşlığı gibi itidali ile tanınmış bir insandı. 27 Mayıs sabahından beri olup bitenler karşısında en za heyecanlananlar arasında idi. Her olayı bir feylesof olgunluğu ile karşılamıştı. Yassıada'daki günleri de böyle geçti, sorgulara cevapları böyle oldu ve nihayet yine aynı hava içinde, yine bir feylesofun konuşmasındaki kesinlikle savunmasını yaptı. İşte bazı parçalar:

‘Dikta rejimi var mı, yok mu meselesini nazari sahada münakaşaya bile ihtiyaç yoktur. Böyle bir rejimle idare edilen memleketlerde öyle bir atmosfer teessüs eder ki onun içine giren herkes bunu kolaylıkla hisseder. Otomobil ile seyahat eden bir yabancı benzin istasyonundan benzin alırken bile oradaki idare şeklini benliğinde hemen duyar. Muhtelif devletlerin topraklarından geçen bir trende yolculuk yapan bir kimse geçtiği topraklar üzerindeki idare şeklini daha hudutta iken kavrar...

Dikta rejimlerinde cemiyet kapalı, vatandaş kendi üzerine kıvrılmış, günlük işinin dışında hiç bir şeyle meşgul olmaz. Memleket meseleleri ve idare şekli ile alâkalanmaz. Daha doğrusu alâkalanmak cesaretini kaybetmiştir. Türkiye’de durum bunun tamamen aksidir. Vatandaşın memleket meseleleri ve idare şekli ile alâkası hiç bir devirde son 15 senede olduğu kadar yüksek bir seviyeye ulaşmamıştır. Muhalif ve muafık bütün milletvekilleri geniş vatandaş kitleleri ile devamlı temas etmek suretiyle vatandaşın alâkasını ayakta tutmuşlardır. Böyle bir gayret içerisinde bulunan milletvekillerinin dikta rejimini desteklemesini düşünmek bile mümkün değildir ve böyle bir memlekette dikta rejimi kuru-lamaz.

Yazık ki parti mücadelesi kisvesi altında bu memlekete çok tahrip edici propagandalar yapılmıştır. Bizler vatandaş vicdanında rüşup bırakmıyan sözlere ehemmiyet vermedik ve onların arkasından koşmadık. Fakat vatandaşta derin izler bırakan ve memleketin geleceğini tehdit eden kötü propagandalar karşısında seyirci kalmak devlet anlayışı ile bağdaşamazdı. Bunların hakikatını açığa çıkarmak ve vatandaş aydınlığa kavuşturmak Büyük Millet Meclisi’nin vazifesi ve salahiyeti dahilinde

olan zaruri bir işi idi. Komisyon da işte bunun için kuruldu...

Bu memleketin bundan böyle de parlamento ile idare edileceğine inanıyorum. Halbuki milletvekilleri Mecliste'ki vicdanî kanaatları istikametinde kullandıkları reyler dolayısı ile huzurunuzdadır. Bu hal meclis anlayışını tahrip eden bir görüş tarzıdır. Bir kere bu müessesenin temellerine su sızmaya görsün, müessesenin ayakta kalabileceğini tasavvur ve ümit hayal olur...

Vatana hizmetin, iyi niyetin, temiz ideallerin vatan hiyaneti kılığında insanın karşısına çıkarılışı ilk defa olan hazin bir tecellidir. Eğer bu alın yazısı değilse, ortada maddi delil olarak hiç bir şey mevcut değildir..."

*
**

Divan Başkanının sorgular sırasında en çok sıkıştırdığı kimselerden biri de Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçioğlu idi. Kararname ve iddiaya göre bellibaşlı suçu da Tahkikat Komisyonu Salahiyetleri hakkındaki kanun tasarısını hazırlayan heyet arasında bulunması ve Yozgat Milletvekili Sefer Eronat, Bilecik Milletvekili Reşat Akşemsettin, Trabzon Milletvekili Muzaffer Önal ile birlikte tasarıyı kanunlaşmak üzere Millet Meclisi'ne tekif etmesi idi. Meclis'te de tasarıyı şiddetle savunmuştu.

Ortakçioğlu sorgusunda kendisinin diktatörlüğe hizmet etmeyeceğini gösteren çeşitli deliller ileri sürdü, hükümeti değişik zamanlarda tenkit eden bir çok konuşmalarını açıkladı, Salahiyetler Kanununun Anayasa'ya aykırı olmadığı gibi asıl gayesinin hükümeti mürakebe sayılması gerektiğini söyledi. Her cümlesini Divan Başkanı sert karşılıyor, yine her cümlesinden sonra 'Mademki Menderes'i çok tenkit ediyordun, niye Partiden istifa etmedin?' diye soruyordu. Halbuki öteki üç hazırlayıcı

hakkında çok daha yumuşaktı. Başkanın bu tutumu Ortakçioğlu'nda ağır bir mahkumiyet kararına uğrayacağı şüphesini uyandırdı. Bu tahminle de savunmasında şiddetli olmak yolunu tercih etti.

Burada bir soru akla takılıyor, neden Divan Başkanı Ortakçioğlu'na karşı öylesine sertti? Acaba diyor insan, Divan Başkanı Yozgatlı, Ortakçioğlu Çorumlu, Orta Anadolu halkı mahalli itiyatların, mahalli her türlü inançların etkisine kolaylıkla kapılırlar, ne kadar okumuş olurlarsa olsunlar bundan kendilerini kurtaramazlar. Yozgat'ın itiyat ve manevi inançları ile Çorum'un meselâ bir bölgesine hakim aynı mahiyette itiyat ve inançlar arasındaki fark Başol'un ruhunda Ortakçioğlu'na karşı menfi bir titreme mi yarattı? Belki aynı titremeyi Akşemsettinler'in torunu hakkında daha az da olsa yine duyabilir. Bakın, aynı konuda suçlandırıldıkları halde kararlar Sefer Eronat'la Muzaffer Ünal hakkında daha yumuşak çıktı. Buna karşılık Ortakçioğlu ile Akşemsettinioğlu idamdan zor kurtuldular.

Şimdi Ortakçioğlu'nun savunmasından bir parça verelim:

‘Tahkikat Kanunu ile fikir hürriyetinin de yok edildiği iddia edildi. Anayasanın 77 nci maddesinde ‘matbuat kanun dairesinde serbesttir’ denilmektedir. Bu hükme göre matbuatın hürriyet hududunu çizmek Meclis'in salahiyeti içindedir. Geçmişte gazete ve mecmuaların mahalli en büyük mülkiyet amiri tarafından kapatıldığı devir gözlerimizin önündedir. Meşhur 50 nci maddede ile ‘memleketin genel siyasetine dokunacak ’ yazılardan dolayı gazete ve dergilerin vekiller heyeti kararı ile kapatılacağı hükmü 1950 senesine kadar yaşadı. Burada hakim ve davacı kimdi? Bu hükümle bütün münevverlerin memleketin iç ve dış politikası hakkında tenkitleri ortadan kaldırılmamış mıydı? Tamamen siyasi bir te-

şekköl olan vekiller heyetine Anayasa'nın hangi maddesine istinaden mahkeme gibi gazete kapatmak salahiyeti veriliyordu? Acaba 1950 senesine kadar memlekette Anayasa nizamı yok mu idi? Fikir hürriyeti, insan hakları, üniversite ve gençlik yok mu idi? Eğer Yüksek Divan'ınız Yüksek Soruşturma Kurulu ile Başsavcının mütalaa-sını nazarı dikkate alırsa 1881 sayılı Matbuat Kanunu-nu çıkaran Meclis, Cumhurbaşkanı, hükümet, onu tat-bik eden mahkemeler, hatta sizleri Anayasayı tebdil ve tagyir etti diye asmak lâzım gelecektir... Divan'ınızın ka-za mercii olduğu Divan Başkanı tarafından ifade edildi. Müstakil mahkeme olduğunuz bizleri buraya tıkan kuv-vet tarafından beyan edildi. Şu hale göre Yüksek Di- van'ınız:

Türkiye Büyük Millet Meclisi azalarını Anayasanın 103 üncü maddesine göre Anayasaya aykırı kanun çı-kardığı veya karar aldığı iddiası ile yargılayamaz.

Yüksek Adalet Divanı adındaki mahkemeye 1924 ta-rihli Anayasa karşısında kanunları Anayasa bakımından tetkik ederek, aykırıdır demek salahiyeti verilmemiştir.

Yüksek Adalet Divanı 27 Mayıstan sonra dahi hiç bir kanunla kanunların Anayasaya uygun olup olmadı-ğını tetkike salahiyetli kılınmamıştır.

Muvakkat Anayasanın 6 ncı maddesi 27 Mayıs'tan evvelki kanunlara göre milletvekillerinin suç sayılabilen fiillerinden dolayı yargılabileceğini hükme bağlamış-tır. Buradaki suç, parlamentodaki rey ve fikir asla ola-maz.

Bunların aksini kabul etmek Milli İradeyi suç te-lakki ederek yargılamak ve mahkum etmek olacaktır...

Şimdi Başsavcı kanun teklif ettiğimi, Meclis'te, Ko-misyon ve Gurup'ta fikrimi söylediğimi ileri sürerek ida-mımı istemektedir. Savcının bu zihniyeti bundan 12 asır evvel Kerbela'da Hazreti Hüseyin'i saltanat endişesi

ile öldüren Yezid'in zihniyetinden farksızdır. Böylece siyaseti hukuk kalıbına sokarak adaleti istismar etmek hiç bir memlekete fayda getirmemiştir. Milletvekili Ortakçioğlu'nun teşrii faaliyetinden dolayı vatandaş Ortakçioğlu idam edilmek isteniyor. Bu şeref Ortakçioğlu ailesine yeter de artar bile. Ümit ederim ki vereceğiniz kararlarda dayandığınız fikirler ileride sizlerden davacı olmasın..."

*
**

Doktor Mükerrerem Sarol'un savunmasından parçalar:

"...Bana göre hukuk bir tefekkür tarzıdır. 1924 Anayasasının, toplum hayatının niteliklerine, yeni ihtiyaçlarına göre tadil etmemizi bir kusur saymak mümkündür. Ama onu tatbik etmek, ona dayanarak memleket hayrına yarar saydığı kanunu çıkarmak, bir iktidar için suç olmamak lâzımdır. Bu Anayasa, çıkan kanunların, Anayasaya aykırı olup olmadığını münakaşaya dahi imkân vermemektedir. Bizden evvel de yetkililer böyle anlamışlar ve böyle tatbik etmişlerdir.

Sorgum sırasında bir nebze arz etmiştim. CHP'nin uzun yıllar, memleketi tek başına ve çok sert metodlarla idare etmesi, onu bir takım kötü ve kusurlu alışkanlıklara sürüklemiştir.. Memleketin bütün güçlerini daima kendi elinde tutmak ister. Rakipleriyle mücadeleyi sportif ölçülerle yapmaz. Mağlubiyeti hazmetmeye hiç tahammülü yoktur. Geniş halk kitlelerine ve onların menfaatlerine dönük olmıyan bir siyasi felsefesi vardır. Kendi içine kapalı kalmıştır. Kendisinin dışında iktidar tanımaz. Onu yıpratmak için her çareye başvurmaktan çekinmez. Böyle bir teşekkülle on sene mücadele etmenin güçlüğünü yüksek takdirlerinize arz ederim.

1957 seçimlerinden sonra meydana gelen siyasi ik-

lim teneffüs edilmez bir hal almış ve memleket bir takım tahrik ve telkinlerle birbirlerine düşman iki kampa ayrılmıştı.

Karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan, müsamahakâr, anlaşıklı, insafli, hoşgörür, ağabeyce bir davranışı eğer CHP muhalefete düştükten sonra politika yaşantısında iktidara karşı uygulaysaydı memleket bugünkü elim hale düşmez, insanlar birbirlerine düşman olmaz, bizler de buralara getirilmezdik.

Kararnamedeki ididalar bir bakıma tek taraflı yapılmakta ve bugüne kadar CHP'nin sürdürdüğü haksız ve yersiz isnatlara benzemektedir. Dolu bir bardağı taşırdığı söylenen, Meclis Tahkikat Komisyonu kurma ve bu Komisyona salâhiyet veren kanunların Anayasaya aykırı olduğu tezini kabul veya red etmek, mebusları ilzam etmemelidir. İçtimai olayları riyazi kanunlarla eleştirmek mümkün değildir. Hızlarını ve hınçlarını Meclis kürsüsünde alamayan muhalefet hatipleri, yurdu bir uçtan bir uca dolaşarak, yalan ve tezvirler saçarak memleketi kapkara hale soktular. Bir kısım dergiler, gazeteler, broşürler, aile şeref ve haysiyetlerinin celladı haline gelmişti. Devlet ve hükümet başkanlarından, mebusuna kadar iktidar mensupları her fırsat ve her vesile ile çirkin hakaretlere maruz bırakıldılar.

Memleket ekonomisini tahrip ve iktidarın bu yolla da nefesini kesmek için aklın alamayacağı yalanlar uydurdular. Yurd'a hizmet için çırpınan insanlardan bu korkunç tecavüzlere karşı daima soğukkanlılıkla mukabele etmesini beklemek büyük haksızlık olur. İddia ve isnatların, vatandaş güvenine gölge düşürmemesi, müesseses nizamın devlet aleyhine bozulmaması, hükümet hizmetlerinin iftira sisi altında bırakılmaması için, iktidar elindeki imkânlarla kendini savunmaya mecbur kalmıştır. Hükümetin ve parti idaresinin bir takım yanlış

davranışlar, öfkeli ve hırçın hareketleri olmuştur. Bu davranışlar, iktidar gurubunda çok ağır tenkitlere uğramıştı. Anayasayı tebdil ve tağyir etmek suretiyle dikta rejimi kurarak devamlı iktidar olmayı hiç kimse ne aklından geçirmişti, ne de hayal etmiştir.

O günkü basının hürriyetleri nasıl kötüye kullandığını yüksek takdirlerine arz ederim. Üniversite olaylarının bünyeden gelmiş bir hastalık niteliğinden ziyade, soldan ve politikacılardan gelen arızî bir ihtilâl olduğu inancındayım.

Henüz seçimlere bir buçuk sene varken ve mahalli seçimlerin mühim bir kısmını D.P kazanırken, muhalefet ve basın, ters bir görüşle kazanılanları hiçe saymakta ve sanki seçim hiç yapılmıyacakmış gibi yurttan korku ve endişe, tereddütler yaratmaya çalışmaktaydı. İktidar seçimlerin yapılmıyacağına dair hiç bir işaretle veya gizli telkinlerde bulunmamıştır. Bâzı arkadaşların; “kaybedersek ne gam, biraz da muhalefet yapılır, onun da tadını tadalım.” diye konuştukları çok olmuştur. Seçimlerin her çeşidi dürüst yapılmıştır. Muhalefetsiz bir idareyi hiç kimse tasavvur dahi etmemiştir.”

*
**

Hayrettin Erkmen'in Anayasayı ihlâl davasında yaptığı savunmadan bir parça:

“...Serbest, eşit şartlar ve emniyetli bir seçim yolundan geçen halk hakemliği baki kaldıkça dikta denemesinden bahs olunamaz. İhtiraslar ancak bu yoldan kurtulur, inhirafı ancak bu mekanizma içinde düzeltilir. Demokratik düzenin devamı için, sade iktidarların değil, muhalefet kuruluşlarının ve alelumum bütün kuruluşların halk hakemliği müessesesine inanmaları ve onu muhafaza gayreti içinde olmaları lâzımdır. Seçim mües-

sesesi tahrip edilmemiş olduğuna göre Demokratik Parti iktidarında bir dikta gidişi görmeğe imkân yoktur.”

Yine Hayrettin Erkmen’in sanık bulunduğu bir başka davadaki savunmasından bir parça:

“İddia makamı bir devri topyekûn kötölemek ve o devrin mensuplarını istisnasız küçük düşürmek gayretiyle hazırladığı hukukî değeri ve edebî seviyesi birbirile yarışır aleladelikte bir iddianame ile bâzı mutalaalar ileri sürmüş bulunuyor. Şahsıma taalluku itibarile bu görüş ve düşünceler üzerinde durmak mecburiyetindeyim.

Egesel Yassıada’da dikensiz gülbahçesinde olduğumuzu ve birbirimize benzediğimizi söylüyor. Sayın Egesel bunu söylerken aramıza katılma teşebbüsünde bulunduğu unutmuş görünüyor. Filhakika Sayın Egesel 1954 yılı seçimlerinde D.P. Balıkesir mebus adaylığına talip olmuş, yoklamada kâfi rey temin edemediği için arzusu gerçekleşmemişti. Bugün aramızda bulunmaması işte böyle bir sebebe bağlıdır ama bu sonucun bizim için bir talih eseri olduğu muhakkaktır.

Yüksek iddia makamının işgâl eden zatın anlaması gereken bir husus daha var: Türk Ulusu adına hüküm vermek yetkisi kendisine değil, yüksek heyetinize aittir. Ve nihayet unutmamalıyız ki tarihin de bir mahkemesi ve o mahkemenin de hükümleri vardır.”

*
**

Anayasayı ihlâl davasının ağır yükünü çekenlerden Tahkikat Komisyonu üyesi Nüsret Kirişcioğlu’nun küçük bir kısmını irticalen söyleyebildiği uzun savunmasından bazı parçalar:

“Tereddütsüz ifade ediyorum, bir teşrii ekseriyetin toptan ve meclis çalışmaları sebebiyle ittiham edilmesi tarihin hiç bir devrinde ve dünyanın hiç bir yerinde gö-

rûlmemiştir. İşte bunun içindir ki vatandaşlar ve yabancılar bu dava ve neticesini tam bir dikkat ve alâka ile takip etmekte ve beklemektedirler.

Derhal belirtmek istiyorum ki Millî Birlik Komitesinin bu daha karşısındaki tutumu dikkate şayandır. İlk günü 27 Mayıs hareketinin hiç bir şahsa ve zümreye karşı olmadığını ilân ettiler. Bütün Türk Milleti ve dünya umumî efkârı bu tebliğin Türk Ordusu adına yapılmış olduğu kanaatine haklı olarak vardılar. Bir müddet sonra hukuken selâhiyetli olmayan bâzı kimseler bu tebliğin ruhuna aykırı ve Demokratik Parti ve liderlerini hedef tutan beyanatta bulundular. Millî Birlik Komitesinin bu söylenenleri tekzibe lüzum hissetmemesi bir bakıma üzerinde durulacak bir nokta sayılabilir. Fakat mühim olan bu sözlerin tekzip edilmemiş olması değil, teyit edilmemiş olmasıdır. Başka türlü de olamazdı. Çünkü bu gün idareyi elinde bulunduranları muaffakiyet sağlavana kadar ordu adına Türk iMilletine hakikat dışında beyanda bulunmuş durumda düşürmek ne Ordu mensuplarına yaraşır, ne de bunu düşünmeğe mahal vardır.

Milli Birlik Komitasınca Türk Milletine verilen ikinci ve kanaatmca en mühim teminat mahkemelerin ilim ve adalet çerçevesinde cereyan edeceği vaadidir. Muhakemenin müstahkem bir yerde ve hususi bir mahkemede cereyan etmekte bulunması, davetiye ile gelen bâzı dinleyicilerin duruşmaların devamı sırasındaki tezahüratını nazara alan bâzı kimseler belki de gönüllerinin arzusu olarak yüksek Mahkemenizi bir ihtilâl mahkemesi gibi görmek hevesine kapılmışlardır. Bu gibiler unutmaktadırlar ki kendileri bu düşünceleri ile Türk Ordusunun arzu edilen neticenin maddi ve manevi mesuliyetini Türk Adliyesinin omuzlarına yıkmak gayesini güttüğü şeklinde iki cephesi ile de haksız bir ittehamın içi-

dedirler. Bu asla doğru olamaz, Çünkü duruşma bir vaitadır, asıl olan hükümdür.....

Esefle ifade etmek mecburiyetindeyim, gerek Kararname ve gerek esas hakkındaki mütalaa bu cihanşümül davanın ehemmiyeti ile mütenasip bir ciddiyet, tarafsızlık ve bilgi seviyesinde görülmemektedir. Derhal ifade edeyim ki Yüksek Soruşturma ve İddea Makamını teşkil eden zevatın bir iki senelik geçici bir itibar uğruna veya küçük endişelerle adaletten ve şahsiyetlerinden fedakarlık yapabileceklerini aklıma getirmek istemiyorum. Çünkü mevkiler geçicidir, baki olan insanlıktır. Bununla beraber Kararname ve esashakkındaki mütalaa'nın ne hazırlayanlar, ne adliyemiz için övünülecek bir vesika teşkil etmediği de muhakkaktır. Bu hatayı kısmen Yüksek Soruşturma Kurulunun dışında aramak da mümkündür:

Tam on senedir bütün hasideler bâzı muhalefet mensupları ve bir kısım matbuat tarafından umumi efkara tamamen ters aksettirilmiş ve Demokrat Parti propagandası bunları karşılamak kabiliyetini gösteremiştir. Sonra bilhassa son hadiseler dolayısıyla herkesin kendilerinden ilim ve insaf beklediği bir kısım profesörler tahlil ve beyanları ile meselelerin iç yüzünü aydınlatacak yerde fikirleri ve vazifelileri yanıltacak, hatta tahrik edecek tahriflere başvurmaktan çekinmemişlerdir. Bu şahıslara karşı iktidar olarak vazifemizi layiki ile yapmamış olabiliriz, bâzı tasarruf ve beyanlarımız kırınglıklara yol açmış olabilir. Fakat bütün bunlar bu ilim adamlarının bir ecnebi profesörden iktibas yaparken, fikrin altını üstünü kesip manayı değiştirmeleri, bir zamanlar kendi eserlerinde savundukları fikirleri inkar etmeleri için bir sebep ve mazeret sayılmamak icap eder. Demek oluyorki bu günkü neticenin vebali daha

çok bir kaç siyasetci ile bir kaç profesörün omuzlarında tarih boyunca kalmağa mahkûmdur...

Kararnamenin diğer bir hususiyeti de hukuk prensiplerine yalnız siyasi zaviyeden bakılmış olmasıdır. Davanın siyasi bir cephesi olduğu aşîkardır. Fakat bu hal tahkikatı yapan heyete ancak dava mevzuu olan siyasi hadiselerle hukuk zaviyesinden bakmak imkânını verebilir. Yoksa siyasi dedikoduların hiçbir incelemeye tabi tutulmadan kararnameye alınmasının sebebini teşkil edemez. Çünkü Manzini'nin dediği gibi "politika hukuk için daima kötü bir klavuz olmuştur.

Manzini'nin bu hâkimane sözünün Kararname ve Esas hakkındaki mütalaadan daha canlı bir örneğinin bulunabileceğini sanmıyorum...."

Kirişcioğlu savunmasını şöyle bitirdi:

"...Görünüşte herkes Yüksek Heyetinizden adalet beklemektedir. Ama yine herkesin beklediği adalet başka başka. İşte zorluk da buradadır:

Bu memleketin yüzbinde birini teşkil eden zayıf bir kitlesi var ki bunlar kin ve intikamı temsil etmektedirler. Bu partizanlar adalet bekliyoruz derken bizim şiddetle cezalandırılmamızı, hatta ölümümüzü istemektedirler. Bunların bizden alacak öçleri vardır....

Bizim mahkumiyetimizi temine uğraşanlardan bir kısmı ise aynı zamanda bu memleketin kötülüğünü beklemekte olan dış ajanlardır. Bunlar adaleti yanıltmak için yalan haberler, ihbarlarla memleketi bölmek, servet düşmanlığı yapmakla meşguldurlar. Bunlar sağdan mı gelir, soldan mı bilmem, fakat hepsi bugün ilmi hadiseleri, delileri tahrife uğraşarak imkân nisbetinde haksız hükümler çıkmasına gayretlerini teksif etmiş görünüyorlar. Bir kerre adil olmayan bir hükmün çıkmasını temin ettiler mi aynı adamlar veya hempaları perde arkasından bu defa da mahkumların müdafii kesilecekler ve

haksızlık yapıldığını iddea ve isbat suretiyle derhal tahriklere başlayacaklardır. İşte asıl o zaman arzuladıkları karşılığı temin edeceklerdir. Çünkü Türk Milletini haksızlık karşısında durdurmak mümkün olmaz. Bu gün adalete uzanan bu eller 27 Mayıs'tan önceki günlerde çıkarılan karşılıkları bir saat geçmeden Demirperde gerisi radyolara ulaştırabilen aynı hayin ellerdir.

Bir de fena niyetleri olmadığı halde mahkumiyetimizi isteyenler var. Bunlar mademki idareye el koyanlar Demokrat Parti iktidarını haksız bulup girişmişlerdir, o halde ne kadar çok, ne kadar ağır ceza verilirse Ordu o derecede şeref kazanır demektedirler. Halbuki Türk Ordusu namına verilen 'ilim ve adaletten ayrılmayacağız' sözü bir şeref sözüdür. Bu itibarla Ordunun şerefi mahkumiyetler yoluna gitmekte değil, ilim ve adalet yolunda kalmaktadır..... Bütün bu hakikatlara rağmen işe el koyan kuvvetlerin itibarı ve meşruiyeti bizlerin gayri meşru ilân edilmemize veya mahkum edilmemize bağlı imiş gibi garip bir zihniyete itibar caiz olamayacağı aşıkardır...

Sözlerime son vermeden evvel geçmişteki bir mahkumiyet hükmünden ve neticesinden bahsetmek isterim:

İzmir İstiklâl Mahkemesi altı mebusun idamına ve muhterem Rauf Orbay'ın on sene müddetle sürgün cezasına çarptırılmasına karar vermişti. Aradan yıllar geçtikten sonra Orbay altıncı dönemde tekrar milletvekili seçilirken Halk Partisi'nin yayınladığı üzerinde ibretle durulacak bir beyanname var. Aynen şöyle diyor:

'Rauf Orbay'ın hakkında evvelce İzmir İstiklâl Mahkemesi tarafından verilmiş olan mahkumiyet kararının refi için vaki müracaatı üzerine yapılmış olan hukuki tetkikte, araya girmiş olan umumi af kanunları isnat olunan fiili bertaraf ettiği gibi mahkemenin idesini gayri mümkün kılmış ve muhakeme iade edilebilseydi beraa-

tının muhakkak olacağı kanaatına varılmış olduğu görülmüştür.'

Evet Hakim Beyefendiler, beraatının muhakkak olacağı kanaatına varılmış... Peki ya idam olunanlar? Bunların vicdan azabını kimler pay edecek, vaziyeti telifi nasıl mümkün olacak?....”

Gaziantep Milletvekili Cevdet San'ın Savunmalarından parçalar :

“Kararname ve esas hakkındaki iddiada bana vatan hiyaneti suçu isnad edilmekte ve bunun delilleri arasında; on sene zarfında Meclis’ce çıkarttığımız binlerce kanundan 5-6 tanesiyle rey vermiş olmam zikredilmektedir. Bunları tekrarlıyacak değilim. Sadece, suç delili olarak alınan bu kanunlardan yalnız birisinin bugünkü manzarasını arzedeceğim. 13 Mayıs tarihli Hürvatan gazetesinin 5 inci sahifesine baktığımız zaman bii taraf-taki habere göre; seçim kanununda yaptığımız ve karma listeyi muteber saymayan tadilâtın Anayasada’ki seçme ve seçilme hürriyetini tahdit etmiş olduğu sebep gösterilerek Yüce Divan’da bizim vatana hiyanet suçu ile yargılandığımız yazılıyor. Aynı sahifenin diğer bir sütunundaki haber; Temsilciler Meclisinde seçim kanunun müzakeresi neticesinde karma listenin muteber sayılacağı hakkında kanuna hüküm konduğuna dairdir. Demek oluyor ki hakkımızdaki kararnamenin tanzim tarihinin üzerinden henüz bir sene geçmeden, bize müsnet vatan hiyaneti suçunun bir unsuru olarak zikredilen bir tasarrufumuz bugün, suç sayılmak şöyle dursun, tıpkı bizim kabul ettiğimiz gibi, seçim kanununun yerine getirilmesi icap eden bir hükmü haline geliyor. İşte teşrii bir meclis tarafından yapılan siyasi tasarrufları vatan hiyaneti

gibi suçların en ağırının unsurları olarak almanın yer-sizliği ve mesnetsizliği burada görülüyor. Suç unsuru sayılan çıkardığımız diğer kanunların da, yakın istikbalde, tekrar kanun haline gelmeyecekleri muhakkak değildir.

Sonra Sayın Başkanım; 950 senesinde Türk milleti bizleri kendisine tam selâhiyetli vekil olarak seçiyor. Fakat kararnameye bakılacak olursa biz hemen vatanda hiyanet etmeğe başlıyoruz. 954'de millet bizi daha büyük bir ekseriyetle seçiyor. Fakat biz vatana hiyanet etmeğe devam ediyoruz. Sanki Türk Milleti, vatana hiyanet etmemizi tasvip ediyormuş gibi 957 de bizi tekrar seçiyor ve biz vatana hiyanete devam ediyoruz. Yok Sayın Başkanım... Böyle şey olmaz. Böyle bir idiada bulunmak Türk milletinin siyasi rûştünü kabul etmemek ve Demokrasiyi toptan inkâr etmek demektir. İşte bu sebepten Türk milleti adına Adalet dağıtan siz Yüze Hakimlerimiz dah önce bizzat millet tarafından tasvip gördüğünü göz önünde tutarak en adaletli ve en isabetli hükmü vereceğinize inanıyoruz.

Sayın Başkanım, her halde delil kıtlığından olsa gerektir ki, soruşturma kurulu ve iddia makamı hatıra defterlerinden medet ummak mecburiyetini duymuştur. Gurup zabıtlarının tetkiki, birçok hakikatleri gün ışığına çıkardı. Buradan sarîh olarak anlaşılıyor ki Adnan Menderes, diktatör olmak şöyle dursun, partide sıkı bir disiplin dahi tatbik etmemiş ve edememiştir. Fîlvaki parti genel Başkanına karşı birçok mebusların icabında sert çıkışlar yaptığı bu gurup zabıtlarından açıkça görülmektedir. Fakat burada defter sahiplerinin en ufak bir konuşmasına rastlamıyoruz. Münip Özer arkadaşımız soruşu sırasında burada, huzurunuzda yana yakıla anlattı: Hatıra defteri sahiplerinden birisi; kendisini, meclis reisi yapmak için canla başla çalışan arkadaşlarını yüz

üstü bırakmış... Hatıra defteri sahiplerini hep tanırız. Buna rağmen şunu söylemeğe mecburum ki bu hatıra defterleri; İlham kaynağını tarihteki SEZAR ve BRÜ-TÜS vaka'sından alan birer fantaziden ibarettir. Yalnız bir farkla: Burada hem tasvir edilen SEZAR, hem de bu mevhum SEZAR'a karşı yapıldığı iddia edilen mücadeleler tamamile sun'i ve hayalidir. Bâzen vekil veya meclis reisi olmak isteyen bir arkadaş Yayla'ya gelir; orada bil-hassa teşrii hayata yeni başlayan arkadaşları etrafına toplayarak - İlk defa Yassıada'da duyduğum bir tabirle - bir "mukavemet gurubu" kurar. Baştaki; istediği mevkii alınca o mukavemet gurubu dağılır ve gruptakilerin gözü açılır. Bu hususta benim de tecrübem vardır; Teşrii hayata yeni başladığım senelerde ben de böyle bir guruba dahil olmuşum.

Sayın Başkanım, hakikat şudur ki son aylarda Gurup'ta herkes vaziyetin ciddi olduğunda müttefikti. Fakat böyle bir ihtilâlin bu kadar yakın olduğuna Grup'un büyük ekseriyeti kani değildi. Yoksa, nal çivisinin piyasada bulunmadığını ileri süren bir sözlü soru neticesinde bütün kabineyi deviren bu gurup, muhakkak bu işin de üstesinden gelirdi. İşte iddia makamı hatıra defterlerinde tasvir edilen mevhum dikta ve diktatörü ciddiye alarak on sene bu memleketi idare etmiş olan bir partinin tek mil mebuslarının vatan haini olduğunun delillerini buradan çıkarmak hususunda gayret göstermektedir. Fakat biz, bu realiteler karşısında, Yüce Divan'ımızın bu gayrete iltifat etmeyeceğine inanıyoruz.

Sayın Başkanın, şahadeti kısmen bizim lehimizde olan bir profesör iddia makamınca softalık ve gericilikle vasıflandırıldı. (1) Fakat aleyimizde şahadet eden C.H.P. li bir doçent 'ünlü hukuk bilgini' oldu. (2) Vaktile ki-

(1) Ali Fuat Başgil kastedilmiştir.

(2) Muammer Aksoy kastedilmiştir.

taplarında yazdıklarının aksini söyleyen bâzı şahit profesörler dinlediniz. Takdir buyurursunuz ki; ilmî hakikatleri ve hukuk esaslarını şahsî duygusuna veya başkasının arzusuna göre değiştiren ilim adamlarının memlekete yapacağı fenalığın azemeti yanında bir mebusun antidemokratik bir kanuna rey vermesinin tevhit edeceği zarar hiç mesabesinde kalır. Bu dava göstermiştir ki ilim maskesini takınmış olan siyaset; Adalet için en büyük musibettir. Bu maskeyi Yüksek hey'etimizin al aşağı edeceğine eminiz.

Kararnamede münevvere sırt çevirdiğimiz ve cahil ekseriyete dayandığımız iddia edilmektedir. Münevver zümre tahakkümü demek olan Oligarşiyi özleyen kimse-ler başka memleketlerde de Demokrasinin başlangıcında aynı fikri savunmuşlardır. Fakat İngiltere'de 500 sene evvel, Fransa ile Amerika'da 200 sene evvel Demokrasi başladığı zaman; bu memleketlerin o zamanki kültür seviyesinin bizim bugünkü seviyemizden üstün olduğunu kabul etmeğe imkân yoktur. Buna rağmen bu memleketler baştan beri bir köylü ile bir profesörün reyî arasında fark gözetmeyerek bugünkü mertebeye erişmişlerdir. Hakikatte, münevverin yapacağı telkin ve irşaatların tesiri reylerin muhassalasında kendini gösterir. Çünkü köylü rey verirken ekseriye köyde öğretmenin, kasabada esnafın ve tüccarın fikirlerini alır.

D. P. 950'de iş başına geçer gecmez, mevcut siyasi yasi rakiplerini bertaraf etmeği düşünmemiş, bilakis şumullü bir af ilân etmiştir. Beni D. P.'ye en fazla bağlayan onun bu davranışdır. Çünkü Demokraside hesap sormak; iktidarı sadece rey sandığının neticesine göre tayin etmek demektir. Huzurunuzda beyan ve mütalada bulunan bâzı profesörler; serbest seçimle ekseriyet elde etmenin meşrutiyet için kâfi olmadığını, ayrıca samimi-yetin de şart olduğunu ifade ettiler. Dünyanın hiçbir ye-

rinde ve hiçbir devirde serbestçe yapılan seçimlerin ayrıca samimiyet derecesinin ölçülmesi cihetine gidildiğini işitmedik. Ve bu yolda ilmî bir ihtisas şubesinin mevcut olduğunu duymadık.

Hülasa Sayın Başkanım, iddia makamı üzerinde ne kadar durursa dursun bâzı şahitlerin ilim ve hukuk esaslarına uymayan ve ciddiyetten uzak bu gibi mütalaalarına itibar etmeyeceğinize inanıyoruz...”

*
**

İsparta Milletvekili ve Tahkikat Komisyonu üyesi Sait Bilgiç'in savunmasından parçalar:

Sait Bilgiç savunmasında en çok “biz Menderes'i ikaz etmiştik, çekilmesini istemiştir” şeklinde konuşan bâzı milletvekilleri ve bakanlarla tanık profesörler üzerinde durdu:

“Muhalefetin, bir kısım basının ve Yüksek Soruşturma Kurulunun 7468 sayılı kanun ve Tahkikat Komisyonu etrafında yarattıkları haksız fırtına yetmiyormuş gibi müşterek bir kaderin içinde bulunduğumuz arkadaşlardan bir kaçı da huzurunuzda tereddütlere sebebiyet verecek beyanlarda bulundular. Onların bu sözlerinin hiç bir hukukî değeri bulunmamakla beraber ruhlarda ve zihinlerde yaratmaları mümkün izleri silmek bakımından bâzı hususları kısaca anlatmağa mecburum:

Hadiseyi, kendi selametlerini farklı düşünceye sahip arkadaşlarının felaketinde aramak istedikleri şeklinde bir tefsire gitmiyorum. Meseleyi tutukluluk ve içinde bulunduğumuz şartların yarattığı ruh haline bağlamak istiyorum.

Dünyanın her yerinde partilerin hem karşı partilerle, hem de kendi içlerinden mücadeleleri vardır. Bu mücadele yalnız fikir sahasında kalsa mesele değildir. Zaman zaman başka faktörler de işin içine girer. 27 Mayıs

ile Gurub'umuz içindeki on senelik hasetler, antipatiler sathı çıktı. Bu itibar ile Anayasanın ihlali davasının belli kimseler tarafından Demokrat Parti içindeki hiziplerin davası haline getirilmek istenmesini garipsemedim. Seneler senesi Menderes Hükümetlerinin asıl veya tamamlayıcı unsuru halinde gözükmüş bir kısım zevatın bâzı küçük jestleri ile 8-10 senelik teşrii hayatlarını değerlendirmeye kalkışmaları, üzerinde ibretle durulmağa değer vakıadır. Bunlar itidal unsurları olduklarından bahseder ve Tahkikat Komisyonu faaliyetlerine nihayet vermek istiyorduk derken bir kısım arkadaşlarını hayali şiddet taraftarlığı safına ittiklerinin elbette farkındadırlar...

Söz bu noktaya gelmişken alimlerin fetvasına da bir nebze temas edeyim:

Sayın Kubalı huzurunuzdaki konuşmasına 'maruzatım esnasında heyecanlanmam mümkündür. Heyecanımı çektiğim ızdıraplara bağlamanızı rica edeceğim' diyerek başlamıştır. Halbuki yalnız heyecanlı değil, kinle dolu olduğu açıkça meydanda idi. Sekizbuçuk saat süren konuşmasında tenakuslar çukurunda yüzdü. O ifadeleri ile tarihin derinliklerinde boğulacağı muhakkaktır. Bu onun için değişmez bir kader haline gelmiştir. Onun huzurunuzdaki çabasında, mezarı üzerine, 'kalkıverse halim nice olur' endişesi ile durmadan taş çeken, fikrisabitlerinin esiri bir insanın gayretini müşahade etmemek imkânsızdı. Bu zat için söylediklerim Muammer Aksoy ve İlhan Arsel'e de şamildir. Bülent Nuri Esen'in ise ilim haysiyetine ne derece kıymet verdiği aydınlar efkarının malumudur.

On sene milletvekili olarak inandığım şekilde konuşum, düşündüğüm tarzda reyimi kullandım. Bu tutum dolayısıyla Parti'nin kaderini ellerinde bulunduran insanların en ufak bir tarizlerine ve telmihlerine da-

hi muhatap olmadım. Şu şartlar içerisinde de olsa bunu söylemeği bir vazife sayarım.”

*
**

Sebati Ataman'ın savunmalarından bir parça :

Yassıada'da İstanbul ve Ankara olayları davasında sanık olan hükümet üyeleri savunmalara sıra geldiği zaman uzun boylu konuşmamağa, sadece bahis konusu olan hadiselerle bu davada değil sanık olarak, tanık olarak dahi bulunmalarını gerektirecek en küçük bir ilgileri bulunmadığını belirtmekle yetinmeğe karar vermişlerdi. Yalnız Tevfik İleri, Başsavcının DP iktidarına yönelttiği gericilik ve Atatürk ilkelerine aykırılık ithamlarını karşılamak üzere oldukça uzun bir savunma hazırlamıştı. Fakat mahkemede bu savunmayı tamamlamak imkânını bulamadı. Mahkeme başkanı bütün ithamları kökünden çürüten gerçekten çok etraflı, çok inandırıcı ve çok tesirli konuşmasına bir çok defalar müdahale ettikten sonra nihayet savunmayı yarıda keserek İleri'yi mahkeme salonundan dışarı çıkarttı. Yassıada'da Tevfik İleri ile aynı odada kalan Sebati Ataman bu hadise karşısında büyük bir öfke ve teessüre kapıldı ve bu davada savunma olarak sadece bir tek cümle söylemek kararında olduğu halde, mikrofon başına gelince hayatının belki de en güzel konuşmasını yaptı. Kendisi sonraları bunu bana: 'düşünceler ve duygular gökten inen beyaz kanatlı güvercinler gibi başıma üşüşüyordu' diye anlatmıştı.

Sebati Ataman İstanbul ve Ankara olayları davasındaki bu konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“Adaletle siyaseti birbirinden dikkatle ayırmak lâzımdır. Aynı hadise hakkında siyasetin vereceği hükümle adaletin vereceği hüküm birbirinin aynı olamaz. Meselâ Kayseri'ye giden bir tren yolda durdurulmuştur. Muhale-

fet siyasetçisi bu hadise karşısında hiç çekinmeden, hat-
ta işin esasını hiç araştırmadan: 'İktidar seyahat hür-
riyetini tahdit etmiş, Anayasayı çiğnemiştir' hükmünü
vermiştir. Siyaset bunu yapabilir. Fakat adalet aynı ha-
dise karşısında tamamen farklı bir tutum ve davranış
içinde olacaktır. O, önce treni durdurmak fiilinin haklı
ve meşru bir sebebe dayanıp dayanmadığını, yani bu fiil-
lin ceza kanunlarına göre suç teşkil edip etmediğini
araştıracak, sonra bu fiil ile maddî irtibat ve münasebe-
ti olan hakikî şahısları tespit edecek ve nihayet bu irti-
bat ve münasebetin mahiyet ve derecesine göre o hakikî
şahıslar hakkında kanunun belirttiği hükmü verecek-
tir. Siyaset, hukukî manada 'kişi' olmayan iktidarı,
onun bir çok mensuplarının hadiseden haberleri dahi ol-
madığı halde, toptan 'anayasayı çiğnemek' gibi ceza
kanununda yeri olmayan tamamen siyasî mahiyette bir
itham altında bırakabilir. Fakat adalet, önüne iktidar
dediğimiz siyasî kavramı değil, yalnız hadise ile fiilî irti-
batı olan hakikî şahısları almak ve onların fiillerinde ce-
za kanunlarında yazılı bulunan suç unsurlarının bulu-
nup bulunmadığını tesbit etmek mecburiyetindedir.

Bir adalet rüknü olan muhterem Başsavcı işte bu
mecburiyete riayet etmiyor ve benim, suç teşkil eden
belli bir fiili işlediğim veya böyle bir fiille en küçük dahi
olsa her hangi bir ilgim ve irtibatım bulunduğu için de-
ğil, sırf siyaseten itham edilen bir iktidara mensup ol-
ma, hükûmette üye bulunma vasfını haiz olduğum için
cezalandırılmamı istiyor.

Gerçi uzak ve yakın tarihte insanların işledikleri
fiillerden dolayı değil, sırf belli bir vasfı taşıdıkları, me-
selâ belli bir dine, bir mezhebe salık oldukları veya belli
bir camiaya, bir millete mensup bulundukları için diri
diri yakıldıkları, gaz odalarında toptan imha edildikleri
görülmüştür. Fakat bunlar adalet ve hukuk tasarrufları
değil, vahşet ve cinayet eserleridir.

Şimdi gözümün önünde bir sahne canlanıyor:

Bir yanda Akdeniz güneşi altında parıldayan rengârenk elbiseleri, tunçtan zırhları ve silâhları ile Galyalı cengâverler, öte yanda sade ve gösterişsiz tolgaları, tah-tadan oyulmuş heykeller gibi hareketsiz yüzleriyle Roma senatörleri. Ortaya kurulmuş büyük bir terazide mağ-lup Roma'nın muzaffer Galyalıları ödeyeceği altınlar tartılmakta. Roma'lıların tartıda hile yapıldığından şikâyet etmeleri üzerine Galyalı başbuğ Brennus ağır kılıcını çekip terazinin ağırlıklar kefesine fırlatıyor ve mağlupların tarih boyunca değişmeyen acı kaderini damgalayan ünlü haykırışı meydanda cınlıyor: Vae victis: veyl mağluplara!

Muhterem hakimler; Sizin elinizdeki terazi galibin ganimetlerini tartacak olan terazi değildir. Sizin elinizde adaletin şaşmaz ve hileye gelmez terazisi vardır.”

Sebati Ataman bunları söyledi. Fakat yazık ki Yüksek Adalet Divanı'nında Yassıada sanıkları adaletin bu şaşmaz ve hileye gelmez terazisi ile değil, galibin teraziye koyduğu kılıcın ağırlığı ile tartıldılar!

*
**

Celâl Yardımcı'nın savunmasından parçalar:

Celâl Yardımcı'nın savunması garip bir macera geçirdi. Konuşacağı günden bir kaç gün önce Ada Kumandanı hazırladığı savunmayı elinden aldı, bir gün önce de kaldığı odaya gelerek ”bu ne biçim müdafaa? Bunu söyleyemezsin. Milli Birlik Komitesine göndereceğim,” diyerek geri vermedi. Bu durum karşısında Yardımcı binbir dikkatle hazırladıklarından hafızasında kalanları kısa notlar halinde yazarak Divan'ın karşısına çıkmak zorunda kaldı. İrticalen yaptığı konuşmadan sonra yeniden yazdıklarını da Divan'a verdi.

Yardımcı'nın Yassıada savunmaları arasında her za-

man hatırlanacak bu konuşması hukuk ve hitabet bakımından olduğu kadar Demokrat Parti'nin hedef tutulduğu husumetin kaynaklarını tahlil bakımından da önemlidir. Şimdi bu savunmadan bazı parçalar verelim:

“...Hayatımın ifnasını hedef alan ve hiç bir hukuki mesnedi bulunmayan bu davada son müdafaamı yaptığım şu anda 50 yaşlarındayım. Sizler de o cıvardasınız. Bir daha bu tablo içinde birbirimizle karşılaşmamız mümkün değildir. Bu davada ittehamlar başka bir maksat taşımıyorsa o halde adli bir hataya ve zühule düşmeyiniz. Şayet itteham bir maksada müstenit ise bu neviden ağırları basiret göstererek üzerimizden kaldırınız...

İddea Makamı Menderes'i dikta kurmakla suçlandırmakta ve bizim onun diktasına asli fail olarak iştirak ettiğimizi iddea etmektedir. Ben Menderes'i sadece bir lider olarak tanır ve kabul ederim. Demokratik hayatta her partinin bir lideri olması tarihin tabii icablarından. Sonra defalarca görülmüştür ki lider Menderes nice hallerde gurubuna bile hakim olamamış ve Gurub'un istediği istikamette çalışmıştır. Bir lider, hele bu vaziyetteki bir lider diktatör sayılır, Anayasayı ilgaya ve öz meclisini iskata muktedir kabul edilirse Başsavcının bu mantığı karşısında dünyada ipe gitmiyecek lider kalmaz. Menderes'in hiçbir dikta hevesi bulunmadığını, böyle bir şey görmediğimi, hatta onun bir diktatör olma vafını asla hayiz bulunmadığımı ömrüm boyunca söylemekten çekinmeyeceğim...

Sözde Menderes'in diktasına mesnet olmuşum. Başsavcı Egesel ta 1953 de Antalya'da söylediğim bir nutuktan bunu ve diktaya gidişi çıkarmağa çalışıyor. O nutuk apaçık ortada duruyor. O sözlerimde diktaya meyil ettiğimin şeması bile yoktur. Şimdi söz buraya gelmişken Başsavcının asla cevaba muktedir olamayacağı bir suali soracağım, Başsavcı olarak sormuyorum ona bu suali, vatandaş Egesel olarak soruyorum:

Mademki ta 1953 de ortaya koyduğum bir fikir ve emel ile diktaya gidişi adeta ilan etmişim, bu vatandaş Egesel de diktaya gidenleri bugün idama sevk etmenin gayreti içinde olacak kadar bu zihniyeti tahrip edici saymaktadır, o halde sormak lâzım kendisine, demokratik rejimi tahrip etmeğe yönelen ben ve benim gibi kimselerle nasıl bağdaşacak idi ki 1954 de Demokrat Partiden milletvekili olabilmek için sarfettiği gayret, çalmadığı kapı kalmamıştı.

Bu gerçeklerden tegafül eden Egesel bir de Menderes'in iltifatına nazhar olduğumu, onun dikta emellerine hizmet ettiğimi ve diktaya gidişte bir 'tip' olduğumu yakışksız bir ifade ile bu tarihi davanın zabıtlarına geçirmekte beis görmedi.

Lütfen beni de dinleyiniz:

Menderes'in iltifatına mazhar oluşum doğrudur. Ama bu iltifat kara gözlerim için değildi her halde. Namuslu, dürüst bir insan olarak vatanıma hizmet ettiğimdendi. Bu iltifat rahatlığımı, refahımı yurt hizmetine feda ederek halkımızın dertlerini tesbit ve giderme çarelerini bulmak için yurdun dört yanını adım adım dolaşmak suretiyle harcadığım beşer takati üstünde gayret sarf ettiğimdendi.

Başsavcının kullandığı 'tip' kelimesine gelince hukuk ve mahkeme terbiyesine yakışmayan bu söze de cevap vermek isterim.

Ben 'tip' değilim. Bu vatanda bir serhat şehrinin kasabasında doğan, 25 sene hukuk ve ilim sahasında vatanıma hizmet eden, 10 senedenberi de milletvekili, Meclis Başkanvekili ve türlü bakanlarda yurt içinde şerefle çalışan bir vatandaşım. Bu konuya bu kadar dokunduktan sonra sözümü şöyle bitirmek istiyorum:

‘Tip’ kelimesi sayın Başsavcıya iadeye tabidir.

...Neresinden tutarsanız tutunuz, bizi itteham eden iddianamenin dayandığı bütün mesnetler ilmin, adaletin, aklın dışına kaymakta ve tutunamamaktadır. İleri sürülmüş deliller hakikatla bağdaşmamıştır. Kaldıki dünya olalı, mahkemeler, davalar prensibi kabul edileli, savcılık müessesesi kurulduğu günden beri bir davada sadece aleyhte delilleri toplayıp müdafa delillerini bir kenara iten bir savcıya daha rastlanmamıştır. Evet Savın Egesel böyle çalıştı ve çalışmaktadır. Ama diyeceksiniz ki onun lehinize tesbit etmediği delilleri siz bulup getirin. Fakat ne mümkün, nasıl? Her türlü ihtilattan memnu, 50 kelimelik mektupları dahi sansüre tabi ve içinde bulunduğum dünyaca bilinen şartlar arasında lehteki hangi delilleri ve nasıl bulup getireceğiz? En azından, sırf örneklerini izah edebilmek için, evimizden istediğimiz tarihi bir davalar kitabının bile elimize geçmesine imkân verilmediğini söylemek kafidir. Buna rağmen, lehimizdeki delilleri bulmak için sarf ettiğimiz gayretleri durmadan önleyen Savcıya rağmen, neticede onun ortaya sürmüş bulunduğu aleyhte delillerin nasıl çürüyüp gittiğini gördünüz gözlerinizle.

...Bize isnat olunan suçlar, fiiller hiç bir zaman sabit olmadı, olmayacaktır da. Bu dava işlemiş bir fiilin, bir suçun, bir hareketin kanun karşısında cezalandırılması davası değildir. Tam aksine, bu dava kanunun suç saymadığı, ceza altına almadığı, siyasi bir toplulğun fikir, inanç ve oylarının muhakemesi ve memlekete yaptığı hayırlı işlerin imhası davasıdır. Böyle davalar tarihte görülmüştür, neticeleri ise milletler ve hatta dünya için çok hazin olmuştur:

Jandark, Allahı seven, İsa’yı inkar eden, putperest, rafızı, dönme, kiliseden koparılması gereken bir uzuv

diye ateşte yakıldığı zaman salibi göğsüne bastırarak ruhunu teslim etmiş, böylece onu itteham edenlerden çok dah fazla hristiyan olduğunu isbat etmişti.

Karmelin mezhebinin mensupları toplulukta sağladıkları itibar ve sevgi yüzünden sihirbazlar diye mahkemeler yolundan imha edildiler.

Kalvin'in yine mahkemeler eli ile Fiyozî meydanında yaktırdığı Servetus'un daha sonra aynı meydanda heykeli dikildi.

Sokrat'a içirilen zehir Pitiyas'ın oğlu Meletüs'ün uydurma davasından doğdu.

Evet, onlar öldü, onları itteham ve mahkemeler yolu ile haksız yere öldürenler de. Fakat netice ne oldu? Bu yolda ölenler hep şehit sayıldılar, yıllar sonra mahkemenin iadesi suretiyle masumiyetleri tescil edildi, adlarına abideler dikildi.

İşte bütün bunların yazılı delillerini sizlere göstermek için istediğim bir kitap evimden yollandığı halde o bile bir türlü elime geçmedi.

Son sözüm şudur:

Mano kanunlarında adaletin tevzi tarifine ve onu icra edenlerin vazife ve salahiyetlerine ait bir fasıl vardır. Adaletin haksızlıkla, hakkın yanlış, tek taraflı delillerle mahv edildiği yerde her şey mahv olacaktır. Çünkü adalet mahv edilince o da mahv eder.

Şimdi bir yolun ağzına geldik, burada ayrılıyoruz ve birbirimiz bir daha göremeyeceğiz. Sokrat'ın dediği gibi 'biz ölmeğe, siz yaşamağa.'

Egesel'e göre benim işlediğim büyük suçlar ve günahlar yüzünden ölmem lâzım. Bana göre tam bir mesuliyetsizlik içinde ve masumlüğün bütün unsurlarını nefsimde taşıyarak yaşamam lâzım.

Bunlardan hangisi doğru? Bu milletin adalet tarihi, şerefi, itibarı adına hangisi doğru, Tanrı onu taktir etsin veya nasip kılsın.”

*
**

Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar'ın savunmasından parçalar:

Mazlum Kayalar'ın savunması bir tezin, milletvekillerinin Meclis'te söyledikleri sözlerden, açıkladıkları fikirlerden, verdikleri oylardan, sözün mahiyeti, oyun hedefi ne olursa olsun, sorumluluklarının bahiskonusu olamayacağı tezinin Türkiye ve dünya anayasa hukuku prensipleri bakımından tahlili etrafında toplandı. Kayalar uzun konuşmasında bu temel prensibi inkar eden görüşlerin, bu görüşlere uygun bir karar çıktığı taktirde millet ve devlet hayatını kökünden sarsacak neticelerini yüksek seviyeden bir üslupla anlattı:

“Memleket yararına olan bir kanun kuvvetli bir zümrenin çıkarına dokunabilir. Siyasi telakkiler, politika kavgaları ve bilhassa propogandalar eğriyi doğrudan ayırt edilemez bir hale getirebilir. Çok partili rejimlerde ‘vatan satılıyor’ feryatlarına vesile itte haz edilen kanunlar, olabilir ki üç beş sene gemeden memlekete bir servet ve refah yolu açar. Eğer bu zaruri devre yarısında kesilirse o kanuna en ulvi emellerle el kaldıranlar vatan haini, zamanı beklenip de topraklardan servet fışkırsa kahraman mı olmalıdırlar? Ne biri, ne diğeri. Her ikisinde de sadece vazifelerini yapmış insanlar vardır...

Teşrii meclislerin hiç mi mesuliyeti yoktur? Bütün müelliflerin birleştikleri bir nokta var. Bu, siyasi mesuliyetten ibarettir. Seçimde düşer ve bir ihtilâlde devrilir ve hatta o ihtilâlin dalgaları arasında ölür, gider. Fakat hukuk karşısında, mahkeme önünde mesul değildir...

Mutlak sorumsuzluk müessesesi teşrii faaliyetinden dolayı yalnız milletveikliğini değil, devleti de mesuliyetten korumaktadır. Teşrii faaliyetinden devletin hukuki mesuliyeti olamayacağı tezinin en kuvvetli mesneti, nazariyelerin dışında hemen yegane kanuni dayanağı Anayasanın 17 inci maddesinin milletvekilleri için getirdiği sorumsuzluk hükmüdür. Cüzülerin mesul olmadığı yerde küllün sorumlu olması imkânsız görülmüştür.

Kararnamedeki iddeaye göre her kanun ve karar için ona el kaldıranlara kötü maksatlar izafe ederek cüzüleri sorumlu tutmak ve bu yoldan küllün, yani devletin hukuki mesuliyetine gitmek mümkün olacaktır. Bu Anayasa Mahkemesinin kararlarına kadar varacak bir sorumluluk yolu açar, bunu bir yerde durdurmak kabil olmaz. aHlbuki devlette istikrar şarttır. Yüksek Adalet Divan'ından bu dava ile istenilen mesuliyet kararında bizim şahsi kaderimizin çok üstünde mefhumlar vardır. Yürürlükteki bütün teminatları zedeleyecek bir yol bundan sonrası için hiç bir kanuni sarahatle kapanamayacak şekilde açık kalacaktır, teşrii faaliyetlerinden dolayı milletvekillerinin de, devletin de emniyetinden artık bahsedilemeyecektir. Adalete inanmış bir insan olarak söylüyorum, şahsi müdafaa endişesinden tamamen uzak olarak söylüyorum, demokrasinin ilk şartı parlamento, parlamentonun da temeli sorumsuzluktur. Gelecek Türkiye Büyük İMlet Meclislerinin emniyeti bu davanın sonuna bağlıdır.”

Aradan geçen yıllar Mazlum Kayalar'ın bu sözlerine ne kadar hak verdiriyor. Büyük Millet Meclisi kavramı, Milli Mücadelenin ilk günlerinden o yana akıl ve vicdanlarda mukaddes sayılan, üstünde konuşulamaz diye kabul edilen Milli İrade İnancı sarsılmış, ellerinde anarşi süngüsü, bayraklarında “Halk Kurtuluş Savaşı” yazılı

yurdu bölücü ideolojiler vatanın dört bucağını bir ahtapot gibi sarmıştır. Milli Kurtuluş Savaşının karşısına Halk Kurtuluş Savaşı çıkartılmış, bir yandan millet bütünlüğü inancı baltalanırken, bir yandan da milli devlet kavramını yüzde yüz inkar ederek bir sınıf devleti yaratmanın peşine düşülmüştür. Bu gün manzara şu:

27 Mayıs'tan sonra, hür bir seçimle milli iradeyi temsil etmek vazifesine getirilen bir meclisin hemen hemen bütünü rey ve fikir yüzünden mahkum edildikten sonra, sebepleri ne olursa olsun birbiri ardına beliren kuvvet hareketleri Büyük Millet Meclisi'ni milletin temsilcisi olmaktan çıkararak bu kuvvetlerin iradesine tabi bir duruma getirmiş gibidir. Bunun neticesinde hükümet de bu kuvvetlerin emrine girmekte, yalnız demokratik devlet kavramı değil, bizzat devlet denilen manevi kudret de bir şekilden, görünüşten ibaret kalmaktadır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun savunmasından parçalar:

Anayasayı ihlal davasında Fatin Rüştü Zorlu kendisine yapılan bütün suçlamaları kuvvetli bir mantık, cesur ve dik bir hitabetle cevaplandırdı. Divan Başkanının sözlerini sık sık kesmesine rağmen yılmadan konuştu. Bu uzun savunmanın bâzı parçalarını verelim:

“Başsavcı davayı güttüğü bir amele doğru götürmek istiyordu. İddeanamenin önüne diktığı sehpanın karşısında konuşuyorum. Başsavcı davaların hepsinde ortaya attığı iddealara deliller göstermiyor, gösteremiyor. Bunun masumane bir itiyat olmadığını söylemek isterim. Huzurunuzda serbest bir seçimle seçilmiş, bir zamanlar Milleti temsil etmiş olan insanlar var. Bu insanların diğer bir hususiyeti de imtiyazlı kimseler olmayıp Türk

cemiyetini her sınıfını temsil eden bir topluluk olmalıdır. Böyle bir topluluğu itteham etmek büyük Türkiye'nin menfaatına uygun mudur Cevap vereyim, hayır...

İnsan mühim bir mevkie geldikten sonra ve son müdafaasını yaptığı esnada bile mazisinden bahsetmemesi icap eder. Fakat ben bunlardan bahsetmek mecburiyetini hissediyorum. 25 seneye yakın bir harici hizmetim var. 1946 da İktisadi İşler reisliğine girdim, 1949 da İktisadi İşbirliği Genel Sekreteri oldum. 1954 yılında da temiz bir sicille politikaya geçtim. Fakat Ziya Paşa'nın da dediği gibi politikada dedikodu oklarının nişan tahtası oldum. Bu sade bizim memleketimize mahsus bir hal değildir. Dedikoduya maruz kalmış devlet adamlarının sayısı binlercedir. Bunlar arasında Birleşik Amerika'nın kurucusu Vaşington, Büyük Fredrik, Linkoln gibileri de vardır. Fakat tarih bunları tekzip etmek imkânını daima bulmuştur. Bizde de bana ait olmayan bir şatonun resmi çekilerek, yine Ağa Han'ın otomobilinin resmi çekilerek bana ait oldukları iddea edildi."

Divan Başkanı burada Zorlu'nun sözünü kesmek istedi:

"Onlar davanın dışında."

Zorlu dayattı:

"Ama İddea Makamı diktaya gitmenin başlıca sebebi olarak benim midemden yakalandığımı ileri sürmektedir. Bunun için bu noktalara temas lüzumunu duyuyorum."

"Ama bunun bir sınırı var"

Zorlu devam etti:

"Bütün bu dedikodular, milyonluk mevduat, şatolar hepsi burada sifıra inmiştir. Onun için çektiğim ızdıraplara rağmen bunların ortaya atılmış olmasından memnunum... Bunların hepsi yalan. Bunların açık duruşması yapılmalıdır..."

Demokrat Parti iktidarı zamanında iki kerre devalüasiyon oldu. Bu kararlar uygulanmadan önce Başvekil ile benim aramda aylarca sır olarak kaldı, ne hükümet, ne Parti Gurubu bilmediler. Halbuki devalüasiyonlar dünyanın her yerinde suistimal vasıtaları yaratan hadiselerdir. Halbuki bizde en ufak bir suistimali görülmedi. Demokrat Parti en büyük dürüstlük imtihanını burada verdi. Başsavcının midelerinden bağlı olduklarını söylediği insanlar en iyi imtihanı vermeğe muaffak olmuşlardır. Sonra Demokrat Parti zamanında milli gelir yüzde 54 nisbetinde artmış ve artış hızı yüzde 7 ye çıkmıştır....

Hatıra defterlerine gelince onlara verilecek kıymeti taktir edersiniz. Politik hayat mücadelelerinde ihtiras ve kırgınlık hisleri bu defterlere aktarılır. Ethem Menderes'le kader birliği yaptığım için bir şey demeyeceğim. Koraltan'ın defterleri neden yazıldığını bildiğim halde yine bir şey söylemiyeceğim...

Başsavcı Demokrat Parti devri için plansız, projesiz bir idare diyor. Her demokratik memleketin planla geliştiği söylenemez. Kaldı ki merkezi bir planlama sosyalist rejimlerde olabilir.... Bütün dış yardımlar sırasında Türkiye'de yardımlarla ilgili bir skandal olmadı. Diğer memleketlerde bu yardımlarla ilgili skandallar olmuştur, memleketimizde hayır. O halde kendi kendimizi karalamakla kime menfaat sağlıyoruz? Bizler Türk cemiyyetinden çıktık. Bu dedikodu ve iftiralarından dolayı bizden sonra egleceklerle herkes şüphe ile bakmaz mı? Ancak eminim ki bugün dünyada kimse bu iftiralara inanmıyor."

Fatin Rüştü Zorlu savunmasını şu sözlerle bitirdi:
"Atifetinizi istemiyorum. Hakikat ne ise onu yapınız."

*
**

Eski Devlet Bakanı Osman Kapani'nin savunmasından parçalar:

Osman Kapani'nin savunması Yassıada davalarının manevi yapısı üzerinde oldu denilebilir. Demokrat Parti İktidarını suçlayan iddeaname ve şahitliklerin manzarasını “Fazilet” kavramı içinde ele aldı:

“...Demokrasinin bir fazilet rejimi olduğunu söylediler. Doğrudur. Demokratik esaslar üzerine kurulan devletlerin temellerine bakınız. Orada ne kadar çok fazilet eserleri görürseniz, onların medeniyet sahasında o kadar çabuk ilerlediklerine ve diğerlerine örnek olduklarına şahit olursunuz. Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşunda bol miktarda fazilet hamuru vardır. Ve onun eşsiz örneklerini bizzat Atatürk vermiştir. Meydana çıkan suikast teşebbüsünden sonra söylediği ‘Bir gün bu fâni vücudum elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşayacaktır,’ sözü artık nesillerin malı olmuştur. Washington, kendisini 3 üncü defa başkanlığa seçmek isteyenlere ‘Kendimi amme hizmetine kâfi miktarda hasrettim, artık Vermont’daki çiftliğime çekilmek istiyorum’ demişti.

Başkan Kennedy’nin ‘Fazilet Mücadelesi’ adlı kitabı okunursa orada Amerikan tarihindeki fazilet davranışlarının emsalsiz nümunelerine rastlanır. Misalleri çoğaltmak mümkün. Fakat ben iki taneyle iktifa ediyorum. Bunları anlatışımıdaki maksat şu:

Bu iki devlet kurucusu fazilet yarışında yalnız kaldılar. Devlet sektöründe vazife almış olanlar bu vadede onların yardımcıları oldu. Nereye gitmek istedilerse fazilet duygusuna sahip bir çok idealistleri yanlarında buldular. Amerika bu yolda yürümekte devam etti ve mazinin güzel davranışlarının semeresini toplayarak bu

günkü lider-devlet mertebesine ulaştı. Biz maalesef başlangıçtaki fazilet yolunda sebat edemedik. Güzel hisler, yerlerini haset, kıskançlık ve ihtirasa bıraktılar. Haydi sonunu iyi getiremiyoruz, fakat hiç olmazsa başladığımız bir işe iyi başlamış olmanın şöhretini muhafaza edelim.

İkinci Cumhuriyetin şu kuruluş günlerinde gönül arzu ederdi ki, burada tanık sıfatıyla dinlenmiş kimseler, ki bir kısmı Üniversite mensubu idiler, onun temeline fazilet mayalarını da katsınlar. Böyle olmadı. Meselâ 3 Temmuz günü huzurnuzda tanık olarak dinlenen Prof. Kubalı bir çok tarihî hakikatleri bilerek veya bilmiyerek yanlış ve aslından çok değişik olarak ifade etti. Bu suretle sayın Başsavcıcıyı da yanılttı. Bunun neticesinde esas hakkındaki mütalaayı dinlerken tarihî ve hukukî hataların birbirleriyle yarış ettiklerine şahit olduk.

Hislerine mağlup olabileceğini peşinen belirten bu tanığın 7468 sayılı kanunun metnini okumadan gazetecilere beyanat verdiği nazarı itibare alınırrsa faziletin tam aksi istikâmetinde nasıl yol aldığı görülür. Hakikata varmak istiyorsak doğru bildiğimiz muayyen noktalardan müsterek olarak hareket etmemiz lâzımdır. Sayın Kubalı, Nazi ve Faşist rejimlerin serbest seçimler neticesinde coşkun bir şekilde iktidara geldiklerini söyledi. Ve maalesef bundaki hakikat payını tetkik etmeden sayın Başsavcı da esas hakkındaki mütalaasına bunu aynen aldı. Sanki sayın Kubalı'nın söylediği her söz bir nas-ı kati imiş gibi.

Halbuki hakikat böyle değildir. Şayet sayın Profesör kendi görüşlerinin doğruluğuna herkesi inandırmak istiyorsa, daha dün denecek kadar yakın olan tarihi hakikatleri değiştirmemeli, bu suretle ilmî otoritesini saracak böyle bir hareketten tevakki etmeli idi...

Sayın Kubalı'nın şahadetine nasıl iltifat edilebilir ki

seçim sistemlerinde yepyeni bir nazariye ile karşımıza çıktı. Sayın Kubalı burada 'seçimlerin serbest olması کافی değildir. Aynı zamanda samimî olması lâzımdır,' dediler. Şahsen, muhalefet senelerindenberi Anayasa ve seçim kanunları üzerinde tetkiklerde bulunurum. Seçim usulleri ve kanunları içinde böyle bir sisteme tesadüf etmedim. Cezada olduğu gibi seçimlerde mânevi unsur arandığını ne duydum, ne işittim. Eminim ki Yüksek Divan'ın yüce Başkanı ve Sayın üyeleri de ilk defa böyle bir nazariye ile karşılaştılar. Şimdiye kadar bizde mer'î olan seçim kanunlarında böyle bir husus mevcut olmadığı gibi Kurucu Meclisin yapmış olduğu seçim kanununda böyle bir mevzu yer almamıştır. Avrupa, Amerika'nın hiçbir devletinde böyle bir sisteme rast gelinmez. Asya'daki devletlerde de öyle. Acaba yeni istiklâllerine kavuşan Gana, Gine ve Kongo gibi Afrika devletlerinin seçim kanunlarında böyle bir usul var mı bilmiyorum?

Benim bildiğim, hepimizin bildiği şudur: Usulüne uygun olarak sandıktan çıkan oylar tasnif edilir. Bu oyların samimî veya gayri samimî olarak kullanıldıkları araştırılmaz. Şayet araştırılacak olursa o zaman iş tehlikeli bir maceray dökülmüş olur. İktidarda bulunalnar seçimi kazanan muarızlarına iktidarı teslim etmemenin sebep ve bahanesini bulmuş olurlar. Ezcümle seçimlerin samimî cereyen etmediğini iddia ederler. Kendilerine taraftar olan bir kısım Üniversite profesörlerinden de bu hususta icazet aldılar mı, mesele hal olmuş demektir. Ama memlekette karışıklıklar çıkar, bu haksızlığa başakldıranlar olur, hatta kan gövdeyi götürür. Hülâsa olarak şunu arzedeyim ki, şimdiye kadar gayri samimî olduğu iddiasıyla bir seçimin iptal edildiğini hatırlamıyorum. Sırası gelmişken şunu söylemek isterim. Sayın Başsavcı esas hakkındaki mütalaasında Kore gençliğinin dikta rejimine karşı başkaldırdığından ve hürriyet nizamı için

mücadele ettiğinden bahsederek bizdeki gençlik hareketiyle bir benzerlik kurmak istedi.

Kore gençliği dikta rejimine karşı değil seçimlerde yapılan hilelere karşı başakldırmıştır. Şayet 1946 senesinin malûm ve mahut seçimlerinden sonra Türk gençliği o zamanki iktidara karşı başkaldırmış olsaydı arada bir benzerlik bulmak mümkün olurdu.

O zaman Kore ordusu hiçbir suretle ihtilâle karışmamış ancak aradan bir sene geçtikten sonra eski ihtilâlcileri işbaşından uzaklaştırarak idareyi eline almıştır.

Sayın Başsavcı bana öyle geliyor ki bir dikta fobisi içine düşmüştür. 1959 dan evvel Türkiyede dikta rejimi vardı diye tutturmuş gidiyor. Anlaşılan mumalileyh diktanın ne olduğunu bilmiyor. Kendisini bir hafta için 'Fidel Castro' ya misafir gönderebilseydik o zaman diktanın ve diktatörün ne demek olduğunu anlardı. Ona göre bu rejim bizde 1951 senesinden itibaren ağını örmeğe başlamış. Bu iddiada çok yalnız kalacağını tahmin ediyorum. Son zamanlara gelinceye kadar muhalefetin bu vadide bir iddiası yoktu. Bahsettiği tarihlerde ve çok sonra meselâ 1955 senesinde Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamounun ve Irak parlamento heyetinin Türkiye'yi ziyaretleri sırasında muhalefetle biz balayı hayatı yaşıyorduk. Sayın İnönü bütün davetlere icabet eder, dış politikada bizimle beraber olduğunu söyler, iç politikada bizden ayrıldığı noktaları misafirlere izah ederdi. Bu da bir kardeşlik havası içinde samimî olarak yapılırdı. Muhalif arkadaşlarımızın bir çoğu ile medenî münasebetlerimiz son zamanlara kadar devam edegelmıştır.

Şimdi, sayın Başsavcı başta İnönü olmak üzere bir çok muhalefet ileri gelenlerini dikta rejiminin kurucularını ve destekleyicilerin hoşgörlükle mi itham etmek niyetindedir? Senelerce politikanın içinde bulunan bu

zevat dikta rejiminin kuruluşunu hissetmeiş de, bunu gören, keşfeden sayın Başsavcı Altay Ömer Egesel mi olmuştur?

Çok Muhterem Başkanım,

Sessiz sedasız diktaya gidilemez. Medeni dünyadan uzak bir âlemdede yaşamıyoruz. Türkiye Hotanto veya Baluba kabilesi değildir. Yeterki Boluba kabilesinde olan bitenlerden bile günü gününe haberdar olunmaktadır. Şayet sayın Başsavcının dediği gibi o tarihtenberi diktaya doğru değil bir gidiş, bir kayma olsaydı, bunun memleketin içinde ve dışında sezilmemesine, duyulmamasına imkân olur muydu? Memleket içinde sezilince, Türk seçmeni ona tevessül edenleri, iktidardan uzaklaştırmak suretiyle cezalarını vermiş olurdu. Halbuki 1954 seçimleri sonunda D. P. yine iktidarda kaldı. Bu ididada ısrar etmek Türk milletinin diktatörlük kurmak isteyenleri desteklediğini ve diktatörlüğü istediğini iddia etmek değil midir? Ben sayın Başsavcıya bu kanaatinden vazgeçmesini tavsiye ederim. Zira ille bizleri tecrim etmek isterken Türk milletine bühtanda bulunduğunun farkında olmuyor....”

Osman Kapani bundan sonra Avrupa Konseyindeki çalışmalarını anlattı ve konuşmasını şöyle bitirdi:

“.....

Allaha bin şükür ne kızıma yazılmış mektuplarım, ne de Ann Frank'ın hatıra defteri gibi bir hatıra defterim var. Benim için konuşacaklar yukarıda zikrettiğim delillerdir. Bu bahsi burada kesiyorum. Ben memleketime bu vadide hizmet etmiş olmanın gururunu ve ecnebi devlet adamları arasında bir çok dost edinmiş olmanın zevkini taşıyorum. Sayın Başsavcı döviz konusuna temas etmeseydi bunlardan hiç bahsetmiyecektim.

Hukuk bir ilim, siyaset bir san'attır. Fakat o kadar hünerli san'at eserleri meydana getirmişiz ki bunları ilim yönünden izah ediyor, yine ilim açısından savunabiliyoruz. Allahın her siyasi teşekküle aynı şartlar altında bu şekilde imkânlar vermesini temenni ederim. 7468 sayılı Kanunun oylanması sırasında Avrupa Konseyinde bulunduğumu evvelce arz etmiştim. Dikkat buyruldu ise bu hususu tevsik etmek için pasaportumu dahi ibraz etmedim. Zira tesadüflerin durumumu hafifleterek arkadaşlarımlıkından ayırmasına razı değilim. Şu parmaklıklar arkasına bulunanlarla 10 senelik şerefli bir hizmet devrinin hata ve sevabını manevî patrimuanımıza dahil ettik. Şayet varsa mes'uliyetlerini de onlarla paylaşmak istiyorum. Sizden ricam çoğunluk hakkında vereceğiniz kararın dışında beni bırakmamanızdır.”

*
**

Samet Ağaoğlu'nun savunmasından parçalar:

Samet Ağaoğlu'nun Anayasayı ihlal davasında notlarına bakarak irticalen yaptığı konuşması Yassıada Mahkemelerinin hafızalarda kalacak hatıralarındandır. Savunmanın ertesi günü çıkan gazetelerde ve çoğunun ilk sahifelerinde şöyle manşetlerle yayınlandı:

“Samet Ağaoğlu savunmasında D.P.nin propogandasını yaptı.”, “Ağaoğlu savunmasında Egesel'e şiddetle çattı.” “Samet Ağaoğlu Egesel'in dikta iddeasını bir mizah konusuna benzetti.”, “Samet Ağaoğlu bir devri savundu.”, “Ağaoğlu, Savcı muhalefet adına konuşuyor, dedi.”

Gariptir ki Divan Başkanı bâzı sanık ve avukatlara savunmaları sırasında her çeşit hukuk ve usûl prensiplerini çiğneyerek müdahale ettiği, hatta onları susturduğu halde başta Bayar, Tefvik İleri, Sebati Ataman, Os-

man Kapani, Samet Ağaoğlu gibi kendilerinden çok Demokrat Parti'yi ve devrini savunanları hemen hemen sessiz, sedasız dinledi.

Şimdi Samet Ağaoğlu'nun Anayasayı ihlal davasında yaptığı savunmadan parçalar okuyalım:

.....

“Demokrat Parti'nin ilk Büyük Kongresinden beri Genel İdare Kurulu azası, iktidarımızda yedi yıl vekillik yapmış bir insan sıfatı ile beni ve arkadaşlarımı vatan haini diye gösteren kararname ve iddeanamenin her noktasına cevap vermek hem vazifem, hem hakkımdır...

Yüksek Soruşturma Kurulunun kararnamesi kadar sayın Baş Savcının iddianamesi de, dinlenen yüzlerce sanık ve tanığın ifadeleri de, okunan bütün vesikalar da bu davanın bünyesinin siyasî olduğunu göstermektedir. Burada hemen hemen yalnız siyaset konuştu. İttihamlar siyasidir, savunmalar siyasidir, şahitlikler siyasidir, öylesine siyasidir ki, bütün sorgular boyunca on yılın hatıraları Meclis kürsüsündeki, miting meydanlarındaki, grup toplantılarında, gazete sütunlarındaki renklere, üslupları, hatta ses tonları ile yeniden yaşanılmış, yine bütün dâva boyunca muhalefetin şapkası ve cübbesi iddianın başından ve sırtından çıkmamış, Cumhuriyet Halk Partisi Meclisi azası bir profesörün 1959 yılında bir dergide yazmış olduğu iki makalenin 1960 da bizi huzuru-
nuza getirmiş bulunan Yüksek Soruşturma Kurulu Kararnamesinin tertip, ifade, üslup bakımından ikiz kardeşler gibi tıpatıp birbirine benzediği görülmüştür. Hatta uzun iddeanamenin büyük kısmını bu profesörün, 1959 dan beri muhtelif dergi ve gazetelerde yazdığı makaleler teşkil etmiştir.

Kararname 'Bir kemiyet peşinde; Mücerret okur, yazar olmıyanları teşkil eden ekseriyet istinaden De-

mokrası ve Cumhuriyet prensiplerini hiçe sayarak iktidarda aklmanın yolunu aramktan ibaret olan Devlet faaliyetinin her şeyde şahsi ihtiras politikasının uzun müddet başarılı görülen gidişe müsait bir rehber olamayacağı aşikârdır.’ gibi karışık bir ifade ile Demokrat Parti İktidarının cahil bir ekseriyete dayandığını söylemeğe çalışmaktadır. Bu iddia 27 Mayıstan sonraki siyasî edebiyatta büyük yer tutmuş, hatta ihtilâlin belli başlı sebeplerinden biri olarak, sık, sık tekrarlanmıştır.

Böyle bir iddia kendi içinde tezada boğulmaktadır. Çünkü Demokrasilerde ekseriyetin iradesi sistemin bel kemiğini teşkil eder. Millet namına hakimiyeti ekseriyet temsil eder. Onun iradesi millî iradenin ta kendisidir. Bu iradeye tahakküm demek mümkün değildir. Ekseriyetin iradesini tatbik etmek diktatörlük sayıldığı takdirde onun karşısına çıkarılacak irade ancak azınlığa ait olabilir ve bu irade tatbik edildiği zaman ortada diktatörlük var demektir. Nasıl ki tarihte bu nazariyeler de çeşitli isimler altında, ‘Aydınlar idaresi’, ‘Felezoflar idaresi’, ‘Rahipler idaresi...’ gibi azınlığın hakim olduğu Devlet şekilleri ve nazari izahlar görülmüştür.

Demokrat Parti iktidarının dayandığı ekseriyetin cahil olduğu iddiasına gelince, bu da kararname ve iddianın içine düşmüş bulundukları fikri bir tezanın ifadesinden başka bir şey değildir. Zira Demokrat Parti’nin 1950 de dayandığı ekseriyet ile 1957 de dayandığı ekseriyet aynı kitledir, şimdiden sonra gelecek iktidarlar da yine bu ekseriyete dayanacaklardır. Kararnameye göre ‘Büyük Millet Meclisi 1950 seçiminde Millî irade ile iktidar değişmesine sahne olarak tarihte kazandığı prestijin son noktasına yükselmiş’ bulunduğuna göre artık bu ekseriyetin cahil olduğu ileri sürülmemek icap eder. Kaldı ki kararnamede imzası bulunan Soruşturma Kurulu-

nun bir kısım azaları Kurucu Meclis azası sıfatı ile yeni ve çok mudil ve ince devlet mekanizmasına ait prensipleri ihtiva eden ve bu itibarla hakkında hüküm verilmesi normal bir seçimde mebus seçmekten çok daha zor olan yeni Anayasayı da cahil olduğunu iddia ettikleri aynı ekseriyetin tasvibine sunmakta tereddüt etmemişlerdir. Seçim hakkının yalnız okur-yazarlara inhisar ettirildiği devirler ise çok geride kalmıştır. Evet iddeaname de, kararname de fikir, mantık tezatları ile dolu! Zaten tarih bu tezatlar karşısında sayın Egesel'i "Demokrasinin tezatlar Savcısı" olarak yadedecektir.

Cahil ekseriyet, yani köylüler! O köylüler ki Atatürk bir gün Büyük Millet Meclisi kürsüsünde konuşurken 'bu memleketin asıl sahibi, efendisi kimdir?' diye sormuş ve cevabını yine kendisi vermiştir:

'Asırlardan beri dünyanın dört tarafına göndererek kanlarını akıttığımız, bunca mihnet ve cefalarına hep nankörlükle mukabele ettiğimiz memleketin bu asıl sahibi önünde şimdi utanark eğilelim.'

Demokrat Parti hiç bir şey yapmadı ise işte bu köylünün önünde eğilen ilk iktidar oldu. Herşeyimiz, her yaptığımız inkar edilebilir. Ama bu imtiyazı elimizden almak mümkün değildir.

Şimdi kısaca Atatürk ilkelerine arka dönmüş olduğum iddiasına geçiyorum:

Soğukkanlı olalım, nedir bu Atatürk ilkeleri? Bu yolda suçlandırıldığımız halde her hangi bir misal ve delil verilmemektedir. Halbuki Atatürk ilkeleri önce kanunlarda yer almıştır. Cumhuriyetçilik, lâiklik, inkılâpçılık, milliyetçilik gibi. Başta Anayasa olmak üzere bu ilkeleri koruyan kanunlarda her hangi bir değişiklik yapılmamıştır. Buna mukabil bir yandan Atatürk'ün hatıralarına tecavüzleri önleyen — ki Mecliste savunanlardan

birisi de benim — Kanunlar çıkarılırken, öte yandan, Atatürk'ün ölümünden sonra paralardan ve pullardan, hatta bir çok resmî dairelerden kaldırılan resimleri yerlerine tekrar konulmuş, yıllardan beri bir türlü bitirilemeyen Anıt-Kabirin tamamlanarak kabri ihmal ile bırakılmış olduğu yerden bu asıl mevki'ine taşınmıştır.

Sonra Atatürk ilkelerinin diğer bir kısmını teşkil eden içtimai hareketlere daha da hız verilmiş, kadınlarımız Yargıtay üyeliklerine, Üniversite profesörlüklerine, her kolda ordu hizmetlerine Demokrat Parti iktidarı zamanında erişmişlerdir.

Atatürk'ün fikir ve sanat yolundaki ilerlememiz için kurmuş olduğu dil ve tarih kurumları takviye edilerek muhafaza edilmiş, çalışmalarına en ufak bir müdahale yapılmamıştır.

O halde Atatürk ilkelerine arka dönüş nerede? Arada bir ortaya atılan Türkçe Ezan mecburiyetinin kaldırılmış olması mı? Bu Atatürk ilkelerine arka çevirme manasına asla gelemes. Zira bir kere Atatürk'ün en büyük ideallerinden birisi Demokratik idaredir. Fakat 1946 yılına kadar tek parti sistemi içinde, Anayasaya rağmen Demokratik idare yürümemiş, Devlet ve onun namına Hükûmetin başında bulunanlar kenid emirlerini kanun gibi tatbik ettirmek imkânını bulmuşlardır. Fakat Anayasanın fi'ilen ele alınması ile beraber bu imkân elbetteki kayıp olmuş, kanunların emrettiği vicdan hürriyetine dokunulmaması esasına riayet zarureti gözükmüştür. İsteyen vatandaş ibadetini, umumi adaba aykırı olmamak şartıyla istediği gibi yapacak, ferdi hayatında buna göre hareket edebilecektir. Bunun içindir ki Demokrat partinin ilk hükûmeti ezanın Türkçe okunması mecburiyetini kaldırmış, vatandaşları bu hususta serbest bırakmıştır. Bugün de, kaldırılmış olan eski emir iade edilmemiştir. Kaldı ki, Atatürk ilke-

lerinin bir kısmı halkımızın maddi ve manevi kalkınması ve yükselmesiyle gerçekleşecek mahiyette idi. Bu yükselme olmadıkça halkı asırlardan beri devam edip gelen alışkanlıklarından sıyırmak mümkün değildi. Bunun içindir ki bizzat Atatürk, kanunları bu noktalarda sınırlandırmıştı. Demokrat Parti iktidarının bir yandan iktisadi kalkınmayı hızla yürütmeye çalışırken öte yandan da üniversitelerin, liselerin, teknik okulların sayısını artırmak yolundaki heyecanlı gayretinin sonunda erişilebilecek merhalede Atatürk ilkeleri tamamen gerçekleşmiş bulunacaktı. Bu merhaleye nüfusumuzun artması, şehirlerimizin büyümesi ve çoğalması, temel sanayinin kurulmasıyla ancak gelinmiş olunacaktır. Kararname 1960 baharında her köyde en azından bir lise mezunu, her ilçede yine en azından bir Üniversite mezunu bulunduğunu, Halkımızın uyanıklığının delili olarak ileri sürüyor. İşte bu merhaleye son on yılda varmış isek bu Demokrat Parti iktidarının Münevvere ve münevverlerin çoğalması hareketine asla arka çevirmemiş olduğunu gösterir. Bu mevzuda son sözüm şudur:

Şayet devrimizde yalnız cami yapılsaydı, yalnız şu ve bu şekilde dinî itiyatlara müsamaha gösterilse idi geriliğe gitmiş olurduk. Fakat halkımızın bir yandan yola, baraja, traktöre, uçağa, fabrikaya, okula, Üniversiteye, bir kelime ile medeniyete doğru koşarken bir yandan da dinî hislerini tatmin etmek istemesi bir cemiyet için en ideal muvazene manzarasını gösterir ki, Millî varlığımızın belli başlı şartlarından birisi de işte budur.

Şimdi kararname ve iddianın dikta rejimine delil olarak ileri sürdüğü maddi hususlara geçiyorum. Ben, dünya adalet tarihine bir baston, iki hatıra defteri, üç sofrabaşı sohbetine dayanarak diktatörlük kurulduğu hükmüne varılmış olduğuna ait bir vesika tevdi edeceğinize inanıyorum. Bu çeşit delilleri romancıların hayal-

lerine bırakmanın daha iyi olacağı düşüncesiyle üzerlerinde durmayacağım. Buna karşılık kararnamede yer almış kanun ve kararlarla diğer vesikaları toptan ve kısaca gözden geçireceğim...

.....

İşte muhterem hakimler, gerek Tahkikat Komisyonu kurulması kararını, gerek Salâhiyet Kanununu, kısaca arz ettiğim 1924 tarihli Anayasanın bu tarihi tekâmül ve tatbikat seyrine göre tetkik etmek icap eder kanaatindeyim. Bunun içindir ki bize Anayasayı nîve değiştirmediniz diye sorulabilir, fakat onun ruhuna, tarihi seyrine ve metnine uygun kanun yaptığımız taktirde bu kanun şu veya bu noktasından günün Demokratik telâkkilerine uymuyor diye suçlu sayılmayız. Büyük Millet Meclisince tahkikat komisyonu kurulduğu zaman memleketin arz ettiği şartlar karşısında tutulmuş yolun en Demokratik tedbir sayılmaması için de Anayasa bakımından hiç bir sebep yoktur. Fakat yol basiretsizmiş, akılsızca imiş, olabilir. Basiretsiz, akılsız hareketlerin cezası iktidardan uzaklaştırılmış olmaktan ibarettir. Bu neticede tahakkuk ettiğine göre Hukuk prensipleri bakımından artık yapılacak bir şey kalmamış demektir. Buna rağmen muhakkak ceza verilmek istenirse bunun izahı Hukuk prensipleriyle olmaz, hiddetle, kinle, intikam arzusu ile olur!

Bir cümle ile 1924 Anayasası bakımından biz suçlu olamayız. Böyle kabul edildiği taktirde burada Demokrat Parti'nin on yıllık iktidar devrinin değil, 1924 Anayasasının toptan hesabını görüyorsunuz demektir.

.....

Bir devrin hesabı toptan, sevap ve günahları ile birlikte görülür. Halbuki öyle yapılmadı, yalnız kusurlar üzerinde duruldu. Bunun için büyük hükmü tarihe bı-

rakmak gerekiyor. 1946 da Milletin sinesinde ümit kaynağı olarak doğmuş, 1950 de şan ve şerefle iş başına gelmiş bir parti 1960 da hiddetler, kinler, husumetler arasında tarihin sinesine gömülmektedir. Bu partinin mebuslarına, siz memlekette diktatörlük kurdunuz, diyorlar. Bu bahiste her şey söylendi; Vesikalar, hâdiseler gösterdi ki dikta şöyle dursun ortada, hatta anarşi var!

Gördünüz, dinlediniz, bu mebuslar hatta huzurunuzda birbirlerine hücum ettiler, nasıl ayrı fikirlerde, ayrı meşrepte insanlardır. Fakat bu insanlar bir noktada ittifak ettiler. Kendilerine kurtuluş penceresini açması ihtimali olan 'Diktatörlüğü itiraf' yoluna gitmediler, bu ittihamı şiddetle red ettiler. Bu suçlunun suçu inkârı değil, masumun feryadıdır. Bu, Galile'nin, Hallaç Mansur'un inkârıdır. Masumiyetimizin bence en kuvvetli delili de işte budur.

Büyük Hakimlerim,

Tıpkı muhalefet gibi kararname ve iddianın da 'sözde kalkınma' diye isimlendirdikleri hamlenin, huzurda şahadette bulunan bir profösörün ileri sürdüğü gibi dikta rejimini gizlemeğe matuf propagandadan ibaret olup, olmadığı konusuna geçiyorum:

Bir profesör buraya geldi, sözde kalkınmadan, plansızlıktan bahsetti. Avukatlarımızın bir kısmı, memleketimizde on yılda yapılmış işlere ait malûmat ve rakamların huzurda tetkikini istediler. Kabul buyrulmadı. Şayet bunlar getirilmiş olsa idi o zaman bir kere daha görülecekti ki Türk vatanının 1960 daki medenî manzarası 1950 nin manzarası ile karşılaştırılamıyacak kadar ilerdedir. Bugün gazetelerde birer birer hizmete açıldığını okuduğumuz bütün tesisler geçen on yılın eseridir, yine yakında biteceği ilân edilen rafineriler, kurulmağa başlanacağı bildirilen ikinci demir sanayi'i, mahsülünü

ihraca hazırlanan şeker ve tekstil sanayi'i, yine bu on yıl içinde kurulmuş ve bugünkü seviyelerine gelmişlerdir.

.....

Plansızlık diyorlar. Planın ne olduğunu toprak haykırıyor. Halkın elbisesi yok, mensucat sanayii kuracaksınız. Evi yok, çimento sanayii kuracaksınız. Şekeri yok, şeker sanayii kuracaksınız. Elektriği yok, santraller, barajlar yapacaksınız. Yolu yok, yolunu yapacaksınız...

Parlementolar tarihinde ilk defadır ki bir meclisin büyük ekseriyeti meclisteki fikir, mütalaa ve beyanlarıyla verdikleri oylardan sorguya çekiliyorlar. Her ne kadar bundan maksadın 'kasıt aramak' olduğu bir kaç defa ifade buyrulmuş, sayın Savcı da 'Biz sanıkları fikirleri için değil, fi'illeri için sorguya çekiyoruz!' gibi anlaşılması güç cümleler sarf etmiş ise de ortada görülen manzara parlamentoların büyük desteği 'Mebusun fikir ve oydan dolayı mesuliyetsizliği' prensibinin yıkılmakta olduğudur. Duruşmaların sonlarına doğru bir kaç defa da 'Tutum ve zihniyetin ne olduğunu arıyoruz' denilmek suretiyle manzaranın vahameti daha da artırılmış bulunmaktadır. Zira zihniyeti mahkûm etmek, her çeşit fikrin temelinde yatan 'düşünme hakkı'nı mahkûm etmek demektir ki bu da bizzat insan varlığının inkârından başka birşey olmaz.

.....

Muhterem Hakimler,

Kararname ve İddia Demokrat Parti Grubu'nu ve Mebuslarını, bir takım sefil menfaat düşüncesiyle, huzurda tanıklık yapan bir profesör de 'Midelerinden avlanmış' oldukları için murakebe vazifesini görmemekle suçlandırıdılar. Dikta rejimini bu kadar aşağılık hisler-

le tutmuş oldukları iddia edilen insanlar kimlerdir? Daha üç yıl öncesine kadar ordumuza başkumandanlık etmiş, şerefli Bayrağımızı dünyanın uzak köşelerinde insan hakları uğruna kahramanlıkla dalgalandırmış general ve subay, dilimizi en ince fikir ve hisleri terennüm edebilecek hale getirmiş şairler, başarıları Milletlerarası çalışmalarda belirmiş diplomatlar, memleketin nadir yetiştirdiği genç profesörler, değerli öğretmenler, idareciler, hukukçular bir cümle ile milletimizin ruh ve dimağının gerçek mümessilleri değil mi? Bu heyeti toptan şahsi menfaatlara bağlanarak diktatörlere hizmet etmiş göstermek Türk milletine karşı yapılmış en ağır bir büh-tandan başka nedir? İşte Yüksek Divan'a verilmiş davalar meydanda, işte Yüksek Soruşturma Kurulunun tamamen taktire bağlanmış hüküm ve ölçülerine rağmen gü-ya mevcut haksız iktisaplar yekûnu meydanda...

...27 Mayıs'tan daha çok önce, yıllarca önce ele ve dile alınmış, Anayasanın ihlal edildiği, memlekette dikta rejimi kurulmakta olduğu yolunda Millet Meclisi kürsüsünden, köy kahvelerine kadar her yerde, gizli açık ortaya atılmış sözlerden, dedikodulardan, feryat ve haykırışlardan şu soruşturmaların sonunda ve hatta iddianamenin kendisinde kalan nedir? Savcının bile başka memleketlerde ve tarihte misali olmadığını kabul ettiği, Ordusuz, S. S. Kıtaları, kara gömleklileri bulunmayan, memurların, hakimlerin, üniversitelerin, gazetecilerin, profesörlerin, öğrencilerin her zaman, her vasıta ile kolayca karşı koyabildiği, aldığı bütün tedbirlerin ise yaramadığı bir diktatörlük binası! Öyle bir dikta rejimi ki yine Savcının dediği gibi yazılı hürriyetlere zaruret olmadıkça dokunmuyor, ancak kendisini tehlikede gördüğü zaman bu Hürriyetleri daraltmağa teşebbüs ediyor, fakat bu teşebbüsleri de korka korka yapıyor, profesörlerin en ağır yazı ve tenkitlerine karşı görünüşü kurtarmak için

hiç ses çıkarmıyor, umumî efkârın baskısı ile durmadan zikzıklar çiziyor ve Savcının 'Dikta komisyonu' ismini verdiği tahkikat encümenini bir ay içinde kaldırıma mecbur kalıyor ve bu rejimi kurmak için de tam dokuz yıl beyhude yere uğraştıktan sonra da iki saat içinde yıkılıp gidiyor!

İşte Bayar - Menderes Diktatörlüğünün Egesel'in id-dianamesinde görülen manzarası budur. Bütün o kosko-çâ muhalefet, o profesörler, o gazeteciler bu iskeleti de-vmek için kahramanca döğüşmüşlerdir!

Evet, ortada kalan siyasî facia veya komediya bun-dan ibaret! Ayrıca ben ve benim gibi yüzlerce adam, ge-neral, öğretmen, profesör, idareci şair, hukukçu mebus da bu facia veya komedyanın figüran ve aktörleri! Bun-dan başka bir baston, hatıra defterleri, çocuklukta çiftlik ve köylerde geçmiş bir hayattan kulaklarda kalmış bir takım küfürlerle karışık arkadaş dertleşmeleri ve beyhu-de kelimeler, cümlelerle dolu, amma demokrasi aleyhinde rejime karşı tek kelimesi bile bulunmayan uzun Grup konuşmaları!

Evet, ben şekil ve manzarası bu olan dikta rejimini kurmuş olanlara yardım etmek suçu ile itham ediliyo-rum ve bunun için ölümüm isteniyor!

Şimdi savunmamı yaparken, muhayyilesi ve hayal-leri böylesine geniş ve renkli olan Egesel'in arkasında arkadaşları, acele adımlarla, başını büyük salonun dört yanına sert hareketlerle döndürerek, geniş, siyah cübbe-sinin yakasındaki kırmızı şeritin gölgesi bir kızıl taç halinde başına kadar vurmuş, celselere girişleri gözümün önüne geliyor, bizim için kurduğu diktatörlük tahtına ne kadar yaşayacağını düşünüyorum. Bana öyle geliyor ki pek sevgili Muammer Aksoy da kendi yarattığı bu eser karşısında kolunu ona doğru uzatacak ve 'Yaşasın Dik-tatör' diye bağırarak!

Muhterem Hakimler,

Belki çok hazin bir akibete biraz neşe ile girmek imkânını bana verdiği için Savcıya teşekkür ederim. Şimdi yüzümü size çeviriyorum:

Elinizde benim ve şu Mebuslardan her hangi birinin Bayar - Menderes ile dikta rejimini kurmak, bu maksatla Anayasayı tebdil ve tagyir etmek için anlaştıklarını gösteren tek bir vesika yoktur. Elinizde ve önünüzde olan benim ve Mebuslardan beş, onunun Meclis ve Grup'taki konuşmalarından ibarettir. Bunlarda da rejim aleyhinde tek kelime, tek cümle bulamazsınız.

Fakat önünüzde on yılın berâber yaşadığımız tarihi duruyor. Bu tarihin sahifeleri Demokrat Parti iktidarının basiretsizliklerini, asabiliklerini, akılsızlıklarını da elbette anlatıyor. Buna karşılık aynı sahifelerde yine Demokrat Parti iktidarının asırlarca ihmal edilmiş bir vatani bir an öce lâyük olduğu maddi ve manevî medeniyet ve refah seviyesinde, Demokratik rejimin ana prensiplerine dokunmadan yükseltmek için yaptığı gayretlerini de görmekte ve okumaktayız.

Bu tarihin sahifelerinde bir iktidarı devirmek, ma-nen öldürmek, şeref ve haysiyetten mahrum kılmak için çeşitli gizli, açık kuvvetlerin nasıl el ele verdiklerinin, her vasıtayı nasıl ve ne kadar insafsızca kabullendiklerinin hikâyeleri de yazılıdır.

Bu tarihin son yaprağı da Milli Hakimiyete, demokrasiye inananların hüsrân feryatları, inanmayanların sevinç nağmeleri ile kapanıyor. Evet biz inanmamızın hüsrânını çekiyoruz, onlar inanmamalarının sefasını sürüyorlar...

İddia ölümümü istiyor: Fakat ben zaten 27 Mayıs 1960 Cuma sabahı saat beşte kapıma Bethoven'in 5 nci senfonisini hatırlatan darbelerle vurulduğu andan itiba-

ren mensup olduğum Demokrat Parti ile beraber ve onun içinde yalnız bir hatıradan ibaretimdir. Bu hatırayı ise Türkiye’de Halk hakimiyetinden bahsetmek yasak edilmedikçe, temellerinde ismim yazılı yüzlerce fabrikanın bacası söndürülmedikçe, memleketin her tarafına hayat ve refah götürmüş olan barajlar yıkılıp boşaltılmadıkça, onbinlerce kilometre yol tahrip edilerek yurt ve vatan yeniden gurbet bölgelerine bölünmedikçe, bir kelime ve bir cümle ile 1950 yılından evvele dönülmedikçe öldürmek ve unutturmak mümkün değildir.

İşte bunun içindir ki, kendimi iddianın istediği ölümden kurtarmak için savunmadım. Tanrının dilediği ve emrettiği sebeple ve şekilde yok olmaktan beni alakoyacak telâkat ve kelimeler da elbette bulunmaz.

Ben kendimi yalnız gerçekleri bir daha göstermek gayesiyle savundum ve faziletin zaferini ilân etmek için! Yıllardan beri memleketin en uzak köyündeki kahveden en büyük şehrindeki miting meydanına kadar her yerde, her köşede siyasî husumetlerin hakkımda reva gördüğü her çeşit isnat ve iftira, ileri sürülmüş sözde delilleriyle, acılar, yorgunluklar bahasına da olsa yıkılmışlardır. Anlaşılmış ve sabit olmuştur ki Cumhuriyete ve Demokrasiye hıyanet etmedim. Anlaşılmış ve sabit olmuştur ki fazilete hıyanet etmedim. O halde buradan ister Savcının dilediği gibi ölü, ister diri, zaferi kazanmış, zafer bayrağı elimde olarak çıkıyorum.

*
**

Bir de avukatların savunmaları var:

Bu konuya başlarken işaret etmiştik. Müsterek savunma gerçekten mükemmel bir eserdi. Anayasa hukuğu dünya ve Türkiye’de en ince noktalarına kadar gözden geçirilmiş, Soruşturma Kurulu kararı İddeaname-

nin dayanmak istedikleri nazari ve fiili bütün temeller çürütülmüştü.

Bu mükemmel tetkikin yanında bir kısım avukatların çeşitli davalarda vekili oldukları sanıklar için yaptıkları yer almaktadır. İşte burada göze hemen çarpan bir kaç manzara var. Bir kere bir çok avukat bu ayrı savunmaları Divan'da okumadan Başkana verdiler. Sonra yine birçok avukatın savunmaları, bazıları iki veya üç sahifeden ibaret denilecek kadar kısa idi. Böyle konuşmadan, kısacık savunmaları birer dilekçe gibi Divan'a verenler arasında ise sanıkların da, dinleyicilerin de acaba ne diyecekler diye merakla bekledikleri şöhetler de bulunuyordu. Bir de Allaha şükür sayısı çok değil, ancak iki, üç kişi savunduklarını kurtarmak için Demokrat Parti İktidarını ve bütün sanıkları şiddetle suçlamakta fayda aradılar. Fakat gerek sorgularda, gerek savunmalarda davaların azamet ve önemine uygun konuşmalar yapan bir çok avukat bir kısım meslektaşlarının işaret ettiğimiz zaaflarını geniş nisbette perdeleyebildiler: Burhan Apaydın, Hüsamettin Cindoruk, Süreyya Ağaoğlu, Orhan Fersoy, Gültekin Başak, Talat Asal, Ekrem Korkut gibi.

Burhan Apaydın ilk günden itibaren usul prensiplerinden başlayarak kanunlara, hak ve adalet kavramlarına aykırı her uygulamayı şiddetle tenkit etti, Radyonun meşhur Yassıada Saatını Divan'a bir baskı olarak damgaladı, İddeanamenin tetkiki için avukatlara zaman bırakılmadan mahkemelerin başlamasını yine bir baskı olarak karşıladığını açıkladı, savunacakları insanlarla görüşmek imkanını bulamadıklarından acı acı şikâyet etti. Bütün bunları söylerken öylesine dik ve cesurdu ki susturmanın yollarını aradılar ve Apaydın'ı tutuklamakta başka çare bulamadılar. Aynı akibet kısa bir süre için de olsa Hüsamettin Cindoruk'un başına geldi. Talât

Asal'ı da bu kapıdan geçirdiler. Ekrem Korkut'u da konuşmaması için tehdit ettiler.

Şimdi avukatların ayrı savunmalarından bir kaç yaprak okuyalım:

Avukat Süreyya Ağaoğlu başta kardeşi Samet Ağaoğlu, bir çok milletvekilini savundu. Bütün konuşmalarında dayandığı tez Milli İrade ve onun temsilcisi Büyük Millet Meclisi kavramı idi:

“..Bugün bütün Türkiye'nin ve hattâ dünyanın gözü İstanbul'un bu tarihi küçük adasına dikilmiştir, kulaklar buraya çevrilmiş, buradan çıkacak kararı bekliyor. Bu karar yalnız 400 milletvekili hakkında olmayacak, bu milletvekillerini seçmiş olan millet hakkında da olacaktır. Çünkü hepimizin çok iyi bildiği gibi bir milletin vekilleri onları seçenlerin mümessilleridirler. Onları Anayasayı ihlâl ile mahkûm etmek onları 3 defa seçen milletin ekseriyetini de demokrasiyi anlamamak, hazmetmemekle mahkûm etmektir.

Burada görülen dava on senenin davası değildir. Bu, Şarkın ezeli derdi olan kinin, hırsın, kıskançlığın davasıdır. Delilleri de Yüksek Mahkeme huzurunda bakılan davalarda mazide bu memleketin idaresinde büyük mes'uliyetleri bulunan Başvekillik, Vekillik, mebusluk, profesörlük, baro reisliği etmiş kimselerin fisebilullah saatler süren şahadetleridir. Gönül isterki vereceğiniz karar bir ahlâk dersi olsun, Şark'ın ezeli derdi olan bu hastalığa deva olsun.

Anayasaya aykırı mevzuat ve tatbikat ile Ceza Kanununun 146. maddesinde unsurları derpiş edilen Anayasayı ihlâl suçunu, birbirinden kesin olarak ayırmak zaruridir. Böyle bir ayırma ise, ceza hukuku yanında Anayasa hukuku ve bilhassa engin bir siyaset ilmi bilgi ve kültürünü icab ettirmektedir.

Fikir ve nazariyeler — Anayasa prensipleri haline de gelseler — değişen sosyal ve siyasî şartlar muvacehesinde, değer ve tatbikat kabiliyetlerini kaybettiklerine dair pek çok misallerden birisi de 1924 den bugüne kadar Türkiye'deki Anayasa gelişimidir. Bunun bir iki misalle canlandırabilmek için hem mücerret, hem de müşahhas Anayasa kavramlarını, Eschenbourg'un tasnifi ile, Anayasa hukuku ile Anayasa durumu arasındaki farkı gözönünde bulundurmak lâzımdır. Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de mücerret Anayasa, devlet organizasyonuna ait yazılı esas hukuk kaidelerinden mahrumdur. Buna karşılık müşahhas Anayasa, fiili siyasî durumun ifadesi olarak, bu kaidelerin pratik istimal ve tatbik tarzını gösterir. Anayasa hukukunun fiilen gerçekleşmesi, partiler, halk efkârı, parlamento dışı teşekküller ve hattâ teşkilâtlı topluluklar gibi (hukuk dışı) faktörlerin faaliyet ve tesirlerine bağlı olduğundan, mücerret ve müşahhas Anayasalar arasında daima gergin bir münasebet vardır. Kaldiki, Anayasa hükümlerinin bir kısmı sadece siyasî hayatın ideal tekâmül hedefine bir işaret teşkil eder.

Huzurunuza sanık sıfatıyla getirilen müvekkilim ne yapmıştır?

Anayasanın kendisine 17. maddeyle tanıdığı hakkı kullanmış, yâni reyini kullanmış, Mecliste söz söylemiştir. Bir an için reyini kullandığı bu kanunlardan bir kısmının antidemokratik olduğunu kabul etsek; Anayasaya aykırı kanunların Meclisten geçirilmiş veya orada kabul edilmiş olmasından dolayı Ceza Kanununun 146 ncı maddesinin ve ona benzer maddelerin yürürlükte olmasına rağmen bugüne kadar ne memleketimizde ve ne de diğer memleketlerde Hükümet ve Parlamento azalarının cezaî mesuliyetine gidilememiştir. Bunun sebebi de Anayasaya aykırı kanunla Ceza Kanununun 146 ncı

maddesi arasında en ufak bir ilgi bulunmamasıdır. Anayasa mahkemesi mevcut olmayan memleketlerde Anayasaya aykırı kanun teklif etmenin ve oy vermenin tek müeyyidesi milletvekili için âmmе efkârının desteğini kaybetmektir. Anayasa komisyonunun 28 Mayıs tarihli deklarasyonunda Anayasa düzeninin ihlâl edilmiş olmasından bahsetmesi hiç bir zaman 146 ncı maddedeki suçun işlendiğini ifade etmez. Sadece aykırı mevzuatın çoğaldığını ifade eder.

Nitekim 1924 den itibaren birçok antidemokratik kanun isdar edilmiştir. Bunu da 1951 senesinde antideokratik kanunları tesbit eden komisyon raporundan öğreniyoruz. Bunun içindir ki dünyanın hiç bir memleketinde bir meclisin iktidar partisi azalarının topyekûn mahkemeye sevkedildikleri görülmemiştir. Yalnız İkinci Dünya Harbinin sonlarında Bulgaristan'ın Rusya tarafından işgalini müteakip Dimitrof tarafından eski Hükûmet erkânı ile meclis azası doktrin görüşü farklarından dolayı cezalandırılmış ve bunun aksi de dünyada el'an devam etmektedir.

Gerek Anayasanın 17 nci maddesinden ve gerekse 103 ncü maddesinden müşterek müdafaada bahsedilmiş olduğu için ben bahsetmiyeceğim. Ancak İngiliz hukucusu O. Hood Philips'in 'The Constitutional Law of Great Britain and the Commonwealth' yâni İngiltere ve Komünvelt'lerde Anayasa namındaki kitabın 45 nci sahifesinde İngiltere'de aynı zamanda Temyiz mahkemesi vazifesi gören Lordlar Kamarasında mahkeme reisi bulunan Lord Camphell'in bir kararını zikrediyor. Bu kararda (mahkemenin yapabileceği yegâne iş parlamento zabıtlarını tetkik etmektir. Eğer bundan bir kanunun iki meclisten geçtiği ve hükümdarın tasdikine iktiran etmiş olduğu sabit olursa hiç bir mahkeme kanun teklifini ne şekilde meclise getirildiğini ve meclisteki müzakere saf-

halarını ve bu safhalarda mecliste neler cereyan ettiğini tetkik ve tahkike mezun değildir. Parlamento hükümandır. Ferdi hürriyetlere müdahale eden fevkalâde selâhiyetler tevfiz edebilir. Bir kanunla vatandaşın hürriyetini takyit veya ilga edebildiği gibi icra kuvvetine bir vatandaş tevki için fevkalâde selâhiyet verebilir) deniyor.

İddia makamının bütün gayretine rağmen İngiltere gibi Tevhidi Kuvvey-i kabul etmiş bulunan 1924 Anayasası da Meclise bütün bu selâhiyetleri vermişti. Müvekkilim 18.4.1960 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşmada bu noktayı tebaruz ettirmiştir. Amma iddia makamına göre muhalefetin her sözü bir mahzû keramet olduğuna göre müvekkilimin bu tevhidi kuvva müdafası iddia makamının hukuk müşavirlerinin nokta-i nazarına uymadığı için bir diktaya gidilmiştir.

Ne tuhaftır ki demokrasinin anası olan İngiltere’de Lordlar Kamarası Temyiz Mahkemesi Reisi okumuş olduğum kararı vermiş olduğundan dolayı ne Anayasayı taşıyır, ne de diktaya gidişle ittiham edilmiştir.

..Savcı müvekkilimi itham ederken babası Ağaoğlu Ahmet’den sitayişle bahsetti ve kendisinin de hocası olduğunu söyledi. Bir evlâdın babası ölvülerek ölümünün istendiği nerede görülmüştür. Ahmet Ağaoğlu oğlu ile iftihar etmiştir. Ruhu da etmektedir. Ahmet Ağaoğlu bir defa kendisinin yazılarından dolayı sevk edildiği mahkeme huzurunda Reis Haydar Naki Beye: “(Eğer beni mutlaka mahkûm edecekseniz benim yazılarımdan dolayı mahkûmiyetimi isteyen Müddeiumumi gibi bir talebe yetiştirdiğim için mahkûm edin)” demişti. Acaba bu defa da talebesinin Demokrasiyi anlayışından dolayı ruhu ne hissetmektedir bilmem.

..Sayın Hâkimler ben Madam Roland olmak iddiasında değilim. Fransız inkılâbında Madam Roland (Ey

Hürriyet senin namına ne adaletsizlikler yapılıyor) demiş. Ben de ey beyaz inkılâp senin sözcülüğünü kim yapıyor diyorum.

Sokrat'ın ölümünü isteyen savcı unutuldu, ama Sokrat yaşıyor.”

*
**

Refik Koraltan, Tefvik İleri, Medeni Berk, Haluk Şaman ve daha bir kaç milletvekilinin avukatı olan Hüsamettin Cindoruk ayrı savunmalarında bir temel fikre dayandı:

1924 Anayasasına göre ortada suç yoktur, ne Anayasayı ihlâl davasında, ne de onunla ilgili gösterilen Kayseri olayları, Vatan Cepheleri gibi davalarda.

Hüsamettin Cindoruk bu temel fikri çeşitli konuşmalarında üslubunu en çok Başsavcüyı hedef tutan ince esprilerle dolu alaylarla süsledi. Şimdi bu konuşmalardan bazı yaprakları açalım. Kayseri Milletvekili Fahri Köşkeroglu'nu Kayseri olayları davasında savunurken şöyle diyordu:

“...Nedir bu dava? Anayasayı ihlâl diyorlar. Türk Ceza Kanununda ve doktrinde anayasayı ihlâl diye ayrı bir suç yoktur. Bu suçu Başsavcı icat etti. Davanın adını da böylesine yanlış koydu, sürüp gidiyor. Bir 146 tefrikası başladı bitmiyor.

Kanun vazı tabirleri seçerken büyük bir dikkat ve titizlik gösterir. Tebdil, tagyır, ilga kelimelerini bir suçun tavsifi için kullanan kanun bu derece tavsif farkını elbette hatırına getirmemiştir.

Anayasa elbette ihlâl edilebilir. Ama Başsavcı önünüzde ayıklanan davalarda suç tavsifi sıkıntısı çekmektedir. Bir 188 nci maddenin bu davada tatbik edilemeyeceğini anlamış. İdarenin tasarrufu var. Cebir veya teh-

dit denilen şey meşru otoritenin selahiyetlerini kullanmasından ibaret. Olsa olsa bir vazife suistimalinden öteye geçebilir mi? Onlar da bu inceliğin farkındadırlar. Sıkıntı kanunî unsurların tatbikinde başlıyor, hemen imdada 146 ncı madde yetişiyor. Neden? Anayasa ihlâl edilmiş. Peki, Anayasa bu ihlâl neticesi tebdil mi edilmiş, tagyir mi edilmiş, ilga mı edilmiş? Hayır. Hukuk ihlâllerin telifi rejimidir. Hukuk itidal rejimidir. Hukuk mesuliyet rejimidir. Ama mübalağa rejimi değildir. Başsavcı ihlâlî 146 ncı maddeye götürmekle mübalağa etmektedir. Mübalağa ise eski edebiyatta örnekleri yaşayan bir sanattır.

Hukukun amme intizamına taalluk eden bölümlelerinden tutunuz da hususi hukuk alanına kadar her ihtilafta Başsavcının mantığı ile bir anayasa ihlâlî bulmak mümkündür. Fakat bu ihlâlleri Anayasayı zedeler mahiyette ve ona müteveccih kabule imkân var denemez. Anayasa bir nişan tahtası değildir. Her ihlâl onda bir delik açmaz. Aksi halde devletin anayasası bir kevgire dönerdi. Böylesine delik deşik bir anayasa ile devletin de temellerini ayakta tutamazsınız

..Şimdi önemli bir noktayı açıklamak gerekiyor. Siz bir ihtilâl mahkemesi değilsiniz. Hukukun bittiği yerde ihtilâl başlamaz. İhtilâlin bittiği yerde hukuk başlar. Son harekette de böyle olmuştur. İhtilâlin başarılmasından sonra mahkemeniz kurulmuş, adalet size tevdi edilmiş ve hukuk düzeni çalışmağa başlamıştır. Normal hukuka göre yargılıyorsunuz. Bu prensiplerin hem savcılık, hem de avukatlık müessesesi tarafından saygı görmesini istiyoruz. Ciddiyet ve kanuna bağlılık talebindeyiz..”

Avukat Hüsamettin Cindoruk Balıkesir Milletvekili Haluk Timurtaş’ı savunurken de şöyle diyordu:

“..Bir mebus parlamento gurubunda kalkıp ben tek

şef idaresi istiyorum dese, hukuki fiil bakımından bunu değil bir suça teşebbüs, hatta hazırlık fiili bile addetmeğe imkân yoktur. Bu davalar sebebi ile kendisinden istifade edilmek bahtiyarlığına kavuşan Medeni Hukuk Profesörü Muammer Aksoy'un orijinal nazariyeleri bile bu nevi beyanları mebus dokunulmazlığının hudutları içinde saymaktadır.

Bir mebusun fikrini söyleme hürriyetini dokunulmazlığı olmayan bir vatandaştan daha da daraltan Başsavcının mütealası gelecekteki siyasî hayatımız için büyük tehlikeler yaratmaktadır. Artık bir mebusun neler söyleyebileceğini ve politikada halkın iradesi ile Meclise vulladığı mümessillerin dayak yemeden, üçüncü asırdan kalma zindanlara sokulmadan ve senelerce sürgünlerde çürümeden mebusluk vazifesini nasıl yapmağa muvaffak olacağını bir reçete gibi yazıp bastırmak icapedecektir.”

Avukat Cindoruk Vatan Cephesi davasında Medeni Berk'i savunurken bu teşkilâta girmiş olanların toplum içinde gördükleri işleri gözden geçirdikten sonra şöyle diyordu:

“...Huzurunuzda Vatan Cephesine girenler dinlendi. Opera şarkıcıları, bıçkı - dikiş kursu açan ev hanımları... Verdi'nin melodileri -ve dikiş makinalarının tarakası ile diktatörlük ancak bir opera - komik konusu olabilir. Tarih opera şarkıcılarının partizanlığına dayanan müzikal diktatörlük kayıt etmemiştir...”

Başsavcı Kastamonu Milletvekili doktor Münip İslamoğlu'nun Meclis'teki bir konuşmasında İsmet Paşa'yı siyaset dışı etmelidir yolundaki bir sözünü de suç delili olarak ele almıştı. İslamoğlu'nun avukatı Cindoruk savunmasında bu noktaya da dokundu:

...İslamoğlu İnönü'vü tenkitte yalnız değildir. Son on senede bu konuda çok söz söylendi ve yazıldı. İlişikte

takdim ettiğim Ahmet Emin'in makalesi de adını anmadan onun fikirlerini bahane ederek en ağır tenkit, itham ve hakaretleri ihtiva etmektedir. Memleketin muhtelif köşelerinde İnönü'yü hudut dışı etmek esteyen, hatta asılmasını teklif edenler çıkmadı mı? Bütün bu söylenenleri ciddiye alıp haklarında takibat mı yapmak lâzım? Bunları kulaklarından tutup asil fail diye huzura mı getirmeli? İngiltere'de Hayde Park'ta söylenenleri Başsavcı dinlese sıra sıra asli failleri suçüstü yakalamanın zevkini mi duyacak? İngiliz'lerin büyük devlet adamı Churchill'e Avam Kamarasında ördek diye bağıldılar. Sükunetle cevap verdi:

“Ördek olarak başvekillik yaptığımı söyleyebilirim.”

Kızıp, dünyayı başınıza yıkarım demedi, kızdırırsanız yapmıyacağım şey yoktur demedi... Başsavcı kendince bir kötülük farz ediyor. Bütün kötülükler bu çizginin bu yanında ve şimdi parmaklıkların arasındadır, iyiler ise İnönü'nün çevresinde...”

Hüsamettin Cindoruk Ankara - İstanbul olayları davasında Medeni Berk, Hasan Polatkan, Tevfik İleri ve Haluk Şaman'ı savunurken de şöyle diyordu:

“...İddia bizi Hükümete karşı cereyan eden olayları kanlı bir şekilde bastırmak ve tedhiş idaresi kurmakla suçlandırıyor. En büyük delili de örfi idare ilanı. Kısacası durum şu:

Hükümetin kendi otoritesini muhafaza için almış bulunduğu tedbirleri ve memlekette sükunun temini için giriştiği ayaklanmaları bastırma faaliyetlerine karşı ses çıkartmamanın bir suç konusu sayıldığı görülüyor. Nîcin? Her hükümet kuvvetli olmak zorundadır. Demokrasi meşru hükümetin kuvvetini koruyan rejimdir. Demokraside hükümet istikrarlıdır, kendine karşı ve temel nizama karşı vuku bulan ayaklanmaları bastırır. Ayak-

lanmaları bastırma hakkı hükümetin tartışma kabul etmez vazife ve mükellefiyetidir. 1908 den 1918 e kadar Babialide 24 kabinedeğişmiş, Babialı basılmış, istikrar-sız olmuştur. Bizim Anayasamız bunun içindir ki müstakar ve otoriter bir hükümet sistemi tesis etmiştir. O zamanın idarecileri sokak ayaklanmalarının feci netice-lerini yaşamış oldukları için daima meşruluğu istemiş-lerdir. 1925 tarihinde Başbakan İsmet İnönü şöyle di-yordu:

‘Büyük Millet Meclisi ekseriyetinin tasvip ettiği hat-tı hareketi noktai nazarlarına muafik görmeyenlerin çıkar yolu ancak intihabatta milletin vekaletini istihsale çalışmak ve noktai nazarlarını Büyük Meclis’in ekseriye-tine kabul ettirmek olmalıdır.’

*
**

Bir çok milletvekilinin avukatı olan Ekrem Kor-kut’un savunmalarına hakim ana fikir demokrasinin manevi şartlarından birisinin de vatandaşlar arasında iyi niyet, samimiyet, hoşgörülük hislerinin kuvvetlen-mesi olduğudur. Böylece, verilecek kararların Anayasa-yı zorla değiştirmek, kaldırmak gibi konularla ilgisi bu-lunamayacağını hatırlatırken Divan’ı da 27 Mayıs hare-ketine bu manayı vererek tarihte bir ihtilâl sonrası ku-rulmuş mahkemelerden hiç birinin erişemediği şeref yüksekliğine yumuşak bir üslupla davet ediyordu. Bu kısa, fakat özlü konuşmadan bir parçayı okuyalım:

.....

“Ne şimdiye kadar söylenmiş olanları tekrarlamak ve ne de söylenmesinde fayda olmyanları söylemek he-vesindeyim.

Rahmetli Rıza Türel’in ifade ettiği gibi ‘Hukuk, prensipleri bakımından bir ilim, fakat onların hayata tatbiki bir san’attır.’

Muhterem hakimlerim, çok kısa olacak maruzatıma, yarım asırlık parlamento hayatımızda tesbit ettiğim bir müşahadeyi canlandırmakla başlayacağım:

Sene 1910, Dersim mebusu Lütfü Fikri merhum, örfi idarenin temdidi mevzuunda Sadriazamdan istizhı mutazammın takririni müdafaa ederken ekseriyet partisine şöyle hitap ediyordu: ‘Malumu alinizdir ki sair memleketlerde, meşrutiyetle idare olunan memleketlerde istizah, ekseriyet kararı ile olmaz. Ekalliyetten, ekseriyetten herhangi bir mebus isterse, kabineyi istizha davet edebilir. Böyle olmazsa, hakkı mürakebe olmaz. Çünkü ekseriyet karar vermedikçe, tabii iztizah olunamayacağından, binaenaleyh hakkı mürakabe yok demektir. Bunu siz taktir etmelisiniz. Bu gibi istizah takrirleri hakkında o hakkınızı istimal etmemelisiniz. Sizin yapacağınız bir vazife varsa o da istizaha karşı hükümetin verdiği cevap üzerine, hükümete itimat reyi vermektir. Sizin asıl ehemmiyet vereceğiniz nokta burasıdır. Yoksa böyle istizah, alelhusus böyle idarei örfiye hakkındaki istizah talebine dair bir takriri red etmeğe kalkışmak, fırkanıza katiyen şeref getirmez. Bunu, muhakkak biliniz. (Gürültüler)

Yıl 1948. Muhalefet mebuslarından bir kısmı, şeker fiyatlarına yapılan zam sebebi ile devrin Başbakanı hakkında gensoru açılmasını isteyen bir takrir vermişlerdir. İktidar partisi Meclis Gurubu daha önceden toplanmış ve takririn reddiyle hükümete itimat beyanı hakkında karar almış ve bunu, bir tebliğ ile umumi efkâra açıklamıştır. Takrir sahiplerinden bir milletvekili şöyle konuşuyor: Gensoru açılmasına karar verildikten sonra ekseriyet partisinin meclis gurubu toplanarak bu mevzuu müzakere ve kabineye itimat reyi vereceğini 34 muhalif ve iki çekimser reye karşı 196 lehde oyla kararlaştırmış ve bunu açıklamıştır. Bugün burada, B.M.M. sinde 34

muhalif arkadaş kanaatlerini izhar edemezler. Çünkü gurupta alınan karara, bütün ekseriyet partisi milletvekillerinin iştirak etmesi lâzımdır. Görüyorsunuz ki meclis faaliyetleri yerine, gurup faaliyetleri kaim olmaktadır.'

Celseye riyaset eden Başkan Vekili, hatibe şu cevabi vermektedir: 'Arkadaşlar, elimde bir gensoru önergesi vardır. Yüksek huzurunuzda okunmuştu. Partilerin ondan evvel ve ondan sonra Meclis'e mal olmuş bir meseleyi, Meclis'in birer organı olarak konuşmaları, istedikleri kararı vermeleri, kendi aralarında tartışmaları, partilerin iç meselesine ait bir husustur. Bu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ilgilendirmez.'

Muhalefet mensubu bir başka milletvekili şöyle di-yordu: 'Arkadaşlar, istirham ediyorum, hepinize hitap ediyorum. Sizin bu kadar kahir ekseriyetiniz varken neden ekalliyete hörmet etmiyorsunuz. Madem ki iltizah takririni kabul buyurdunuz. Geliniz burada serbestçe münakaşa yapalım. Gelin bunu iktidar partisi içinde değil burada el birliği ile yapalım. (soldan, o halde partileri kaldıralım sesleri.) Asıl demokrasi budur. Bunu partinizde yapamazsınız. Bizi, ekalliyeti bir emri vaki karşısında bırakamazsınız. Mesela orada 34 - 35 milletvekili ademi itimat beyan etti. Bu mesele burada konuşulsaydı bu 35 in yanına bir üç otuzbeş daha gelebilirdi.' (Soldan, o vakit parti mi olurdu sesleri.)

949 yılının son aylarında aynı zamanda Anayasa profesörü olan bir zatın Büyük Millet Meclisi kürsüsünde savunduğu görüşe göre: 'Dünyanın her parlementsunda olduğu gibi parti teşekküllerinin gurupları o partili milletvekillerinin reylerini tanzim eder. Bu demek değildir ki bir milletvekilinin bütün hürriyeti elden gidiyor. Buna katlanmak istemiyen milletvekili Allahaismarladık der ve partiden ayrılır. Toplu çalışmanın en

iptidai şartlarından birisi, üç kişi bir araya geldiği zaman iki kişinin dediğine ötekinin uymasıdır. İktidar partisi her meseleyi gurupta hal eder ve ondan sonra bura ya getirir. Böyle olması da içinde bulunduğumuz sistemin lehindedir ve bunun bir icabıdır.'

Ve nihayet sene 960. Muhalefet takrirleri ekseriyet gurubunda karara bağlanmış ve Meclis'e, bu reddi tescil vazifesi kalmıştır.

Görüyörsünüz ki tam elli yıllık parlamento hayatında aynı hadise, aynı şartlar altında cereyan ediyor ve ekalliyet daima ekseriyetin tahakkümünden, parti gurupları kararlarından şikâyetçi oluyor.

Elli sene içinde demokratik hayatta katedilen büyük mesafe ve varılan netice karşısında, birbirinin benzeri olan tezahürleri, aynı yerde sayma şeklinde manalandırmak, Türk Milletine karşı haksızlık olur.

Bütün bu izahattan çıkarılacak doğru ve isabetli sonuç odur ki: Çok partili demokratik hayatta parlamenter daima böyle çalışacak ve ekseriyet daima, umumi gidişe hakim olacaktır

Büyük Hakimler,

Karar gününün yaklaştığı bu anda, üzerinde ısrarla durulması ve büyük bir dikkatle teşhisi gereken bir olay vardır: Nedir bu olanlar, bütün bu olanların gerçek sebebi nedir?

Cevap kısadır: İktidarda kalmak ya da iktidara gelmek. İhtilâlin de teşhisi budur. Bunun yanında bir de ilmin bir teşhisi vardır: Siyasî partiler iktidara gelmek gayesini kaybettikleri anda siyasî parti olmak hüviyetini kaybederler ve bir cemiyetten farksız olurlar.

Noksanımız, Batılı diyarlardan ayrı olarak Thodor Parker'in dilinde ifadesini bulan bir gerçeği bilmeyişimiz, benimsemeyişimizdir: 'Demokrasi demek ben de se-

nin kadar iyiyim değil, sen de benim kadar iyisin, demektir.' Keşke hiç değilse 'Ben de senin kadar iyiyim' diyebilseydik.

Fransız tarihçisi Toquille Amerika dönüşü şöyle di-yordu: 'Demokrasi artık bir emri vakidir. Fakat bu emri vakiin tarihi kudreti, ancak doğru bir tahsil ve terbiye ile sevk edilebilir.'

Bütün müesseseleri kurulmadıkça ve siyaset adam-ları gözlerini açtıkları günden itibaren hoşgörülük zih-niyeti içinde yetişmiş olmadıkça, sosyal hayatta demok-ratik bir anlayışın ve dolayısı ile memleket sathına yay-gın bir huzur ve sükunun teessüsü kolay olmayacaktı. Nitekim olmadı.

Bu noktada Faik Ahmet Barutçu'nun, gerçeği belir-ten şu sözlerini hatırlamak lâzımdır: 'Tek parti zihniye-ti, iktidarda olsun, muhalefette olsun dar görüş zihni-yeti demektir. Onun muhalefet hayatında tecelli ve tez-zahür eden şekilleri vardır, olabilir. Bir muvafakat far-zediniz ki, her yaptığı işin beğenilmesini ister ve tenkide tahammül edemez. Bir muhalefet farzediniz ki, muvafa-katin yapmış olduğu işlerin iyi tarafı vardır demekten sureti katiyede içtinap eder ve her şeyi kötü gösterir ve kitleyi uykuya dalmış bir sürü farz ederek öyle konuşur. Özlenen zihniyet bu değildir.'

Büyük Hakimler,

Bir devir kararınızla kapanacak, ikinci cumhuriyet kararınızın ışığı altında doğacaktır. Taşıdığınız tarihi mesuliyeti dile getirecek değilim. Bu iktidarımın çok üs-tündedir.

Her şeyini bu vatana borçlu ve her şeyini bu vatana vermeğe hazır bir insan olarak temennim, bu memleket-te artık her türlü ayrılığın, yan bakmanın, yanlış anla-manın bir an evvel sona ermesidir.

Yanyana, el ele, gönül birliği içinde yaşamının yolunu ve sırrını bizlere sizler öğretiniz. Yaramızı şefkatle, merhametle sarınız. Yarının mesut Türkiye'sinde geçirdiğimiz büyük ve kurtarıcı ameliyatın acısını duymıyalım. İsterseniz bu olur ve olmalıdır. Öyle karar veriniz ki, muasır medeniyet seviyesine ulaşmaktan gayri milletçe bir düşüncemiz ve endişemiz kalmasın.

Büyük Atatürk, her zaman olduğu gibi bugün de bize yol göstermekte ve rehber olmaktadır. 'Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için yaşayalım'..."

*
**

Bayar ve Samet Ağaoğlu'nu savunan Gültekin Başak Yassıada mahkemelerinin genç avukatlarındandı. Üstelik mesleğinin ilk adımını da böylece atıyordu. O güne kadar sadece adli vazifelerde bulunmuştu. 27 Mayıs'tan kısa bir süre önceye kadar da İstanbul Basın Savcılığını yapmıştı. Bir darbe sonrası kurulmuş bir ihtilâl mahkemesinin karşısına onu, hem de düşmanı çok iki insanın avukatı olarak çıkaran tek sebep savunacağı insanların suçsuzluğuna inanışı ve cesareti idi. Bu inanç ve cesaret birleşince genç adamı Yassıada'nın en göze çarpan avukatlarından birisi yaptı.

Köpek davası dışında bütün davalarda Bayar'ı, Anayasayı ihlâl ve Vatan Cepheleri davalarında Samet Ağaoğlu'nu savundu. Şimdi Gültekin Başak'ın savunmalarından bazı yaprakları açarken şunu da anlatayım:

Vatan Cepheleri davasında Samet Ağaoğlu'nu savunurken memlekete hizmetlerini ve kişiliğini hararetle övüyordu. O gün duruşmaya başkanlık eden zat, galiba Abdullah Üner 'Sen buraya Ağaoğlu'nun meddahlığını yapmaya mı geldin?' diye bağırarak sözünü kesmişti. Başak sükunetle cevap verdi:

"Ben meddahlık yapmıyorum. Burası öyle bir şeyin

yapılacağı yer de değildir. Gerçekleri söylüyorum. İste-
mezseniz keseyim.”

O günün başkanı bu vazifenin asıl sahibinden çok
daha insafli idi, sesini çıkarmadı.

Gültekin Başak Anayasayı ihlâl davasında Bayar’ın
savunmasına bu davada tanıklık müessesesinin gösterdi-
ği manzarayı tesbit ederek başladı:

“.....

“...Hata beşerin kaçınılmaz nasibidir. Kul hatadan
salim olmaz derler. Biliniz ki en az hata yapmasına dua
edilen insanlarsınız. Aylarca büyük bir ceht içerisinde
yoruldunuz. Önünüzden manevi yapısının bütün hüviye-
tile koskoca bir Türkiye geçip gitti. Bir mahşerde gibi
kinler, garazlar ve bazen de anlaşılmasız hislerle dolu taş-
kınlıklar gördünüz.

Zaman oldu hak etmedikleri nam altında gelenler
bazen şahitten daha çok davacı gibi, ekseriya bilirkişi
edası ile ve büyük bir vukufle mahrum bırakıldıkları
menfaatlerini sıraladılar ve en acısı bahsettikleri dev-
rede karun gibi zengin oldukları halde devrin sıkıntıla-
rını çekmiş insanların haklarını gaspederek savcı gibi
konuşmaya hak kazanmış olduklarını söylediler. Bildiği
ni, inandığını söyleyen ilim adamları mahsus maksatlı
arkadaşlarından yobaz ve softa damgasını yediler. Ha-
kikatı ve ilmi ifade ettiklerinden bahsedenlerden bir ta-
nesi Kurunu Vustayı teşbih ve tariflerle insanlık hisle-
rimizi rencide ederken bir diğeri vaktin 12 yi çok geçti-
ği bir zamandan sonra yelkovana şiddetle sarılıp ya Al-
lah der gibi nimetleri ile perverde olduğu insanı, matbua-
tı, murakabayı yok etmekle itham ve sözde mücadelesini
anlattı. Oysa ki bey uşağına nazaran hiç bir zaman bü-
yük insan değildir ve bunun için de seneler senesi onun

umumi vekilliğini yapıp ona basın davaları açmakta tahrikçilik yapmış olması da bir mana ifade etmezdi.

Aziz başkanım, verebileceğim misaller yalnız bunlar değildir. Elimizde daha pek çok ibret alınacakları mevcuttur. Şu kadarını ifade edeyim ki en mutemet yerlerde seneler senesi hizmet görenlerin verdikleri ders, cemiyetimizin unutulmaz yarısı olarak geleck nesillere intikal edecektir.

Şu bir kaç cümle içerisinde anlatmak istediğim şeyler, hakikatta cemiyetimizin sosyal dokusunun, inkar etmeye asla imkânı yoktur ki ta kendisinden bir kaç parçadır. Bunun içindir ki huzurunuzdaki her dava ve iddia zaman zaman zaman hakikattan çok uzak yerlerde gezen bir hüviyet taşımaktadır.

Kin, garaz ve kıskançlıklarla karışık hislerin kalın örtüsünü çekip atmadan bu tarihi davaların asıl vehesini tayin edebileceğinize asla inanmıyorum ve yine bir müdafi olarak şuna kat'iyyen iman etmiş bulunuyorum ki vazife ve mesuliyetlerimizin çok ağır olmasını icap ettiren başlıca sebep bir devrin tarihi muhasebesine sahip olmak hüviyeti içerisinde takdim edilen bu davanın yalnız tektaraflı sorumluluk meselelerine eğilmiş olmasıdır. Halbuki hüviyet ve ehemmiyeti ne olursa olsun, bu dava siyasi yapısının yanında, evvela cezai karakter taşıyan değeri ile mevcuttur.

Üç senesi istisna edilen on senelik devirde şu faaliyet ve tasarruflarla dikta maksadı ile muhalefet hakkında şu, basın için bu, adli ve idari mekanizma için şu faaliyetleriniz olmuştur şeklindeki iddianın yanında kasit unsurunu arar ve tesbit etmek isterken, hiç şüphe yoktur ki onun izah sebeplerine sahip olmak adalete bağlı olmanın kaçınılmaz bir icabıdır. Takdim şekline göre davanın mağduru demokrasi rejimimiz ve onun müesseseleridir denebilir. Bu taktirde madem ki onların tah-

ribi iddiasının karşısındayız, o halde karşılıklı bir muhasebe neden ve niçinler üzerinde durmak zaruri olmaz mı? Halbuki iddianın reddettiği bu tahlil şekli haka varmak için tek yoldur. Onun içindir ki biz sırası gelince bütün tasarrufların muhtevalarında mevcut bulunan ve iddiadaki diktaya gidiş kastını bertaraf eden bir çok nedenler üzerinde duracağız. Böylelikle de müdafiiilik sıfatımızın bizi tarihe karşı sorumlu tutan ithamlarından kurtulmuş olacağız.”

Gültekin Başak iddianamenin eski Cumhurbaşkanı- nı suçlayan noktalarını sıraladıktan sonra Bayar'ın tarihi şahsiyetini bu iddialarla karşı karşıya getirdi:

“.....

“..İşte vatana ihanet tablosunun ana hatları! Koskoca maziyi bir tarafta bırakmak suretiyle onu itile itile getirildiği uçurumun önünde bunlara müsteniden vatana ihanetle itham etmek adaleti rencide eder.

Tarihi inkâr etmek suretile tarih yazıldığı görülmüş değildir. Tarih önündeki muhasebe leh ve aleyhdeki değerlerin bütünü ile yapılacak bir hesaplasmadır. Onun hükümleri hiddet, şiddet ve heyecanların bittiği bir zamanın hüviyetini taşır. Celâl Bayar'a vatan haini diyebilme için yalnızca aynı karakterli yakıştırma ve tefsirlere istinat etmek büyük hatalar doğurur.

Hakikat şudur ki, o vatan haini olmak imkânlarını çoktan gaip etmişti. Bunun zamanını geçirmişti. 50 sene memlekette hizmetleri geçmiş, meşakkat, sıkıntı çekmiş bir insanın hayatının son demlerinde vatana ihanetini akıl almaz. İstiklâl, Hürriyet ve Millet iradesinin tahakkuku için mücadelelerle geçmiş bir ömre bakmadan geçemiyorum.”

Gültekin Başak'ın savunmalarının dikkate şayan sayfelerinden bir kısmı da Halk Partisi muhalefeti- nin

ihtilâlî tahrik, hatta hazırlanmasındaki yerini açıkça tesbit ediyordu:

“...Muhalefetin başı daha 1952 de, İktidar kanun yolu ile değişecektir, ama zamanlar boş yere geçmiş olacaktır, vatandaş ızdırıp çekmiş olacaktır, diyerek tereddütler yaratıyordu.

Daha sonra petrol kanunu dolayısı ile 16/4/1954 tarihli Ulus'ta yayınlanan nutkundan aynen alıyorum: ‘Bu kanun bir kapitülasyon hakkıdır. İşletmeler Bakanının memlekette son hediyesidir’ der. Bu yolda daha yüzler ve binlerce aynı mahiyette propagandalar yapılır.

Yabancı sermayenin getirilmesine dair kanun için de aynı usule müracaat olunur. 10 Nisan 1954 tarihli Ulus'ta neşredilen ilk seçim nutkundan aynen alıyorum. Muhalefetin başı diyor ki, tarihte yabancılar kapitülasyon himayesile Türkiye'yi istismar ettiler. Yeni devirlerde yerli vatandaş hakikat dışı ve emniyetsiz usullerle ıstırap çekerek ve yabancı sermaye hususi kanunların himayesinde yaşayacaklarsa kendi elimizle yerli sermayeyi yabancı olmaya zorlamış oluyoruz. Onlarca tecrübe edilmiş mahzurlu usullerin marifet gibi yeniden getirilmesine teşebbüs edileceğini asla tahmin etmezdik.’

Yine bir başka zaman 13/4/1954 tarihinde İstanbul'da ‘Şimdi çiftçi için de yeni bir tehlike belirmiştir. Yabancı sermaye ziraate davet edilmiştir. Toprağı şüphesiz bir çok çiftçimizin 20 dönüm olan arazisinden alacaktır, yabancı sermaye eşit olmayan şartlarla yerli çiftçiye hâkim olacaktır’ der.

Netice malum, isnat ve tezvirlerle rağmen petrol kanunu da, yabancı sermayenin getirilmesi hakkındaki kanun da müspet eserleriyle halen yürürlüktedirler. Bütün hesapların ortaya dökülüp sorulduğu şu zamanda dahi kimse maznunlara siz kapitülasyonları ihya ettiniz dememektedir.

Sonra sözler başka sahalara intikal etmeğe başlar. 1956 senesinde Mecliste 'Beni kızdırmayın, yoksa yapamayacağım yoktur' der.22/6/957 tarihinde Elazığ'daki konuşmasında 'Demokrat Parti iktidarı muhafaza etse de kıymeti yoktur, çünkü millette seçimi zorla kazanmış intibanı bırakacaktır' demektedir. Halbuki 17/10/957 de seçimler yapılmıştır. Bu sefer 'seçim teminatı verirken rahat gideceksin, vermezsen yine gideceksin, hem fena gideceksin' demekte ve yine devamla 'vatandaşlarım emin olsun ki seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse dünya başlarına yıkılacaktır' diyerek maksadını açıklamaktadır. Hem seçim istiyor, hem de seçimle de iktidarda kalınırsa milletin neticeye inanmayacağını, razı olmayacağını söylüyor. O halde ne istiyor? İsteddiği hemen gidin dediğine göre hemen iktidara gelmektir.

Başka tahrik edici, yıkıcı sözler de var. Onlardan da birkaç pasaj almadan geçemiyorum:

Kasım Gülek 958 senesinde Balıkesir kongresinde konuşuyor. 'Bu gün gitti, gidecekler. Çok az bir zaman kalmıştır. Bazıları Amerika'da, İsviçre'de villalar alırlar, o gün gelince dört motorlu uçağa biner kaçarlar derler. Onları götürecek Türk pilotu yoktur. Şayet kaçmak isterlerse arkalarından jet uçakları gider, alır getirir.'

Selim Soley, 14/8/959 tarihinde Ankara'da söylüyor: 'Çarşaf meselesine gelince Nuri Sait Paşa da çarşafı kaçırmıştı. Onlar da belki böyle yapmak için çarşafı yasak etmiyorlar!'

Sırrı Aalay, Kadıköy'de 2/8/959 tarihinde anlatıyor: 'Bu bataklık zihniyetten kurtulmak için icap ederse vatanın her yeri bir Gaziantep olacaktır.' Nihayet Suphi Baykam 4/1/960 da Kadirli'den haykırıyor: 'İktidarı aldığımız taktirde sokakta leşi sürünmeyen siyaset adamı kalmıyacaktır.'

Muhtelif konuşmalardan aldığımız bu pasajlar alabildiğine çoğaltılabilir. Halbuki, aynı muhalefet lideri iktidarda iken bakın neler söylemekte ve tasarlamakta idi: 1 Kasım 949, Meclis açış konuşmasında ‘Siyasi faaliyetler kanun içinde kalacaktır. Kanun dışına çıkma istidatları kanunun içine sokulacaktır’ der. 5 Ağustos, Kemalpaşa (İzmir) nutkunda ‘Dünyanın bütün yıldırımları engel olarak benim karşıma çıksa da kanunu müdafaa vazifelerimi yapmak için bir an tereddüt etmem. Sözüm iyi anlaşılsın, ben kanunu müdafaa edeceğim dediğim zaman öyle kaçamaklı, müphem kanun telakkilerini değil, düpedüz, dosdoğru kanun diye B.M.M. den çıkan her vesikayı müdafaa etmeye mecbur olduğumu söylemiş oluyorum’ diye bağırır.

9/5/950 tarihli İstanbul nutkunda ise ‘İç politika denemelerinde tahkik mevzuu olabilecek büyük hadiseler doğabilir. Bu hadiseler cemiyetin nizamını korumak için fevkalade tedbirler icap ettirecek ehemmiyette olabilirler’ demektedir. Bu sözler ile kanuna her ne şekilde çıkmış olursa olsun behemahal itaat edilmesinin sağlanacağını ve icap ederse fevkalade tedbirler de alınabileceğini ifade etmektedir. Söylediklerinden birkaç pasaj daha alarak mevzuu bağlamak istiyorum. Aynı nutukta diğer tedbirlerden de bahis var. O da zamanında muhalefetin tutumundan ve üniversiteden şikâyetçidir. 9/5/950 tarihli nutkunun ‘950 senesinde Türkiye’nin coğrafi durumunda bulunan bir memleketin iftiracı, iptidai ve yıkıcı usullerin neticelerine dayanacağını tasavvur etmek pek tehlikeli bir hayal olur’ şeklindeki cümleleri bunu ifade etmekte ve devamında ‘milletvekilleri- nin masuniyeti onların emniyetle vazifelerini ifa etmek için eski zamanlardan gelen bir teminat olarak düşünülmüştü. Fakat millet adetlerinde ve zihniyetlerinde terakki ettikçe bu masuniyeti hürriyetin bir şartı olarak

değil, bir mahzuru olarak görmeğe başlamışlardır. Bu gün bu masuniyet antidemokratik sayılarak bir çok memleketlerde tamamen kaldırılmışlardır.’ sözleriyle alı-
nabilecek tedbirlerin nerelere kadar götürülebileceğini de anlatmış olmaktadır.

Nutkun sonunda ise ‘masum üniversite talebesinin büyük kütlesi içine girmek fırsatı bulmuş olan politikacı-
lar üniversite talebesi adına memlekette ehemmiyetli bir mesele ortaya çıkartmışlardır. Biz seçimden sonra me-
seleyi ciddiyetle ele alacağız. Fakat haber vereyim ki ka-
yıtsız kalmıyacağız’ diyerek maksadının ifadesini ta-
mamlamaktadır. Allahtan ki seçimle gitmek mecburiye-
tinde kalmış, tedbirlerini alamamıştı. Aynı zat esasen 10 Kasım 1923 de ‘memurlar, zabıtlar, kumandanlar ve ilâ... bunların ağzını da kanunun kuvvetli mühürü ile mühürlüyeceğim. Türkiyenin memuru rasgeleni yapar, söyler bir devlet memuru değildir.’ diyen insandı. Ted-
birler mevzuunda Falih Rıfkı Atay’ın da teşebbüslerin-
den bahsetmeden geçemiyoruz. 2 Mayıs 1946 tarihli Ulus-
ta ‘Kanunlarımız şahısların ve kurumların şeref ve hay-
siyetlerini savunma bakımından en ileri demokrasile-
rin kanunlarından çok daha eksiktirler. Bu eksiklere
çare bulmak gerektir. Belki de özel basın kanunlarına
lüzum kalmıyarak bu maddeler ilgili oldukları kanunlar-
da yer alacak. Bunlar yapılmadan hükûmetin elindeki
kapatma hakkını almak büsbütün silahsız kalmak de-
mektir. Bundan başka bir siyasi partiyi, millet kaderini
idare eden bir meclisi itibardan düşürmek için nasıl so-
rumsuzca namus iftirasının yapıldığını görüyoruz.
Bunlardan bir kısmı cezalanmakta, bir kısmı ise kanun-
larımızın eksikliği yüzünden cezasız kalmaktadır.’....”

*
**

Artık savunmalar perdesini de indiriyoruz. Cumhur-

başkanından en mütevazî, kendi halinde milletvekiline kadar yüzlerce insanın savunmalarından verdiğimiz şu örnekler, milli iradeye inanan, ona dayanarak, ondan ilham alarak Türk milletinin yükselmesi yolunda yepyeni bir devri açıp yürütenlerin en ağır tehditler karşısında, her türlü maddî, manevî baskılara rağmen boyun eğmediklerini göstermeğe yeter. Evet, 11 inci Büyük Millet Meclisi Demokrat Parti Grubu; bakan veya milletvekili pek az kimse dışında; ölüm, ölüme kadar ve daha az zindan cezalarını, hüküm gününü anlatan yerli ve dünya basınının açıkladığı gibi, cihanın hayretlerle seyir ettiği bir ruh ve dimağ metaneti içinde dinlemişler, bu dimdik duruşları ile “galip sayılır bu yolda mağlup” sözüne insanlık tarihinin yapraklarında bir örnek daha katmışlardı..

*
**

ŞİMDİ BEKLEME GÜNLERİ BAŞLAMIŞTI:

Anayasayı ihlâl davası, daha doğrusu Yassıada davaları 14 Ağustos 1961 Pazartesi artık bıkmış, yorulmuş bir topluluğun telâşî ve karışıklığı ile sona erdi. Divan Başkanında da bu günü bir an önce bitirmek isteyen bir hâl vardı. Sanıklara ve avukatlarına bir diyecekleri olup olmadığını sordu. Bir kaç milletvekili, bir iki avukat daha çok, dosyaların tetkikinde şu veya bu noktanın da göz knünde bulundurulmasını istediler. Bu arada Menderes'in son hükûmetinde de koltuk sahibi, hâtıra defterleri kahramanlarından eski bir Milli Savunma Bakanı kendisi ve arkadaşları için günahların müsamaha ile karşılanmasını, hayatlarının çocuklarına bağışlanmasını dileyen bir kaç cümle söyledi. Bütün sanıklar adına konuşuyordu adeta. O sanıklar ki içlerinde duruşmalar boyunca yalvaran pek azdı. Ama herkes öylesine ve bir ba-

kıma sebepsiz telâşa kapılmıştı ki hiç kimse eski bakanın dedikleri üzerinde durmadı ve yazık ki o cümleler sanki bütün sanıkların ortak dileği imişçesine zabta geçmiş oldu.

Bunlardan sonra Başol duruşmanın, kararları bildirmek üzere 15 Eylül 1961 Cuma gününe bırakıldığını söyledi, önce hâkimler, arkalarından savcılar, sonra da sanıklar salondan çıktılar.

Evet, yine bir Cuma gününe! Cuma dinimizde haftanın mübarek günüdür. 27 Mayısı yapanlar darbeden başlayarak bütün plânlarını uygulama tarihini bu güne rastlattırmışlardır. Yassıada davalarına da bir Cuma günü başlanmış, kararların bildirilmesi için de yine bir Cuma günü seçilmişti.

Bu da insan ruhunun garip bir tarafı işte. Dinin mübarek saydığı günü kendi başarılarının ilâhi teminatı olarak seçen insanlar, aynı günü şu ve bu sebeplerle düşünman oldukları kimselerin meşum günü yapıyorlar. Eğer bu düşünceleri samimi din inancından doğmuş ise Yassıada'yı dolduran sanıkların da aynı dinin kulları olduğunu unutmamalıydılar. Yoksa bu düşünceleri gericilikle suçladıkları insanların dini inançlarına hakaret arzusundan mı doğmuştu? Halbuki ihtilâlciler arasında olduğu kadar Divan Üyeleri arasında da beş vakit namazını bırakmıyanlar da vardı.

Tam bir ay sürececek bekleme günleri bitmek bilmiyordu bir türlü. Mahkameler, ne kadar tatsız sahneleri olursa olsun, biraz oyalıyordu. Fakat şimdi herkes kendi kafasının düşüncelerine, tahminlerine, kendi gönlünün hislerine, ümitlerine dalmıştı. Öyleki o koğuşlar, odalar kalabalığında her sanık yapayalnız kalmış gibiydi. Sorguların, savunmaların, masumlüğün birleştirdiği dimağ ve ruhlar birbirlerinden ayrılıyorlardı. Herkes

kendi akibetini yalnız başına düşünmek, tek başına hayal etmek istiyordu artık!

Bu bekleme günlerinde bâzılarının duruşlarını hatırlamamak mümkün değil:

Şeyh Salahattin İnan asılmaktan korkuyor, herkesin yüzüne hep ıslak gibi sanılan nemli gözlerle bakıyor, anlaşılması güç bir kaç kelime fısıldıyor, sonra memleketinin hazine, melankolik bir nağmesini yavaş yavaş söylemeğe başlıyor. Bu bir şarkı, bir beste değil, sadece inleme idi. Halis Öztürk daha sakın, Şeyhi ve başkalarını oyalamak için tatlı şivesi ile hoş hikâyeler anlatıyordu. Fakat ikisi de “Osmanlı’nın” adam asmaktaki fütursuzluğunu tecrübeleri ile biliyorlardı, endişeleri de bundan doğuyordu. Bir gün Samet Ağaoğlu, Salahattin İnan’a “fazla düşünme dedi, buradan çıkacağız.” Şeyh başını salladı, “Bir kerre yakaladılar. Çıkmağa çıkacağız, ama ölümüz çıkacak!”

Doğunun öteki genç, zarif şeyhi daha mahkemeler sürerken kurtulacağını ümit etmişti. Ümidi boşa çıkınca neşesi kaçtı, düşünceli bir hâl aldı. Doktor Burhannettin Onat sağlam, sakın, dik duruşunu hiç değiştirmemişti. Sadece biraz sararmıştı. Aknoz Paşa ile Amiral Altuncan başlarına gelene biraz şaşırmış, bir kenara oturarak denizi seyrediyorlardı. Neden milletvekili olarak aramıza düştüklerini de pek bilememişlerdi.

Kadın milletvekillerinin yüzleri bu bekleme günlerinde daha da sararmıştı. Düşüncelerini belli etmemek için dudaklarında tebessümü eksik etmeğe çalışıyorlar, hatta erkek arkadaşlarına ümit verici sözler söylüyorlardı. Fakat seslerinin titrekliğini, bakışlarının hüznünü gidermek ellerinde değildi.

Polatkan’ın mahkemeler süresince değişmeyen ümitsizliği bu bekleyiş günlerinde daha da artmıştı. Di-

van Başkanının kendisine reva gördüğü muamele onun için hakkında verilecek kararın açık işareti olmuştı.

Fatin Rüştü Zorlu, tarihi iyi bilen bu soğukkanlı ve cesur adam zaten 27 Mayıs sabahı Harp Okuluna getirildiği andan itibaren taşıdığı “öldürecekler” inancına öyle alışmıştı ki bu bekleme günlerinde maruz kaldığı hakaretin manevi acısından öteye hiç bir şeye aldırılmaz gibi idi.

General ve valilerden polis erlerine kadar memur sanıklar bu bekleme günlerinde kendi içlerine biraz daha çekildiler. Kim bilir belki de “biz onlardan aldığımız emirleri yerine getirdik. Şimdi onların kurbanı oluyoruz. Devlet memuru olarak kanunlara aykırı görmediğimiz emirleri uygulamak sorumluluğu neden omuzlarımızı yükletiliyor? Bu emirleri verenler diktatörlüğü düşünmüşlerse bunda memurun günahı olabilir mi? Milletvekillerinin Anayasanın 17 nci maddesi gibi sığınabilecekleri bir köşe var. Ama bizim yok” yolunda düşüncelere dalmışlardı.

Bu arada bir başka endişe de gizliden gizliye belirliyordu:

Acaba Yassıada'dan çıkış hangi şartlar içinde olacaktı? Hafızalarda buraya geldikleri günlerin her bakımından korkunç hatıraları bütün sesleri, renkleri, çizgileri ile yaşıyordu. Devlet yönetiminde yüklenmiş oldukları sorumlulukların karşılığı asker ve sivil rütbeliler kenara itilerek dövülmüşler, sövülmüşler, yerlerde sürüklenmişlerdi. Kumandan ve onunla beraber bulunan Milli Birlik Komitesinin bir üyesi, Fazıl Akkoyunlu bu dövülmeleri, sövülmeleri, sürüklenmeleri yapanların bir deşarjı diye isimlendirmişlerdi o zaman. Ya bu deşarj, bu, hiddet boşalması tükenmemişse, ya o kin, o gazap hâlâ devam ediyorsa? İhtilâlin lideri daha bir kaç ay önce bir bahane ile “şu veya bu şekilde bir harekete kalkışan-

lar Yassıada'da bir yığın et ve kemikten başka bir şey bulamazlar" dememiş miydi?

Sanıklar akıbetlerini belli edecek kararları beklerken dışarıda siyasi hayat bütün şiddeti ile çalkalanıp duruyordu. Partiler birbirlerine karşı 1959 yılını hatırlatacak biçim ve üslupta hücum ediyorlardı. Halk Partisinde Kasım Gülekciler rakipleri tarafından "kıravatsızlar" diye isimlendirilmişlerdi. Kendi gazeteleri bile birbirlerinin kirli çamaşırlarını meydana seriyorlardı. Ahmet Emin Yalman yine "Büyük Mürşit" rolünde idi. Kasım Gülek'in Parti'den atılmasını tavsiye ediyordu. Bu arada bazı kalemler İsmet Paşa'nın gözüne girmek için en aşağılık yazılarla onu göklere çıkarıyor, Demokrat Parti ve mensuplarını yerin dibine batırıyorlardı. Falih Rıfkı ise Halk Partisi diktatörlüğünü, tabii Yasıada'dakilerin cesetleri üstüne kurulmak şartı ile, istiyordu. Yusuf Ziya Ortaç da bu sırada bir yazısında Yassıada'yı uzaktan bir mezar künbetine benzetmişti.

Bütün bunlar sanıkların ruhunu karartıyor, zihinlerini altüst ediyordu. Fakat Orhan Seyfi Orhon gibi mert kalemler de vardı. Onların yazıları da kararan ruhları hiç değilse biraz aydınlatıyordu

Ağustos sonlarına doğru ailelerin ikinci ziyaretlerine izin verilmişti. Birinci buluşmadan ne kadar farklıydı bu sefer. Mahkemelerin ağırlığı ailelerin omuzlarına çökmüş gibi idi. Kurtuluş ümidi hemen hemen yalnız dudaklarda kalmıştı. Söylenen sözler sadece teselli ve biraz da cesaret vermekten ibaretti denilebilir.

Karar günü yaklaştıkça ada kumandanının koğuşları, odaları gezmesi sıklaşıyordu. Garip sözler söylüyordu Tarık Güryay:

"Kararlar okunurken böyle şey olur mu gibilerden sesler çıkarmayın.", "Mahkûm olsanız bile nihayet bir kaç yıl sonra bir af gelir, kurtarır.", "Bakın daha dün.

aranızda bulunanlar şimdi milletvekili olmağa hazırlanıyorlar.”

Tam o günlerde Fatin Rüştü Zorlu’nun kolları tutularak bir teğmen tarafından dövülmesi korkunç bir ruh haleti yarattı herkeste. Her hareketten, her bakıştan, her sözden müsbet veya menfi bir mana çıkaranlar bunu da fena işaret saydılar. Fakat Adalet Partisi’nin kuruluşu, eski demokratlardan önemli kitlelerin bu partiye girişi, Yüksel Menderes’in Yeni Türkiye Partisi’ne katılarak Ekrem Ali Can’la dolaşmaları, Samet Ağaoğlu’nun eşi Neriman Ağaoğlu’nun Adalet Partisi’nden Manisa milletvekili adayı olacağının yazılması, Süreyya Ağaoğlu’nun Yeni Türkiye Partisi’ne girmesi gibi haberler de ruhlara ferahlık veriyor, memlekette kardeşlik devrinin başlaması diye kabul ediliyordu. O halde hükümler de buna göre olmalıydı, olacaktı!

Bu bekleme günlerinin belli başlı rivayet kaynaklarından biri de kumandandı. Bir çok sanıklar onun Kayseriye gidileceğini, milletvekillerinin serbest bırakılacağını söylediğini anlatıyorlardı. Ama bu günlerin, kumandanın sözleri kadar önemli başka bir rivayet kaynağı da sanıkların bizzat kendileri idi. Tahminlerini, ümitlerini sanki başkalarından duymuş gibi birbirlerine söylüyorlardı.

15 Eylül yaklaştıkça dıştan gelen haberlerde sertlikler görülmeye başlandı. Aydın Yalçın’ın “Demokrat Parti devri bu melmeketin altın devridir” dediği için tutuklanması, Milli Birlik Komitesinin yine Demokrat Parti aleyhinde sert bir tebliği ruhları tekrar kararttı. Hele partiler arası zirve toplantısında imzalanan protokoldan sonra yayınlanan beyanname ümitsizlik denizinde fırtınalar doğurdu. Neler yoktu bu beyannamede:

“Demokrat Parti hukuk dışı tutum ve hareketleri ile baskı ve zulüm idaresi idi. Bu sebeple gayrı meşru

hale gelmişti. Demokrat Parti'nin zihniyeti milletin vicdanında mahkum edilmişti. Bir daha dirilmesine müsaade edilmeyecekti. Ayrıca Yassıada kararları üzerinde her safhasında tartışma yapılmayacaktı.”

Bu beyanname ile sanıklar daha hükümlerden önce zalim olarak tescil ediliyorlardı.

Nihayet kararlardan üç gün evvel Kumandanlık ilk hazırlık tebliğini yaptı. Herkes eşyalarından bir gömlek, iki mendil, bir fanila, iki çorap, bir kazak, iki kilot, bir sabun, bir havlu, bir pardesüden madasını torbalayacak ve bunlar evlere gönderilecekti. Bu hazırlanma tebliği sanıklara mahkûm olacakları, Kayseri veya başka bir yere gönderilecekleri şüphesini verdi. Şu veya bu şekilde, fakat her halde Yassıada'dan ayrılacakları anlaşıyordu. Kararlardan bir gün evvel de Adadaki subay ve erler merasim elbiseleri ile mahkeme salonuna doğru bir geçit yaptılar. Bu belki de alınacak inzibat tedbirlerinin bir provası idi.

14 Eylülde bavullar, bohçalar toplandı, elde gidecek eşyalar ayrıldı. Akşam üstü gezintisinde sanıklar düşünceli, heyecanlı, endişeli idiler. Kumandan açık havada bir toplantı yaptı. İyi neticeler temenni ettikten sonra kararlardan haberi olmadığını, ağır, fena hükümler çıksa bile metin ve sakin olmalarını istedi. İkinci Cumhuriyetin ilânı ile beraber affın gelebileceğini, gün doğmadan “meşimeişebten” çok şeyler doğabileceğini, yeise kapılarak intihar gibi, bağıırıp çağırma gibi yollara gidilmemesini söyledi. Kumandanın bu sözleri gariptir ki sanıkların bir kısmında müsbet etkiler yarattı. Onlara göre mahkumiyet kararları az olmasa idi kumandan böyle konuşmazdı. Bir kısım sanıklar ise kumandanın sözlerinden şeametler sezdiler. Onlara göre Güryay “işte sonunuz geldi” demek istemişti.

Nihayet 15 Eylül Cuma! Bütün Yassıada o sabah

çok erken uyandı. Herkes en iyi elbiselerini giydi. Koğuşlarda ve odalarda son konuşmalar yapıldı ve karşılıklı kurtuluş temennileri, vedalar! Evet, vedalar. Belli bir şey vardı ortada. Mahkûm olacaklar olmayacaklardan ayrılacaklardı. O halde vedalaşmak gerekiyordu.

NİHAYET HÜKÜM GÜNÜ!

O sabahın hemen hemen bütün sanıkları için ortak manzaraları vardı:

Sabah saat sekizde duruşmalara gidilirken olduğu gibi sıralandılar. Yalnız Menderes gözükmemişti. Biraz sonra Bayar, Bakanlar, Meclis Başkanlık Divanı her zamanki yoldan mahkeme salonuna doğru yürüdüler. Kallanlar Ada'nın talim meydanına çevrildiler. Tam bu sırada kulaktan kulağa bir haber yayıldı. Menderes kendisini öldürmüş veya öldürmeğe teşebbüs etmiş, ağır hasta imiş, İstanbul Deniz Hastahanesine götürmüşler. Bu habere inananlar oldu, inanmayanlar oldu. Heyecan öylesine idi ki inananların da, inanmayanların da reaksiyonu göze çarpmadı.

Gruplar talim meydanından mahkeme salonunun arkasındaki küçük sahaya götürüldüler. Orada herkes birbirine karıştı.

Hava güzel, çok güzeldi. Yalova'dan İstanbul'a kadar Anadolu kıyısı, Marmara'nın Çanakkale'ye doğru açılmış ufku, hafif esen tatlı meltem ruhlardaki baskıyı hafifletiyor, hatta neşeye benzer hisler doğuruyordu.

Meydanın bir kaç köşesine kazanlar konulmuştu. Et, bilav ve daha başka yiyecekler. Kim düşünmüştü bu ironik olduğu kadar manalı sahneyi? İsa'nın son sofrası

sını ölümsüz kılmış Leonardo'nun fırçası Yassıada'nın bu son yemeğini nasıl renkler, çizgiler, yüzlerle aydınlatırdı acaba?

Kumandan sanıklar arasında dolaşüyor, şakalaşarak konuşuyor, bir çok beraat olduğunu, cezaların hafif, çok hafif, hatta beş yıldan fazlaya kimsenin mahkûm edilmemiş bulunduğunu yeminlere temin ediyordu.

Sanıklar mahkeme salonuna yan kapıdan beşer, onar kişilik gruplar halinde alınıyorlar ve bir daha gözüküyorlardı. Böylece Yassıada'nın son yemeği de yavaş yavaş tenhalaşıyordu.

Bu herkes için ortak manzaraların yanında bir de haklarında verilmiş hükümleri dinlemek üzere mahkeme salonuna alınanların gördükleri manzaralar vardı. Bunlar sanıktan sanığa, o dakikaların ruh ve dimağlarında uyandırdıkları hislere, düşüncelere göre değişiyordu. Bunları herbiri, daha sonraları değişik şekil, çizgi ve renklerde hatırlayacaklardı. Samet Ağaoğlu hafızasına çizilen tabloyu Arkadaşım Menderes'te şöyle anlatıyor:

“Ben onüçüncü guruptaydım ve başında! Adımımı salona atar atmaz gözlerim iki renkle doldu: Koyu siyah, koyu kırmızı! Siyah; yanından geçtiğim ve tam karşıma düşen avukatlarla hâkimlerin cübbelerinden, koyu kırmızı; dinleyicilerin çoğunluğunu teşkil eden subayların yakalarıyla savcılar ve hâkimlerin manşet ve yakalarından doğuyor ve bu iki renk birbirine karışarak büyük salonu kızıl bir karanlığa boğuyordu Bu garip karanlıkta yüzler daha da beyazlaşmış gibiydi. En başta olan yerime gidince avukatım ve ablam Süreyya Ağaoğlu'na baktım. Onu hiç bir zaman böyle acı yüzlü görmemiştim. Savcıya baktım, başı eğikti. Başol'a baktım, önündeki kâğıtları okuyor denilebilirdi. Başka hiç kim-

senin yüzünü hatırlamıyorum o günden. Manzara kararların çok ağır olduğunu bir anda sezdirmişti.”

Öğleden sonra saat dörde doğru Yassıada'nın Marmara yönündeki iskelesinden iki hücumbotu kalktı. Bunlardan birinde idama mahkûm edilmiş onbeş insandan ondördü vardı. İkincisinde ölünceye kadar ağır hapse mahkûm 43 kişi. Hiç biri nereye götürüldüklerini bilmiyorlardı. Geride kalan daha hafif cezalara çarptırılmış yüzlerce insan gittikçe uzaklaşan hücumbotlarını koğuşlarının pencerelerinden, gözden kayboluncaya kadar seyrettiler. Yavaş yavaş inen akşam da Yassıada'nın üstüne geceyle beraber artık hiç bir kudretin kaldıramıyacağı siyah örtüyü serdi.

*
**

S O N S Ö Z

Yassıada davalarının ortaya çıkardığı büyük gerçek şu:

Bir yıldan fazla bir zaman her çeşit maddi, manevi baskı altında tutulmuş yüzlerce insan diktatörlük kurmak, hasis menfaatların, çıkarların peşinde diktatörlere alet olmak, Anayasayı bu maksatla değiştirmek ittiham ve yalanını şiddetle karşılamakta birleşmişlerdir. Tarih-te nasıl, cumhurbaşkanından milletvekillerine kadar bütün bir devlet sorumlularının toptan mahkemeye verilisine misaller pek az, hatta belki yok ise, yine tarihte yüzlerce insanın bir ihtilâl mahkemesi önünde ve aynı konu çevresinde böylesine dikilişini gösteren örnekler de hemen hemen yok denilebilir. Evet, 11 inci Büyük Millet Meclisi - mademki Yassıada'dan geçirilenler bu Meclis'in büyük çoğunluğu idi, böyle söylemekte haklıyız - kendisini seçen Türk Milletine lâayık olduğunu bütün dünyaya isbat etmiş bulunmaktadır. İdamlardan en hafif cezalara kadar verilmiş mahkûmiyet kararları, bu masum insanların göğüslerinde kahramanlık nişanı sayılacaklardır. Bir toplumu çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak için harcanacak gayretlerin muhteşem bir semeresi de o toplumun medenilik kavramının temel ölçülerinden olan, zulüm, cebir, baskıya direnmek cesaretini gösterebilmesidir. Demokrat Parti'nin milletvekilleri ve sorumluları Yassıada'da Türk Milletinin temsilcileri olduklarını medeni cesaretleri ve tutumları ile de isbat ettiler.

Bu kitabın birinci baskısı kısa bir sürede bitti. Bu, Türk Umumî Efkârının Yassıada faciasına en azından yakın tarihimizin çok önemli bir olayı diye baktığına bir delildir. En azından diyoruz; çünkü gelecek kuşaklar 27 Mayıs darbesinin tarihi değerini tesbit ederken, Yassıada'da görülmüş hesaplaşmanın her noktası üzerinde elbette, uzun uzun duracaklardır. Yassıada mahkemeleri yapılış biçim ve şekilleri kadar, verilmiş mahkumiyet hükümleri de, bu tesbitte en yanılmaz ölçülerdir. Gelecek kuşaklara kitabın birkaç yerinde işaret ettik, 27 Mayıs darbesini Türk ordusunun eseri diye kabul ettirmek mümkün değildir. Memleket için her yönden zararları, hergün biraz daha meydana çıkan bu hadise, birbirinden çok farklı hedef ve gayeleri gerçekleştirmek için önce mevcut ve halka dayanan iktidarı devirmek gerektiğinde anlaşılmış asker ve sivil bir avuç insanın fiili hareketidir. Dünya tarihinde bu çeşit birleşmeler çok görülmüştür. Bir avuç insan darbeye başarı elde ettikten sonra Asker-sivil bütün aydınlar ve halk oldu bittiyi kabul zorunda kalmışlardır. İşte ihtilali yapanların yayınladıkları hatıralar bile Milli Birlik Komitasının nasıl geliştiği güzel kurulduğunu, bütün büyük kumandanların, birkaçı dışında, hiç bir şeyden haberleri olmadığını açıkça yazmaktadırlar. Bu geliştiği güzel kurulmuş Milli Birlik Komitesinde, Yüzbaşından Generale kadar yer almış olanların bir kısmı koyu Sosyalist, bir kısmı koyu Milliyetçi, bir kısmı koyu Muhafazakâr inançlara sahip insanlardı. Bâzıları da sadece günün iktidarını şu veya bu sebeple istemiyorlardı. Bu değişik fikir sahibi çeşitli rütbede askerlerin arkasında yine başka başka emellere sahip ve bâzıları şahsî igbrarlarının etkisine mağlup, başta Halk Partisi Başkanı olmak üzere, renk renk politikacılar, boy boy profesörler, irili ufaklı gazeteciler sıralanmıştı. Bunların da Demokrat iktidara hasım in

sanlar olarak, darbeyi yapanlara ilk telkinleri bu hareketin meşruluğunun ancak, yıkılan iktidarın gayrimeşruluğuna bağlamakla mümkün kılınabileceği fikri oldu. 27 Mayıs sabahı, hareketin hiç bir zümreye karşı yapılmadığını, sadece kardeş kavgasını önlemek istediklerini ilân edenler, iki gün sonra Demokrat İktidar sorumlularını tarihin Neron'ları seviyesinde zalimler diye göstermeye başladılar. Bunu ispat için her çeşit yalan uydurmakta kendilerine şöhretli gazetecilerden yardımcılar, yığın yığın politikacı, profesör, memur ihbarcılar buldular, bu iftiralara dayanarak mahkûmiyet kararı verecek hakimler aradılar, başvurduklarının bir kısmı redetti, bir kısmı belki korkarak, bir kısmı da şu ve bu sebeple sevine rek kabul etti.

Askerin politikaya karışması her yerde ve her zaman zararlı olmuştur. Ama, yine her yerde ve her zaman askeri politikaya itenler politikacılar, aydın zümrelere mensup ihtiraslardır. 27 Mayıs da bu gerçeğin bir tekrarından başka bir şey değildir. Fakat, işte aradan daha on yıl geçmeden, Demokrat İktidarı devirmek, sorumlularını asmaktan en ağır cezalara kadar mahkûm etmek için sebep diye ele alınmış şu ve bu kanun, karar veya sözün şimdi yüz defa daha şiddetlisini yine 27 Mayıs'ı yapanlar, yine o zaman onlarla beraber olan politikacı ve profesörler heyecanla istemekte, söylemekte, hatta Büyük Millet Meclisini sadece bir istişare heyeti haline düşürmeye bile çalışmaktadırlar. İşte 27 Mayıs'dan alınan ve alınacak en önemli, en ibret verici derslerden biri de bu manzara, bu neticedir.

Hazreti Ömer'in şehit edildiği zaman oğluna, ölümünden az önce şöyle dediği anlatılır:

“Bu suikastı yapanlar öyle bir demir kapıyı kırdılar ki, artık kolay kolay kapatılamaz. Kırılan bu kapıdan

nifat, ayrılık, düşmanlık girecek, İslâmiyetin bütünlüğü parçalanacaktır.”

Türkiye’de 27 Mayıs’ta kırılmış kapıdan da memleket, yalnız anarşi, Millet bütünlüğünü parçalayan emeller, Millet iradesine dayanan devlet otoritesini ayaklar altına alan ihtiraslar geçtiler.

S O N

SAMET AĞAOĞLU'nun diğer eserleri

Edebi Eserler :

Strazburg Hatıraları 3. basım
ÖĞretmen Gafur
Büyük Aile
Hücredeki Adam 2. basım
Katırın Ölümü
Babamdan Hatıralar

Siyasi Eserler :

Kuvayı Milliye Ruhu 4. basım
Babamın Arkadaşları 3. basım
Aşına Yüzler
Sovyet Rusya İmparatorluğu
Arkadaşım Menderes 2. basım

Bilimsel Eserler :

Suçlu Çocuklar (Tezer Taşkıran ile beraber)
Türkiye'de Küçük Sanat Meseleleri
Türkiye'de İş Hukuku Tarihi
(Selâhattin Hüdaioğlu ile beraber)
Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret
Borsaları ve Esnaf Odaları (Celâl Yarman ile
beraber)

İKİNCİ BASKI

FIATI 30 _TL.